BHARTRIHARIS SENTENTIAE

ET

CARMEN QUOD CHAURI NOMINE CIRCUMFERTUR EROTICUM.

AD CODICUM MSTT. FIDEM EDIDIT LATINE VERTIT ET COMMENTARIIS INSTRUXIT

PETRUS A BOHLEN.

BEROLINI
IMPENSIS FERDINANDI DUEMMLERI
MDCCCXXXIII.

TYPIS ACADEMICIS.

VIRO

SUMME REVERENDO

IOANNI SCHULZIO THEOL. DOCTORI

BORUSSORUM REGI POTENTISSIMO A CONSILIIS INTIMIS
EQUITI ILLUSTRI CET.

HUMANITATIS ET INGENUAE DOCTRINAE FAUTORI INSIGNI
HASCE BHARTRIHARIS SENTENTIAS

FRUCTUUM

EX ITINERE LITTERARIO NUPER PERCEPTORUM

PRIMITIAS

ANIMI BENEFICIORUM IN SE COLLATORUM MEMORIS

TESTES ESSE VOLUIT

EDITOR.

PRAEFATIO.

Londini quum ante biennium, summi Borussiae Ministerii munificentia commorari mihi liceret, ut, quod diu erat in votis, litteris Indicis pro viribus meis consulerem, nihil prius equidem et antiquius habui, quam ut sitim meam in Antiquitates Indicae gentis ardentissimam quocunque modo explerem: non solum libris rarioribus legendis excerpendisve et editionibus textuum Sanscritorum comparandis atque emendis, sed sculpturis quoque et picturis, quae in Museis asservantur, inspiciendis et virorum doctorum colloquio, ubi dubii aliquid atque obscuritatis oboriretur, illustrandis, inprimis vero codicibus manuscriptis evolvendis describendisque, donec pestis, pro dolor! Gangetica in patria urbe exorta et iamiam saeviens post exiguum temporis spatium studia interrupit dilectissima et patremfamilias domum revocavit. Inter ea quae raptim ipse collegi, de iis enim quae Rosenio meo et Stenzlero, intima mihi amicitia coniunctis debeo: Chhandogyae codicem, apographa Ritusanhari, Gitagovindi, Brahmavaivartapurani rell. nunc est tacendum, primum fortasse locum occupent *Bhartriharis* quae dicuntur sententiae, quas iam lectoribus benevolis trado et maximopere volo commendatas. Quae vero caussae me impulerint ut haec potissimum carmina elegerim et quae dici possint in universum de persona et ingenio poetae, de codicibus quibus usus sum manuscriptis, de ordine librorum singularumque sententiarum nativo, de metrorum ratione et de carmine erotico *Chaurapanchâsica* dicto, quod sententiis hisce praemisi, ea omnia, ne quid desideret lector, breviter iam et omni qua par est verecundia, sunt exponenda. Itaque primum de auctore sententiarum videamus.

Constans exstat Indorum fama, quae शतकानि sive *Centurias* ut vocantur, ad Bhartriharim, refert regis Vikramâdityi fratrem, qui seculo ante Christum natum primo floruit et tractatum quoque grammaticum scripsisse putatur, quo de temporis momento nulla sane dubitandi causa adest idonea. Etenim citantur sententiae non modo in operibus rhetoricis, ut in *Sâhityadarpano* (de quo exstat Codex anno 1027 conscriptus; vid. *Schlegel* reflexions sur les langues Asiat. p. 111.) et in eo, quod antiquius est, *Kâvyaprakâso* scripto, sed etiam in dramaticis *Bhavabhûtis* ex seculo octavo, in *Hitopadeso* ex primis post Chr. seculis et in ipsa *Kâlidâsi*, poetae nostri aequalis Sakuntala (vid. ad Nit. 62). Quodsi tamen disticha Satacorum, quae sparsa huc illuc apud diversos leguntur, ex alio quodam fonte derivata vel etiam per sententiarum collectorem ex operibus istis desumpta et Bhartrihari tributa putes, non equidem renitor, sed ipsas maxima saltem ex parte sententias quominus recentiores habeamus, obstat earundem ingenua et haud fucata simplicitas, quae, in modulis et rhythmis sobrior, paroemia et alliterationes, quibus serior aetas delectatur, rarissime captat, quae modum in vocabulis componendis et in sesquipedalia verba diducendis non transgreditur et quae in universum colore, imaginibus et totius linguae ratione ad Kâlidâsi sermonem et aetatem proxime accedit. Reliqua quae de Bhartrihare traduntur inanes fabulae sunt, quas in transcursu tetigisse sufficiat. Fingunt enim Vikramum, inter quinque fratres minorem, a patre Gandharvaseno, qui in Malvae urbe Dharanagara domicilium habuit, imperium accepisse sed ipsum, peregrinandi cupidum Bhartrihari impertivisse; hunc autem uxoris perfidia et adulterio, quae adultero pomum quod immortalitatem praeberet dederat, commotum, vitam austeram iniisse et librum de devotione composuisse: quod ultimum aperte expiscati sunt ex secundo libri Nîti versu, ubi de mulierum perfidia queritur poeta. Narrantur, quae modo diximus, in fabularum collectione vulgo *Beitalpachisi* h. e. वेतालपञ्चविंशति *narrationes de vigintiquinque daemonibus* dicta, a Sivadâso composita (cfr. Asiat. Journal II. p. 27.), quibus conspirant fere quae Scholiasta in capite secundi libri

protulit: राज्ञा त्रिविक्रमशक्येन स्वलब्धं फलं कस्मैचिद्ब्राह्मणाय दत्तं । तस्य फलस्य महिमायेन भक्षितं सो ऽमरो भवति मरणं नास्ति तत्फलं ब्राह्मणेन मनसि विचार्य बहूनां पालको राजा भर्तृहरिः तस्मै दत्तं । राज्ञापि स्वपत्नी अतिप्रियतमा तस्यै दत्तं । तथापि कश्चनजारः तस्मै दत्तं ॥ Plura describere taedet, hoc unum tantum addo, pomum illud eodem modo induci discordiae instrumentum, quem ad modum illud in mille et una noctibus notissimum; ceterum vero in versu, ad quem illustrandum haec attulit Scholiasta, nihil omnino latere puto quod ad Bhartriharim necessarie referendum sit, quare assentiri non possum Colebrookio viro clarissimo existimanti (Introduct. remarks p. XIII. in Editione Bhartr. Srir.): auctorem in illo saltem versu ad vitam suam respexisse. Rogerius denique ex mente sacerdotum Bhartriharim Brâhmani cuiusdam, *Sandragoupeti Naraja* nominati filium fuisse perhibet, hoc est, nisi omnia me fallunt, Sandracotti regis (चन्द्रगुप्तो नृराजा) celeberrimi, quem sacerdotem fuisse scioli seriores hallucinantur. Hunc pergunt quatuor uxores duxisse: filiam Brâhmani ex qua *Vararuchim* sustulit, ex filia Kshatriyi *Vikramârkum*, ex filia Vaisyi *Battim* atque ex Sûdrâ denique uxore *Bhartriharim*. Horum primus Vararuchis sapientissimus, ut volunt, Vedorum partem commentario amplexus est et librum composuit ethicum: igitur procul dubio idem est quem grammaticam Prâkritam composuisse constat. Vikramâdityum porro regnum suscepisse et Battim sibi adiunxisse ministrum tradunt; sed in hoc denuo errare videntur et personas et tempora confundentes: exstat enim quod Bhattikâvyam vocant carmen grammaticum, Râmi res gestas simul exponens, quod Bhartrihari cuidam grammatico aetate posteriori tribuitur (Asiat. Research. X. p. 436.) atque ex huius carminis nomine fratrem Bhartriharis nostri divinasse existimo Battim. De centuriarum denique auctore eadem fere quae supra attulimus, Padmanâbhus apud Rogerium fabulatur: cum voluptatibus summopere fuisse deditum et ultra trecentas uxores duxisse. Pater igitur, iam in filium minorem, ex quarti ordinis uxore natum, nimium severus, vitam eius dissolutam reprobravit, quo facto Bhartriharis, uxoribus repudiatis, sententias nostras non composuit quidem sed ex multis

libris aliis *collegit*. Hoc unum ex eiusmodi farinae fabellis teneas velim; nam etsi Sataca haec ad genus dicendi sententiosum stricte non accedant sed ita sint comparata ut unus idemque poeta talia condere potuerit, facile tamen inducor ut credam ea iam antiquitus ex aliis carminibus excerpta et inter se conglutinata fuisse, id quod de omnibus sententiarum collectionibus antiquis valet, quae postea demum collecta, viro cuidam suae aetatis sapientissimo solent tribui. Eadem modo sententiae et adagia in V. Testamento Salomoni, Arabica vero Alidi aliisque hominibus acutis tribuuntur, neque in tali fama, nisi caussae vetant idoneae, facile negaveris, partem saltem illarum sententiarum ad auctorem cui adscribuntur referendam esse, quod equidem de secundo potissimum Centuriarum libro crediderim. Haec fere sunt de auctore carminum quae dicenda habui, debilia quidem et manca: etenim non fluviorum tantum quorundam ea est conditio ut fontes ignorentur, sed habent etiam artes haec fata, ut, quando ad posteros propagentur, hi quidem ipsas doctrinas satis accurate servent, quae vero ad earundem historiam, ortum, progressum et incrementum pertinent, ea fere negligant omnia. Eandem sortem experta est Indica eruditio, cuius origo tenebris adeo est involuta, ut ex illis reliquiis quae hodie supersunt atque ex veterum in rebus Indicis inscitia, vix quidquam certi possit erui. Quae quum ita sint, reliquiae grata sumamus manu atque eas praesertim quae ob nativam suam pulchritudinem ad posteros devenire summopere merentur. Atque hoc de Bhartrihare inprimis testatur vir in rebus Indicis omnium doctissimus Colebrookius, qui Sataca eam potissimum ob caussam Hitopadesi editioni Srirâmapurensi adiecta fuisse ait, quod egregiae in iis morum descriptiones deprehendantur et quod nitor insuper poeticus, parciore quidem manu quam in multis operosis Indorum carminibus dispersus in iisdem inveniatur, sed qui lectores eo magis possit allicere Hoc praecipue dicendum est de libro qui *Nîti* inscribitur, cuius sententiae et argumenti elegantia et dictionis suavitate reliquis longe praestant et quem multis de caussis antiquissimum puto, cui postea sese adiunxerint libri *Sringâra* et *Vairagya*, summi

interdum frigoris pleni. In primo libro Sringâra, sive de amoribus, solitis imaginibus laudantur mulieres et vituperantur, earumque nates magnae, lotis similes oculi, tumentium mammarum onus sexcenties occurrunt, in qua re miramur sane poetas Indicos, eos saltem quibus vis ingenii nullo modo deest, quod talibus ineptiis certant et „toties revocatos eandem rem dicunt commutatis verbis et sententiis." Quod multo magis de libro tertio valet, ubi repetita semper, imaginibus frequenter putidis et pingue quiddam sonantibus, sordida illa Yoginum devotio describitur. Verba, quae Ilgenius (in opusc. philol. II. p. 70.) de poetis Graecorum gnomicis protulit, apprime huc faciunt: „Mirari subit, quomodo tot poetae in tam vili orbe morari potuerint, et quidquid in iis erat ingenii, id non rebus praestantioribus, quae ornatum aliquem poeticum admitterent, dedicarint, sed in res transtulerint, quae nisi a pietate, commendationem habent nullam." In libro secundo contra leguntur adagia vere acuta (cfr. vs. 3. 7. 8. 11. 16 rell.), inveniuntur sententiae morales quae ingenium exprimunt cum quadam novitate et gravitate, quae laudem doctrinae, honestatis et omnis virtutis celebrant cum grato quodam et perspicuo acumine (cf. 4. 5. 6. 12 et rell.); prostant fabulae Aesopicis similes, quibus clausulas addit poeta, non tales quidem quales Martialis aut nostrates solent addere, attamen suavitate sua non destitutas (ut 57. 62. 98); adsunt epigrammata ut ita dicam historica, sive historiolae versibus enarratae (v. c. 67. 82. 86); mythologica denique deprehenduntur permulta, quae fabulosa vocari possunt interdum, sed rem de qua agitur probe illustrant (vid. 10. 15. 27. 28. 29. 38. 68. 69. 72. 85. 93.). In omnibus vero hisce sententiis egregia latent adiumenta ad mores Indorum antiquiores depingendos, et, quod rei caput est, ad intimam linguae Sanscritae scientiam comparandam, quibus de caussis et nos, qui iuvenibus imprimis doctrina provectioribus prodesse volebamus, Bhartriharim, quem academicis lectionibus perquam aptum censet Schlegelius (Reflex. p. 163.), denuo edendum curavimus et textum, ceteroquin rarissimum a pessimis, quibus scatebat, mendis purgare studuimus.

Iam de auxiliis meis, quibus in hac Satacorum editione usus sum et de iis in genere quae ad crisin pertinent pauca dicenda sunt, praecipue de manuscriptis Codicibus qui Londini, in collegii mercatorum in Indiam commeantium Museo (*East India House*) asservantur et virorum cuiusvis regionis doctorum usui summa cum liberalitate permittuntur. Codices Bhartriharis, praeter unicum Taylorianum, Gaikavarenses omnes et a viro immortalis memoriae Colebrookio Museo donati sunt. Inter hos Codex optimae notae et a nobis princeps habitus is est, qui scriptura Devanagarica exaratus, in Catalogo numero 1791 signatus, omnes Bhartriharis sententias complectitur cum commentario perpetuo. Scriptura Codicis paullo recentior videtur neque librarius annum quo membranam descripserit notavit. Nos litera A codicem distinximus, cum editione impressa quam accuratissime contulimus eiusque scholia descripsimus, quorum apographum sollers Stenzlerus cura ac diligentia denuo, tempore urgente, perlustravit. — Secundus Codex, quem B nominavimus, in catalogo numerum prae se fert 1987 et praeter alia quaedam, ut Kirâtârjuniyi fragmentum, integrum Bhartriharis opus sed sine commentariis continet, scriptura devanagarica satis antiqua, Samvat 1604, hoc est anno p. Chr. n. 1547 conscriptus. In lectione quidem insignis est aestimandus codex, quippe cuius librarius complures ante oculos habuisse membranas possit videri ex quibus textum quodammodo criticum concinnare studeret, vocabulum aliud transfigendo, aliud obelo notando, et variantem lectionem uncis, hoc modo ×—× includendo. Quum tamen eo non processerit ut ephalmata evitaret pessima sed saepenumero intolerabili negligentia atque oscitantia verba vitiaret, scriptorem existimo vetus quoddam exemplar criticum negligentius transscripsisse potius quam suo ipsius iudicio ac crisi fuisse usum. Ceterum centuriae in hoc apographo longe ultra centum versus transcurrunt: Vairâgya enim 123 exhibet disticha, Niti 106, Sringâra 121, ita ut librarius aliquis recentior hoc codice usus, centuriam tantum desideraturus esset dimidiam, ad quartam si placuisset digerendam. Nos vero versus omnes, qui apud alios desiderabantur, exsulare iussimus:

sunt enim passim ieiuni et merum, ex more recentiorum poetarum, *κρουνοχυτρολήραιον* continent; ulceribus laborant gravissimis neque ullo metro, nisi coniecturis factis audacissimis possunt adaptari; sunt praeterea obscuri plerumque et sine scholiis intellectu difficillimi. Nam quid aenigma sibi velit quale vs. 70. exstat, videant me acutiores:

यूयं वयं वयं यूयं इत्यासीन्मतिरावयोः ।
किं जातं अधुना येन यूयं यूयं वयं वयं ॥

Alius codex, litera C notatus, in Catalogo no. 1549, librum Sringâram tantum continet cum commentario. Litteris Bengalicis et quidem negligenter scriptus est neque annum prodit. — Eundem librum de amoribus praebet Codex D numerum 1378 in fronte gerens; scriptura est Devanagarica, scholia adsunt eadem, annus autem quo exaratus est, Samvat 1855 sive 1798 post Christum. — Unus exstat liber e collectione Tayloriana no. 140. a nobis T notatus, quem strictim tantum inspeximus. Integra quidem Sataca continet apographum sed misere vexata et versionis tantum in gratiam, ut videtur, subiecta; haec autem versio, litteris devanagaricis, iisdem metris et rhythmis praeterea finalibus instructa, dialecto quadam hodierna confecta est quae vel ipsi Shakespeario aliisque viris doctis, qui idiomatum vulgarium cognitionem sibi compararunt, ignota fuit. Ordo denique versuum in Cod. quam maxime est turbatus, ideo ut inutilem fere laborem instituat qui apographum hocce cum aliis velit conferre. — De Editione Satacorum Srirâmapurensi eadem dicenda sunt, quae iam vir clarissimus Aug. Guilelmus a Schlegel in medium protulit de Rameidis atque Hitopadesi editoribus. Idem enim Careyus et iidem forsitan litterati Indici, Panditi nominantur, qui fabularum textum prelo paraverunt, Bhartriharis etiam disticha e tribus, mancis quidem sed sese invicem supplentibus, Codicibus Mst. primi evulgarunt et Hitopadeso tanquam appendicem adiecerunt (Srirâm. 1804.). Etsi vero hi docti viri omnibus muniti praesidiis ad crisin auctorum Indicorum accesserint, queritur nihilominus Schlegelius, hos esse in primis editionibus parandis negligenter versatos. Et recte quidem queritur vir acutissimus. Nam Bhartriharim quod attinet, metra portentosis lectionibus

violarunt; glossemata in textum, genuina lectione neglecta, receperunt; versuum ordinem turbarunt; vocabula falso haud raro distinxerunt; scholia in librum Vairâgyam vitiis plena imprimenda curarunt; confuderunt alia, alia ad lubitum omiserunt; textum denique typis expressum a sphalmatis typographicis non ubique purgarunt. Gravis sane accusatio, cuius tamen commentarius noster in quovis fere disticho praebebit argumenta. Rarior praeterea facta est editio illa primaria, quam iam post vulgatum per duumviros clarissimos Hitopadesum, vix ac ne vix quidem in manus tironum venturam esse speramus: in eruditorum conspectum si forte cadat, ii sane ubique videbunt iudicium nos nimis severum non tulisse. — Restat ut de versione belgica, quae duobus saeculis praeteritis et prima fortasse quae ex lingua sanscrita in Europaeum sermonem translata unquam apparuit, paucis agam. Est haec *Abrahami Rogerii*, sive potius Brâhmani Padmanâbhi, cui omnia sua debet Rogerius, in libro, cuius versione gallica utor: *la porte ouverte pour parvenir à la connoissance du paganisme caché, trad. en franç. par Thom. de la Grue, Amsterd.* 1670. 4to, ubi inde a pag. 291. libri Vairâgyi et Nîtis legitur paraphrasis. Religionem christianam propagandi caussa anno 1630 in Indiam tetendit Rogerius et in urbe Paliakatta, in regione Carnatica sita, decennium fere commoratus est ubi ex sacerdote, quem modo nominavi, brahmanico, linguam lusitanicam edocto, compendium non modo mythologicum sed versionem quoque Bhartriharis, prima de amoribus centuria praetermissa, fando accepit et concinnavit. Hanc quidem interpretationem, etsi ubique fere picturae partem aversam satis pellucidam repraesentet et paraphrasis potius dici possit, magna mihi fuisse utilitate ad sensum in dubiis locis universum captandum, ingenue fateor. — Sententias denique selectas Loiseleur de Longchamps chrestomatiae suae inseruit ex Edit. Srir. desumptas et vitiis gravioribus purgatas. Atque haec sunt in novo textu concinnando quae mihi aderant subsidia, quibus quomodo usus et qualia secutus sim praecepta critica, indicabo et religiose, ut par est, cum lectoribus communicabo. „Censendi iudicandique munere, verba sunt Ruhnkenii, sic fungitur aliquis,

ut vera a falsis et suppositiis discernat, fraudes suis vestigiis odoretur et demonstret, obscuris sive rebus sive verbis lumen affundat, depravata corrigat, laudet recta, deprehendat vitiosa;" quod quidem praeceptum ut in libris Sanscritis edendis omnibus valet ita maxime in Bhartriharis sententiis, quippe quae, ad publicam instructionem aptissimae, a multis describebantur et vitiis ideoque laborant gravissimis. Primum vero, rem altius ut repetam, ne hoc quidem dici potest quomodo se invicem sequi debeant tres Centuriae, quum ex Codd. Msttis nil certi de hac re possit elici. In codicibus C et D librum de amoribus tantum invenimus, reliqui autem, literis A et B insigniti, Vairâgyam praeponunt, Sringâra libro collectionem claudentes; sed ordo ille ab constitutus esse potest homine qui libros, per se absolutos, postea coniunxit, tametsi Rogerius Vairâgyam quoque Niti libro anteponat. Scholiastam in Cod. A si audiamus, Vairâgyam ille solita formula claudit इति भर्तृहरिणा कृतं वैराग्यशतकं समाप्तं atque eadem repetit in fine Sringârasataci: in libri tamen de officiis clausula hanc centuriam *primam* appellat, et, quod in aliis libris neglexit, Commentarium finitum declarat: इति भर्तृहरिणा कृतं नीतिशतकं प्रथमं समाप्तं । इति भर्तृहरिणा विरचितं टीकायां नीतिशतकं समाप्तं ॥ cui addi potest eundem commentatorem in solo de officiis libri initio fusius de poeta narrationem instituere, in aliorum contra librorum capite rem tacite aggredi, ita ut merito putare possis eum Niti centuria totam incipere collectionem. Sed omnes hasce rationes, iamiam sibi oppositas nil probare, quilibet ipse videt, inprimis si statuamus Nitisatacam antiquitus solum exstitisse, quare consultius visum est, ordinem quem Edit. Sr. induxit servare, primum, ne integris libris transpositis maior oriretur confusio ac discrepantia, dein autem quia ex mente Indorum nos egisse putamus quod iuvenilibus nequitiis incipientes ad virilis aetatis officia et morum praecepta transgressi devotione senili ac poenitentia, ut solent illi, finivimus fortasse denique compilator ipse de consilio collectionem suam ab ἐρωτικοῖς auspicabatur carminibus, quo lectores ad reliqua quoque alliceret et excitaret. Res porro non minus ardua erat singulas cuiusvis libri sen-

tentias ita inter se connectere ut inscriptionibus responderent cuique decadi impositis. Distinguitur enim centuria quaevis in decem capita minora suis quaeque titulis inscripta, contra quam distinctionem liber de amoribus in eo tantum pugnat, quod decadem non servavit sed capita plus ultra decem versus prolongavit, interdum vero, ut in tempestatum descriptione, intra hunc numerum se detinuit. In Ed. Srir. lemmata ibidem reperiuntur ubi in Cod. A, quem in Sringâra sequitur illa, prostant, ita ut in hoc libro nec mutandum esset quicquam, neque ordo, quem Cod. B perperam observavit, notandus. In libro tamen secundo editio inscriptiones prorsus omisit, et recte quidem, portentosum e Cod. B et Tayloriano ordinem secuta; in tertio demum libro huc illuc adscripsit lemmata, ad Cod. A denuo recurrens, ita tamen ut nimiis saepe interspersa sit sententia quae cum titulo nullo modo concordet. Quae omnia quum ita sint, capita in hisce libris minora ad sensum inscriptionibus indicatum redigi debebant, versus interdum transponendus, interdum transfigendus, saepe etiam ex alio loco, quin imo ex secundo libro in tertium transferendus, ad quam rem magno sane adiumento fuit versio Rogerii. Nam etsi haec, in singulis iusto liberior, saepenumero ne sensum quidem recte indicaverit, tamen in eo praestantissima visa est, quod decades bene distinxit et distichon quoddam omittere potius maluit quam seriem turbare genuinam. In digerendis autem hoc modo sententiis eadem crisi atque in variantibus lectionibus usus sum, scilicet ut versum non reciperem, nisi duae saltem vel plures adessent auctoritates, quae suum cuique locum assignarent. Quodsi semel vel bis morem huncce violasse videar, in notis rationes reddidi, quibus argumentis commotus equidem fuerim ieiunae alicuius sententiae loco interserere aptiorem: ordine enim, qualem Edit. exhibet, semel turbato, nihil sane referre opinabar qualem versum alteri expuncto substituerem dummodo locum suum apte tueri posset. Ne tamen lector, editione Sr. usurus, in hac re dubius maneat, tabulam in fine opusculi adieci synopticam duorum librorum, qui ad distichorum ordinem a nostra editione omnino discrepant, ex qua tabula simul apparet textum

vulgarem Srirâmapurensem in libro Nîti Codices B et T, in Vairâgyo autem illum quem litera A notavimus, presse sequi, ita ut editores ad Centuriam de moribus redigendam ipso Cod. B usos fuisse haud absimili coniectura statuas; quum vero in lectione non eadem inter utrumque textum necessitudo existat, sed Edit. nimium quantum differat et alia prorsus scholia, quam in Cod. A leguntur, praebeat, tertium quoddam manuscriptum pro norma habuisse omnino putandi sunt editores. Versus denique abundantes ex Cod. principe A et Edit. Sr. in supplementis collocavimus. Prorsus enim absonum esset *Centurias* vocare Bhartriharis sententias si vel unus versus numerum centenarium excederet; in animadversiones tamen disticha ablegare noluimus ista, ne pro spuriis haberentur omnia de quibus non constaret: de singulis ceterum adnotationes nostras adeas velimus.

Gravioris utique in re critica momenti est metrorum ratio, quam qui neglexerit, in legendis poetis et quid dicam in emendandis ubique haerebit. Solent enim in opere longo πολυπλόκοις μέτροις uti seriores poetae Indici, praesertim in sententioso poeseos genere. eadem quoque Bhartriharis sataca metrorum varietate insignia sunt, de quibus, ne cuique disticho schema suum praeponere cogamur, pauca disserere libet. Poteram equidem lectores ad *Colebrookii* tractatum *on Sanscrit and Pracrit poetry* (Asiat. Res. Vol. X.) et ad doctum *Lassenii* in Hitopadesum commentarium ablegare, ubi metra illa pag. 197. ad normam suam revocata sunt fere omnia, at quum Kâlidâsi opusculum *Srutabodham* dictum, cuius apographum amico debemus Stenzlero, nondum in vulgus sit prolatum, haud ingratum fore speramus, quod ex illo de metris compendiolo, celeberrimo poetae adscripto atque ex *Mallinâthi* scholiis, praecepta huc illuc inspergam, quae etsi rem clariorem non reddant, leges tamen continent firmissimas ad quas oratio dirigi debeat poetica. Quoniam vero scientia metrica auditu percipitur, Kâlidâsus libellum suum, in cuius praecepis Pingalum aliosque sequitur antiquiores, Srutabodham nominasse narrat.

छन्दसां लक्षणं येन श्रुतमात्रेण बुध्यते ।
तदहं कथयिष्यामि श्रुतबोधमविस्तरं ॥

Quadraginta versibus, quos dicimus memorialibus, constat tractatus, ita ut unoquoque disticho metrum quoddam, cuius nomen ac mensuram exhibet, absolvatur, praeceptis quibusdam de pedibus hunc in modum praemissis:

मस्त्रिगुरुस्त्रिलघुश्च नकारो
भादिगुरुस्तत आदिलघुर्यः ।
जो गुरुमध्यगतो रलमध्यः
सो ऽन्त्यगुरुः कथितो ऽन्त्यलघुस्तः ॥

Hoc est: म *est sigla pro tribus longis* (Molosso ———), न *pro tribus brevibus* (Tribrachy ◡◡◡), भ *pro prima longa* (Dactylo —◡◡), य *pro prima correpta* (Bacchio ◡——), ज *pro media producta* (Amphibrachy ◡—◡), र *quando brevis syllaba mediam sedem occupat* (Amphimacer —◡—, est enim ल compendium scripturae pro लघुः), स *ubi longa in fine stat* (Anapaestus ◡◡—), त *quando ibidem brevis locum habet* (Antibacchius ——◡). — Singulos porro regularium metrorum, praeter Sloci epici et Aryae, pedes per tres syllabas dispesci constat, quarum quidem compendia sive singulas litteras inter se connectunt Indorum metrici, in Duali positas si forte iterantur, quam rem tironum, tali breviloquentiae non adsuetorum, in gratiam exemplo reddam clariorem. Versum Sapphicum:

—◡——|—◡◡—◡—◡

Indi hunc in modum secarent:

—◡—|——◡|◡—◡|

sive siglis suis रतजगौ redderent expressum, quarum literarum ग Dualis nota insignitum docet duas superesse longas syllabas, गुरुः enim sive ग longam significat. Magis vero ingeniosum est sed aenigmati fere simile, quando pedum numerus vocabulo quodam, ut ita dicam, technico indicatur, ut in metro e.g. *Mahâmâlitam* (*Mallinâth.* ad Sisupâlab. 11,37.), cuius haec est norma, per regulam una cum nomine expressa:

◡◡◡|◡◡◡|—◡—|—◡—|—◡—|—◡—|

यदिह नयुगलं ततो वेदरेफैर्महामालितं ॥

ad verbum: *in quo* न *geminum tunc,* ४ *Vedorum* (hoc est: ad numerum horum librorum quater repetitum) *Mahâmâlitam est.* — Sed iam ad poetae nostri Bhartriharis metra propius accedamus atque ab antiquioribus quidem incipiamus, inter quae primum locum occupat.

I, 1. *Slocus epicus.* Pertinet vero haec species, ut eae quae proxime sequuntur, ad primam metrorum classem generalem, cuius pedes temporibus componuntur, unde गणछन्दः dicitur; secunda वर्णवृत्तिः sive अक्षरछन्दः nominata, omnia complectitur metra quae syllabarum *numero* scanduntur. Sloco satis frequenter utitur Bhartriharis: Sringâra 11. 13. 14. 16. 20. 29. 31. 60. 61. 68. 73. 74. 75. 85. 86. 90. 99. Niti 1. 11. 21. 24. 25. 43. 47. 56. 74. 83. Vairâgya 2. 9. 56. 90. 94. Supplem. 6. 9. 12. 14. 20. Nolo quidem leges huius distichi, iam a multis viris doctis tractatas repetere, neque enim variat Bhartriharis slocus ab slocis melioris constructionis; ea vero quae forte liberiora sunt suis locis notabuntur. Addam tamen regulam *Mallinâthi* (ad Sisupâlab. 19, 1.) ex qua in omnibus pedibus syllaba quinta correpta, sexta producta esse iubetur; in pedibus secundo et quarto autem syllaba septima brevis. Peccant tamen haud raro contra syllabam primi et secundi pedis longam poetae. En regula ipsa:

पंचमं लघु सर्वेषु सप्तमं द्विचतुर्थयोः ।
गुरु षष्ठं च सर्वेषामेतच्छ्लोकस्य लक्षणं ॥

2. Sloco maxime cognatum et versui Veterum elegiaco quodammodo accedens metrum illud est quod आर्या nominatum, in singulis sententiis, utpote liberius, satis frequens, in carminibus longioribus huc illuc intermixtum comparet. Distichon quemadmodum Slocus in quatuor dividitur membra, पादाः, quorum primum tertiumque tribus pedibus sive duodecim temporibus, मात्राः constant, hoc est syllabis brevibus, productis non obstantibus, quae in binas dissolvuntur mâtras. Membrum secundum octodecim, quartum autem catalecticum quindecim mâtris absolvitur. Regula Kâlidâsi, quae schema simul praebet, haec est:

=⏖|⏑⏓⏒|==‖——|——|⏑—⏑|——|×
‖—⏑⏑|——|⏑|——|×

पूर्वे द्वादशमात्राः पादे चाष्टादशद्वितीये च ।
द्वादश तथा तृतीये पञ्चदशान्ते च सार्योक्ता ॥

In singulis pedibus conformandis, dummodo quatuor moras continent, cum maxima licentia versatos esse videmus poetas, hac lege tamen constricta ut hemistichii primi sextus pes Amphibracho semper vel Proceleusmatico saltem constare debeat, qui in primo, quinto et septimo pede nunquam occurrunt. Proceleusmaticum a pede tertio utriusque hemistichii omnino abhorrere Lassenius censet: exstat tamen Nîti vs. 31. Pes sextus denique in secundo hemistichio una constat syllaba brevi. Disticha hoc modo composita apud Bhartriharim habes quae sequuntur, in quibus asterisco notata sunt ea quae vitio aliquo laborant, ut saepius fit in versibus Aryâ metro conscriptis: Sring. 32. 37*. 41*. 43. 57*. 91. 100*. Nît. 3. 30*. 31. 35. 51. 84. Supplem. 11*. 13. 18. 19. 21. 22. 23. — Quodsi omnibus regulis salvis acatalecticum fit hemistichium secundum, quale est Sring. 27.:

⏕–|⏑⏓⏑|–⏕||⏕⏑⏑|⏑⏑–|⏑–⏑|⏓⏑|–

Aryâgîti vocatur metrum, qua serioris aevi poetae magis delectari videntur et de cuius structura docte egit *Benary* ad Nalod. Praef. p. VI. sqq.

3. Ad metra quantitate syllabarum vel temporibus constituta illud quoque pertinet quod वैतालीय nuncupatur; species re vera Aryâgitis cuius tamen licentias respuit atque ad secundam metrorum classem viam munivit. Norma haec est:

⏑⏑–|⏑⏑–|⏑–⏑|–||⏑⏑–|–⏑⏑|–⏑–|⏑––

pedes ternis iam constare ubique syllabis vides, quae tamen quatuor mâtras efficiunt; leges praeterea praecipiunt membra Cretico et Iambo claudi, quibus abscissis sex tempora manent sive morae in minoribus, octo in maioribus membris. Hoc sibi vult regula in scholiis ad *Ghatakarp.* vs. 1. षड्विषमे ऽष्टौ समे कलाः (sic enim legendum), quam pleniorem dabit *Mallinâthus* ad Sisup. 16, 1. coll. *Colebrook.* in Asiat. Res. X. p. 404. seq. Atque hoc illud ipsum metrum est, cuius nomen Lassenius non invenit (ad Hitop. p. 199). Bis tantum in Bhartrih. sententiis exstat: Sring. 82. et Vairâg. 57.

II. Faciliora omnino sunt metra ea quae Colebrookius et Lassenius *monoschematica* appellant quaeque non syllabarum valore sed numero metimur. Tetrasticha possint vocari, pedes enim paribus syllabis quater eodem ordine recurrunt: attamen quum litterarum contactus euphoniae in gratiam, in caesura primi ac tertii stichi semper observetur, melius utique metra illa Indorum more tanquam disticha considerentur, quare et nos singulas versus partes *membra* potius, sive *lineas* interdum et *cola* appellare maluimus, quorum bina hemistichium constituunt. Dividuntur haecce metra, secundum syllabarum in quovis membro numerum, in genera diversa, quorum quod in Centuriis nostris primum in censum venit Hendecasyllabum, *Trishtubh* appellatur. Huius, Kâlidâsi ordinem si sequimur

1. prima specie, *Sâlinî* vocata, Bhartriharis utitur: Sring. 3. Niti 40. Vairâgy. 30. Schema hoc est:

––– | ⏒–⏑ | ⏒–⏑ | –– || quater repetitum,

cuius regulas hoc modo proponit *Kâlidâsas* (vs. 17. coll. *Mallinâth.* ad Sisup. 18, 1.):

ह्रस्वो वर्णो जायते यत्र षष्ठः
कम्बुग्रीवे तद्वदेवाष्टमान्त्यः ।
विश्रामः स्यात्तन्वि वेदैस्तुरङ्गैः
तां भाषन्ते शालिनीं छान्दसीयाः ॥

quodsi sexta syllaba corripitur, o cervice pulchra! et eodem modo syllaba post octavam; si hypotmesis fit, o tenera! in quarta et septima: hanc speciem Sâlinîm appellant metrorum gnari. Vedi pro quatuor ponuntur, *equi* scil. solis, pro septem; mulierem alloquitur poeta, ut solent Indorum magistri, nos in sequentibus talia omisimus.

2. Ex Sâlini oritur metrum *Indravajrâ* si modo tertiam et septimam corripis hoc modo:

––⏑ | ––⏑ | ⏑–⏑ | –– ||

Mallinâth. (ad Sisup. 14, 86.) pedes indicat: स्यादिन्द्रवज्री यदि तौजगौगः ।
Kâlidâs. (vs. 19.) praecipit:

यस्यां त्रिषत्सप्तममक्षर स्याद्
ह्रस्वं सुजङ्घे नवमं च तद्वत् ।

in qua tertia, sexta, septima et nona corripiuntur, hanc Indravajrâm appellant. Utitur Bhartriharis hac mensura in locis his: Sring. 18. 22. 54. 78. 92. Nîti 15. 33. 50. 58. 63. 64. 65. 100. Vair. 8. Suppl. 2. 3. 8.

3. Si etiam primi membri pes primus mutatur in Amphibrachum, metrum appellatur *Upendravajra*, apud Bhartrih. Sring. 23. et Vairâg. 84. exstans. Norma est:

⏑–⏑|––⏑|⏑–⏑¦––||

et nomen videtur metrum accepisse ex *Gitagovind.* 4, 4, 2. ubi in versu eadem mensura concinnato legitur उपेन्द्रवज्र *fulmen,* ad quam rem facit observatio Colebrookii (l. l. p. 406.): *where the stanza has the appearance of being a quotation, it might be conjectured that the denomination of the measure was originally assumed from the example.* Haec igitur coniectura si speciem aliquam veri habet, et habet sane ut equidem puto, infra enim aliud huius generis exemplum deprehenditur: post Jayadevum saltem vixit qui Srutabodham, Kâlidâso attributum, composuit, quod carmen Upendravajrâm explicat (vs. 20.) nomine eius addito. Neque tamen exinde consequitur omnes, qui hoc metro usi sunt poetas Jayadevo posteriores fuisse, potest enim hoc solum nomen, ex Gitagovindo desumptum, mensurae antiquiori inditum fuisse, ut exemplo probari potest: Sic metrum *Kalahansa* (Colebrook. p. 470. VIII. no. 7.) apud *Mallinâthum* (ad Sisupâl. 6, 73.) novum nomen ex Maghi versu ipso कुटजानिवीक्ष्येत्यादि accepit *Kutaja.*

4. Permixtum quodvis ex duobus metris genus vocatur उपजाति: cuius quatuordecim varietates existunt et eum potissimum in finem inducuntur ut rigidior lex, eâdem ubicunque syllaba arsin inchoandi evitetur. Sic commixta inveniuntur Vansashta et Indravansa, Vâtormi et Sâlinî (vid. Colebr. l. l. p. 427.), frequentissime tamen Indravajrâ et Upendravajrâ componuntur, quod quidem genus *κατ' ἐξ.* *Upajâti* dicitur. Ex regula *Mallinâthi* (ad Sisup. 3, 1.):

इन्द्रोपेन्द्रवज्रामिश्रणादुपजातिवृत्तं ॥
अनन्तरोदीरितलक्ष्मभाजौ । •
पादौ यदीयावुपजातयः ताः ॥

E variis Upajâtis generibus Bhartriharis illud semel (Nit. 75.) adhibuit, ubi Upendravajra ter repetitur et Indravajra in ultimo tantum membro locum habet; semel (Niti 95.) aliud, quo Upendravajra in primo hemistichio ponitur, in secundo Indravajra, quibus varietatibus nomen, si quod habent, non invenio. Alia species *Akhyânakî* vocata, bis in Satacis adhibita est: Niti 7. 72. et haec quidem fit, si Indravajrae pedes primum membrum faciunt et dein Upendravajra ter sequitur; cf. Srutabodh. vs. 22.

यदीन्द्रवज्राचरणः पुरा स्याद्
उपेन्द्रवज्राचरणास्त्रयोऽन्ये ॥

5. *Rathoddhatâ*, in unico tantum versu Sring. 24. usurpatum, metrum appellatur, quando inter breves syllabas, ut Srutabodh. (vs. 24.) praecipit, prima, tertia, septima, nona et finalis producuntur:

—◡—|◡◡◡|—◡—|◡—||

pedes designat *Mallinâthus* (ad Kirâtârj. 13, 35.): रौनराविह रथोद्धता लगौ ॥ idem repetens in *Sarvankashâ* 4, 58. Verba Kâlidâsi addam facillima:

आद्यमक्षरमथ त्रितीयकं
सप्तमं च नवमं तथान्तिकं ।
दीर्घमिन्दुमुखि यत्र जायते
तां वदन्ति कवयो रथोद्धतां ॥

Varietas huius metri illa est, qua Bhartriharis utiṭur Sring. 55, cui nomen non habeo:

=⏓=|⏓⏓⏓|=⏓⏓|⏓=||=⏓=|⏓⏓⏓|=⏓=|⏓=

6. *Vatabodhakam* metrum vocatur dactylicum Alcmanium illud quod Colebrookio *Dodhaka* est, apud Bhartr. Sring. 9. Ex Kâlidâsi regula fit, si prima, quarta, septima, decima et finalis producuntur (Srutab. 18.):

—◡◡|—◡◡|—◡◡|——

आद्यचतुर्थमहीननितम्बे
सप्तमकं दशमं च तथान्त्यं ।
यत्र गुरुः प्रकटस्मपाशे
तत्कथितं वृत्तबोधकमेतत् ॥

Mallináthus (ad Sisup. 4, 45.) indicat: दोधकवृत्तमिदं भभभागौ ॥

7. Iam sequuntur dodecasyllaba metra ad classem apud Colebrookium septimam *Jagatí* pertinentia. Inter haec illud, quod *Drutavilambitam* vocatur, apud Bhartriharim exstat Sring. 34. Níti 42. 53. 87. 88. Norma haec est:

⏑⏑⏑|–⏑⏑|–⏑⏑|–⏑–||

sive ut *Mallináth.* (ad Sisup. 6, 1.) indicat: द्रुतविलम्बितमाह नभौभरौ ॥ Auctor Srutabodhi (vs. 28.) productas tantum suis sedibus syllabas enumerat, neque enim hypotmesis in membris ipsis adest.

8. Antiquissimum huius classis metrum *Vansashtam* est, in carminibus epicis satis frequens, in Centuriis bis tantum usurpatum: Sring. 2. et Nit. 62. Pedes suppeditat *Mallináthus* in Ghantápatho 1, 1. et ad Sisup. 1, 1.: जतौ तु वंशस्थमुदीरितं जरौ ॥

⏑–⏑|––⏑|⏑–⏑|–⏑–||

Proxime igitur ad Upendravajrâm accedit et ita quidem ut illud cum *Ewaldio* (über einige Sanskritmetra p. 14.) Vansashtam catalectum vocare possis, quod et *Kâlid.* videtur indicare, dum penultimam brevem Upendravajrae pedibus insertam docet (vs. 30.):

उपेन्द्रवज्राचरणेषु सन्ति चेद्
उपान्त्यवर्णा लघवः परिस्थिताः ॥

Primo pede in Antibacchium mutato aliud statim evadit genus, cui Indravansâ nomen; utrumque permixtum habes *Sakuntalâ* p. 152.

9. Ad classem *Sakkarí* dictam, quatuordecim syllabis membra efformantem, usitatissimum pertinet metrum *Vasantatilaká*, hac formula ad Sisupâl. 4, 19. indicatum: उक्ता वसन्ततिलका तभजाजगौग ut legendum quoque est ad Kirâtârj. 7, 40. Schema est:

––⏑|–⏑⏑|⏑–⏑|⏑–⏑|––||

In Srutabodho (vs. 34.) syllabae tantummodo productae indicantur. Hoc metrum, quo compositum est carmen *Chaurapanchâsikâ* μονόμετρον, satis frequenter adhibuit poeta noster, in versibus videlicet Sring. 1. 8. 10. 17. 21. 38. 58. 84. Nîti 2. 20. 26. 38. 39. 49. 73. 76. 81. 94. 99. Vairâg. 16. 25. 39. 68. 69. 70. 71. 75. Suppl. 5. —

10. *Mâlinî* metrum quindecim in unoquoque membro syllabis constans, ad classem Atisakkarî, quae est nona Colebrookio, pertinet et bacchicum commode dici potest. *Corripiuntur*, ex Srutabodhi regula (vs. 35.) *syllabae sex priores, decima item et decima tertia, ita ut hypotmesis cadat in septimam et nova arsis incipiat in octava* (*montes* mythici, septem maria claudentes, *octo* numerantur):

प्रथममगुरुषट्कं विद्यते यत्र कान्ते
तदनु च दशमं चेदक्षरं द्वादशान्त्यं ।
गिरिभिरथ तुरङ्गैर्यत्र कान्ते विरामः
सुकविजनमनोज्ञा मालिनी सा प्रसिद्धा ॥

pedes igitur sunt hi:

⏑⏑⏑|⏑⏑⏑|–́–́–|⏑––|⏑––||

sive ut *Mallinâthus* indicat (ad Sisupâlabadhum 11, 1.): ननमयययुतेयं मालिनी भोगिलोकैः ॥ In Bhartriharis sententiis metrum exstat Sring. 26. 42. 53. 56. 87. Nîti 14. 71. 97. Vairâg. 54. 55. 99.

11. Classis illius quae *Ashti* vocatur metrum *Prithvî* quinquies invenitur apud Bhartrih. Nîti 4. 5. 46. 68. Vairâgy. 63. Sonat vero hoc modo:

⏑–́⏑|⏑⏑–|⏑–́⏑|⏑⏑–|⏑––|–||

Mallinâthus in Sarvankashâ 4, 66 definit: जसौजसयलावसुग्रहयतिश्च पृथ्वीगः ॥

12. Sequitur iam, quae *Atyashiti* nuncupatur classis, septemdecim syllabas continens, cuius species *Mandakrântâ* in Satacis comparet Sring. 62. 93. Nîti 48. Vairâg. 18. 29. 43. 67. 82. 93. Schema hoc est:

–––|–⏑⏑|⏑⏑⏑|––⏑|––⏑|––||

Regula *Mallinâthi* (ad Sisup. 7, 74. 9, 87.) sonat: मन्दक्रान्ता जलधिषडगैर्म्भौनततागुरू ॥ sic utique legendum est; pausa natura sua ponitur

in quarta et decima, quid vero *oceanus* et *sex montes* sibi velint heic, equidem omnino non intelligo. In *Srutab.* (vs. 15.) hypotmeses indicantur per युग *quatuor*, रस *sex*, quia sex animi commotiones numerantur, et हय *septem.*

13. Mensura, *Harinî* vocata, in sententiis adhibetur Sring. 30. 33. 83. Nîti 9. 28. Vair. 23. 58. Suppl. 17. Pedes sunt hi:

⏑⏑⏑|⏑⏑–́|–––|–⏑–́|⏑⏑–|⏑–‖

Mallinâthi regula (ad Sisupâl. 12, vs. ultim.) vitiosa est: भवति हरिणा सैन्निगौ रसाम्बुधिविष्टपैः ॥ indicat enim pedem ⏑⏑– bis, ⏑⏑⏑ et –––, tribrachum et molossum semel inesse, sed omisit amphimacrum et in fine लग indicandum esset; legendum praeterea रसाम्बुरिति विष्टपैः । Caesuram minorem cadere in sextam et duodecimam Srutabodh. indicat vs. 37.

14. *Sikharinî* metrum, ad eandem classem pertinens, in sententiis nostris frequentissime prostat, Sring. 4. 6. 39. 40. 44. 45. 51. 52. 63. 79. 88. 94. 96. 98. Nît. 8. 10. 29. 36. 54. 55. 61. 77. 79. 92. Vair. 3. 6. 7. 10. 13. 17. 19. 20. 28. 49. 51. 59. 61. 62. 77. 78. 85. 86. 87. 89. 100. Supplem. 16. 24. Norma haec est:

⏑––|––́–|⏑⏑⏑|⏑⏑–́|–⏑⏑|⏑–‖

post sextam et undecimam pausa statuenda, ut in Srutabod. (vs. 37.) indicatum: रसैरीशैर्यस्यां भवति विरतिः सा शिखरिणी । ubi *domini* undecim dii sunt *Rudri,* quemadmodum *Mallinâth.* (ad Sisup. 5, 69. et Kirât. 10, 63.) रसै रुद्रैः छिन्ना यमनसभलागाः शिखरिणी ॥

15. Classis quae *Atidhriti* vocatur, undeviginti syllabis quater repetitis efformatae, metrum in serioribus carminibus usitatissimum est *Sârdûlavikrîditam*, qua Bhartriharis delectatur quam maxime. Exstat Sring. 5. 7. 12. 15. 25. 35. 36. 46. 48. 50. 64. 65. 67. 71. 72. 77. 80. 86. 89. 95. 97. Nîti 6. 12. 13. 16. 17. 18. 19. 22. 23. 27. 32. 34. 37. 41. 44. 45. 52. 57. 66. 67. 69. 70. 78. 80. 82. 85. 86. 89. 90. 91. 93. 96. Vairâg. 1. 4. 5. 11. 12. 14. 15. 21. 22. 27. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 40. 41. 42. 44. 45. 46. 47. 48. 50. 52. 60. 64. 65. 66. 72. 73. 74. 76. 79. 80. 81. 83. 91. 92. 95. 96. 97. 98. Supplem. 1. 4. 7. 10. 15. — Comparatum vero est hoc modo:

–––|⏑⏑–|⏑–́⏑|⏑⏑–́|––⏑|––⏑|–||

Mallinâthus (ad Sisup. 1, 75.) regulam exhibet: सूर्याश्वैर्मसजस्तताः सगुरवः शार्दूलविक्रीडितं ॥ in Srutab. vs. 39. describitur. Nomen huius metri denuo ex *Gîtagovindo* 4, 2: कन्दर्पो ऽपि यमायते विरचयं शार्दूलविक्रीडितं ॥ eadem mensura composito carmine desumptum videtur.

16. *Sragdharâ* metrum, apud Kâlidâsum ultimum, *Mallinâtho* (ad Sisup. 15, 130.) *Snigdharâ* vocatum, ad *Prakriti* classem pertinet, xxi syllabis quater repetitis constans. In sententiis Bhartr. hisce adhibitum est: Sring. 19. 47. 49. 59. 66. 69. 70. 76. Nîti 59. 60. 98. Vair. 24. 26. 37. 38. 53. 88. Suppl. 25. Schema est:

–––|–⏑–|–́⏑⏑|⏑⏑⏑|⏑–́–|⏑––|⏑––||

caesuris minoribus in partes tres distribuitur aequales membrum quodque, ita ut post syllabam semper septimam hypotmesis fiat, quod *Srutabodh.* per मुनिमुनिमुनिभिः indicat, sunt enim *septem* sapientes numero.

17. Unum restat *Pushpitâghra* metrum, quo semel tantum utitur Bhartriharis Sring. 28. Ad monoschematica pertinet quidem, sed ad talia quorum membra inaequalia sunt et ad modum Upajâtis e duobus metris composita. Sonat enim:

⏓⏓⏓|⏓⏓⏓|=⏓=|⏓==||⏓⏓⏓|⏓=⏓|⏓=⏓|=⏓=|=||

In Srutabodho deest, *Mallinâthus* autem indicat (ad Sisup. 1, 74. 4, 20. Kirâtârj. 10, 1.):

अयुजिनयुगरेफतो यकारो
युजिचनजौजरगाश्च पुष्पिताग्रा ॥

hoc est: *geminato tribracho* (न) *et amphimacro* (र) *adiunctus bacchius* (य); *dein simplex tribrachus, duplex amphibrachus, amphimacer et syllaba longa.*

Pauca denique sunt quae dicam de carmine erotico, Bhartriharis sententiis praemisso et *Chauropanchâsicae* nomine, hoc est *quinquaginta disticha Chauri,* insignito. Unum tantum apographum, anno 1798 scriptum, Londini in Museo Indico inter codices Colebrookianos

No. 33. exstat, scriptura devanagarica exaratum et commentario instructum. Hoc sibi descripsit *Lassenius* meus et mecum iam ante hos quinque annos describendum liberaliter communicavit. At quum tenue admodum videretur carmen, neque forsitan singulatim si ederetur, lectores posset allicere; quum praeterea ulceribus quibusdam gravioribus laboraret, editionem hucusque detinui: iam vero una cum scholiis Bhartrihari adiicere visum est, quippe quod in centuriam de amoribus egregie introductionis instar esse possit, iisdem ubique imaginibus usum atque coloribus, tum etiam, quia commentarius, pauca si excipias, perspicuus ac facilis ad similes serioris aevi poetas legendos aditum paret et magnae tironibus utilitati fore videtur. Argumentum carminis Ganapas, commentarii auctor, hunc fere in modum statuit: Brâhmanum quendam fuisse *Chauri* nomine, fama per omnes regiones longe lateque celeberrimum, qui cum regis cuiusdam filia, magna pulchritudine insigni, clandestinos foveret amores. Regis *Sundari*, in urbe Kanchipura domicilium tenentis, filium poetam fuisse aliae addunt traditiones, quae virginem illam, Vidyâm appellatam (विद्यानाम्नि केचित् Schol.) et regis *Virasinhi*, in regione Burdvan, filiam simul prodiderunt. Puella vero, quum graviditatis signa occultare ulterius non posset, res tandem per delatores innotuit, Chauras igitur, regis iussu captus et per lictores ad mortem ductus, *ὡς ἐκ τοῦ παραχρῆμα λέγων* gaudia praeterita et amicae memoriam ac pulchritudinem quinquaginta distichis sibi adumbravit. Confirmatur quodammodo narratio versu 49, non autem, ut equidem sentio, repetitis per totum carmen अद्यापि vocabulis, quae vox mera est, ut Scholiasta loquitur, पूर्वपरामर्शी, qua ad memoriam, pristinae voluptatis revocandam saepius versus inchoantur poetae, quam tamen commentarius semper formula मरणकाले et similibus explicat. Quae vero addunt recentiores: poetam, dum caperetur, *furem* habitum fuisse atque regem illum, somnio ne principis natum occideret monitum, ipsi ignovisse et nuptias dein celebrasse, haec omnia mythicum sapiunt Indorum ingenium; videtur enim ex nomine

चौर effictum illud esse, ut urbis nomen *Kanchîpura* et puellae *Vidyâ* ex distıcho priori eiusque scholiis male intellectis. Ceterum carmen hocce eroticum magni vel hodie aestimari Colebrookius testatur (Asiat. Res. X. p. 419.) quod ex mea quidem sententia hodiernum Indorum pulchri et venusti sensum haud prodit: totum enim carmen singulis fere constat epithetis compositis, per integrum frequenter distichon protractis, quibus nugis bullatis serior mirifice delectatur aetas, etsi non prorsus negandum est singulas interdum imagines hoc modo inter se conglutinatas suavitatis aliquid habere. Nos vero, quoniam nulla facile lingua talia exprimere potest verba sanscrita, sensum reddere studuimus et epitheton in partes suas divisimus, et modo illud, quoad eius fieri potuit, circumscribere, modo adiectivum quoddam *ornatum*, *pulchrum*, *praeditum* addere potius, quam in artificiosa versionis textura tempus terere maluimus. Haec, quae prudentes offendere vix possunt, de satacarum etiam versione mea valent: casus enim grammaticos in singulis sententiis atque totam vocabulorum structuram similibus ubique reddere haud sollicitus, mentem atque ingenium poetae percipere solum conatus sum; est enim latinae linguae indoles ita comparata, ut, id quod omnes norunt qui rem tentarunt, uberrimum Indorum usum dicendi presse sequi vix ac ne vix quidem possimus. Veteres quidem auctores latinos saepissime collaudat Schlegelius in eo quod more Graecorum vocabula efformaverint composita, sed haec, ut pace viri clarissimi dicam, in vertendis Sanscritis haud magni sunt momenti: perlegi equidem fragmenta Lucilii, Pacuvii, Enniique, perlustravi ea quae Scaliger tentavit in hymnis Orphicis latine reddendis, attamen epitheta quae ad ingenium linguae sanscritae composita forte inveniuntur, nec multa sunt, neque ultra classem quam Bahuvrihicam appellamus procedunt, quare simpliciorem ubique praetulimus versionem, ne ineptiarum merito ac molestiarum accusaremur; ceterum autem, ut par est, lacunas, quae inter textum et versionem ubique inveniuntur, commentario supplendas curavimus. Animadversiones nostras ad archaeologiam magis

spectare et eo tendere ut sensum eruant locisque similibus, vel aliunde ex aliarum gentium poesi petitis confirment, quaestionibus grammaticis intricatioribus, quae minus arriserunt, omissis, libere profiteor: quodsi igitur Paninim vapulare animadvertant perspicaciores, id quod raro accidisse mihi spero, id studio meo tribuant velim quo in mores et instituta populorum semper agitur animus. Neque tamen quaestiones quae ad crisin pertinent, omnino desiderabit lector: in Bhartriharis sententiis codices principes A et B prae ceteris secuti sumus quidem, sed varias aliorum codicum lectiones in censum quoque vocavimus; calami errores vero et farraginem exinde enatam lectionum, quas vix dicas variantes, omnino omisimus. Ex scholiis in Bhartriharim omnia delegimus quae necessaria videbantur ad locum aliquem obscuriorem illustrandum atque ad sensum enucleandum; sunt quidem simpliciora illa et saepenumero aliis tantummodo vocabulis usitatioribus rem circumscribunt, quam ob causam auctorem, cuius nomen ignoro, vetustiorem quam Mallinâthum aliosque prolixiorum commentariorum scriptores habendum puto.

His rebus absolutis unum, quod aegre tango, lectores quosdam et mihi quidem amicissimos, desiderare video, ut, quemadmodum mos invaluit, de separandis vocabulis euphonice tantum conglutinatis rationem reddam. Duo potissimum sunt, si veterem Indorum syllabas separandi rationem deserimus, orthographiae genera: aut enim, quod ad antiquam illam rationem proxime accedit, continua serie scribunt alii, aut textum ubique separant, sed ita ut Sandhis maneat intacta et vocalium crasis apostrophis notetur, quae quidem posterior clarissimo mihique amicissimo Boppio debetur ratio: nos, Schlegelii, Lassenii, Rosenii aliorumque exemplum secuti, utramque rationem ita quodammodo coniunximus ut ea tantum, quae natura disiungi potuerant, separaverimus; in scholiis autem eam scribendi licentiam, qua utuntur commentatores ipsi, retinuimus, synaloephe et litterarum coniunctione sublata atque ipsis euphoniae legibus neglectis.

Haec habui fere de nova quae dicerem Bhartriharis editione. Neque vero praefationi meae finem imponere possum, quin Tibi, vir doctissime, amice suavissime *Ferdinande Benary*, pro singulari Tuo et nunquam satis laudando erga me favore, gratias agam quam maximas. Tu enim non modo in schedis perlustrandis et corrigendis tantam posuisti diligentiam, ut, quae subinde deprehendantur operarum vitia, pauca sint et plerumque levia; verum etiam dubia quaedam quae mihi remanserant et calami insuper errores omni, quae *Tua* est, sollertia atque industria solvisti et benevole mecum communicasti. Meritum de me Tuum manet alta mente repostum.

Scribebam Regimontii Prussorum mense Novembr. 1833.

P. a Bohlen.

अथ

चौरपञ्चाशिका

अथ

श्रीभर्तृहरिः

॥ चौरपञ्चाशिका ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

विघ्नेश्वरं नमस्कृत्य रामोपाध्यायनन्दनः ।
गणपस्तनुते टीकां खण्डकाव्यस्य वैस्फुटां ॥

अथ प्राक्तनकर्मोपचीयमानपुरा परं परापादितमहानुभावो ऽतिविततभुवनतलविलासघासः प्रसरो द्विजन्मा चौराभिधानः कल्पितप्रथमयौवनाचलस्थितशोभोत्कर्षवत्या कयाचिद्राजपुत्र्या सह संसारसुखमनुभवन्न किंचिदवालोकयत् । तस्या राजपुत्र्या बहुतरदिवसोपचितमन्मथविकारमुपलभ्य दुर्जनजनैः प्रकटितमन्मथविकारे सति नृपाज्ञया दण्डनायकपुरुषैरुद्बधनाय बधमभिनीयमानश्चौरः पूर्वानुभूतसुखस्मृतिमभिनयन् अद्यापीत्यादिपञ्चाशद्भिः श्लोकैर्लोकात्मविदानाय स्वकृतिमेव प्रायो गुणभूयस्यं कृतवान् ॥

अद्यापि तां कनकचम्पकदामगौरीं
फुल्लारविन्दवदनां तनुरोमराजीं ।
सुप्तोत्थितां मदनविह्वलसालसाङ्गीं
विद्यां प्रमादगलितामिव चिन्तयामि ॥१॥

अद्यापीति । अद्यापि उद्बन्धनाय बधभूमिं नीयमानोऽपि तां राजपुत्रीं चिन्तयामि स्मरामि ॥ तत् शब्दः पूर्वपरामर्शी । कथंभूतां । कनकचम्पकदामगौरीं सुवर्णचम्पकमालेव पीताङ्गीं । एतेन गात्रलावण्यं उक्तं वर्णोत्कर्ष च । गौरं पीते ऽरुणे श्वेते इति विश्वः । पुनः कथंभूतां । फुल्लारविन्दवदनां फुल्लं विकसितं यद् अरविन्दं तद्वद् वदनं आस्यं यस्याः सा तां । प्रहसितमुखीं इत्यर्थः । पुनः कथंभूतां । तनुरोमराजीं तन्वी सूक्ष्मा रामराजी रोमावली यस्याः सा तां । पुनः कथंभूतां । मदनविह्वलसालसाङ्गीं मदनेन पुष्पकेतुना विह्वलं अत एव सालसं आलस्ययुक्तं अङ्गं विग्रहो यस्याः सा तां । कां इव स्मरामि । विद्यां इव वाग्देवतां इव । कथंभूतां विद्यां । प्रमादगलितां प्रमादेन च्युतां विस्मरणात्वं आगतां इत्यर्थः । विद्यानाम्नीति केचित् । तदसद् ज्येष्ठस्त्रीनामग्रहणायोग्यत्वात् । तद् उक्तं ।

शापरोगाभिभूतस्य बन्ध्यस्याभव्यकर्मणा ।
गुरो ज्येष्ठकलत्रस्य कोर्तनं पापकारणं ॥

न नु व्यभिचारे ज्ञाते तत्पत्नीत्वं एवास्याः कथं इति चेत् सत्यं गांधर्वविवाहेन पत्नीत्वस्य ज्ञातत्वात् । अत्र लोकपरंपरापाकि तावद् इति एव प्रमाणं ॥१॥

अद्यापि तां शशिमुखीं नवयौवनाढ्यां
पीनस्तनीं पुनरहं यदि गौरकान्तीं ।
पश्यामि मन्मथशरानलपीडिताङ्गीं
गात्राणि संप्रति करोमि सुशीतलानि ॥२॥

अद्यापि इदानीं अपि मरणकालेऽपि यदि पुनः तां तथाभूतां पूर्ववत् स्वागतां पश्यामि तदा संप्रति गात्राणि सुशीतलानि करोमि इति योजना । सुखजनकानि च तानि शीतलानि च सुशीतलानीति विग्रहं । कथंभूतां तां । शशिमुखीं चन्द्रवदनां अत एव शैत्ययोगात् सुशीतलानि गात्राणि करोमि इत्याशयः । पुनः कथंभूतां । नवयौवनाढ्यां नवं नूतनं यौवनं तारुण्यं तस्य आढ्यायुक्तां तां । पुनः कथंभूतां । पीनस्तनीं पीनौ स्थूलौ स्तनौ वक्षोजौ यस्याः सा तां । पु° । गौरकान्तीं मनोहरशोभायुक्तां । पुन° । मन्मथशरानलपीडिताङ्गीं कामबाण एवानलोऽग्निः तेन पीडितं दग्धं अङ्गं यस्याः सा तां ॥२॥

अद्यापि तां यदि पुनः कमलायताक्षीं
पश्यामि पीवरपयोधरभारखिन्नां ।
संपीड्य बाहुयुगलेन पिबामि वक्त्रं
उन्मत्तवन्मधुकरः कमलं यथेष्टं ॥३॥

अद्यापि इदानीमपि प्राणापगमनावसरेऽपि यदि पुनः पश्यामि अवलोकयामि तदा बाहुयुगलेन संपीड्य निर्दयं आलिंग्य तस्या वक्त्रं मुखं पिबामि । किंवत् । उन्मत्तवत् ज्ञानशून्यवत् । क इव । मधुकरः भ्रमर इष्टं वाञ्छितं कमलपत्रं इव । यथ भ्रमर इष्टं कमलं कमलान्तर्गतमधु पिबति तथाहं अपि कान्तामुखान्तर्गतं अमृतं पिबामि इति आशयः । यथा शब्दो इवेष्टो । कथंभूतां तां । कमलायताक्षीं कमलवद् आयते दीर्घे अक्षिणी यस्याः सा तां । पु° । पीवरपयोधरभारखिन्नां पीवरौ पुष्टौ यौ पयोधरौ कुचौ तयोर्भारो गौरवं तेन खिन्नां तां ॥३॥

अद्यापि तां निधुवनक्लमनिःसहाङ्गीं
आपाण्डुगण्डपतितालककुन्तलालीं ।

प्रच्छन्नपापकृतमन्तरिवावहन्तीं
कण्ठावसक्तमृदुबाहुलतां स्मरामि ॥ ४ ॥

अद्यापि तां एतादृशीं स्मरामि । कीदृशीं । निधुवनक्लमनिःसहाङ्गीं निधुवनक्लमेन सुरतश्रमेण निःसहं सालसं अङ्गं यस्याः सा तां । पुनः । आपाण्डुगण्डपतितालककुन्तलालीं ईषत् पाण्डू धूसरौ यौ गण्डौ कपोलौ तयोः पतितः अलकानां केशरचनाविशेषयुक्तानां कुन्तलानां चिकुराणां आली समूहो यस्याः सा तां । पुनः । अन्तःकरणे मत्स्मरणं आवहन्तीं धारयन्तीं । किं इव । प्रच्छन्नं गुप्तं यत् पापं तेन कृतं कर्म इव । पु° । कण्ठावसक्तमृदुबाहुलतां कण्ठे अवसक्ते मृदू कोमले बाहुलते भुजवल्ल्यौ यया सा तां ॥ ४ ॥

अद्यापि तां सुरतजागरघूर्णमान-
तिर्यग्वलत्तरलतारकदीर्घनेत्रां ।
शृङ्गारसारकमलाकरराजहंसीं
व्रीडाविनम्रवदनामुषसि स्मरामि ॥ ५ ॥

अद्यापि इदानीं अपि उषसि प्रातःसमये व्रीडाविनम्रवदनां स्मरामि व्रीडया लज्जया विनम्रं अवनतं वदनं यस्याः सा तां । रात्रिभुक्तं अनुभूय प्रातःसमये मुखं दर्शयितुं न शक्ता भवति इत्युत्तमस्त्रीलक्षणं । कथंभूतां तां । सुरतजागरघूर्णमानतिर्यग्वलत्तरलतारकदीर्घनेत्रां सुरतार्थं निधुवनार्थं यज्जागरं निद्राभावः तेन घूर्णमाने आवर्त्तमाने तिर्यग्वलती वक्रीभूयमाने तरलतारके चंचलाक्षिणी कनीनिके दीर्घे विशाले नेत्रे लोचने यस्याः सा तां । पुन° । शृंगारसारकमलाकरराजहंसीं । शृंगारसारो यत्र केलिगृहं स एव कमलाकरः केलिसरोवरं तस्य राजहंसीं तां । राजहंसी इव विहरणशीलां ॥ ५ ॥

अद्यापि तां यदि पुनः श्रवणायताक्षीं
पश्यामि दीर्घविरहज्वरिताङ्गयष्टिं ।
अङ्गैरहं समुपगुह्य ततोऽपि गाढं
नोन्मीलयामि नयने न च तां त्यजामि ॥ ६ ॥

अद्यापि अहं यदि पुनः तां पश्यामि तदा नयने न उन्मीलयामि प्रकाशयामि । किं कृत्वा । अंगैः प्रतिगात्रैः गाढं निष्ठुरं यथा स्यात् तथा एवं उपगुह्य आलिंग्य ततोऽपि तदनन्तरं अपि न च तां त्यजामि मुंचामि । कथंभूतां तां । श्रवणायताक्षीं श्रवणपर्यन्तं आयते दीर्घे अक्षिणी लोचने यस्याः सा तां । पु° । दीर्घविरहज्वरितांगयष्टिं । दीर्घविरहेण महाविश्लेषेण ज्वरिता पीडिता अंगयष्टिर् गात्रश्रेष्ठं यस्याः

सा तां । यष्टिशब्द उत्तरपदे श्रेष्ठार्थः । अंगो ऽपि यः कश्चिज्ज्वरी पुरुषान्तरेण गाढं आलिंग्यते सो ऽपि विगलितज्वरो भवतीति वैद्यमनः कुत्रापि ॥६॥

अद्यापि तां सुरततापडवसूत्रधारीं
पूर्णेन्दुसुन्दरमुखीं मदविह्वलाङ्गीं ।
तन्वीं विशालजघनस्तनभारखिन्नां
व्यालोलकुन्तलकलापवतीं स्मरामि ॥७॥

अद्यापि तां स्मरामि । कथं भूतां । सुरतताण्डवसूत्रधारीं सुरतं निधुवनं तदेव ताण्डवं नृत्यं तस्य सूत्रधारीं अग्रसूचिकां तां । पुन° । मदविह्वलांगीं मदेन मत्ततया विह्वलं शिथिलं अंगं देहो यस्याः सा तां । यद्वा मदो हर्षः तेन विह्वलं अंगं यस्याः सा । पुनः । तन्वीं कृशांगीं । पु° । विशालजघनस्तनभारखिन्नां विशाला ये जघनस्तनाः श्रोणिपयोधराः तेषां भारेण गौरवेण खिन्नां तां । पु° । व्यालोलकुन्तलकलापवतीं व्यालोला ये कुन्तलाः केशाः तेषां कलापो समूहो विद्यते यस्याः सा तां । एतेन विपरीतरताभिज्ञा कथिता ॥७॥

अद्यापि तां मसृणचन्दनपङ्कमिश्र-
कस्तूरिकापरिमलोत्थविसर्पिगन्धां ।
अन्योन्यचञ्चुपुटचुम्बनखञ्जरीट-
युग्माभिरामनयनां शयने स्मरामि ॥८॥

अद्यापि मरणसमयेऽपि तां शयने महार्हशय्यायां एतादृशीं स्मरामि । कीदृशीं । मसृणचंदन°गन्धां । मसृणः चिक्कनः चन्दनपंकः मलयजकर्दमः तेन मिश्रा युक्ता या कस्तूरिका मृगनाभिः तस्याः परिमलो विमर्दोत्थसौरभः तस्माद् उत्थ उत्पन्नो विसर्पी संचारी यो गन्धः सौरभः स विद्यते यस्याः सा तां । कथं° । अन्योन्य°नयनां । अन्योन्यस्य परस्परस्य चंचुपुटेन चुंबनं यस्य तद् एतादृशं यत् खंजरीटयुग्मं खंजनयुगलं तद्वद् अभिरामे नयने यस्याः सा तां ॥८॥

अद्यापि तां निधुवने मधुपानरक्तां
नीलाधरां कृशतनुं चपलायताक्षीं ।
काश्मीरगन्धमृगनाभिकृताङ्गरागां
कर्पूरपूगपरिपूर्णमुखीं स्मरामि ॥९॥

अद्यापि तां निधुवने सुरते एतादृशीं स्मरामि । कीदृशीं । मधुपानरक्तां मधुपानेन मद्यपानेन रक्तां लोहितमुखीं । यद्वा मधुपानसक्तां मधु मद्ये पुष्परसे इत्यमरः ।

पुनः कथं भूतां । लीलां हेलां धारयतीति लीलाधरां तां । हेलालीले इत्यमरः । पुन° । कृशतनुं कृशा तनुः शरीरं यस्याः सा तां । पु° । चपलायताक्षीं चपले चंचले आयते दीर्घे अक्षिणी यस्याः सा तां । पु° । काश्मीररागां । काश्मीरं कुंकुमं गन्धः चंदनं मृगनाभिः कस्तूरिका तैः कृत अंगरागः शरीरलेपो यया सा तां । पु° । कर्पूरपूग°मुखीं । कर्पूरो घनः सारपूगं पूगीफलं ताभ्यां परिपूर्णं परीतं मुखं यस्याः सा तां । पूगः क्रमुकवृन्दयोर् इत्यमरः ॥९॥

अद्यापि तत् कनकगौरकृताङ्गरागं
प्रस्वेदबिन्दुविततं वदनं प्रियायाः ।
अन्ते स्मरामि रतिखेदविलोलनेत्रं
राहूपरागपरिमुक्तमिवेन्दुबिम्बं ॥१०॥

अद्यापि प्रियायाः प्राणवल्लभायाः तत् पूर्वदृष्टं वदनं एतादृशं स्मरामि । कीदृशं । कनक°रागं कनकगौरेण कुंकुमेन कृत अंगरागः तिलको यत्र तत् । कनकगौरं कुंकुमं इति विश्वकोषः । कथं भूतं वदनं । अन्ते सुरतमध्ये प्रस्वेदबिन्दुविततं प्रस्वेदबिन्दुभिः घर्मजलकणैः विततं व्याप्तं । पु° । रतिखेदविलोलनेत्रं । रतिखेदेन सुरतश्रमेण विलोले नेत्रे यस्य यत्र वा तत् । किं इव स्मरामि । राहू°मुक्तं इन्दुबिंबं इव । राहोर् उपराग उपग्रासः तेन परिमुक्तं पीतरसं इन्दुमण्डलं इव स्मरामि । एतेन मुखसंपूर्णं निर्मलता चोक्ता ॥१०॥

अद्यापि तन्मनसि संपरिवर्तते मे
रात्रौ मयि क्षुतवति क्षितिपालपुत्र्या ।
जीवेति मङ्गलवचः परिहृत्य कोपात्
कर्णे कृतं कनकपत्रमरालकेश्या ॥११॥

अद्यापि उद्बन्धनसमये ऽपि तत् मे मम मनसि चित्ते संपरिवर्तते तिष्ठति । तत् किं । क्षितिपालपुत्र्या राजकन्यया मयि क्षुतवति सति छिंकां (क्षिप्तां?) कुर्वति सति कोपात् पूर्वजनितकेलिक्रोधात् जीव इति मंगलवचः कल्याणवचनं परिहृत्य त्यक्त्वा यत् कनकपत्रं आभरणविशेषं कर्णे श्रुतौ कृतं रोपितं तत् संपरिवर्तते । प्रागवस्थायां समुद्भूतकेलिकलहोपजातक्रोधवशेन कुसमन्द पानीयभूमौ क्षिप्तं पश्चाद् रात्रौ मयि क्षुतवति सति नेदं भद्रं इति मनसि संधाय अवैधव्य प्रेमातिशयसूचकत्वेन कर्णपाशातिथिं कृतवतीत्यर्थः । कथं भूतया । अरालकेश्या अरालाः वृजिनाः केशाः यस्याः सा तया । अरालं वृजिनं जिह्मं वक्रं इत्यमरः । अनालपन्त्या इति पाठे मौनपरयेत्यर्थः ॥११॥

अद्यापि तत् कनककुण्डलघृष्टगण्डं
आस्यं स्मरामि विपरीतरताभियोगे ।
आन्दोलनश्रमजलस्फुटसान्द्रबिन्दु-
मुक्ताफलप्रकरविच्छुरितं प्रियायाः ॥१२॥

अद्यापि मरणसमये प्रियायाः तद् आस्यं मुखं स्मरामि । कुत्र । विपरीतरताभियोगे विपरीतं यद् रतं सुरतं तस्य अभियोगः संबन्धः तस्मिन् । तद् उक्तं रतिरहस्ये ।
इत्थं सुरतमर्देण समुद्भूतपरिश्रमं । कृताधः कामिनं कान्ता कुर्वीत पुरुषेष्टितं ॥
कथं भूतं आस्यं । कनककुण्डलघृष्टगण्डं । कनककुण्डलाभ्यां सुवर्णकर्णपूराभ्यां घृष्टौ चिह्नितौ गण्डौ कपोलौ यस्य तत् । पु° । आन्दोलनश्रमजलस्फुटसान्द्रबिन्दुमुक्ताफलप्रकरविच्छुरितं । आन्दोलनात् पौनःपुन्यायः चालनाद् उत्थितं यत् श्रमजलं घर्मवारि तस्य स्फुटाः व्यक्ताः सान्द्राः निविडा ये बिन्दवः अम्बुकणाः त एव मुक्ताफलप्रकराः मौक्तिकसमूहाः तैर् विच्छुरितं व्याप्तं ॥१२॥

अद्यापि तत् प्रणयभङ्गुरदृष्टिपातं
तस्याः स्मरामि रतिविभ्रमगात्रभङ्गं ।
वस्त्रान्तरस्खलनचारुपयोधरान्तं
दन्तच्छदं दशनखण्डनमण्डनं वा ॥१३॥

अद्यापि तस्या वल्लभायाः तत् स्मरामि । तत् किं । प्रणयभंगुरदृष्टिपातं प्रणये सुरतायताक्षणे सति भंगुरं वक्रीकृतं यद् दृष्टिपातं अवलोकनं तत् स्मरामि । प्रणयः प्रसत्ते प्रेम्णि यांचविश्रंभयोर् इति विश्वः । न केवलं तत् स्मरामि रतिविभ्रमगात्रभंगं च स्मरामि । रतौ सुरते यो विभ्रमः विलासः तेन गात्रभंगः शरीरचलनं तं । न केवलं तं स्मरामि वस्त्रान्तरस्खलनचारुपयोधरान्तं च स्मरामि । वस्त्रान्तरस्य उत्तरीयस्य यत् स्खलनं अन्यदेशगमनं तेन चारुः रम्यतरः यः पयोधरान्तः कुचैकदेशः । न केवलं तं स्मरामि दन्तच्छदं च स्मरामि । दन्तानां छदः अधरः तं । कथं भूतं दन्तच्छदं । दशनखण्डनमण्डनं दशनखण्डनं दन्तक्षतं तद् एव मण्डनं अलंकारो यस्य स तं ॥१३॥

अद्याप्यशोकनवपल्लवरक्तहस्तां
मुक्ताकलापपरिचुम्बितचूचुकाग्रां ।
अन्तःस्मितोच्छ्वसितपाण्डुरगण्डभित्तिं
तां वल्लभां अलसहंसगतिं स्मरामि ॥१४॥

अद्यापि तां वल्लभां प्रियां स्मरामि । कथं भूतां तां । अशोकनवपल्लवरक्तहस्तां अशोकस्य नवो नूतनो यः पल्लवः किशलयः तद्वद् रक्तौ लोहितौ हस्तौ करौ यस्याः सा तां । पु° । मुक्ताकलापपरिचुंबितचूचुकाग्रां मुक्ताकलापेन मुक्ताहारेण परिचुंबितं संसक्तं चूचुकाग्रं पयोधराग्रं यस्याः सा तां । पु° । अन्तःस्मितोच्छ्वसितपाण्डुगण्डभित्तिं अन्तःस्मितेन अभ्यन्तरहसितेन उच्छ्वसिते पुलकिते पाण्डुरे धूसरे गण्डभित्ती कपोलप्रदेशौ यस्याः सा तां । तद् उक्तं । विकसितकपोलं तमुत्फुल्ललोचनं च यत् । किंचिद् विज्ञाः तदन्ताग्रं प्रहसितं स्मितं विदुः ॥ भित्तिः कुम्भे प्रदेशे च संविभागावकाशयोर् इति विश्वः । पु° । अलसहंसगतिं अलसो मन्दगमनो यो हंसः तस्य गतिर् इव गतिर् यस्याः सा तां । यद्वा । हंसाः प्रकृत्येव मन्दागतं ये भवंति अलसा हंसगतिर् यस्याः सा तां ॥१४॥

अद्यापि तत् कनककरेणुघनोरुदेशे
तस्याः स्मरामि नखरक्षतलक्ष्म न्यस्तं ।
आकृष्टहेमरुचिराम्बरमुत्थितायाः
लज्जावशात्करधृतं च ततो व्रजन्त्याः ॥१५॥

इदानीं अपि तस्याः प्रियायाः तत् स्मरामि । तत् किं । नखरक्षतलक्ष्म नखरक्षतस्य कररुहक्षतस्य लक्ष्म चिह्नं तत् । कथं भूतं तत् । न्यस्तं आरोपितं । कुत्र । कनककरेणुघनोरुदेशे चंदनयुक्तसुवर्णधूलिना चर्चितो यो घनोरुदेशः पयोरुभागः तत्र । शाकपार्थिवादीनं मध्यपदलोपो वक्तव्यश्चेति सूत्रेण लोपः सुवर्णशलाकामन्तर्निक्षिप्य चंदनघृष्टिः क्रियते कनककरेणुयोगो भवति ॥ काठिन्ये विस्तृतौ प्रस्थे घनोत्स्थे च घने इति पदसागरः ॥ पु° । आकृष्टहेमरुचिरांबरं आकृष्टं आक्षिप्तं हेमवत् सुवर्णवत् रुचिरं मनोहरं वस्त्रं यस्य यस्या वा तत् । पु° । करधृतं करेण धृतं पिहितं कथं भूतायाः तस्या अत एव लज्जावशाद् व्रीडावशात् । ततः तस्मात् स्थानात् उत्थितायाः सत्या व्रजन्त्या गच्छन्त्याः । यद्वा । न केवलं तस्याः तं नखरक्षतलक्ष्म स्मरामि किं तु उत्थितायाः तस्याः रुचिरांबरं मनोहरवस्त्रं च स्मरामि । कथं भूतं रुचिराम्बरं आकृष्टहेमं आकृष्टं आरोपितं हेमं स्वर्णं यत्र तत् । पु° । करधृतं हस्तावलंबितं । कथं भूतायाः ततः स्थानात् व्रजन्त्याः तत्कारणानन्तरं गच्छन्त्याः हस्तेन वस्त्रं अवलम्ब्य गच्छन्तीत्यर्थः ॥१५॥

अद्यापि तां विधृतकज्जलचारुनेत्रां
प्रोत्फुल्लपुष्पनिकराकुलकेशपाशां ।
सिन्दूरसंलुलितमौक्तिकहारदन्तां
आधातहेमकटकां रहसि स्मरामि ॥१६॥

अद्यापि इदानीं अपि रहसि एकान्ते एतादृशीं तां स्मरामि । कीदृशीं । विधृतकज्जलचारुनेत्रां । विशेषेण धृतं विस्तीर्णीकृतं यत् कज्जलं अंजनं तेन चारुणी मनोरमे नेत्रे लोचने यस्याः सा तां । पुनः । प्रोत्फुल्लपुष्पनिकराकुलकेशपाशां प्रोत्फुल्लानि विकसितानि यानि पुष्पाणि कुसुमानि तेषां निकरः समूहः तेन आकुलो व्याप्तः केशपाशः केशसमूहो यस्याः सा तां । पु॰ । सिन्दूरसंलुलितमौक्तिकहारदन्तीं सिन्दूरेण संलुलितो लिप्तो यो मौक्तिकहारो मुक्तादाम तेन सदृशाः दन्ताः दशनाः यस्याः सा तां । पु॰ । आधातहेमकटकां आधातानि परिधातानि हेमकटकानि सुवर्णकंकणानि यस्याः सा तां ॥१६॥

अद्यापि तां गलितबन्धनकेशपाशां
स्रस्तस्रजं स्मितसुधामधुराधरौष्ठीं ।
पीनोन्नतस्तनयुगोपरिचारुचुम्बि-
मुक्तावलीं रहसि लोलदृशं स्मरामि ॥१७॥

अद्यापि तां रहसि एकान्ते स्मरामि । कथं भूतां तां । गलितबन्धनकेशपाशां गलितं मुक्तं बंधनं बंधो यस्य एतादृशः केशपाशः शिरोरुहसमूहो यस्याः सा तां । अत एव स्रस्तस्रजं स्रस्ताः गलिताः स्रजो माला यस्याः सा तां । पु॰ । स्मितसुधामधुराधरौष्ठीं ईषद्वाहसनं तदेव सुधा अमृतं तया मधुरो रुचिकरः अधरौष्ठो यस्याः सा तां । पु॰ । पीनोन्नतस्तनयुगोपरिचारुचुम्बिमुक्तावलीं पीनौ विपुलौ उन्नतौ उच्चतरौ यौ स्तनौ कुचौ तयोर् युगं युगलं तस्योपरिचारु मनोहरं यथा स्याद् एवं चुंबिनी संलग्ना मुक्तावलिः मुक्ताहारो यस्याः सा तां । पु॰। लोलदृशं लोले दृशन्नेत्रे यस्याः सा तां ॥१७॥

अद्यापि तां धवलवेश्मनि रत्नदीप-
मालामयूखपटलैर्दलितान्धकारे ।
स्वप्नोऽद्य मे रहसि संमुखदर्शनोत्थां
लज्जाभयार्तनयनामनुचिन्तयामि ॥१८॥

अद्यापि तां अनुचिंतयामि । कुत्र । धवलवेश्मनि राजसदने । कथं भूते वेश्मनि । दलितान्धकारे दलितः विशीर्णीकृतो ऽन्धकारो धातं यत्र तस्मिन् । कैः । रत्नदीपमालामयूखपटलैः । रत्नानि मणय एव दीपाः तेषां माला निकरः तस्य मयूखपटलानि किरणजालानि तैर् हेतुभूतैः । कथं भूतां तां । स्वप्नो ऽद्य मे रहसि संमुखदर्शनोत्थां अद्य मे स्वप्नः निद्रा इति कपटशब्देभ्यः रहसि एकान्ते संमुखदर्शने ऽभिमुखविलोकने उत्थां उत्थितां सा तां । पु॰ । अत एव लज्जाभयार्तनयनां लज्जायाः यद्भयं साध्वसं तेन आर्ते नयने लोचने यस्याः सा तां ॥१८॥

अद्यापि तां विरहवह्निविपीडिताङ्गीं
लज्जां कुरङ्गनयनां सुरतैकपात्रं ।
नानाविचित्रकृतमण्डनमावहन्तीं
तां राजहंसगमनां सुदतीं स्मरामि ॥१९॥

अद्यापि तां स्मरामि । कथं भूतां तां । विरहवह्निविपीडितांगीं विरहो वियोगः स एव वह्निः अनलः तेन विपीडितं संतप्तं अंगं देहो यस्याः सा तां । पु° । कुरङ्गनयनां कुरंगस्य मृगस्य नयने यस्याः सा तां । पु° । सुरतैकपात्रं सुरतस्य निधुवनस्य एकपात्रं श्रेष्ठाधरसुरतां तां । पात्रशब्दोऽत्रहलिंगे न पुंसके वर्तते । पु° । आवहन्तीं । किं । नानाविचित्रकृतमण्डनं नानाविचित्राणि अनेकविधरत्नानि तैः कृतं निर्मितं खचितं यन्मण्डनं आभरणं तत् । पु° । राजहंसगमनां राजहंसस्य गमनं इव गमनं यस्याः सा तां । पु° । सुदतीं शोभना दन्ता यस्याः सा तां । कुन्दकुट्मलाग्रसदृशदशनां इत्यर्थः ॥१९॥

अद्यापि तां क्षितितले वरकामिनीनां
सर्वाङ्गसुन्दरतया प्रथमैकरेखां ।
शृङ्गारनाटकरसोत्तमपानपात्रं
कान्तां स्मरामि कुसुमायुधबाणखिन्नां ॥२०॥

अद्यापि तां कान्तां स्मरामि । कथं भूतां तां । क्षितितले पृथिव्यां सर्वाङ्गसुन्दरतया सर्वगात्रमनोहरतया वरकामिनीनां श्रेष्ठनायिकानां मध्ये प्रथमैकरेखां प्रथमा चासौ एका श्रेष्ठा चासौ रेखा च तां । पु° । शृङ्गारनाटकरसोत्तमपानपात्रं शृंगारः केलिकर्म स एव नाटकं नृत्यं तत्र रसः तस्योत्तमपानपात्रं । पु° । कुसुमायुधबाणखिन्नां पंचशरबाणैः खिन्नां तां ॥२०॥

अद्यापि तां स्तिमितवस्त्रमिवाङ्गलग्नां
प्रौढप्रतापमदनानलतप्तदेहां ।
बालामनाथशरणामनुकम्पनीयां
प्राणाधिकां क्षणमहं न हि विस्मरामि ॥२१॥

अद्यापि तां क्षणं मुहूर्तमात्रं न हि विस्मरामि । कथं भूतां तां । स्तिमितवस्त्रं आर्द्रवसनं इव अंगलग्नां अंगे शरीरे लग्ना समेतीव तां । पु° । प्रौढप्रतापमदनानलतप्तदेहां प्रौढप्रताप उपहितपौरुषो यो मदनः कन्दर्प एवानलो वह्निः तेन तप्तः देहः शरीरो यस्याः सा तां । पु° । बालां षोडशवार्षिकीं । पु° । अनाथशरणां न

नाथः स्वामी शरणं रक्षको यस्याः सा तां । निराश्रयां इत्यर्थः । अत एव अनुकम्पनीयां अनुग्राह्यां । पु° । प्राणाधिकां प्राणेभ्यो ऽधिकां गरिष्ठां अतिप्रेयसीं इत्यर्थः ॥२१॥

अद्यापि तां प्रथमतो वरसुन्दरीणां
स्नेहैकपात्रघटितामवनीशपुत्रीं ।
हंहो ऽत्र मे स विरहः सुकुमारगात्र्याः
सोढुं न शक्यत इति प्रतिचिन्तयामि ॥२२॥

हंहो इति संबोधने अत्र अस्मिन् सुकुमारगात्र्याः शिरीषपुष्पकोमलशरीराया वियोगवह्निः विश्लेषानलः मया सोढुं न शक्यते न पार्यते इति हेतोः तां अवनीशपुत्रीं पृथिवीशात्मजां प्रतिचिन्तयामि । तद्विरहानलसंतापनाशार्थं इत्यर्थः । कथं भूतां तां । स्नेहैकपात्रघटितां । स्नेहस्य एकपात्ररूपा घटिता निर्मिता तां । केन । त्वया विधात्राद्य मध्ये वरसुन्दरीणां उत्तमनायिकानां मध्ये । कुतः । प्रथमतः सृष्टेः प्राक् ॥२२॥

अद्याप्यहं विहसितां कुचभारनम्रां
मुक्ताकलापधवलीकृतकण्ठदेशां ।
तां केलिमन्दिरगतां कुसुमायुधस्य
कान्तां स्मरामि रुचिरोज्ज्वलपुष्पकेतुं ॥२३॥

अद्यापि तां कान्तां स्मरामि । कथं भूतां तां । विहसितां विशेषेण प्रहसितमुखीं । पु° । कुचभारनम्रां कुचभारेण पयोधरगौरवेण नम्रा अवनता तां । पु° । मुक्ताकलापधवलीकृतकण्ठदेशां मुक्ताकलापेन मुक्तासमूहेन धवलीकृतः कण्ठदेशो यस्याः सा तां । पु° । केलिमन्दिरगतां केलिमन्दिरं क्रीडासदनं तत् गता प्राप्ता तां । पु° । कुसुमायुधस्य रुचिरोज्ज्वलपुष्पकेतुं रुचिरा मनोहरा उज्ज्वला अतिस्फीता पुष्पकेतुः कुसुमपताका तां ॥२३॥

अद्यापि चाटुशतदुर्ललितोचितार्थं
तस्याः स्मरामि सुरतक्लमविह्वलायाः ।
अव्यक्तनिस्वनितकातरकथ्यमान-
संकीर्णवर्णरुचिरं वचनं प्रियायाः ॥२४॥

अद्यापि तस्याः प्रियायाः वचनं स्मरामि । कथं भूतं । चाटुशतदुर्ललितोचितार्थं । चाटुशतेन दुर्ललितः कृतसमादरः मनोहरो वा उचितो योग्यः अर्थः प्रयोजनं यस्याः

तत् । पु° । अव्यक्तनिस्वनितकातरकथ्यमानसंकीर्णवर्णरुचिरं अव्यक्तनिस्वनितेन गूढशब्दितेन कातरं मन्दं यत् कथ्यमानं तेन संकीर्णा ये वर्णा अक्षराणि ते रुचिरं मनोहरं । कथं भूतायाः तस्याः । सुरतक्लमविह्वलायाः सुरतायाः परिश्रान्तायाः ॥२४॥

अद्यापि तां सुरतजागरमीलिताक्षीं
शस्ताङ्गयष्टिगलितांशुककेशपाशां ।
शृङ्गारवारिरुहकाननराजहंसीं
जन्मान्तरे निधुवने ऽप्यनुचिन्तयामि ॥२५॥

अद्यापि निधुवने सुरते जन्मान्तरेऽपि अन्यस्मिन्नपि जन्मनि तां अनुचिन्तयामि । कथं भूतां तां । सुरतजागरमीलिताक्षीं सुरतार्थं यो जागरः तेन मीलिते मुद्रिते अक्षिणी यस्याः सा तां । पु° । शस्ताङ्गयष्टिगलितांशुककेशपाशां शस्तौ प्रशस्तौ अङ्गयष्ट्याः शरीरश्लेषात् गलितौ अधःपतितौ अंशुककेशपाशौ वस्त्रशिरोरुहसमूहौ यस्याः सा तां । पु° । शृंगारवारिरुहकाननराजहंसीं शृंगार एव वारिरुहकाननं कमलवनं तस्य राजहंसी तां ॥२५॥

अद्यापि तां प्रणयिनीं मृगशावकाक्षीं
पीयूषपूर्णकुचकुम्भयुगं वहन्तीं ।
पश्याम्यहं यदि पुनर्दिवसावसाने
स्वर्गं तथात्र न च राजसुखं स्मरामि ॥२६॥

अद्यापि यदि पुनर् अहं दिवसावसाने तां पश्यामि तदा स्वर्गापवर्गं त्रिदशालयं राजसुखं च न स्मरामि । कथं भूतां तां । प्रणयिनीं प्रेमातिशययुक्तां । पु° । मृगशावकाक्षीं मृगस्य शावकः बालकः तस्य इव अक्षिणी यस्याः सा तां । पु° । पीयूषपूर्णकुचकुंभयुगं वहन्तीं पीयूषं अमृतं तेन पूर्णौ पूरितौ कुचौ तयोर् युगं युगलं तत् धारयन्तीं । अपवर्गस्त्यागमोक्षयोर् इत्यमरः ॥२६॥

अद्यापि विस्मयकरीं त्रिदशान्विहाय
बुद्धिर्बलाद्वलति मे किमहं करोमि ।
जानन्नपि प्रतिमुहूर्तमिहान्तकाले
कान्तेति वल्लभतरेति ममेति धीराः ॥२७॥

हे धीराः सज्जनाः पण्डिताः इति अमुना प्रकारेण मे मम बुद्धिर् बलाद् इह अन्तकाले प्रतिमुहूर्तं वारं वारं तां विस्मयकरीं आश्चर्यकरीं वलति प्रकाशयति इति योजना । किं कृत्वा । त्रिदशान् देवान् विहाय त्यक्त्वा इति । केन प्रकारेण प्रकाश-

यति । मम कान्ता इति मम वल्लभतरा इति अत्र ज्ञानन्नपि ज्ञानवान् अपि अहं किं वदामि तस्मात्रे धीराः न हि मम शक्यं इदं तदीयं विस्मरणं अवनिन्द्यं च न कर्तव्यो ऽन्यजनकृतनिन्दापरिहारः । तस्माद् भवतः एव सर्वज्ञा इति भावः ॥२७॥

अद्यापि भीरुहरिणीमिव चञ्चलाक्षीं
तां मे गतिं प्रति जनैरुदितां तु वाचं ।
श्रुत्वा स्खलद्विगलदश्रुजलाकुलाक्षीं
कान्तां स्मरामि गुरुशोकविनम्रवक्त्रां ॥२८॥

अद्यापि तां राजपुत्रीं एतदृशीं स्मरामि । कीदृशीं । मदीयं गमनं प्रति इति अमुना प्रकारेण जनैरुदितां कथितां वाचं वचनं श्रुत्वा आकर्ण्य भीरुहरिणीं इव त्रस्तकुरंगीं इव । चंचलाक्षीं इतस्ततः प्रसारितनयनां । कथं भूतां तां । स्खलद्विगलदश्रुजलाकुलाक्षीं अतिभ्रंशं आगच्छन्तीं शेषेण गलत् पतद् यद् अश्रुजलं तेन आकुले व्याप्ते अक्षिणी यस्याः सा तां । पश्चात् कर्मधारयः । पु° । गुरुशोकविनम्रवक्त्रां गुरुशोकेन अतिदुःखेन विनम्रं अवनतं वक्त्रं मुखं यस्याः सा तां ॥२८॥

अद्यापि तां क्षणवियोगविषोपमेयां
सङ्गे पुनर्बहुतराममृताभिषिक्तां ।
मज्जीवधारणकरीं मदनातसतन्द्रां
किं ब्रह्मकेशवहरैः सुदतीं स्मरामि ॥२९॥

अद्यापि तां स्मरामि । कथं भूतां तां । क्षणवियोगविषोपमेयां क्षणं मुहूर्तमात्रं यथा स्याद् एवं वियोगो विश्लेषः तस्माद् विषेण गरलेन उपमेया सदृशी तां । पु° । सङ्गे संबंधे सति पुनः भूयः बहुतरां अत्यर्थं अमृताभिषिक्तां अमृतेन अभिषिक्ता स्नपिता सा तां । अन्योऽपि विषार्तः सन्नमृतस्नानात् सुखी भवति इत्यर्थः ॥ अत एव मज्जीवधारणकरीं मम प्राणावनिकर्त्रीं । पु° । मदनात् सतन्द्रां तन्द्रायुक्तां । पु° । सुदतीं शोभनदशनां । सैव संसारसारेत्यभिप्रयेणाह ब्रह्मकेशवहराणां स्मरणामुक्तिकरं मुक्तौ च सुखदुःखाभावः अतो न किमपि स्मरणप्रयोजनं तस्याः स्मरणेन सुखं एव अतः तां एव स्मरामि ॥२९॥

अद्यापि जातु निपुणं यतता मयापि
दृष्टं दृशा जगति जातिविधे वधूनां ।
सौन्दर्यनिर्जितरतिद्विजराजकान्तेः
कान्ताननस्य सदृशं वदनं गुणैर्न ॥३०॥

गुणैः सौन्दर्यगुणैः कान्ताननस्य कान्तामुखस्य सदृशं तुल्यमुखं जगति संसारे जातु कदाचिद् अपि दृशा चक्षुषा अद्यापि अद्यपर्यन्तं अपि मया न दृष्टं नालोकितं । कथं भूतेन मया । निपुणं चातुर्यपूर्वकं यथा स्यात् एवं यततापि यत्नेन निरूपयतापि । कुत्र वापितु । वधूनां सुन्दरीणां जातिविधे यस्मिन् इति आदिजातिविधाने ऽपि । कथं भूतस्य कान्ताननस्य । सौन्दर्यनिर्जितरतिद्विजराजकान्तेः सौन्दर्येण सुन्दरतया निर्जिता तिरस्कृता रतिद्विजराजयोः कामपतिचंद्रयोः कान्तिः शोभा येन तत् तस्य ॥३०॥

अद्यापि राजगृहतो मयि नीयमाने
दुर्वारभीषणकरैर्यमदूतकल्पैः ।
किं किं तया बहुविधं न कृतं मदर्थे
वक्तुं न शक्यत इति व्यथते मनो मे ॥३१॥

मदर्थे मन्निमित्तं तया राजकन्यया बहुविधं कार्पण्यं किं किं न कृतं अपि तु अनेकप्रकारेण सर्व एव कृतं तद् वक्तुं मया न शक्यते न पार्यते इति हेतो अद्यापि इदानीं अपि मे मम मनः चित्तं व्यथते दुःखितं भवति । क्व सति । राजगृहतः राजसादनात् मयि नीयमाने सति । कैः । अन्तःपुरपुरुषैः । कथं भूतैः अन्तःपुरचारिपुरुषैः । दुर्वारभीषणकरैः अतिदुःसहभयानकहस्तैः अत एव यमदूतकल्पैः कृतान्तकिंकरसदृशैः ॥३१॥

अद्यापि तन्निशि दिवा हृदयं दुनोति
पूर्णेन्दुसुन्दरमुखं मम वल्लभायाः ।
लावण्यनिर्जितरति क्षतकामदर्प
भूयः पुरः प्रतिपदं न विलोक्यते यत् ॥३२॥

मम वल्लभायाः तत् पूर्णेन्दुसुन्दरमुखं निशि दिवा रात्रिंदिवं हृदयं दुनोति पीडयति । तत् किं । यद् वदनं भूयः पुनरपि प्रतिपदं प्रतिक्षणं पुरो यन्न विलोक्यते न दृश्यते । कथं भूतं वदनं । लावण्यनिर्जितरति लावण्येन सौन्दर्येण निर्जिता रतिः कामपतिः येन तत् । अत एव क्षतकामदर्प क्षतः खण्डितः कामस्य दर्पो गर्वो येन तत् ॥३२॥

अद्यापि तामविहृतां मनसा चलेन
संचिन्तयामि युवतीं मम जीविताशां ।
नान्योपभुक्तनवयौवनभारसारां
जन्मान्तरेऽपि मम सैव गतिर्यथा स्यात् ॥३३॥

अद्यापि मरणसमयेऽपि तां शयने महार्हशय्यानां एतादृशीं स्मरामि । अद्यापि चलेन चंचलेन मनसा कृत्वा तां तथा तेन प्रकारेण संचिन्तयामि यथा जन्मान्तरे ऽपि अन्यस्मिन्नपि जन्मनि मम सैव गतिः स्यात् । तद् उक्तं गीतायां ।

यं यं वापि स्मरं भावं त्यजत्यन्ते कलेवरं ।
तं तं एवैति कौन्तेय सदा तद्भावभावितः ॥

कथं भूतां तां । अविहतां स्त्रीगुणैर् अखण्डितां । पु° । युवतीं तरुणीं । पु° । मम जीविताशां मम जीविते जीवने आशा प्रत्याशा या सा तां । पु° । नान्योपभुक्त-नवयौवनभारसारां न अन्येन उपभुक्तः उपभोगीकृतः नवयौवनभारस्य सारः स्थिराशो (?) यस्याः सा तां ॥३३॥

अद्यापि तद् वदनपङ्कजगन्धलुब्ध-
भ्राम्यद्द्विरेफचयचुम्बितगण्डयुग्मं ।
लीलावधूतकरपल्लवकङ्कणानां
घ्राणेऽपि मूर्च्छितमनः सुतरां मदीयं ॥३४॥

अद्यापि घ्राणादिशब्दो ऽपि मदीयं मनः सुतरां मूर्च्छितं मोहयुक्तं करोति । कथं । यथा स्याद् यद्वदनपङ्कजगन्धलुब्धभ्राम्यद्द्विरेफचयचुंबितं गण्डयुग्मं यथा स्यात् तथा तद्वदनपंकजगंधे लुब्धाः लंपटाः सन्तः भ्राम्यन्तः ये द्विरेफाः भ्रमराः तेषां चयेन समूहेन चुंबितं गण्डयुग्मं यत्र क्रियायां तत् । केषां घ्राणे । लीलावधूतकरपल्लवकंकणानां लीलया विलासेन अवधूतौ कंपितौ चालितौ यौ करपल्लवौ पल्लवसदृशकरौ तयोः कंकणानि वलयानि तेषां ॥३४॥

अद्यापि सा नखपदं स्तनमण्डले यत्
दत्तं मयास्यमधुपानविमोहितेन ।
उद्भिन्नरोमपुलकैर्बहुभिः प्रयत्नात्
जागर्ति रक्षति विलोकयति स्मरामि ॥३५॥

अद्यापि अहं इति स्मरामि । इति किं । सा तद् एव नखपदं नखक्षतं प्रयत्नाद् बलाद् रक्षति प्रयत्नाद् विलोकयति च जागर्ति च इति स्मरामि । तत् किं नखपदं । मया यत् स्तनमण्डले दत्तं न्यस्तं । कथं भूतेन मया । आस्यमधुपानविमोहितेन मुखकमलमधुपानं तेन विमोहितो भ्रान्तचित्तः तेन । कथं भूतायाः । बहुभिर् उद्भिन्नरोमपुलकैर् उद्भिन्नरोमांचलैर् लक्षिता लक्षणैः स्पष्टायाः ॥३५॥

अद्यापि कोपविमुखीकृतगन्तुकामा
नोक्तं वचः प्रतिददाति यदैव पूर्वं ।

चुम्बामि रोदिति भृशं पतितोऽस्मि पादे
दासस्तव प्रियतमे भज मां स्मरामि ॥३६॥

अद्यापि अहं इति स्मरामि । इति कां । कोपविमुखीकृतगन्तुकामा सती यदेव पूर्वं प्रथमं उक्तं वचो न प्रतिददाति प्रत्युत्तरं न प्रयच्छति । तदेव चुम्बामि मुख-कमलं इत्यर्थः । यदा भृशं रोदिति तदा हे प्रियतमे हे प्राणवल्लभे तव दासोऽहं मां भज अङ्गीकुरु गृहाण इत्युक्त्वा तस्यै तस्याः पादे चरणयुगे पतितो ऽस्मि इत्यहं स्मरामि कोपविमुखीकृतगन्तुकामेति कोपेन विमुखीकृता उदासिनीकृता चासौ गन्तुकामेति विग्रहः ॥३६॥

अद्यापि धावति मनः किमहं करोमि
सार्धं सखीभिरिति वासगृहे सुकान्ते ।
कान्ताप्रगीतपरिहासविचित्रनृत्ये
क्रीडाभिराम इति यातु मदीयकालः ॥३७॥

अद्यापि मम मनः इति हेतोः धावति गच्छति अत्र किं अहं करोमि इति कस्माद्धेतोः मदीयकालः सखीभिः सार्धं वासगृहे अति अत्यर्थं यातु गच्छतु इति । कथं भूते वासगृहे । सुकान्ते शोभना कान्ता मत्प्राणेश्वरी यत्र तत् तस्मिन् । पुनः किं भूते । कान्ताप्रगीतपरिहासविचित्रनृत्ये कान्ताभिः सुन्दरीभिः प्रगीतः कृतो यः परीहासः स एव विचित्रं अद्भुतं नृत्यं नाटकं यत्र तत् तस्मिन् । पुनः कथं भूते । क्रीडभिरामे क्रीडयाभिरामं मनोहरं तत् तस्मिन् ॥३७॥

अद्याप्यहं न खलु वेद्मि किमीशपत्नी
शापागता सुरपतेरथ कृष्णलक्ष्मीः ।
धात्रैव किं त्रिजगतः परिमोहनाय
सा निर्मिता युवतिरत्नदिदृक्षया वा ॥३८॥

अद्यापि अहं खलु निश्चयेन सा का भवति इति न वेद्मि न जानामि । इति किं । ईशपत्नी पार्वती किं सुरपतेरिन्द्रस्य शापागता उर्वशी किं अथवा कृष्णलक्ष्मीः । किं धात्रैव ब्रह्मणैव त्रिजगतः त्रिलोकस्य परिमोहनाय वशीकरणाय निर्मिता किं अथवा युवतिरत्नदिदृक्षया स्त्रीश्रेष्ठं द्रष्टुं इच्छया स्पृहयेति ॥३८॥

अद्यापि तां जगति वर्णयितुं न कश्चित्
शक्तो ऽप्यपृष्टसदृशीं च परिग्रहं मे ।

दृष्टं द्वयोः सदृशयोः खलु येन रूपं
शक्तो भवेद्यदि स एव परं तु नान्यः ॥३९॥

अद्यापि मे मम तां परिग्रहं पत्नीं जगति संसारे वर्णयितुं गुणातिशयं ज्ञापयितुं कश्चित् कोऽपि न शक्तोऽस्ति । कथं भूतां तां । अपदृष्टसदृशीं न दृष्टा सदृशी तुल्या यस्याः सा तां । तर्हि वर्णयितुं कः शक्तः इत्याह । खलु निश्चये येन द्वयोर् उभयोः सदृशयोः रूपं दृष्टं स एव परं केवलं यदि शक्तो भवेत् न तु अन्यः कश्चित् तस्या रूपं वर्णयितुं शक्तो भवेद् इत्यर्थः । परिग्रहशब्दो ऽजहल्लिंगः पत्नीवाचकः पुंसि वर्तते ॥३९॥

अद्यापि तां नयनकज्जलमिश्रमश्रु
विश्रान्तकर्णयुगलं दधतीं विरुष्टां ।
कान्तां स्मरामि घनपीनपयोधराद्यां
श्यामामनल्पगुणगौरवशोभमानां ॥४०॥

अद्यापि इदानीं अपि तां कान्तां स्मरामि । कथं भूतां तां । अश्रु नेत्रजलं दधतीं धरयन्तीं । कथं भूतं अश्रु । नयनकज्जलमिश्रं नयनकज्जलेन लोचनाञ्जनेन मिश्रं मिलितं । पुनः कथं भूतं । विश्रान्तकर्णयुगलं कर्णयुगले श्रवणद्वये विश्रान्तं उपगतं विश्रान्तकर्णयुगलं तत् । पुनः कथं भूतां । विरुष्टां विशेषेण रुष्टा विरुष्टा सा तां । पु° । घनपीनपयोधराद्यां घनौ कठिनौ पीनौ स्थूलौ पयोधरौ कुचौ ताभ्यां आद्यायुक्ता तां । पु° । श्यामां अप्रसूतां मधुरभाषिणीं वा । तद् उक्तं ।

श्यामा च श्यामवर्णा च श्यामा मधुरभाषिणी ।
अप्रसूता भवेच्छ्यामा श्यामा षोडशवर्षिकी ॥४०॥

अद्यापि निर्मलशरच्छशिगौरकान्ति
चेतो मुनेरपि हरेत् किमुतास्मदीयं ।
वक्त्रं सुधारसमयं यदि तत् प्रपद्ये
चुम्बाम्यहं न विरहो व्यथते मनो मे ॥४१॥

अद्यापि इदानीं अपि अहं यदि तत् वक्त्रं वदनं प्रपद्ये प्राप्नोमि तर्हि तथा चुंबामि अन्योन्यवक्त्रपुटयोगं करोमि । तथा कथं । यथा वियोगो विरहो मम मनो न व्यथयते पीडयति । तत् किं वक्त्रं । यद् वक्त्रं मुनेर् अपि निःस्पृहस्यापि चेतो हरेत् आकर्षति अस्मदीयं चेतो हरेत् किमुत । अत्र किं वक्तव्यं । कथं भूतं वक्त्रं । निर्मलशरच्छशिगौरकान्ति निर्मलो मलरहितो यः शरच्छशी शरच्चन्द्रः तद्वत् कान्तिर् यस्य तत् । पु° । सुधारसमयं अमृतरसविकारं तत् ॥४१॥

अद्यापि तत् कमलरेणुसुगन्धि वक्त्रं
तत्प्रेमवारि मकरध्वजतापहारि ।
प्राप्नोम्यहं यदि पुनः सुरतैकतीर्थं
प्राणांस्त्यजामि नितरां तदवाप्तिहेतोः ॥४२॥

अद्यापि अहं यदि पुनः तद्वक्त्रं प्राप्नोमि तदा नितरां यथा स्यात् एवं प्राणान् असून् त्यजामि मुंचामि । किं निमित्तं । तदवाप्तिहेतोः तत्प्राप्तिनिमित्तं । कथं भूतं तत् । सुरतैकतीर्थं सुतरां अतिशयेन यो रतः संतोषः तस्य एकं मुख्यं तीर्थं स्थानं पात्रं इति यवत् । पु° । तत्प्रेमवारि तस्याः प्रेम एव वारि जलं यत्र तत् । अन्यत्रापि तीर्थे जलं भवति । पु° । कमलरेणुसुगन्धि कमलरेणुवत् सुगन्धि । पु° । मकरध्वजतापहारि कन्दर्पतापशमनकारि । अन्यदपि तीर्थं कमलरेणुसुगन्धि तापहारि भवतीति ॥४२॥

अद्याप्यहो जगति सुन्दरलक्षपूर्णे
चान्योन्यपीवरगुणाधिकसंप्रपन्ने ।
अन्याभिरित्युपमितुं न मयावशक्यं
रूपं तदीयमिति मे हृदये विषादः ॥४३॥

अद्यापि मे हृदये इति विषादोऽस्ति । इतीति किं । अन्याभिर् नायिकाभिः तदीयं रूपं उपमितुं उपमानं कर्तुं मया नावशक्यं न पार्य्यं इति । क्व सति । जगति संसारे सुन्दरलक्षपूर्णे सति सुन्दराणां लक्षं असंख्यातं तेन पूर्णं व्याप्तं तस्मिन् । कथं भूते जगति । अन्योन्यपीवरगुणाधिकसंप्रपन्ने अन्योन्यस्य ये पीवरगुणाः तेषां अधिकं अतिशयः तस्मिन् संप्रपन्नं व्याप्तं तस्मिन् । चशब्दः पदपूर्णे अहो इति कष्टे ॥४३॥

अद्यापि सा हि नवयौवनसुन्दराङ्गी
रोमाञ्चवीचिविलसच्चपलाङ्गयष्टिः ।
मत्स्वान्तसारसचलद्विरहोग्रपङ्कात्
किंचिद्गमं प्रथयति प्रियराजहंसी ॥४४॥

अद्यापि सा प्रियराजहंसी किंचिद्गमं किंचिद् गमनं प्रथयति व्यापयति । कस्मात् । मत्स्वान्तसारसचलद्विरहोग्रपङ्कात् मम स्वान्तं अन्तःकरणं तदेव सारसं कुशेशयं तस्मिन् चलं प्रचुरीभवं चासौ विरहश्च स एव उग्रपंकः महत्कर्दमः तस्मात् । कथं भूता सा । नवयौवनसुन्दराङ्गी नवयौवनेन सुत्यतारुण्येन सुंदरं मनोहरं

अंगं गात्रं यस्याः सा । पु° । रोमाञ्चवीचिविलसच्चपलाङ्गयष्टिः रोमाञ्च एव वीचिः कल्लोलः तया विलसन्ती चपला चंचला अंगयष्टिः यस्याः सा ॥४४॥

अद्यापि तां नृपतिशेखरराजपुत्रीं
संपूर्णयौवनमदालसघूर्णनेत्रां ।
गन्धर्वयक्षसुरकिन्नरराजकन्यां
स्वर्गादहो निपतितामिव चिन्तयामि ॥४५॥

अद्यापि तां नृपतिशेखरराजपुत्रीं स्मरामि नृपतिशेखराणां भूमिपालश्रेष्ठाणां राजा तस्य पुत्री तां । कथं भूतां तां । संपूर्णयौवनमदालसघूर्णनेत्रां संपूर्णो यो यौवनमदः तेन अलसे घूर्णे नेत्रे यस्याः सा तां । पु° । साक्षात् प्रत्यक्षं नभोनिपतितां गन्धर्वयक्षसुरकिन्नरराजकन्यां इव गन्धर्वाश्च यक्षाश्च सुराश्च किन्नराश्च तेषां राजा शतमन्युः तस्य कन्या या सा तां इव ॥४५॥

अद्यापि तां प्रणयिनीं कृशवेदिमध्यां
उत्तुङ्गसंभृतसुधास्तनकुम्भयुग्मां ।
नानाविचित्रकृतमण्डनमण्डिताङ्गीं
सुप्तोत्थितां निशि दिवा न हि विस्मरामि ॥४६॥

अद्यापि इदानीं अपि तां सुप्तोत्थितां निशि दिवा रात्रिंदिवं न विस्मरामि । कथं भूतां तां । प्रणयिनीं प्रेमयुक्तां । पु° । कृशवेदिवद् मध्यो यस्याः सा तां । पु° । उत्तुङ्गसंभृतसुधास्तनकुम्भयुग्मां उत्तुंगौ उच्चतरौ संभृतौ अन्योन्यामिलितौ सुधापूरितौ यौ स्तनकुंभौ तयोर् युग्मं यस्याः सा तां । पु° । नानाविचित्रकृतानि अनेकरूपकृतानि यानि मण्डनानि तैर् मण्डितं अलंकृतं अंगं यस्याः सा तां ॥४६॥

अद्यापि तां कनककान्तिधृतालसाङ्गीं
व्रीडोत्सुकां मदनभीतिविकम्पमानां ।
अङ्गाङ्गसङ्गपरिचुम्बनजातमोहां
मज्जीवनौषधिमिव प्रमदां स्मरामि ॥४७॥

अद्यापि इदानीं अपि स्मरामि तां प्रमदां प्रकृष्टो मदो यस्याः सा तां । पु° । मज्जीवनौषधिमिव मम प्राणरक्षौषधजातुल्यां इव शब्दसादृश्ये । पु° । कनककान्तिधृतालसाङ्गीं कनककान्तिः स्वर्णशोभा धृता येन एतादृशं अलसं अंगं यस्याः सा तां । पु° । व्रीडोत्सुकां व्रीडया उत्सुकां उत्कण्ठितां तां । पु° । मदनभीतिविकम्पमानां मदनात् कन्दर्पात् या भीतिः भयं तया विकंपमानां तां । पु° । अङ्गाङ्गसङ्गप-

रिचुंबनजातमोहां अंगांगसंगेन आलिंगनविशेषेण यत् चुंबनं तेन संजातो मोहो ज्ञानाभावो यस्याः सा तां ॥४७॥

अद्यापि तत् सुरतकेलिनिरस्त्रयुद्धं
बन्धोपबन्धपतनोत्थितशून्यहस्तं ।
दन्तोष्ठपीडननखक्षतरक्तसिक्तं
तस्याः स्मरामि रतिबन्धुरनिष्ठुरत्वं ॥४८॥

अद्यापि इदानीं अपि तस्याः तत् सुरतकेलिनिरस्त्रयुद्धं स्मरामि सुरतकेल्यां निधुवनक्रीडायां निरस्त्रं अस्त्रशून्यं च यद् युद्धं तत् । कथंभूतं युद्धं । बन्धोपबन्धपतनोत्थितशून्यहस्तं बन्धः पंकजासनादि उपबन्धः एतत्प्रभेदः ताभ्यां ये पतनोत्थिते पतनोत्थानेनाभ्यां शून्या हस्ता यत्र तत् । पु° । दन्तोष्ठपीडननखक्षतरक्तसिक्तं दन्तैः यद् दष्टपीडनं नखैः यानि क्षतानि तेषां रक्तं रुधिरं तेन सिक्तं । पु° । रतिबन्धुरनिष्ठुरत्वं रतिना सुरतेन बन्धुरं मनोहरं निष्ठुरत्वं यत्र तत् ॥४८॥

अद्याप्यहं वरवधूसुरतोपभोगं
जीवामि नान्यविधिना क्षणमन्तरेण ।
तद्भ्रातर्मरणमेव हि दुःखशान्त्यै
विज्ञापयामि भवतस्त्वरितं लुनीहि ॥४९॥

अद्यापि इदानीं अपि अहं क्षणं मुहूर्तं वरवधूसुरतोपभोगं अन्तरेण उत्तमाङ्गनासुरतोपभोगं विना अन्यविधिना अन्यप्रकारेण न जीवामि प्राणभृतो न भवामि । तत् तस्मात् कारणात् हे भवतः मे मम दुःखशान्त्यै दुःखोपशमनाय जीवनमन्दे मरणं एव भवतः त्वत्तो विज्ञापयामि प्रार्थयामि । त्वं त्वरितं शीघ्रं लुनीहि छिन्धि एतावतः स्वशान्तिर्भविष्यतीत्यर्थः ॥४९॥

अद्यापि नोज्झति हरः किल कालकूटं
कूर्मो बिभर्ति धरणीं खलु पृष्ठकेन ।
अम्भोनिधिर्वहति दुःसहवाडवाग्निं
अङ्गीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति ॥५०॥

॥ इति श्रीचौरमहाकविना रचिता श्लोकपञ्चाशिका समाप्ता ॥

तव ते अस्माकं किं किं फलं इत्यत आह अद्यापि नोज्झतीति सुकृतिनः पुण्यवन्तो जनाः अङ्गीकृतं स्वीकृतं यावज्जीवं परिपालयन्ति तद् दृष्टान्तं दर्शयितुं

आह । हरो महादेवः अद्यापि इयंतं कालं यावत् कालकूटं गरलं न उज्झति न त्यजति । किलकिलेति पुराणादौ श्रूयते समुद्रमथनेन कालकूट उत्थितः तत्तेजसा त्रैलोक्यं दग्धुं उपक्रान्तं सोढुं कोऽपि न शशाक तद्धारणं पुरा हरेणाङ्गीकृतं तं अद्यापि वहति न च त्यजति । अपरदृष्टान्तं आह । खलु निश्चयं कूर्मः कच्छपः पृष्ठकेन कृत्वा धरणीं भूमीं अद्यापि इयन्तं दिवसं यावत् बिभर्ति धारयति । कूर्मरूपिणा विष्णुना पृष्ठेण पृथिवीं धारयिष्यामि इत्यङ्गीकृतं सोऽद्यापि तां धरणीं धारयति एव न त्यजति । अपरदृष्टान्तं आह । अम्भोनिधिः समुद्रः अद्यापि इयंतं कालं यावत् बाडवाग्निं बाडवरूपिणं अग्निं बिभर्ति धारयति कथं न तं बाडवाग्निं दुःसहं सोढुं अशक्यं । बाडवरूपो ऽग्निः समुद्रे तिष्ठतीति पौराणिका प्रसिद्धिः । सोऽद्यापि तं रक्षतीति अतो युष्माभिर् अपि यद् अंगीकृतं अस्ति तत् परिपालनीयं इति वक्तुराशयः ॥५०॥

इति श्रीसमस्तविद्यारविन्दमार्तण्डखण्डितविद्यासिसर्वविपक्षसमीपकारसंवृष्टीकृतमृद्ब्राह्मणसमूहसूरिरामोपाध्यायसूनुना गणपतिना रचिता विलासिजनचितकैरचडिकाचौरपंचाशिकायाः टीका संपूर्णा ॥संवत् १८२२॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ अथ शृङ्गारशतकं ॥

शम्भुस्वयम्भुहरयोर्हरिणेक्षणानां
येनाक्रियन्त सततं गृहकर्मदासाः ।
वाचामगोचरचरित्रविचित्रिताय
तस्मै नमो भगवते कुसुमायुधाय ॥१॥

॥ तत्रादौ स्त्रीप्रशंसा ॥

स्मितेन भावेन च लज्जया भिया
पराङ्मुखैरर्द्धकटाक्षवीक्षितैः ।
वचोभिरीर्ष्याकलहेन लीलया
समस्तभावैः खलु बन्धनं स्त्रियः ॥२॥
भ्रूचातुर्याकुञ्चिताक्षाः कटाक्षाः
स्निग्धा वाचो लज्जिताश्चैव हासाः ।
लीलामन्दं प्रस्थितं च स्थितं च
स्त्रीणामेतद्भूषणं चायुधं च ॥३॥
क्वचित्सुभ्रूभङ्गैः क्वचिदपि च लज्जापरिणतैः
क्वचिद्भीतित्रस्तैः क्वचिदपि च लीलाविलसितैः ।
नवोढानामेभिर्वदनकमलैर्नेत्रचलितैः
स्फुरल्लीलालोनां प्रकरपरिपूर्णा इव दृशः ॥४॥

वक्त्रं चन्द्रविकासि पङ्कजपरीहासक्षमे लोचने
वर्णः स्वर्णमपाकरिष्णुरलिनीं जिष्णुः कचानां चयः ।
वक्षोजाविभकुम्भसम्भ्रमहरौ गुर्वी नितम्बस्थली
वाचां हारि च मार्दवं युवतिषु स्वाभाविकं मण्डनं ॥५॥

स्मितं किंचिद्वक्त्रे सरलतरलो दृष्टिविभवः
परिस्पन्दो वाचामभिनवविलासोक्तिसरसः ।
गतीनामारम्भः किसलयितलीलापरिकरः
स्पृशन्त्यास्तारुण्यं किमिह न हि रम्यं मृगदृशः ॥६॥

द्रष्टव्येषु किमुत्तमं मृगदृशां प्रेम्णा प्रसन्नं मुखं
घ्रातव्येष्वपि किं तदास्यपवनः श्रव्येषु किं तद्वचः ।
किं स्वाद्येषु तदोष्ठपल्लवरसः स्पृश्येषु किं तत्तनुः
ध्येयं किन्नवयौवनं सहृदयैः सर्वत्र तद्विभ्रमः ॥७॥

एताः स्खलद्वलयसंहतिमेखलोत्थ-
झङ्कारनूपुररवाहृतराजहंसाः ।
कुर्वन्ति कस्य न मनो विवशं तरुण्यो
वित्रस्तमुग्धहरिणीसदृशैः कटाक्षैः ॥८॥

कुङ्कुमपङ्ककलङ्कितदेहा
गौरपयोधरकम्पितहारा ।
नूपुरहंसरणत्पदपद्मा
कं न वशीकुरुते भुवि रामा ॥९॥

नूनं हि ते कविवरा विपरीतबोधा
ये नित्यमाहुरबला इति कामिनीनां ।
याभिर्विलोलतरतारकदृष्टिपातैः
शक्रादयो ऽपि विजितास्त्वबलाः कथं ताः ॥१०॥

नूनमाज्ञाकरस्तस्याः सुभ्रुवो मकरध्वजः ।
यतस्तन्नेत्रसंचारसूचितेषु प्रवर्तते ॥ ११ ॥
केशाः संयमिनः श्रुतेरपि परं पारं गते लोचने
अन्तर्वक्त्रमपि स्वभावशुचिभिः कीर्णं द्विजानां गणैः ।
मुक्तानां सततातिवासरुचिरं वक्षोजकुम्भद्वयं
इत्थं तन्वि वपुः प्रशान्तमपि ते क्षोभं करोत्येव नः ॥ १२ ॥
मुग्धे धनुष्मती केयमपूर्वा ऽपीह दृश्यते ।
यया विध्यसि चेतांसि गुणैरेव न शायकैः ॥ १३ ॥
सति प्रदीपे सत्यग्नौ सत्सु तारारवीन्दुषु ।
विना मे मृगशावाक्ष्या तमो भूतमिदं जगत् ॥ १४ ॥
यद्वृत्तस्तनभार एष तरले नेत्रे चले भ्रूलते
रागान्धेषु तदोष्ठपल्लवमिदं कुर्वन्तु नाम व्यथां ।
सौभाग्याक्षरपङ्क्तिरेव लिखिता पुष्पायुधेन स्वयं
मध्यस्था ऽपि करोति तापमधिकं रोमावली केन सा ॥ १५ ॥
गुरुणा स्तनभारेण मुखचन्द्रेण भास्वता ।
शनैश्चराभ्यां पादाभ्यां रेजे ग्रहमयीव सा ॥ १६ ॥
तस्याः स्तनौ यदि घनौ जघनं विहारि
वक्त्रं च चारु तव चित्त किमाकुलत्वं ।
पुण्यं कुरुष्व यदि तेषु तवास्ति वाञ्छा
पुण्यैर्विना न हि भवन्ति समीहितार्थाः ॥ १७ ॥
मात्सर्यमुत्सार्य विचार्यकार्यं
आर्याः समर्यादमिदं वदन्तु ।
सेव्या नितम्बाः किमु भूधराणां
उत स्मरस्मेरविलासिनीनां ॥ १८ ॥

संसारेऽस्मिन्नसारे परिणतितरले द्वे गती पण्डितानां
तत्त्वज्ञानामृताम्भः पुलकितधियां यातु कालः कदाचित् ।
नो चेन्मुग्धाङ्गनानां स्तनजघनभराभोगसंभोगिनीनां
स्थूलोपस्थस्थलीषु स्थगितकरतलस्पर्शलोलोद्यतानां ॥१९॥
मुखेन चन्द्रकान्तेन महानीलैः शिरोरुहैः ।
पाणिभ्यां पद्मरागाभ्यां रेजे रत्नमयीव सा ॥२०॥
संमोहयन्ति मदयन्ति विडम्बयन्ति
निर्भर्त्सयन्ति रमयन्ति विषादयन्ति ।
एताः प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां
किं नाम वामनयना न समाचरन्ति ॥२१॥

॥ इति स्त्रीप्रशंसा ॥

॥ अथ भोगादिलक्षणं ॥

विश्रम्य विश्रम्य वनद्रुमाणां
छायासु तन्वी विचचार काचित् ।
स्तनोत्तरीयेण करोद्धृतेन
निवारयन्ती शशिनो मयूखान् ॥२२॥
अदर्शने दर्शनमात्रकामा
दृष्टा परिष्वङ्गरसैकलोला ।
आलिङ्गितायां पुनरायताक्ष्यां
आशास्महे विग्रहयोरभेदं ॥२३॥
मालती शिरसि जृम्भणोन्मुखी
चन्दनं वपुषि कुङ्कुमान्वितं ।
वक्षसि प्रियतमा मनोहरा

स्वर्ग एष परिशिष्ट आगतः ॥२४॥
प्राङ्मामेति मनागमानितगुणं जाताभिलाषं ततः
सव्रीडं तदनुश्लथोद्यतमनुप्रत्यस्तधैर्यं पुनः ।
प्रेमार्द्रस्पृहणीयनिर्भररहः क्रीडाप्रगल्भा ततो
निःशङ्काङ्गविकर्षणाधिकसुखं रम्यं कुलस्त्रीरतं ॥२५॥
उरसि निपतितानां स्रस्तधम्मिल्लकानां
मुकुलितनयनानां किंचिदुन्मीलितानां ।
सुरतजनितस्वेदस्वार्द्रगण्डस्थलीनां
अधरमधु वधूनां भाग्यवन्तः पिबन्ति ॥२६॥
आमीलितनयनानां यः सुरतरसो ऽनुसंविदं कुरुते ।
मिथुनैर्मिथो ऽवधारितमवितथमिदमेव कामनिर्वहणं ॥२७॥
इदमनुचितमक्रमश्च पुंसां
यदिह जरास्वपि मान्मथा विकाराः ।
तदपि च न कृतं नितम्बिनीनां
स्तनपतनावधि जीवितं रतं वा ॥२८॥
एतत्कामफलं लोके यद्द्वयोरेकचित्तता ।
अन्यचित्तकृते कामे शवयोरिव संगमः ॥२९॥
प्रणयमधुराः प्रेमोद्गाढा रसादलसास्तथा
मधुरभणिता मुग्धप्रायाः प्रकाशितसंमदाः ।
प्रकृतिसुभगा विस्रम्भार्द्राः स्मरोदयदायिनो
रहसि किमपि स्वैरालापा हरन्ति मृगदृशां ॥३०॥
आवासः क्रियतां गाङ्गे पापहारिणि वारिणि ।
स्तनमध्ये तरुण्या वा मनोहारिणि हारिणि ॥३१॥

प्रियपुरतो युवतीनां तावत्पदमातनोतु हृदिमानः ।
भवति न यावच्चन्दनसुरभिर्मधुनिर्मलः पवनः ॥३२॥

॥ इति भोगादिलक्षणं ॥

॥ अथ ऋतुवर्णनं ॥

॥ तत्रादौ वसन्तः ॥

परिमलभृतो वाताः शाखा नवाङ्कुरकोटयो
मधुरविरुतोत्कण्ठावाचः प्रियाः पिकपक्षिणां ।
विरलसुरतस्वेदोद्गमा वधूवदनेन्दवः
प्रसरति मधौ रात्र्यां जातो न कस्य गुणोदयः ॥३३॥
मधुरयं मधुरैरपि कोकिला-
कलकलैर्मलयस्य च वायुभिः ।
विरहिणः प्रणिहन्ति शरीरिणो
विपदि हन्त सुधापि विषायते ॥३४॥
आवासः किल किंचिदेव दयितापार्श्वे विलासालसः
कर्णे कोकिलकाकलीकलरवः स्मेरो लतामण्डपः ।
गोष्ठी सत्कविभिः समं कतिपयैः सेव्याः शितांशोः कराः
केषांचित्सुखयन्ति नेत्रहृदये चैत्रे विचित्राः क्षपाः ॥३५॥
पान्थस्त्री विरहानलाहुतिकलामातन्वती मञ्जरी
मा कुन्देषु पिकाङ्गनाभिरधुना सोत्कण्ठमालोक्य ते ।
अप्येते नवपाटलापरिमलाः प्राग्भारपाटच्चरा
वान्ति क्लान्तिवितानतानवकृताः श्रीखण्डशैलानिलाः ॥३६॥
सहकारकुसुमकेसरनिकरभरामोदमूर्च्छितदिगन्ते ।
मधुरमधुविधुरमधुपे विमधौ कस्य न भवेदुत्कण्ठा ॥३७॥

॥ अथ ग्रीष्मः ॥

अच्छाच्छचन्दनरसार्द्रकरा मृगाक्ष्यो
धारागृहाणि कुसुमानि च कौमुदी च ।
मन्दो मरुत्सुमनसः शुचि हर्म्यपृष्ठं
ग्रीष्मे मदं च मदनं च विवर्द्धयन्ति ॥ ३८ ॥

स्रजो हृद्यामोदा व्यजनपवनश्चन्द्रकिरणाः
परागः कासारो मलयजरजः सीधु विशदं ।
शुचिः सौधोत्सङ्गः प्रतनु वसनं पङ्कजदृशो
निदाघार्त्तावेतत्सुखमुपलभन्ते सुकृतिनः ॥ ३९ ॥

सुधाशुभ्रं धाम स्फुरदमलरश्मिः शशधरः
प्रियावक्त्राम्भोजं मलयजरजश्चातिसुरभि ।
स्रजो हृद्यामोदास्तदिदमखिलं रागिणि जने
करोत्यन्तः क्षोभं न तु विषयसंसर्गविमुखे ॥ ४० ॥

॥ इति ग्रीष्मः ॥

॥ अथ वर्षासमयः ॥

तरुणीवेषो दीपितकामा विकसज्जातिः पुष्पसुगन्धिः ।
उन्नतपीनपयोधरभारा प्रावृट् कुरुते कस्य न हर्षं ॥ ४१ ॥

वियदुपचितमेघं भूमयः कन्दलिन्यो
नवकुटजकदम्बामोदिनो गन्धवाहाः ।
शिखिकुलकलकेकारावरम्या वनान्ताः
सुखिनमसुखिनं वा सर्वमुत्कण्ठयन्ति ॥ ४२ ॥

उपरि घनं घनपटलं तिर्यग्गिरयो ऽपि नर्तितमयूराः ।
वसुधा कन्दलधवला दृष्टिं पथिकः क्व पातयतु ॥ ४३ ॥

इतो विद्युद्वल्लीविलसितमितः केतकितरोः
स्फुरद्गन्धः प्रोद्यज्जलदनिनदस्फूर्जितमितः ।
इतः केकिक्रीडाकलकलरवः पक्ष्मलदृशां
कथं यास्यन्ते ते विरहदिवसाः संभृतरसाः ॥४४॥
असूचीसंचारे तमसि नभसि प्रौढजलद-
ध्वनिप्राप्ते तस्मिन् पतति दृषदां नीरनिचये ।
इदं सौदामिन्याः कनककमनीयं विलसितं
मुदं च ग्लानिं च प्रथयति पथिष्वेव सुदृशां ॥४५॥
आसारेषु न हर्म्यतः प्रियतमैर्यातुं यदा शक्यते
शीतोत्कम्पनिमित्तमायतदृशा गाढं समालिंग्यते ।
जाताः शीतलशीकराश्च मरुतो वात्यन्तखेदच्छिदो
धन्यानां बत दुर्दिनं सुदिनतां याति प्रियासंगमे ॥४६॥

॥ इति वर्षासमयः ॥

॥ अथ शरत् ॥

अर्द्धं नीत्वा निशायाः सरभससुरतायासखिन्नश्लथाङ्गः
प्रोद्भूतासह्यतृष्णो मधुमदनिरतो हर्म्यपृष्ठे विविक्ते ।
संभोगक्लान्तकान्ताशिथिलभुजलतावर्जितं कर्करान्तो
ज्योत्स्नाभिन्नाधराशं पिबति न सलिलं शारदं मन्दभाग्यः ॥४७॥

॥ अथ हेमन्तः ॥

हेमन्ते दधिदुग्धसर्पिरशना माञ्जिष्ठवासोभृतः
काश्मीरद्रवसान्द्रदिग्धवपुषः खिन्ना विचित्रै रतैः ।
पीनोरस्थलकामिनीजनकृताश्लेषा गृहाभ्यन्तरे
ताम्बूलीदलपूगपूरितमुखा धन्याः सुखं शेरते ॥४८॥

॥ अथ शिशिरः ॥

चुम्बन्तो गण्डभित्तीरलकवति मुखे शीत्कृतान्यादधाना
वक्षःसूत्कञ्चुकेषु स्तनभरपुलकोद्भेदमापादयन्तः ।
ऊरूनाकम्पयन्तः पृथुजघनतटात्स्रंसयन्तोंऽशुकानि
व्यक्तं कान्ताजनानां विटचरितकृतः शैशिरा वान्ति वाताः ॥४९॥

केशानाकलयन्दृशो मुकुलयन्वासो बलादाक्षिपन्
आतन्वन्पुलकोद्गमं प्रकटयन्नालिंग्य कम्पं शनैः ।
वारं वारमुदारशीत्कृतकृतो दन्तच्छदान् पीडयन्
प्रायः शैशिर एष सम्प्रति मरुत्कान्तासु कान्तायते ॥५०॥

॥ इति ऋतुवर्णनं ॥

असाराः सन्त्वेते विरतिविरसायासविषया
जुगुप्सन्तां यद्वा ननु सकलदोषास्पदमिति ।
यथाप्यन्तस्तत्वे प्रणिहितधियामप्यतिबलम्
तदीयो नाख्येयः स्फुरति हृदये कोऽपि महिमा ॥५१॥

भवन्तो वेदान्तप्रणिहितधियामाप्तगुरवो
विदग्धालापानां वयमपि कवीनामनुचराः ।
तथाप्येतद्ब्रूमो न हि परहितात्पुण्यमधिकं
न चास्मिन्संसारे कुवलयदृशो रम्यमपरं ॥५२॥

किमिह बहुभिरुक्तैर्युक्तिशून्यैः प्रलापैर्
द्वयमिह पुरुषाणां सर्वदा सेवनीयं ।
अभिनवमदलीलालालसं सुन्दरीणां
स्तनभरपरिखिन्नं यौवनं वा वनं वा ॥५३॥

सत्यं जना वच्मि न पक्षपाताल्-
लोकेषु सर्वेषु च तथ्यमेतत् ।

नान्यं मनोहारि नितम्बिनीभ्यो
दुःखैकहेतुर्न च कश्चिदन्यः ॥५४॥

॥ अथ दुर्विरक्तप्रशंसा ॥

तावदेव कृतिनामपि स्फुरत्येष निर्मलविवेकदीपकः ।
यावदेव न कुरङ्गचक्षुषां ताड्यते चपललोचनाञ्चलैः ॥५५॥

वचसि भवति संगत्यागमुद्दिश्य वार्त्ता
श्रुतिमुखरमुखानां केवलं पण्डितानां ।
जघनमरुणरत्नग्रन्थिकाञ्चीकलापं
कुवलयनयनानां को विहातुं समर्थः ॥५६॥

स्वपरप्रतारको ऽसौ निन्दति यो ऽलीकं पण्डितो युवतीः ।
यस्मात्तपसो ऽपि फलं स्वर्गः स्वर्गस्य तथाप्सरसः ॥५७॥

मत्तेभकुम्भदलने भुवि सन्ति शूराः
केचित्प्रचण्डमृगराजवधे ऽपि दक्षाः ।
किं तु ब्रवीमि बलिनां पुरतः प्रसह्य
कन्दर्पदर्पदलने विरला मनुष्याः ॥५८॥

सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति च नरस्तावदेवेन्द्रियाणां
लज्जां तावद्विधत्ते विनयमपि समालम्बते तावदेव ।
भ्रूचापाकृष्टमुक्ताः श्रवणपथगता नीलपक्ष्माण एते
यावल्लीलावतीनां न हृदि धृतिमुषो दृष्टिबाणाः पतन्ति ॥५९॥

उन्मत्तप्रेमसंरम्भादारभन्ते यदङ्गनाः ।
तत्र प्रत्यूहमाधातुं ब्रह्मा खलु कातरः ॥६०॥

तावन्महत्त्वं पाण्डित्यं कुलीनत्वं विवेकता ।
यावज्ज्वलति नाङ्गेषु हतः पञ्चेषु पावकः ॥६१॥

शास्त्रज्ञो ऽपि प्रथितविनयो ऽप्यात्मबोधो ऽपि बाढं
संसारे ऽस्मिन् भवति विरलो भाजनं सद्गतीनां ।
येनैतस्मिन्निरयनगरद्वारमुद्घाटयन्ती
वामाक्षीणां भवति कुटिला भ्रूलताकुञ्चिकेव ॥ ६२॥
कृशः काणः खञ्जः श्रवणरहितः पुच्छविकलो
व्रणी पूयक्लिन्नः कृमिकुलशतैरावृततनुः ।
क्षुधाक्षामो जीर्णः पिठरककपोलार्पितगलः
शुनीमन्वेति श्वा हतमपि निहन्त्येव मदनः ॥ ६३॥
स्त्रीमुद्रां झषकेतनस्य जननीं सर्वार्थसंपत्करीं
ये मूढाः प्रविहाय यान्ति कुधियो मिथ्या फलान्वेषिणः ।
ते तेनैव निहत्य निर्दयतरं नग्नीकृता मुण्डिताः
केचित्पञ्चशिखीकृताश्च जटिलाः कापालिकाश्चापरे ॥ ६४॥
विश्वामित्रपराशरप्रभृतयो वाताम्बुपर्णाशनास्
ते ऽपि स्त्रीमुखपङ्कजं सुललितं दृष्ट्वैव मोहं गताः ।
शाल्यन्नं सघृतं पयो दधियुतं भुञ्जन्ति ये मानवास्
तेषामिन्द्रियनिग्रहो यदि भवेद्विन्ध्यस्तरेत्सागरं ॥ ६५॥

॥ इति दुर्विरक्तप्रशंसा ॥

॥ अथ स्त्रीणां परित्यागप्रशंसा ॥

संसारे ऽस्मिन्नसारे कुनृपतिभवनद्वारसेवावलम्ब-
व्यासङ्गव्यस्तधैर्यं कथममलधियो मानसं संविदध्युः ।
यद्येताः प्रोद्यदिन्दुद्युतिनिचयभृतो न स्युरम्भोजनेत्राः
प्रेङ्खत्काञ्चीकलापाः स्तनभरविनमन्मध्यभागास्तरुण्यः ॥ ६६॥
सिद्धाध्यासितकन्दरे हरवृषस्कन्धावगाढद्रुमे
गङ्गाधौतशिलातले हिमवतः स्थाने स्थिते श्रेयसि ।

कः कुर्वीत शिरःप्रणाममलिनं मानं मनस्वी जनो
यद्यत्रत्तकुरङ्गशावनयना न स्युः स्मरास्त्रस्त्रियः ॥ ६७ ॥
संसार तव निस्तारपदवी न दवीयसी ।
अन्तरा दुस्तरा न स्युर्यदि रे मदिरेक्षणाः ॥ ६८ ॥

॥ इति स्त्रीणां परित्याज्यविधिः ॥

॥ अथ यौवनप्रशंसा ॥

राजन् तृष्णाम्बुराशेर्न हि जगति गतः कश्चिदेवावसानं
को वार्थो ऽर्थैः प्रभूतैः स्ववपुषि गलिते यौवने सानुरागे ।
गच्छामः सद्म यावद्विकसितकुमुदेन्दीवरालोकिनीनां
आक्रम्याक्रम्य रूपं झटिति न जरया लुप्यते प्रेयसीनां ॥ ६९ ॥
रागस्यागारमेकं नरकशतमहादुःखसंप्राप्तिहेतुर्
मोहस्योत्पत्तिबीजं जलधरपटलं ज्ञानताराधिपस्य ।
कन्दर्पस्यैकमित्रं प्रकटितविविधस्पष्टदोषप्रबन्धं
लोके ऽस्मिन्न ह्यनर्थं निजकुलदहनं यौवनादन्यदस्ति ॥ ७० ॥
शृङ्गारद्रुमनीरदे प्रचुरतक्रीडारसस्रोतसि
प्रद्युम्नप्रियबान्धवे चतुरतामुक्ताफलोदन्वति ।
तन्वीनेत्रचकोरपारणविधौ सौभाग्यलक्ष्मीनिधौ
धन्यः को ऽपि न विक्रियां कलयति प्राप्ते नवे यौवने ॥ ७१ ॥

॥ इति यौवनप्रशंसा ॥

॥ अथ कामिनीगर्हणां ॥

कान्तेत्युत्पललोचनेति विपुलश्रोणीभरेत्युत्सुकः
पीनोत्तुङ्गपयोधरेति सुमुखाम्भोजेति सुभ्रूरिति ।
दृष्ट्वा माद्यति मोदते ऽतिरमते प्रस्तौति जानन्नपि
प्रत्यक्षाशुचिपुत्रिकां स्त्रियमहो मोहस्य दुश्चेष्टितं ॥ ७२ ॥

श्रुता भवति तापाय दृष्टा चोन्मादवर्द्धिनी ।
स्पृष्टा भवति मोहाय सा नाम दयिता कथं ॥ ७३ ॥
तावदेवामृतमयी यावल्लोचनगोचरा ।
चक्षुःपथादपगता विषादप्यतिरिच्यते ॥ ७४ ॥
नामृतं न विषं किंचिदेकामुक्त्वा नितम्बिनीं ।
सैवामृतलता रक्ता विरक्ता विषवल्लरी ॥ ७५ ॥
आवर्त्तः संशयानामविनयभवनं पत्तनं साहसानां
दोषाणां सन्निधानं कपटशतमयं क्षेत्रमप्रत्ययानां ।
स्वर्गद्वारस्य विघ्नं नरकपुरमुखं सर्वमायाकरण्डं
स्त्रीयन्त्रं केन सृष्टं विषममृतमयं प्राणिनां मोहपाशः ॥ ७६ ॥
ना सत्येन शशाङ्क एव वदनीभूतो न चेन्दीवर-
द्वन्द्वे लोचनताङ्गते न कनकैरप्यङ्गयष्टिः कृता ।
किं त्वेवं कविभिः प्रतारितमनास्तत्वं विजानन्नपि
त्वङ्मांसास्थिमयं वपुर्मृगदृशां मन्दो जनः सेवते ॥ ७७ ॥
लीलावतीनां सहजा विलासास्
त एव मूढस्य हृदि स्फुरन्ति ।
रागो नलिन्या हि निसर्गसिद्धस्
तत्र भ्रमत्येव मुदा षडंघ्रिः ॥ ७८ ॥
यदेतत्पूर्णेन्दुद्युतिहरमुदाराकृतिवरं
मुखाब्जं तन्वंग्याः किल वसति तत्राधरमधु ।
इदं तावत्पाकद्रुमफलमिवातीव विरसं
व्यतीते ऽस्मिन् काले विषमिव भविष्यत्यसुखदं ॥ ७९ ॥
उन्मीलत्त्रिवलीतरङ्गनिलया प्रोत्तुङ्गपीनस्तन-
द्वन्द्वेनोद्यतचक्रवाकमिथुना वक्त्राम्बुजोद्भासिनी ।

5

कान्ता कारधरा नदीयमभितः क्रूराशया नेष्यते
संसारार्णवमज्जनं यदि ततो दूरेण संत्यज्यतां ॥ ८० ॥
जल्पन्ति सार्द्धमन्येन पश्यन्त्यन्यं सविभ्रमाः ।
हृदये चिन्तयन्त्यन्यं प्रियः को नाम योषितां ॥ ८१ ॥
मधु तिष्ठति वाचि योषितां
हृदि हालाहलमिव केवलं ।
अत एव निपीयते ऽधरो
हृदयं मुष्टिभिरेव ताड्यते ॥ ८२ ॥
अपसर सखे दूरादस्मात्कटाक्षविशिखानलात्
प्रकृतिविषमाद्योषित्सर्पाद्विलासफणाभृतः ।
इतरफणिना दष्टः शक्यश्चिकित्सितुमौषधैम्
चतुरवनिताभोगग्रस्तं त्यजन्ति हि मन्त्रिणः ॥ ८३ ॥
विस्तारितं मकरकेतनधीवरेण
स्त्रीसंज्ञितं बडिशमत्र भवाम्बुराशौ ।
येनाचिरात्तदधरामिषलोलमर्त्य-
मत्स्यान् विकृष्य पचतीत्यनुरागवह्नौ ॥ ८४ ॥
कामिनीकायकान्तारे कुचपर्वतदुर्गमे ।
मा संचर मनः पान्थ तत्रास्ते स्मरतस्करः ॥ ८५ ॥
व्यादीर्घेण चलेन वक्रगतिना तेजस्विना भोगिना
नीलाब्जद्युतिनाहिना वरमहं दष्टो न तच्चक्षुषा ।
दृष्टेः सन्ति चिकित्सका दिशि दिशि प्रायेण धर्मार्थिनो
मुग्धाक्षीक्षणवीक्षितस्य न हि मे वैद्यो न चाप्यौषधं ॥ ८६ ॥
इह हि मधुरगीतं नृत्यमेतद्रसो ऽयं
स्फुरति परिमलो ऽसौ स्पर्श एष स्तनानां ।

इति कृतपरमार्थैरिन्द्रियैर्भ्राम्यमाणो
स्वहितकरणदक्षैः पञ्चभिर्वञ्चितो ऽसि ॥ ८७॥
न गम्यो मन्त्राणां न च भवति भैषज्यविषयो
न चापि प्रध्वंसं व्रजति विविधैः शान्तिकशतैः ।
भ्रमावेशादङ्गे किमपि विदधद्भव्यमसमं
स्मरापस्मारो ऽयं भ्रमयति दृशं घूर्णयति च ॥ ८८॥
जात्यन्धाय च दुर्मुखाय च जराजीर्णाखिलाङ्गाय च
ग्रामीणाय च दुष्कुलाय च गलत्कुष्ठाभिभूताय च ।
यच्छन्तीषु मनोहरं निजवपुर्लक्ष्मीलवश्रद्धया
पण्यस्त्रीषु विवेककल्पलतिकाशस्त्रीषु रज्येत कः ॥ ८९॥
वेश्या ऽसौ मदनज्वाला रूपेन्धनसमेधिता ।
कामिभिर्यत्र हूयन्ते यौवनानि धनानि च ॥ ९०॥
कश्चुम्बति कुलपुरुषो वेश्याधरपल्लवं मनोज्ञमपि ।
चारभटचौरचेटकनटविटनिष्ठीवनशरावं ॥ ९१॥

॥ इति कामिनीगर्हणं ॥

॥ अथ सुविरक्तप्रशंसा ॥

धन्यास्त एव तरलायतलोचनानां
तारुण्यपूर्णघनपीनपयोधराणां ।
क्षामोदरोपरिलसत्त्रिवलीलतानां
दृष्ट्वाकृतिं विकृतिमेति मनो न येषां ॥ ९२॥
बाले लीलामुकुलितममी सुन्दरा दृष्टिपाताः
किं क्षिप्यन्ते विरम विरम व्यर्थ एषः श्रमस्ते ।
संप्रत्यन्ये वयमुपरतं बाल्यमास्थावनान्ते
क्षीणो मोहस्तृणमिव जगज्जालमालोकयामः ॥ ९३॥

इयं बाला मां प्रत्यनवरतमिन्दीवरदल-
प्रभाचौरं चक्षुः क्षिपति किमभिप्रेतमनया ।
गतो मोहो ऽस्माकं स्मरशवरबाणा व्यतिकर-
ज्वरज्वालाः शान्तास्तदपि न वराकी विरमति ॥ ९४ ॥
शुभ्रं सद्म सविभ्रमा युवतयः श्वेतातपत्रो ज्वला
लक्ष्मीरित्यनुभूयते स्थिरमिव स्फीते शुभे कर्मणि ।
विच्छिन्ने नितरामनङ्गकलहक्रीडात्रुटत्तन्तुकं
मुक्ताजालमिव प्रयाति झटिति भ्रश्यद्दिशो दृश्यतां ॥ ९५ ॥
सदा योगाभ्यासव्यसनवशयोरात्ममनसोर्
अविच्छिन्ना मैत्री स्फुरति यमिनस्तस्य किमु तैः ।
प्रियाणामालापैरधरमधुभिर्वक्त्रविधुभिः
सनिश्वासामोदैः सकुचकलशाश्लेषसुरतैः ॥ ९६ ॥
किं कन्दर्प करं कदर्थयसि किं कोदण्डटङ्कारितै
रे रे कोकिल कोमलैः कलरवैः किं त्वं वृथा वल्गसि ।
मुग्धे स्निग्धविदग्धमुग्धमधुरैर्लोलैः कटाक्षैरलं
चेतश्चुम्बति चन्द्रचूडचरणध्यानामृते वर्तते ॥ ९७ ॥
यदासीदज्ञानं स्मरतिमिरसंचारजनितं
तदा सर्वं नारीमयमिदमशेषं जगदभूत् ।
इदानीमस्माकं पटुतरविवेकाञ्जनदृशां
समीभूता दृष्टिस्त्रिभुवनमपि ब्रह्म मनुते ॥ ९८ ॥
॥ इति सुविरक्तप्रशंसा ॥
वैराग्ये संचरत्येको नीतौ भ्रमति चापरः ।
शृङ्गारे रमते कश्चिद्भुवि भेदाः परस्परं ॥ ९९ ॥

यद्यस्य नास्ति रुचिरं तत्रास्यैव स्पृहा मनोज्ञे ऽपि ।
रमणीये ऽपि सुधांशौ न मनः कामः सरोजिन्याः ॥१००॥

॥ इति भर्तृहरिणा विरचितं शृङ्गारशतकं समाप्तं ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ अथ नीतिशतकं ॥

दिक्कालानवच्छिन्नाय चिन्मात्रानन्तमूर्तये ।
स्वानुभूत्यैकसाराय नमः शान्ताय तेजसे ॥१॥

॥ अथ अज्ञप्रशंसा ॥

यां चिन्तयामि सततं मयि सा विरक्ता
सा चान्यमिच्छति जनं स जनो ऽन्यसक्तः ।
अस्मत्कृते च परितुष्यति काचिदन्या
धिक्तां च तं च मदनं च इमां च मां च ॥२॥
अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः ।
ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रञ्जयति ॥३॥
प्रसह्य मणिमुद्धरेन्मकरवक्त्रदंष्ट्राङ्कुरात्
समुद्रमपि संतरेत्प्रचलदूर्मिमालाकुलं ।
भुजङ्गमपि कोपितं शिरसि पुष्पवद्धारयेत्
न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥४॥
लभेत सिकतासु तैलमपि यत्नतः पीडयन्
पिबेच्च मृगतृष्णिकासु सलिलं पिपासार्दितः ।
कदाचिदपि पर्यटन् शशविषाणमासादयेत्

न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥५॥
व्यालं बालमृणालतन्तुभिरसौ रोद्धुं समुज्जृम्भते
छेत्तुं वज्रमणीन् शिरीषकुसुमप्रान्तेन सन्नह्यति ।
माधुर्यं मधुबिन्दुना रचयितुं क्षीराम्बुधेरीहते
नेतुं वाञ्छति यः सतां पथि खलान् सूक्तैः सुधास्यन्दिभिः ॥६॥
स्वायत्तमेकान्तहितं विधात्रा
विनिर्मितं छादनमज्ञतायाः ।
विशेषतः सर्वविदां समाजे
विभूषणं मौनमपण्डितानां ॥७॥
यदा किंचिज्ज्ञो ऽहं द्विप इव मदान्धः समभवं
तदा सर्वज्ञो ऽस्मीत्यभवदवलिप्तं मम मनः ।
यदा किंचित्किंचिद्बुधजनसकाशादधिगतं
तदा मूर्खो ऽस्मीति ज्वर इव मदो मे व्यपगतः ॥८॥
कृमिकुलचितं लालाक्लिन्नं विगन्धि-जुगुप्सितं
निरुपमरसं प्रीत्या खादन्नरास्थि निरामिषं ।
सुरपतिमपि श्वा पार्श्वस्थं विलोक्य न शङ्कते
न हि गणयति क्षुद्रो जन्तुः परिग्रहफल्गुतां ॥९॥
शिरः शार्वं स्वर्गात्पतति शिरसो ऽतः क्षितिधरं
महीध्रादुत्तुङ्गादवनिमवनेश्चापि जलधिं ।
अधोधो गङ्गेयं पदमुपगता स्तोकमथवा
विवेकभ्रष्टाणां भवति विनिपातः शतमुखः ॥१०॥
वरं पर्वतदुर्गेषु भ्रान्तं वनचरैः सह ।
न मूर्खजनसंसर्गः सुरेन्द्रभवनेष्वपि ॥११॥

॥ इति अज्ञप्रशंसा ॥

॥ अथ विद्वत्प्रशंसा ॥

शास्त्रोपस्कृतशब्दसुन्दरगिरः शिष्याः प्रदेयागमा
विख्याताः कवयो वसन्ति विषये यस्य प्रभोर्निर्धनाः ।
तज्जाड्यं वसुधाधिपस्य सुधियो ह्यर्थं विनापीश्वराः
कुत्स्याः स्युः कुपरीक्षकैर्हि मणयो यैरर्घतः पातिताः ॥ १२ ॥

हर्तुर्याति न गोचरं किमपि शं पुष्णाति यत्सर्वदा-
प्यर्थिभ्यः प्रतिपाद्यमानमनिशं प्राप्नोति वृद्धिं परां ।
कल्पान्तेष्वपि न प्रयाति निधनं विद्याख्यमन्तर्धनं
येषां तान् प्रतिमानमुज्झत नृपाः कस्तैः सह स्पर्द्धते ॥ १३ ॥

अधिगतपरमार्थान्पण्डितान्मावमंस्थास्
तृणमिव लघु लक्ष्मीर्नैव तान् संरुणद्धि ।
अभिनवमदलेखाश्यामगण्डस्थलीनां
न भवति बिसतन्तुर्वारणं वारणानां ॥ १४ ॥

अम्भोजिनीवननिवासविलासमेव
हंसस्य हन्ति नितरां कुपितो विधाता ।
नत्वस्य दुग्धजलभेदविधौ प्रसिद्धां
वैदग्ध्यकीर्तिमपहर्तुमसौ समर्थः ॥ १५ ॥

केयूरा न विभूषयन्ति पुरुषं हारा न चन्द्रोज्ज्वला
न स्नानं न विलेपनं कुसुमं नालङ्कृता मूर्द्धजाः ।
वाण्येका समलङ्करोति पुरुषं या संस्कृता धार्यते
क्षीयन्ते ऽखिलभूषणानि सततं वाग्भूषणं भूषणं ॥ १६ ॥

विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनं
विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या गुरूणां गुरुः ।
विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परं दैवतं

विद्या राजसु पूजिता न हि धनं विद्याविहीनः पशुः ॥१७॥
क्षान्तिश्चेत्कवचेन किं किमरिभिः क्रोधोऽस्ति चेद्देहिनां
ज्ञातिश्चेदनलेन किं यदि सुहृद्दिव्यौषधैः किं फलं ।
किं सर्पैर्यदि दुर्जनाः किमु धनैर्विद्यानवद्या यदि
व्रीडा चेत्किमु भूषणैः सुकविता यद्यस्ति राज्येन किं ॥१८॥
दाक्षिण्यं स्वजने दया परिजने शाठ्यं सदा दुर्जने
प्रीतिः साधुजने नयो नृपजने विद्वज्जनेष्वार्जवं ।
शौर्यं शत्रुजने क्षमा गुरुजने नारीजने धूर्तता
ये चैवं पुरुषाः कलासु कुशलास्तेष्वेव लोकस्थितिः ॥१९॥
जाड्यं धियो हरति सिञ्चति वाचि सत्यं
मानोन्नतिं दिशति पापमपाकरोति ।
चेतः प्रसादयति दिक्षु तनोति कीर्तिं
सत्सङ्गतिः कथय किं न करोति पुंसां ॥२०॥
जयन्ति ते सुकृतिनो रससिद्धाः कवीश्वराः ।
नास्ति येषां यशःकाये जरामरणजं भयं ॥२१॥

॥ इति विद्वत्प्रशंसा ॥

॥ अथ मानशौर्यप्रशंसा ॥

क्षुत्क्षामो ऽपि जराकृशो ऽपि शिथिलप्राणो ऽपि कष्टां दशां
आपन्नो ऽपि विपन्नदीधितिरपि प्राणेषु नश्यत्स्वपि ।
मत्तेभेन्द्रविभिन्नकुम्भकवलग्रासैकबद्धस्पृहः
किं जीर्णं तृणमत्ति मानमहतामग्रेसरः केशरी ॥२२॥
स्वल्पं स्नायुवसावशेषमलिनं निर्मांसमप्यस्थिकं
श्वा लब्ध्वा परितोषमेति न च तत्तस्य क्षुधाशान्तये ।
सिंहो जम्बुकमङ्कमागतमपि त्यक्त्वा निहन्ति द्विपं

सर्वः कृच्छ्रगतो ऽपि वाञ्छति जनः सत्वानुरूपं फलं ॥२३॥
परिवर्त्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।
स जातो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिं ॥२४॥
कुसुमस्तवकस्येव द्वयी वृत्तिर्मनस्विनः ।
मूर्द्धि वा सर्वलोकस्य विशीर्येत वने ऽथवा ॥२५॥
लाङ्गूलचालनमधश्चरणावपातं
भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनं च ।
श्वा पिण्डदस्य कुरुते गजपुङ्गवस्तु
धीरं विलोकयति चाटुशतैश्च भुङ्क्ते ॥२६॥
सन्त्यन्ये ऽपि वृहस्पतिप्रभृतयः संभाविताः पञ्चषास्
तान्प्रत्येष विशेषविक्रमरुची राहुर्न वैरायते ।
द्वाविव ग्रसते दिनेश्वरनिशाप्राणेश्वरौ भासुरौ
भ्रान्तः पर्वणि पश्य दानवपतिः शीर्षावशेषीकृतः ॥२७॥
वहति भुवनश्रेणीं शेषः फणाफलकस्थितां
कमठपतिना मध्येपृष्ठं सदा स च धार्यते ।
तमपि कुरुते क्रोडाधीनं पयोधिरनादराद्
अहह महतां निःसीमानश्चरित्रविभूतयः ॥२८॥
वरं पक्षच्छेदः समदमघवन्मुक्तकुलिश-
प्रहारैरुद्गच्छद्बहुलदहनोद्गारगुरुभिः ।
तुषाराद्रेः सूनोरहह पितरि क्लेशविवशे
न चासौ सम्पातः पयसि पयसां पत्युरुचितः ॥२९॥
यदचेतनो ऽपि पादैः स्पृष्टः प्रज्वलति सवितुरतिकान्तः ।
तत्तेजस्वी पुरुषः परकृतनिकृतं कथं सहते ॥३०॥
सिंहः शिशुरपि निपतति मदमलिनकपोलभित्तिषु गजेषु ।

प्रकृतिरियं सत्ववतां न खलु वयस्तेजसो हेतुः ॥३१॥

॥ इति मानशौर्यप्रशंसा समाप्ता ॥

॥ अथ धनप्रशंसा ॥

जातिर्यातु रसातलं गुणगणस्तस्याप्यधो गच्छतां
शीलं शैलतटात्पतत्वभिजनः संदह्यतां वह्निना ।
शौर्ये वैरिणि वज्रमाशु निपतत्वर्थस्तु नः केवलं
येनैकेन विना गुणास्तृणलवप्रायाः समस्ता इमे ॥३२॥

यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः
स पण्डितः स श्रुतवान् गुणज्ञः ।
स एव वक्ता स च दर्शनीयः
सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ति ॥३३॥

दौर्मन्त्र्यान्नृपतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात्सुतो लालनाद्
विप्रो ऽनध्ययनात्कुलं कुतनयाच्छीलं खलोपासनात् ।
ह्रीर्मद्यादनवेक्षणादपि कृषिः स्नेहः प्रवासाश्रयाद्
मैत्री चाप्रणयात्समृद्धिरनयात्त्यागात्प्रमादाद्धनं ॥३४॥

दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य ।
यो न ददाति न भुङ्क्ते तस्य तृतीया गतिर्भवति ॥३५॥

मणिः शोणोल्लीढः समरविजयी हेतिदलितो
मदक्षीणो नागः शरदि सरितः श्यामपुलिनाः ।
कलाशेषश्चन्द्रः सुरतमृदिता बालवनिता
न निम्नाः शोभन्ते गलितविभवाश्चार्थिषु जनाः ॥३६॥

परिक्षीणः कश्चित्स्पृहयति यवानां प्रसृतये
स पश्चात्संपूर्णः कलयति धरित्रीं तृणसमां ।
अतश्चानैकान्त्या गुरुलघुतयार्थेषु धनिनां

अवस्था वस्तूनि प्रथयति च संकोचयति च ॥३७॥

राजन् दुधुक्षसि यदि क्षितिधेनुमेनां
तेनाद्य वत्समिव लोकमिमं पुषाण ।
तस्मिंश्च सम्यगनिशं परिपोष्यमाणे
नानाफलैः फलति कल्पलतेव भूमिः ॥३८॥

सत्यानृता च परुषा प्रियवादिनी च
हिंस्रा दयालुरपि चार्थपरा वदान्या ।
नित्यव्यया प्रचुरनित्यधनागमा च
वाराङ्गनेव नृपनीतिरनेकरूपा ॥३९॥

आज्ञा कीर्तिः पालनं ब्राह्मणानां
दानं भोगो मित्रसंरक्षणं च ।
येषामेते षड्गुणा न प्रवृत्ताः
को ऽर्थस्तेषां पार्थिवोपाश्रयेण ॥४०॥

यद्धात्रा निजभालपट्टलिखितं स्तोकं महद्वा धनं
तत्प्राप्नोति मरुस्थले ऽपि नितरां मेरौ च नातो ऽधिकं ।
त्वं धीरो भव वित्तवत्सु कृपणां वृत्तिं वृथा मा कृथाः
कूपे पश्य पयोनिधावपि घटो गृह्णाति तुल्यं जलं ॥४१॥

॥ इत्यर्थप्रशंसा ॥

॥ अथ दुर्जनप्रशंसा ॥

अकरुणत्वमकारणविग्रहः
परधने च स्पृहा परयोषिति ।
सुजनबन्धुजनेष्वसहिष्णुता
प्रकृतिसिद्धमिदं हि दुरात्मनां ॥४२॥

दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्ययालङ्कृतो ऽपि सन् ।

मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयङ्करः ॥४३॥

जाड्यं ह्रीमति गण्यते व्रतरुचौ दम्भः शुचौ कैतवं
शूरे निर्घृणता मुनौ विमतिता दैन्यं प्रियालापिनि ।
तेजस्विन्यवलिप्तता मुखरता वक्तर्यशक्तिः स्थिरे
तत्को नाम गुणो भवेत्सुगुणिनां यो दुर्जनैर्नाङ्कितः ॥४४॥

लोभश्चास्ति गुणेन किं पिशुनता यद्यस्ति किं पातकैः
सत्यं चेत्तपसा च किं शुचि मनो यद्यस्ति तीर्थेन किं ।
सौजन्यं यदि किं जनैः स्वमहिमा यद्यस्ति किं मण्डनैः
सद्विद्या यदि किं धनैरपयशो यद्यस्ति किं मृत्युना ॥४५॥

शशी दिवसधूसरो गलितयौवना कामिनी
सरो विगतवारिजं मुखमनक्षरं स्वाकृतेः ।
प्रभुर्धनपरायणः सततदुर्गतः सज्जनो
नृपाङ्गनगतः खलो मनसि सप्त शल्यानि मे ॥४६॥

न कश्चिच्चण्डकोपानामात्मीयो नाम भूभुजां ।
होतारमपि जुह्वन्तं स्पृष्टो दहति पावकः ॥४७॥

मौनान्मूकः प्रवचनपटुर्वातुलो जल्पको वा
धृष्टः पार्श्वे स भवति जनो दूरतश्चाप्रगल्भः ।
क्षान्त्या भीरुर्यदि न सहते प्रायशो नाभिजातः
सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥४८॥

उद्भासिताखिलखलस्य विशृङ्खलस्य
प्राग्जातविस्तृतनिजाधमकर्मवृत्तेः ।
दैवादवाप्तविभवस्य गुणद्विषो ऽस्य
नीचस्य गोचरगतैः सुखमास्यते कैः ॥४९॥

आरम्भगुर्वी क्षयिणी क्रमेण

लघ्वी पुरा वृद्धिमती च पश्चात् ।
दिनस्य पूर्वार्द्धपरार्द्धभिन्ना
छायेन मैत्री खलसज्जनानां ॥५०॥
मृगमीनसज्जनानां तृणजलसन्तोषविहितवृत्तीनां ।
लुब्धकधीवरपिशुना निःकारणवैरिणो जगति ॥५१॥

॥ इति दुर्जनप्रशंसा ॥

॥ अथ सज्जनप्रशंसा ॥

वाञ्छा सज्जनसङ्गमे परगुणे प्रीतिर्गुरौ नम्रता
विद्यायां व्यसनं स्वयोषिति रतिर्लोकापवादाद्भयं ।
भक्तिः शूलिनि शक्तिरात्मदमने संसर्गमुक्तिः खले
एते यत्र वसन्ति निर्मलगुणास्तेभ्यो नरेभ्यो नमः ॥५२॥
विपदि धैर्यमथाभ्युदये क्षमा
सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः ।
यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुतौ
प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनां ॥५३॥
प्रदानं प्रच्छन्नं गृहमुपगते सम्भ्रमविधिः
प्रियं कृत्वा मौनं सदसि कथनं नाप्युपकृतेः ।
अनुत्सेको लक्ष्म्यां निरभिभवसाराः परकथाः
सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदं ॥५४॥
करे श्लाघ्यस्त्यागः शिरसि गुरुपादप्रणयिता
मुखे सत्या वाणी विजयभुजयोर्वीर्यमतुलं ।
हृदि स्वस्था वृत्तिः श्रुतमधिगतं च श्रवणयोः
विनाप्यैश्वर्येण प्रकृतिमहतां मण्डनमिदं ॥५५॥
सम्पत्सु महतां चित्तं भवत्युत्पलकोमलं ।

आपत्सु च महाशैलशिलासङ्घातकर्कशं ॥५६॥
संतप्तायसि संस्थितस्य पयसो नामापि न ज्ञायते
मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते ।
स्वात्यां सागरशुक्तिमध्यपतितं तन्मौक्तिकं जायते
प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणाः संसर्गतो जायते ॥५७॥
प्रीणाति यः सुचरितैः पितरं स पुत्रः
यद्भर्तुरेव हितं इच्छति तत्कलत्रं ।
तन्मित्रं आपदि सुखे च समं प्रयाति
एतत्त्रयं जगति पुण्यकृतो लभन्ते ॥५८॥
नम्रत्वेनोन्नमन्तः परगुणकथनैः स्वान् गुणान् ख्यापयन्तः
स्वार्थान्संपादयन्तो विततपृथुतरारम्भयत्नैः परार्थे ।
क्षान्त्यैवाक्षेपरूक्षाक्षरमुखरमुखान्दुर्मुखान्दूषयन्तः
सन्तः साश्चर्यचर्या जगति बहुमताः कस्य नाभ्यर्थनीयाः ॥५९॥
प्राणाघातान्निवृत्तिः परधनहरणे संयमः सत्यवाक्यं
काले शक्त्या प्रदानं युवतिजनकथामूकभावः परेषां ।
तृष्णास्रोतोविभङ्गो गुरुषु च विनयः सर्वभूतानुकम्पा
सामान्यः सर्वशास्त्रेष्वनुपहतविधिः श्रेयसामेव पन्थाः ॥६०॥
असन्तो नाभ्यर्थ्याः सुहृदपि न याच्यः कृशधनः
प्रिया न्याय्या वृत्तिर्मलिनमसुभङ्गेऽप्यसुकरं ।
विपद्युच्चैः स्थेयं पदमनुविधेयं च महतां
सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदं ॥६१॥

॥ इति सुजनप्रशंसा ॥

॥ अथ प्रदानप्रशंसा ॥

भवन्ति नम्रास्तरवः फलोद्गमैः

नवाम्बुभिर्भूरिविलम्बिनो घनाः ।
अनुद्धताः सत्पुरुषाः समृद्धिभिः
स्वभाव एवैष परोपकारिणां ॥ ६२ ॥
श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुण्डलेन
दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन ।
विभाति कायः करुणापराणां
परोपकारेण न चन्दनेन ॥ ६३ ॥
पापान्निवारयति योजयते हिताय
गुह्यानि गूहति गुणान् प्रकटीकरोति ।
आपद्गतं च न जहाति ददाति काले
सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्तः ॥ ६४ ॥
पद्माकरं दिनकरो विकचीकरोति
चन्द्रो विकाशयति कैरवचक्रवालं ।
नाभ्यर्थितो जलधरो ऽपि जलं ददाति
सन्तः स्वयं परहितेषु कृताभियोगाः ॥ ६५ ॥
एते सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थं परित्यज्य ये
सामान्यास्तु परार्थमुद्यमभृतः स्वार्थाविरोधेन ये ।
ते ऽमी मानुषराक्षसाः परहितं स्वार्थाय विघ्नन्ति ये
ये तु घ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे ॥ ६६ ॥
क्षीरेणात्मगतोदकाय हि गुणा दत्ताः पुरा ते ऽखिलाः
क्षीरे तापमवेक्ष्य तेन पयसा ह्यात्मा कृशानौ हुतः ।
गन्तुं पावकमुन्मनस्तदभवद्दृष्ट्वा तु मित्रापदं
युक्तं तेन जलेन शाम्यति सतां मैत्री पुनस्त्वीदृशी ॥ ६७ ॥
इतः स्वपिति केशवः कुलमितस्तदीयद्विषां

इतश्च शरणार्थिनः शिखरिपत्रिणः शेरते ।
इतो ऽपि वडवानलः सह समस्तसंवर्तकैर्
अहो विततमूर्जितं भरसहं च सिन्धोर्वपुः ॥ ६८ ॥
किं कूर्मस्य भरव्यथा न वपुषि क्ष्मां न क्षिपत्येष यत्
किं वा नास्ति परिश्रमो दिनपतेरास्ते न यन्निश्चलः ।
किं त्वङ्गीकृतमुत्सृजन्न मनसा श्लाघ्यो जनो लज्जते
निर्वाहः प्रतिपन्नवस्तुषु सतामेतद्धि गोत्रव्रतं ॥ ६९ ॥
तृष्णां छिन्धि भज क्षमां जहि मदं पापे रतिं मा कृथाः
सत्यं ब्रूह्यनुयाहि साधुपदवीं सेवस्व विद्वज्जनान् ।
मान्यान् मानय विद्विषो ऽप्यनुनय प्रच्छादय स्वान् गुणान्
कीर्तिं पालय दुःखिते कुरु दयामेतत्सतां चेष्टितं ॥ ७० ॥
मनसि वचसि काये पुण्यपीयूषपूर्णास्
त्रिभुवनमुपकारश्रेणिभिः प्रीणयन्तः ।
परगुणपरमाणुं पर्वतीकृत्य नित्यं
निजहृदि विकशन्तः सन्ति सन्तः कियन्तः ॥ ७१ ॥

॥ इति प्रदानप्रशंसा ॥

॥ अथ धैर्यप्रशंसा ॥

रत्नैर्महार्हैस्तुतुषुर्न देवा
न भेजिरे भीमविषेण भीतिं ।
सुधां विना न प्रययुर्विरामं
विनिश्चितार्थाद्विरमन्ति धीराः ॥ ७२ ॥
प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः
प्रारभ्य विघ्नविहता विरमन्ति मध्याः ।
विघ्नैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः

प्रारब्धमुत्तमजना न परित्यजन्ति ॥७३॥
आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान् रिपुः ।
नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कुर्वाणो नावसीदति ॥७४॥
कदर्थितस्यापि हि धैर्यवृत्तेर्
न शक्यते धैर्यगुणः प्रमार्ष्टुं ।
अधोमुखस्यापि कृतस्य वन्हेर्
नाधः शिखा याति कदाचिदेव ॥७५॥
कान्ताकटाक्षविशिखा न खनन्ति यस्य
चित्तं न निर्दहति कोपकृशानुतापः ।
कर्षन्ति भूरिविषयाश्च न लोभपाशैर्
लोकत्रयं जयति कृत्स्नमिदं स वीरः ॥७६॥
वरं तुङ्गाच्छृङ्गाद्गुरुशिखरिणः क्वापि पुलिने
पतित्वायं कायः कठिनदृषदन्तर्विदलितः ।
वरं न्यस्तो हस्तः फणिपतिमुखे तीव्रदशने
वरं वन्हौ पातस्तदपि न कृतः शीलविलयः ॥७७॥
वह्निस्तस्य जलायते जलनिधिः कुल्यायते तत्क्षणान्
मेरुः स्वल्पशिलायते मृगपतिः सद्यः कुरङ्गायते ।
व्यालो माल्यगुणायते विषरसः पीयूषवर्षायते
यस्याङ्गे ऽखिललोकवल्लभतमं शीलं समुन्मीलति ॥७८॥
क्वचिद्भूमौ शय्या क्वचिदपि च पर्यङ्कशयनः
क्वचिच्छाकाहारः क्वचिदपि च शाल्योदनरुचिः ।
क्वचित्कान्थाधारी क्वचिदपि च दिव्याम्बरधरो
मनस्वी कार्यार्थी न गणयति दुःखं न च सुखं ॥७९॥
ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता शौर्यस्य वाक्संयमो

ज्ञानस्योपशमः शमस्य विनयो वित्तस्य पात्रे व्ययः ।
अक्रोधस्तपसः क्षमा प्रभवितुर्धर्मस्य निर्व्याजता
सर्वेषामपि सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणं ॥ ८० ॥
निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु
लक्ष्मीः समाविशतु गच्छतु वा यथेष्टं ।
अद्यैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा
न्याय्यात्पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥ ८१ ॥

॥ इति धैर्यप्रशंसा ॥

॥ अथ दैवप्रशंसा ॥

भग्नाशस्य करण्डपीडिततनोर्म्लानेन्द्रियस्य क्षुधा
कृत्वाखुर्विवरं स्वयं निपतितो नक्तं मुखे भोगिनः ।
तृप्तस्तत्पिशितेन सत्वरमसौ तेनैव यातः पथा
स्वस्थास्तिष्ठत दैवमेव हि नृणां वृद्धौ क्षये कारणं ॥ ८२ ॥
पतितो ऽपि कराघातैरुत्पतत्येव कन्दुकः ।
प्रायेण साधुवृत्तीनामस्थायिन्यो विपत्तयः ॥ ८३ ॥
छिन्नो ऽपि रोहति तरुः क्षीणो ऽप्युपचीयते पुनश्चन्द्रः ।
इति विमृशन्तः सन्तः संतप्यन्ते न ते विपदा ॥ ८४ ॥
नेता यत्र बृहस्पतिः प्रहरणं वज्रं सुराः सैनिकाः
स्वर्गो दुर्गमनुग्रहः खलु हरेरैरावतो वाहनः ।
इत्यैश्वर्यबलान्वितो ऽपि बलिभिर्भग्नः परैः सङ्गरे
तद्युक्तं न नु दैवमेव शरणं धिग्धिग् वृथा पौरुषं ॥ ८५ ॥
खल्वाटो दिवसेश्वरस्य किरणैः संतापितो मस्तके
वाञ्छन्देशमनातपं विधिवशात्तालस्य मूलं गतः ।
तत्राप्यस्य महाफलेन पतता भग्नं सशब्दं शिरः

प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रैव यान्त्यापदः ॥ ८६ ॥
गजभुजङ्गमयोरपि बन्धनं
शशिदिवाकरयोर्ग्रहपीडनं ।
मतिमतां च विलोक्य दरिद्रतां
विधिरहो बलवानिति मे मतिः ॥ ८७ ॥
सृजति तावदशेषगुणाकरं
पुरुषरत्नमलङ्करणं भुवः ।
तदपि तत्क्षणभङ्करोति चेद्
अहह कष्टं अपण्डितता विधेः ॥ ८८ ॥
पत्रं नैव यदा करीरविटपे दोषो वसन्तस्य किं
नोलूको ऽप्यवलोकयते यदि दिवा सूर्यस्य किं दूषणं ।
धारा नैव पतन्ति चातकमुखे मेघस्य किं दूषणं
यत्पूर्वं विधिना ललाटलिखितं तन्मार्जितुं कः क्षमः ॥ ८९ ॥
दैवेन प्रभुणा स्वयं जगति यद्यस्य प्रमाणीकृतं
तत्तस्योपनमेन्मनागपि महान्नैवाश्रयः कारणं ।
सर्वाशापरिपूरिते जलधरे वर्षत्यपि प्रत्यहं
सूक्ष्मा एव पतन्ति चातकमुखे द्वित्राः पयोविन्दवः ॥ ९० ॥
मज्जत्वम्भसि यातु मेरुशिखरं शत्रुं जयत्वाहवे
वाणिज्यं कृषिसेवनादिसकला विद्याः कलाः शिक्षतु ।
आकाशं विपुलं प्रयातु खगवत् कृत्वा प्रयत्नं परं
नाभाव्यं भवतीह कर्मवशतो भाव्यस्य नाशः कुतः ॥ ९१ ॥

॥ इति दैवप्रशंसा ॥

॥ अथ कर्मप्रशंसा ॥

नमस्यामो देवान्न नु हतविधेस्ते ऽपि वशगा

विधिर्वन्द्यः सो ऽपि प्रतिनियतकर्मैकफलदः ।
फलं कर्मायत्तं यदि किममरैः किं च विधिना
नमस्तत्कर्मभ्यो विधिरपि न येभ्यः प्रभवति ॥ ९२॥
ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितो ब्रह्माण्डभाण्डोदरे
विष्णुर्येन दशावतारगहने क्षिप्तो महासंकटे ।
रुद्रो येन कपालपाणिपुटके भिक्षाटनं कारितः
सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥ ९३॥
नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलं
विद्यापि नैव न च यत्नकृतापि सेवा ।
भाग्यानि पूर्वतपसा खलु संचितानि
काले फलन्ति पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥ ९४॥
वने रणे शत्रुजलाग्निमध्ये
महार्णवे पर्वतमस्तके वा ।
सुप्तं प्रमत्तं विषमस्थितं वा
रक्षन्ति पुण्यानि पुराकृतानि ॥ ९५॥
या साधूंश्च खलान् करोति विदुषो मूर्खान् हितान् द्वेषिणः
प्रत्यक्षं कुरुते परोक्षममृतं हालाहलं तत्क्षणात् ।
तामाराधय सत्क्रियां भगवतीं भोक्तुं फलं वाञ्छितं
हे साधो व्यसनैर्गुणेषु विफलेष्वास्थां वृथा मा कृथाः ॥ ९६॥
गुणवदगुणवद्वा कुर्वता कार्यमादौ
परिणतिरवधार्या यत्नतः पण्डितेन ।
अतिरभसकृतानां कर्मणामाविपत्तेर्
भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः ॥ ९७॥
स्थाल्यां वैडूर्यमय्यां पचति तिलखलीं चन्दनैरिन्धनौघैः

सौवर्णैर्लाङ्गलाग्रैर्विलिखति वसुधामर्कमूलस्य हेतोः ।
छित्वा कर्पूरखण्डान् वृतिमिह कुरुते कोद्रवाणां समन्तात्
प्राप्येमां कर्मभूमिं न चरति मनुजो यस्तपो मन्दभाग्यः ॥ ९८ ॥
भीमं वनं भवति तस्य पुरं प्रधानं
सर्वो जनः सुजनतामुपयाति तस्य ।
कृत्स्ना च भूर्भवति सन्निधिरत्नपूर्णा
यस्यास्ति पूर्वसुकृतं विपुलं नरस्य ॥ ९९ ॥
लज्जागुणौघजननीं जननीमिव स्वां
अत्यन्तशुद्धहृदयामनुवर्तमानाः ।
तेजस्विनः सुखमसूनपि संत्यजन्ति
सत्यव्रतव्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञां ॥ १०० ॥
॥ इति श्रीभर्तृहरिणा कृतं नीतिशतकं समाप्तं ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ अथ वैराग्यशतकप्रारम्भः ॥

॥ मङ्गलचरणं ॥

चूडोत्तंसितचारुचन्द्रकलिकाचञ्चच्छिखाभासुरो
लीलादग्धविलोलकामशलभः श्रेयोदशाग्रे स्फुरन् ।
अन्तः स्फुर्जदपारमोहतिमिरप्राग्भारमुच्चाटयन्
चेतः सद्मनि योगिनां विजयते ज्ञानप्रदीपो हरः ॥ १ ॥

॥ अथ तृष्णादूषणं ॥

बोद्धारो मत्सरग्रस्ताः प्रभवः स्मयदूषिताः ।
अबोधोपहताश्चान्ये जीर्णमङ्गे सुभाषितं ॥ २ ॥
न संसारोत्पन्नं चरितमनुपश्यामि कुशलं
विपाकः पुण्यानां जनयति भयं मे विमृशतः ।
महद्भिः पुण्यौघैश्चिरमपि गृहीताश्च विषया
महान्तो जायन्ते व्यसनमिव दातुं विषयिणां ॥ ३ ॥
भ्रान्तं देशमनेकदुर्गविषमं प्राप्तं न किंचित्फलं
त्यक्त्वा जातिकुलाभिमानमुचितं सेवा कृता निष्फला ।
भुक्तं मानविवर्जितं परगृहेष्वाशङ्कया काकवत्
तृष्णे जृम्भसि पापकर्मनिरते नाद्यापि संतुष्यसि ॥ ४ ॥
उत्खातं निधिशङ्कया क्षितितलं ध्माता गिरेर्धातवो
निस्तीर्णः सरितां पतिर्नृपतयो यत्नेन संतोषिताः ।
मन्त्राराधनतत्परेण मनसा नीताः श्मशाने निशाः
प्राप्तः काणवराटको ऽपि न मया तृष्णे ऽधुना मुञ्च मां ॥ ५ ॥
खलोल्लापाः सोढाः कथमपि तदाराधनपरैर्
निगृह्यान्तर्बाष्पं हसितमपि शून्येन मनसा ।
कृतश्चित्तस्तम्भः प्रतिहतधियामञ्जलिरपि
त्वमाशे मोघाशे किमु परमतो नर्तयसि मां ॥ ६ ॥
अमीषां प्राणानां तुलितबिसिनीपत्रपयसां
कृते किं नास्माभिर्विगलितविवेकैर्व्यवसितं ।
यदाद्यानामग्रे द्रविणमदनिःसंज्ञमनसां
कृतं म्लानव्रीडैर्निजगुणकथापातकमपि ॥ ७ ॥

भोगा न भुक्ता वयमेव भुक्तास्
तपो न तप्तं वयमेव तप्ताः ।
कालो न यातो वयमेव यातास्
तृष्णा न जीर्णा वयमेव जीर्णाः ॥ ८ ॥
बलिभिर्मुखमाक्रान्तं पलितैरङ्कितं शिरः ।
गात्राणि शिथिलायन्ते तृष्णैका तरुणायते ॥ ९ ॥
निवृत्ता भोगेच्छा पुरुषबहुमानो विगलितः
समानाः स्वर्याताः सपदि सुहृदो जीवितसमाः ।
शनैर्यष्ट्युत्थानं घनतिमिररुद्धे च नयने
अहो दुष्टः कायस्तदपि मरणोपायचकितः ॥ १० ॥
आशा नाम नदी मनोरथजला तृष्णातरङ्गाकुला
रागग्राहवती वितर्कविहगा धैर्यद्रुमध्वंसिनी ।
मोहावर्त्तसुदुस्तरातिगहना प्रोत्तुङ्गचिन्तातटी
तस्याः पारगता विशुद्धमनसो नन्दन्ति योगीश्वराः ॥ ११ ॥

॥ इति तृष्णादूषणं ॥

॥ अथ विषयपरित्यागविडम्बनं ॥

ये सन्तोषसुखप्रमोदमुदितास्तेषां न भिन्ना मुदा
ये त्वन्ये धनलुब्धसङ्कुलधियस्तेषां न तृष्णा हता ।
इत्थं कस्य कृते कृतः स विधिना तादृक् पदं संपदां
स्वात्मन्येव समाप्तहेममहिमा मेरुर्न मे रोचते ॥ १२ ॥
अवश्यं यातारश्चिरतरमुषित्वापि विषया [illegible]
वियोगे को भेदस्त्यजति न जनो यत्स्वयममून् ।
व्रजन्तः स्वातन्त्र्यादतुलपरितापाय मनसः [illegible]
स्वयं त्यक्तास्त्वेते शमसुखमनन्तं विदधति ॥ १३ ॥

अज्ञानविवेकिनो ऽमलधियः कुर्वन्त्यहो दुष्करं
यन्मुञ्चन्त्युपभोगभाञ्ज्यपि धनान्येकान्ततो निःस्पृहाः ।
न प्राप्तानि पुरा न संप्रति न च प्राप्तौ दृढप्रत्ययो
वाञ्छामात्रपरिग्रहाण्यपि परित्यक्तुं न शक्ता वयं ॥१४॥
धन्यानां गिरिकन्दरेषु वसतां ज्योतिः परं ध्यायतां
आनन्दाश्रुकणान् पिबन्ति शकुना निःशङ्कमङ्केशयाः ।
अस्माकं तु मनोरथोपरचितप्रासादवापीतट-
क्रीडाकाननकेलिकौतुकजुषामायुः परं क्षीयते ॥१५॥
भिक्षाशनं तदपि नीरसमेकवारं
शय्या च भूः परिजनो निजदेहमात्रं ।
वस्त्रं च जीर्णशतखण्डमयी च कन्था
हाहा तथापि विषयान्न परित्यजन्ति ॥१६॥
स्तनौ मांसग्रन्थी कनककलशावित्युपमितौ
मुखं श्लेष्मागारं तदपि च शशाङ्केन तुलितं ।
स्रवन्मूत्रक्लिन्नं करिवरकरस्पर्द्धि जघनं
मुहुर्निन्द्यं रूपं कविवरविशेषैर्गुरुकृतं ॥१७॥
दूरादर्थं घटयति नवं दूरतश्चापशब्दं
त्यक्त्वा भूयो भवति निरतः सत्सभारञ्जनेषु ।
मन्दं मन्दं रचयति पदं लोकचित्तानुवृत्त्या
कामं मन्त्री कविरिव सदा खेदभारैरमुक्तः ॥१८॥
अज्ञानन्माहात्म्यं पतति शलभस्तीव्रदहने
स मीनो ऽप्यज्ञानाद्बडिशयुतमश्नन्ति पिशितं ।
विजानन्तो ह्येते वयमिह विपज्जालजटिलान्
न मुञ्चामः कामानहह गहनो मोहमहिमा ॥१९॥

उदन्वच्छिन्ना भूः स च निधिरपां योजनशतं
सदा पान्थः पूषा गगनपरिमाणं कलयति ।
इति प्रायो भावाः स्फुरदवधिमुद्रामुकुलिताः
सतां प्रज्ञोन्मेषः पुनरयमसीमा विजयतां ॥२०॥
तुङ्गं वेश्म सुताः सतामभिमताः संख्यातिगाः सम्पदः
कल्याणी दयिता वयश्च नवमित्यज्ञानमूढो जनः ।
मत्वा विश्वमनश्वरं निविशते संसारकारागृहे
संदृश्य क्षणभङ्गुरं तदखिलं धन्यस्तु संन्यस्यति ॥२१॥

॥ इति विषयपरित्यागविडम्बनं ॥

॥ अथ याञ्चादैन्यदूषणं ॥

दीनादीनमुखैः स्वकीयशिशुकैराकृष्टजीर्णाम्बरां
क्रोशद्भिः क्षुधितैर्निरन्नविधुरां दृश्येत चेद्गेहिनीं ।
याञ्चाभङ्गभयेन गद्गदगलस्खलद्विलीनाक्षरं
को देहीति वदेत्स्वदग्धजठरस्यार्थे मनस्वी पुमान् ॥२२॥
अभिमतमहामानग्रन्थिप्रभेदपटीयसी
गुरुतरगुणग्रामाम्भोजस्फुटोज्ज्वलचन्द्रिका ।
विपुलविलसल्लज्जावल्लीविदारकुठारिका
जठरपिठरी दुष्पूरेयं करोति विडम्बनां ॥२३॥
पुण्यग्रामे वने वा महति सितपटच्छन्नपालीकपालीं
आदाय न्यायगर्भं द्विजहुतहुतभुग्धूमधूम्रोपकण्ठं ।
द्वारं द्वारं प्रविष्टो वरमुदरदरीपूरणाय क्षुधार्तो
मानी प्राणी स नाथो न पुनरनुदिनं तुल्यकुल्येषु दीनः ॥२४॥
गङ्गातरङ्गकणशीकरशीतलानि
विद्याधराध्युषितचारुशिलातलानि ।

स्थानानि किं हिमवतः प्रलयं गतानि
यत्सावमानपरपिण्डरता मनुष्याः ॥२५॥
किं कन्दाः कन्दरेभ्यः प्रलयमुपगता निर्झरा वा गिरिभ्यः
प्रध्वस्ताः किं महीजाः सरसफलभृतो वल्कलिन्यश्च शाखाः ।
वीक्ष्यन्ते किं मुखानि प्रसभमपगतप्रश्रयाणां खलानां
दुःखोपात्ताल्पवित्तस्मयपवनवशान्नर्तितभ्रूलतानि ॥२६॥
पुण्यैर्मूलफलैः प्रियप्रणयिनीं वृत्तिं कुरुष्वाधुना
भूशय्यां नवपल्लवैरकृपणैरुत्तिष्ठ यामो वनं ।
क्षुद्राणामविवेकमूढमनसां तत्रेश्वराणां सदा
वित्तव्याधिविकारविह्वलगिरो नामापि न श्रूयते ॥२७॥
फलं स्वेच्छालभ्यं प्रतिवनमखेदं क्षितिरुहां
पयः स्थाने स्थाने शिशिरमधुरं पुण्यसरितां ।
मृदुस्पर्शा शय्या सुललितलता पल्लवमयी
सहन्ते सन्तापं तदपि धनिनां द्वारि कृपणाः ॥२८॥
ये वर्धन्ते धनपतिपुरः प्रार्थनादुःखभाजो
ये चाल्पत्वं दधति विषयाक्षेपपर्यस्तबुद्धेः ।
तेषामन्तः स्फुरितहसितं वासराणां स्मरेयं
ध्यानच्छेदे शिखरिकुहरग्रावशय्यानिषण्णः ॥२९॥
एको देवः केशवो वा शिवो वा
एकं मित्रं भूपतिर्वा यतिर्वा ।
एको वासः पत्तने वा वने वा
एका भार्या सुन्दरी वा दरी वा ॥३०॥
भिक्षाहारमदैन्यमप्रतिहतं भीतिच्छिदं सर्वदा
दुर्मात्सर्यमदाभिमानमथनं दुःखौघविध्वंसनं ।

सर्वत्रान्वहमप्रयत्नसुलभं साधुप्रियं पावनं
शम्भोः सत्रमवार्यमक्षयनिधिं शंसन्ति योगीश्वराः ॥ ३१ ॥

॥ इति याच्ञादैन्यदूषणं ॥

॥ अथ भोगेऽस्थैर्यपद्धतिः ॥

भोगे रोगभयं कुले च्युतिभयं वित्ते नृपालाद्भयं
माने दैन्यभयं बले रिपुभयं रूपे तरुण्या भयं ।
शास्त्रे वादिभयं गुणे खलभयं काये कृतान्ताद्भयं
सर्वं वस्तु भयान्वितं भुवि नृणां वैराग्यमेवाभयं ॥ ३२ ॥

आक्रान्तं मरणेन जन्म जरसा यात्युत्तमं यौवनं
सन्तोषो धनलिप्सया शमसुखं प्रौढाङ्गनाविभ्रमैः ।
लोकैर्मत्सरिभिर्गुणा वनभुवो व्यालैर्नृपा दुर्जनैर्
अस्थैर्येण विभूतयो ऽप्युपहता ग्रस्तं न किं केन वा ॥३३॥

आधिव्याधिशतैर्जनस्य विविधैरारोग्यमुन्मूल्यते
लक्ष्मीर्यत्र पतन्ति तत्र विवृतद्वारा इव प्रापदः ।
जातं जातमवश्यमाशु विवशं मृत्युः करोत्यात्मसात्
तत्किं केन निरङ्कुशेन विधिना यन्निर्मितं सुस्थिरं ॥ ३४ ॥

भोगास्तुङ्गतरङ्गभङ्गचपलाः प्राणाः क्षणध्वंसिनः
स्तोकान्येव दिनानि यौवनसुखं स्फुर्तिक्रियासु स्थितं ।
तत्संसारमसारमेव निखिलं बुधा बुधा बोधका
लोकानुग्रहपेशलेन मनसा यत्नः समाधीयतां ॥ ३५ ॥

भोगा मेघवितानमध्यविलसत्सौदामिनीचञ्चला
आयुर्वायुविघट्टिताभ्रपटलीलीनाम्बुवद्भङ्गुरं ।
लोला यौवनलालसास्तनुभृता मिथ्याकलय्य द्रुतं
योगे धैर्यसमाधिसिद्धिसुलभे बुद्धिं विदध्वं बुधाः ॥ ३६ ॥

आयुः कल्लोललोलं कतिपयदिवसस्थायिनी यौवनश्रीर्
अर्थाः सङ्कल्पकल्पा घनसमयतडिद्विभ्रमा भोगपूगाः ।
कण्ठाश्लेषोपगूढं तदपि च न चिरं यत्प्रियाभिः प्रणीतं
ब्रह्मण्यासक्तचित्ता भवत भवभयाम्भोधिपारं तरं तु ॥३७॥
कृच्छ्रेणामेध्यमध्ये नियमिततनुभिः स्थीयते गर्भवासे
कान्ताविश्लेषदुःखव्यतिकरविषमो यौवने चोपभोगः ।
वामाक्षीणामवज्ञा विहसितवसतिर्वृद्धभावोऽप्यसाधुः
संसारे रे मनुष्या वदत यदि सुखं स्वल्पमस्ति किंचित् ॥३८॥
व्याघ्रीव तिष्ठति जरा परितर्जयन्ती
रोगाश्च शत्रव इव प्रहरन्ति देहे ।
आयुः परिस्रवति भिन्नघटादिवाम्भो
लोकस्तथाप्यहितमाचरतीति चित्रं ॥३९॥
भोगा भङ्गुरवृत्तयो बहुविधास्तैरेव चायं भवस्
तत्कस्येह कृते परिभ्रमत हे लोकाः कृतं चेष्टितं ।
आशापाशशतोपशान्तिविशदं चेतः समाधीयतां
काम्योत्पत्तिवशे स्वधामनि यदि श्रद्धेयमस्मद्वचः ॥४०॥
ब्रह्मेन्द्रादिमरुद्गणांस्तृणगणान् यत्र स्थितो मन्यते
यत्स्वादाद्विरसा भवन्ति विभवास्त्रैलोक्यराज्यादयः ।
बोधः को ऽपि स एक एव परमो नित्योदितो जृम्भते
भोः साधो क्षणभङ्गुरे तदितरे भोगे रतिं मा कृथाः ॥४१॥

॥ इति भोगदूषणं ॥

॥ अथ कालमहिमा ॥

सा रम्या नगरी महान्स नृपतिः सामन्तचक्रं च तत्
पार्श्वे तस्य च सा विदग्धपरिषत्ताश्चन्द्रबिम्बाननाः ।

उन्मत्तः स च राजपुत्रनिवहस्ते वन्दिनस्ताः कथाः
सर्वं यस्य वशादगात् स्मृतिपथं कालाय तस्मै नमः ॥४२॥
यत्रानेकः क्वचिदपि गृहे तत्र तिष्ठत्यथैको
यत्राप्येकस्तदनुबहवस्तत्र नैको ऽपि चान्ते ।
इत्थं चेमौ रजनिदिवसौ दोलयन्द्वाविवाक्षौ
कालः काल्या भुवनफलके क्रीडति प्राणिशारैः ॥४३॥
आदित्यस्य गतागतैरहरहः संक्षीयते जीवनं
व्यापारैर्बहुकार्यभारगुरुभिः कालो न विज्ञायते ।
दृष्ट्वा जन्म जराविपत्तिमरणं त्रासश्च नोत्पद्यते
पीत्वा मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्तभूतं जगत् ॥४४॥
रात्रिः सैव पुनः स एव दिवसो मत्वा मुधा जन्तवो
धावन्त्युद्यमिनस्तथैव निभृताः प्रारब्धतत्तत्क्रियाः ।
व्यापारैः पुनरुक्तभुक्तविषयैरित्थं विधेनामुना
संसारेण कदर्थिता वयमहो मोहं न लज्जामहे ॥४५॥
न ध्यातं पदमीश्वरस्य विधिवत्संसारविच्छित्तये
स्वर्गद्वारकपाटपाटनपटुर्धर्मो ऽपि नोपार्जितः ।
नारीपीनपयोधरोरुयुगलं स्वप्ने ऽपि नालिङ्गितं
मातुः केवलमेव यौवनवनच्छेदे कुठारा वयं ॥४६॥
नाभ्यस्ता भुवि वादिवृन्ददमनी विद्या विनीतोचिता
खड्गाग्रैः करिकुम्भपीठदमनैर्नाकं न नीतं यशः ।
कान्ताकोमलपल्लवाधररसः पीतो न चन्द्रोदये
तारुण्यं गतमेव निष्फलमहो शून्यालये दीपवत् ॥४७॥
विद्या नाधिगता कलङ्करहिता वित्तं च नोपार्जितं
शुश्रूषा ऽपि समाहितेन मनसा पित्रोर्न संपादिता ।

आलोलायतलोचना युवतयः स्वप्ने ऽपि नालिङ्गिताः
कालो ऽयं परपिण्डलोलुपतया काकैरिवापोषितः ॥४८॥
वयं येभ्यो जाताश्चिरपरिगता एव खलु ते
समा येषां वृद्धाः स्मृतिविषयतां ते ऽपि गमिताः ।
इदानीमेते स्म प्रतिदिवसमापन्नपतना
गताः तुल्यावस्थां सिकतिलनदीतीरतरुभिः ॥४९॥
आयुर्वर्षशतं नृणां परिमितं रात्रौ तदर्द्धं गतं
तस्यार्द्धस्य परस्य चार्द्धमपरं बालत्ववृद्धत्वयोः ।
शेषं व्याधिवियोगदुःखसहितं सेवादिभिर्नीयते
जीवे वारितरङ्गचञ्चलतरे सौख्यं कुतः प्राणिनां ॥५०॥
क्षणं बालो भूत्वा क्षणमपि युवा कामरसिकः
क्षणं वित्तैर्हीनः क्षणमपि च संपूर्णविभवः ।
जराजीर्णैरङ्गैर्नट इव वलीमण्डिततनुर्
नरः संसारान्ते विशति यमधानीयवनिकां ॥५१॥

॥ इति कालमहिमा ॥

॥ अथ यतिनृपतिसंवादः ॥

त्वं राजा वयमप्युपासितगुरुप्रज्ञाभिमानोन्नताः
ख्यातस्त्वं विभवैर्यशांसि कवयो दिक्षु प्रतन्वन्ति नः ।
इत्थं मानधनातिदूरमुभयोरप्यावयोरन्तरं
यद्यस्मासु पराङ्मुखो ऽसि वयमप्येकान्ततो निस्पृहाः ॥५२॥
अर्थानामीशिषे त्वं वयमपि च गिरामीश्महे यावदर्थं
शूरस्त्वं वादिदर्पज्वरशमनविधावक्षयं पाटवं नः ।
सेवन्ते त्वां धनाढ्या मतिमलहतये मामपि श्रोतुकामा
मय्यप्यास्था न ते चेत्त्वयि मम नितरामेव राजन् गतासीत् ॥५३॥

वयमिह परितुष्टा वल्कलैस्त्वं दुकूलैः
सम इह परितोषो निर्विशेषो विशेषः ।
स तु भवतु दरिद्रो यस्य तृष्णा विशाला
मनसि च परितुष्टे को ऽर्थवान् को दरिद्रः ॥५४॥
फलमलमशनाय स्वादु पानाय तोयं
शयनमवनिपृष्ठे वाससी वल्कले च ।
धनलवमधुपानभ्रान्तसर्वेन्द्रियाणां
अविनयमनुमन्तुं नोत्सहे दुर्जनानां ॥५५॥
अश्नीमहि वयं भिक्षामाशावासो वसीमहि ।
शयीमहि महीपृष्ठे कुर्वीमहि किमीश्वरैः ॥५६॥
न नटा न विटा न गायका
न च सभ्येतरवादिचञ्चवः ।
नृप संसदि ते ऽत्र के वयं
स्तनभारानमिता न योषितः ॥५७॥
विपुलहृदयैरीशैः कैश्चिज्जगज्जनितं पुरा
विधृतमपरैर्दत्तं चान्यैर्विजित्य तृणं यथा ।
इह हि भुवनान्यन्ये धीराश्चतुर्दश भुञ्जते
कतिपयपुरः स्वाम्ये पुंसां क एष मदज्वरः ॥५८॥
अभुक्तायां यस्यां क्षणमपि न यातं नृपशतैर्
भुवस्तस्या लाभे क इह बहुमानः क्षितिभृतां ।
तदंशस्याप्यंशे तदवयवलेशे ऽपि पतयो
विषादे कर्तव्ये विदधति जडाः प्रत्युत मुदं ॥५९॥
मृत्पिण्डो जलरेखया वलयितः सर्वो ऽप्ययं नन्वणुः
स्वांशीः कृत्य तमेव संयुगशते राज्ञां गणा भुञ्जते ।

दद्यन्ते ददतो ऽथवा किमपरे क्षुद्रा दरिद्रा भृशं
धिग्धिक्तापुरुषाधमान्धनलवं तेभ्यो ऽपि वाञ्छन्ति ये ॥ ६० ॥
स जातः को ऽप्यासीन्मदनरिपुणा मूर्ध्नि धवलं
कपालं यस्योच्चैर्विनिहितमलङ्कारविधये ।
नृभिः प्राणत्राणप्रवणमतिभिः कैश्चिदधुना
नमद्भिः कः पुंसामयमतुलदर्पज्वरभरः ॥ ६१ ॥

॥ इति यतिनृपतिसंवादः ॥

॥ अथ मनःसम्बोधनं ॥

परेषां चेतांसि प्रतिदिवसमाराध्य बहुधा
प्रसादं किं नेतुं विशसि हृदय क्लेशविफलं ।
प्रसन्ने त्वय्यन्तः स्वयमुदितचिन्तामणिगुणो
विविक्तः सङ्कल्पः किमभिलषितं पुष्यति न ते ॥ ६२ ॥
परिभ्रमसि किं वृथा क्वचन चित्त विश्राम्यतां
स्वयं भवति यद्यथा भवति नान्यथा तत्तथा ।
अतीतमपि न स्मरन्नपि च भाव्यसंकल्पयन्
न तर्कितगमागमाननुभवस्व भोगानिह ॥ ६३ ॥
एतस्माद्विरमेन्द्रियार्थगहनादायासकादाश्रय
श्रेयोमार्गमशेषदुःखशमनव्यापारदक्षं क्षणात् ।
आत्मीभावमुपैहि संत्यज निजां कल्लोललोलां गतिं
मा भूयो भज भङ्गुरां भवरतिं चेतः प्रसीदाधुना ॥ ६४ ॥
मोहं मार्जयतामुपाश्रय रतिं चन्द्रार्द्धचूडामणौ
चेतः स्वर्गतरङ्गिणीतटभुवि व्यासङ्गमङ्गीकुरु ।
को वा वीचिषु बुद्बुदेषु च तडिल्लेखासु च स्त्रीषु च
ज्वालाग्रेषु च पन्नगेषु च सरिद्वेगेषु च प्रत्ययः ॥ ६५ ॥

चेतश्चिन्तय मा रमां सकृदिमामस्थायिनीमास्थया
भूपालभ्रुकुटीकुटीरविहरद्व्यापारपण्याङ्गनां ।
कन्थाकञ्चुकिनः प्रविश्य भवनद्वाराणि वाराणसी-
रथ्यापङ्क्तिषु पाणिपात्रपतितां भिक्षामपेक्षामहे ॥ ६६ ॥
अग्रे गीतं सरसकवयः पार्श्वयोर्दाक्षिणात्याः
पश्चाल्लीलावलयरणितं चामरग्राहिणीनां ।
यद्यस्त्येवं कुरु भवरसास्वादने लम्पटत्वं
नो चेच्चेतः प्रविश सहसा निर्विकल्पे समाधौ ॥ ६७ ॥
प्राप्ताः श्रियः सकलकामदुघास्ततः किं
न्यस्तं पदं शिरसि विद्विषतां ततः किं ।
संपादिताः प्रणयिनो विभवास्ततः किं
कल्पस्थितास्तनुभृतस्तनवस्ततः किं ॥ ६८ ॥
भक्तिर्भवे मरणजन्मभयं हृदिस्थं
स्नेहो न बन्धुषु च मन्मथजा विकाराः ।
संसर्गदोषरहिता विजना वनान्ता
वैराग्यमस्ति किमतः परमर्थनीयं ॥ ६९ ॥
तस्मादनन्तमजरं परमं विकासि
तद्ब्रह्म चिन्तय किमेभिरसद्विकल्पैः ।
यस्यानुषङ्गिण इमे भुवनाधिपत्य-
भोगादयः कृपणलोकमता भवन्ति ॥ ७० ॥
पातालमाविशसि यासि नभो विलंघ्य
दिङ्मण्डलं भ्रमसि मानस चापलेन ।
भ्रान्त्यापि जातु विमलं कथमात्मलीनं

न ब्रह्म संस्मरसि निर्वृतिमेषि केन ॥७१॥

॥ इति मनःसम्बोधनं ॥

॥ अथ नित्यानित्यविचारः ॥

किं वेदैः स्मृतिभिः पुराणपठनैः शास्त्रैर्महाविस्तरैः
स्वर्गग्रामकुटीनिवासफलदैः कर्मक्रियाविभ्रमैः ।
मुक्त्वैकं भवदुःखभाररचनाविध्वंसकालानलं
स्वात्मानन्दपदप्रवेशकलनं शेषा वणिग्वृत्तयः ॥७२॥
यन्नागा मदभिन्नगण्डकरटास्तिष्ठन्ति निद्रालसा
द्वारि हेमविभूषणाश्चतुरगा वल्गन्ति यद्दर्पिताः ।
वीणावेणुमृदङ्गशङ्खपटहैः सुप्तस्तु यद्बोध्यते
तत्सर्वं सुरलोकदेवसदृशं धर्मस्य विस्फूर्जितं ॥७३॥
गात्रं संकुचितं गतिर्विगलिता भ्रष्टा च दन्तावली
दृष्टिर्नश्यति वर्द्धते बधिरता वक्त्रं च लालायते ।
वाक्यं नाद्रियते च बान्धवजनो भार्या न शुश्रूषते
हा कष्टं पुरुषस्य जीर्णवयसः पुत्रो ऽप्यमित्रायते ॥७४॥
वर्णं सितं शिरसि वीक्ष्य शिरोरुहाणां
स्थानं जरापरिभवस्य तदेव पुंसां ।
आरोपितास्थिकलशं परिहृत्य यान्ति
चाण्डालकूपमिव दूरतरं तरुण्यः ॥७५॥
यावत्स्वस्थमिदं शरीरमरुजं यावज्जरा दूरतो
यावच्चेन्द्रियशक्तिरप्रतिहता यावत्क्षयो नायुषः ।
आत्मश्रेयसि तावदेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो महान्
संदीप्ते भवने तु कूपखननं प्रत्युद्यमः कीदृशः ॥७६॥
तपस्यन्तः सन्तः किमधिनिवसामः सुरनदीं

गुणोदारान् दारानुत परिचरामः सविनयान् ।
पिबामः शास्त्रौघानुत विविधकाव्यामृतरसान्
न विद्मः किं कुर्मः कतिपयनिमेषायुषि जने ॥७७॥
दुराराध्यः स्वामी तुरगचलचित्ताः क्षितिभुजो
वयं च स्थूलेच्छाः सुमहति पदे बद्धमनसः ।
जरादेहं मृत्युर्हरति दयितं जीवितमिदं
सखे नान्यच्छ्रेयो जगति विदुषामत्र तपसः ॥७८॥
मानि ऽम्लायिनि खण्डिते च वसुनि व्यर्थे प्रयाते ऽर्थिनि
क्षीणे बन्धुजने गते परिजने नष्टे शनैर्यौवने ।
युक्तं केवलमेतदेव सुधियां यज्जह्नुकन्यापयः
पूतग्रावगिरीन्द्रकन्दरदरीकुञ्जे निवासः क्वचित् ॥७९॥
रम्याश्चन्द्रमरीचयस्तृणवती रम्या वनान्तस्थली
रम्यं साधुसमासमागमसुखं काव्येषु रम्याः कथाः ।
कोपोपाहितबाष्पबिन्दुतरलं रम्यं प्रियाया मुखं
सर्वं रम्यमनित्यतामुपगतं चित्ते न किंचित्पुनः ॥८०॥
रम्यं हर्म्यतलं न किं वसतये श्राव्यं न गेयादिकं
किं वा प्राणसमासमागमसुखं नैवाधिकं प्रीतये ।
किं तु भ्रान्तपतङ्गपक्षपवनव्यालोलदीपाङ्कुर-
च्छायाचञ्चलमाकलय्य सततं सन्तो वनान्तं गताः ॥८१॥

॥ इति नित्यानित्यविचारः ॥

॥ अथ शिवार्चनपद्धतिः ॥

आसंसारं त्रिभुवनमिदं चिन्वतां तात तादृग्
नैवास्माकं नयनपदवीं श्रोत्रमार्गं गतो वा ।
यो ऽयं धत्ते विषयकरिणीगाढगूढाभिमानः

ज्ञीवस्यान्तःकरणकरिणः संयमालानलीलां ॥ ८२ ॥
जीर्णा एव मनोरथाश्च हृदये यातं च तद्यौवनं
हन्ताङ्गेषु गुणाश्च वन्ध्यफलतां याता गुणज्ञैर्विना ।
किं युक्तं सहसाभ्युपैति बलवान् कालः कृतान्तो ऽक्षमी
ह्यज्ञातं मदनान्तकाङ्घ्रियुगलं मुक्तिस्तु नान्या गतिः ॥ ८३ ॥
महेश्वरे वा जगतामधीश्वरे
जनार्दने वा जगदन्तरात्मनि ।
न वस्तुतो मे प्रतिपत्तिरस्ति
तथापि भक्तिस्तरुणेन्दुशेखरे ॥ ८४ ॥
स्फुरत्स्फारज्योत्स्नाधवलिततले क्वापि पुलिने
सुखासीनाः शान्तध्वनिषु रजनीषु द्युसरितः ।
भवाभोगोद्विग्नाः शिवशिवशिवेत्युच्चिवचसः
कदा यास्यामो ऽन्तर्गतबहुलबाष्पाकुलदृशः ॥ ८५ ॥
वितीर्णे सर्वस्वे तरुणकरुणापूर्णहृदयाः
तरन्तः संसारं विरसपरिणामावधिगतं ।
कदा पुण्यारण्ये परिगतशरच्चन्द्रकिरणास्
त्रियामा नेष्यामो हरचरणचिन्तैकशरणाः ॥ ८६ ॥
कदा वाराणस्याममरतटिनीरोधसि वसन्
वसानः कौपीनं शिरसि निदधानो ऽञ्जलिपुटं ।
अये गौरीनाथ त्रिपुरहर शम्भो त्रिनयन
प्रसीदेत्याक्रोशन्निमिषमिव नेष्यामि दिवसान् ॥ ८७ ॥
स्नात्वा गाङ्गैः पयोभिः शुचिकुसुमफलैरर्चयित्वा विभो त्वां
ध्येये ध्यानं निवेश्य क्षितिधरकुहरग्रावशय्यानिषण्णः ।
आत्मारामः फलाशी गुरुवचनरतस्त्वत्प्रसादात्स्मरारे

दुःखं मोढ्ये कदाहं समकरचरणे पुंसि सेवासमुत्थं ॥ ८८॥

मह्रीशय्या शय्या विपुलमुपधानं भुजलता
वितानं चाकाशं व्यजनमनुकूलो ऽयमनिलः ।
स्फुरद्दीपश्चन्द्रो विरतिवनितासङ्गमुदितः
सुखं शान्तः शेते मुनिरतनुभूतिर्नृप इव ॥ ८९॥

एकाकी निस्पृहः शान्तः पाणिपात्रो दिगम्बरः ।
कदा शम्भो भविष्यामि कर्मनिर्मूलनक्षमः ॥ ९०॥

पाणिं पात्रयतां निसर्गशुचिना भैक्षेण संतुष्यतां
यत्र क्वापि निषीदतां बहुतृणं विश्वं मुहुः पश्यतां ।
अत्यागे ऽपि तनोरखण्डपरमानन्दावबोधस्पृशां
मर्त्यः को ऽपि शिवप्रसादसुलभां संपत्स्यते योगिनां ॥ ९१॥

॥ इति शिवार्चनपद्धतिः ॥

॥ अथ अवधूतचर्या ॥

कौपीनं शतखण्डजर्जरतरं कन्था पुनस्तादृशी
नैश्चिन्त्यं निरपेक्षभैक्ष्यमशनं निद्रा श्मशाने वने ।
स्वातन्त्र्येण निरङ्कुशं विहरणं स्वान्तं प्रशान्तं सदा
स्थैर्यं योगमहोत्सवे ऽपि च यदि त्रैलोक्यराज्येन किं ॥ ९२॥

भूः पर्यङ्को निजभुजलता कन्दुकं खं वितानं
दीपश्चन्द्रो विरतिवनितालब्धसङ्गप्रमोदः ।
दिक्कान्ताभिः पवनचमरैर्वीज्यमानः समन्ताद्
भिक्षुः शेते नृप इव भुवि त्यक्तसर्वस्पृहो ऽपि ॥ ९३॥

ब्रह्माण्डं मण्डलीमात्रं को लोभो ऽयं मनस्विनः ।
शफरीस्फुरितेनाब्धेः क्षुब्धता जातु जायते ॥ ९४॥

भिक्षाशी जनमध्यसङ्गरहितः स्वायत्तचेष्टः सदा

स्नानादानविभिन्नवर्णरहितः कश्चित्तपस्वी स्थितः ।
रथ्याकीर्णविशीर्णजीर्णवसनैरस्यूतकन्थाधरो
निर्मानो निरहङ्कृतिः समसुधाभोगैकबद्धस्पृहः ॥९५॥
मातर्मेदिनि तात मारुत सखे ज्योतिः स्वबन्धो जल
भ्रातर्व्योम निबद्ध एष भवतामग्रे प्रणामाञ्जलिः ।
युष्मत्सङ्गवशोपजातसुकृतोद्रेकस्फुरन्निर्मल-
ज्ञानापास्तसमस्तमोहमहिमा लीये परब्रह्मणि ॥९६॥
स्वादिष्टं मधुनो घृताच्च रसवद्यत्प्रस्रवत्यक्षरं
दैवीवागमृतात्मनो रसवतस्तेनैव तृप्ता वयं ।
कुक्षी यावदिमे भवन्ति धृतये भिक्षाहृताः शक्तवस्
तावद्दास्यकृतार्जनैर्न हि धनैर्वृत्तिं समीहामहे ॥९७॥
हिंसाशून्यमयत्नलभ्यमशनं वायुः कृतो वेधसा
व्यालानां पशवस्तृणाङ्कुरभुजः पुष्टाः स्थलीशायिनः ।
संसारार्णवलङ्घनक्षमधियां वृत्तिः कृता सा नृणां
यामन्वेषयतां प्रयान्ति सहसा सर्वे समाप्तिं गुणाः ॥९८॥
ददतु ददतु गालीर्गालिमन्तो भवन्तो
वयमपि तदभावाद्गालिदाने ऽसमर्थाः ।
जगति विदितमेतद्दीयते विद्यमानं
न हि शशकविषाणं को ऽपि कस्मै ददाति ॥९९॥
पुरा विद्वत्तासीदमलिनधियां क्लेशहतये
गता कालेनासौ विषयसुखसिद्धौ विषयिणां ।
इदानीं संप्रेक्ष्य क्षितितलभुजः शास्त्रविमुखान्
अहो कष्टं सापि प्रतिदिनमधोधः प्रविशति ॥१००॥
॥ इति भर्तृहरिणा कृतं वैराग्यशतकं समाप्तं ॥

॥ एतानि भर्तृहरिणा विरचितानि पद्यानि पुस्तकेषु विविधेषु संचितानि ॥

शक्यो वारयितुं जलेन हुतभुक्छत्रेण सूर्यातपो
नागेन्द्रो निशिताङ्कुशेन समदो दण्डेन गोगर्दभौ ।
व्याधिर्भेषजसंग्रहैश्च विविधैर्मन्त्रैः प्रयोगैर्विषं
सर्वस्यौषधमस्ति शास्त्रविहितं मूर्खस्य नास्त्यौषधं ॥ १ ॥

साहित्यसंगीतकलाविहीनः
साक्षात्पशुः पुच्छविषाणहीनः ।
तृणं न खादन्नपि जीवमानस्
तद्भागधेयं परमं पशूनां ॥ २ ॥

येषां न विद्या न तपो न दानं
ज्ञानं च शीलं न गुणो न धर्मः ।
ते मर्त्यलोके भवभारभूता
मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति ॥ ३ ॥

सूनुः सच्चरितः सती प्रियतमा स्वामी प्रसादोन्मुखः
स्निग्धं मित्रमवञ्चकः परिजनो निःक्लेशलेशं मनः ।
आकारो रुचिरः स्थिरश्च विभवो विद्यावदातं मुखं
तुष्टे विष्टपहारिणि सति हरौ संप्राप्यते देहिना ॥ ४ ॥

तानीन्द्रियाणि सकलानि तदेव कर्म
सा बुद्धिरप्रतिहता वचनं तदेव ।
अर्थोष्मणा विरहितः पुरुषः स एव
त्वन्यत्क्षणे न भवतीति विचित्रमेतत् ॥ ५ ॥

त्वमेव चातको धारा इति लोचनगोचराः ।
किमस्मदम्भोदवरं कार्पन्योक्तिः प्रतीक्ष्यसे ॥ ६ ॥
रे रे चातक सावधानमनसा मित्रं क्षणं श्रूयतां
अम्भोदा बहवो हि सन्ति गगने सर्वे ऽपि नैतादृशाः ।
केचिद्वृष्टिभिरार्द्रयन्ति वसुधां गर्जन्ति केचिद्वृथा
यं यं पश्यसि तस्य तस्य पुरतो मा ब्रूहि दीनं वचः ॥ ७ ॥
किं तेन हेमगिरिणा रजताद्रिणा वा
यत्राश्रिताश्च तरवस्तरवस्त एव ।
मन्यामहे मलयमेव यदाश्रयेण
कं कोलनिम्बकुटजान्यपि चन्दनानि ॥ ८ ॥
कर्मायत्तं फलं पुंसां बुद्धिः कर्मानुसारिणी ।
तथापि सुधिया भाव्यं सुविचार्यैव कुर्वता ॥ ९ ॥
को लाभो गुणिसङ्गमः किमसुखं प्राज्ञेतरैः सङ्गतिः
का हानिः समये च्युतिर्निपुणता का धर्मतत्त्वे रतिः ।
कः शूरो विजितेन्द्रियः प्रियतमा कानुव्रता किं धनं
विद्या किं सुखमप्रवासगमनं राज्यं किमाज्ञाफलं ॥ १० ॥
अप्रियवचनदरिद्रैः प्रियवचनाढ्यैः स्वदारपरितुष्टैः ।
परपरिवादनिवृत्तैः क्वचित्क्वचिन्मण्डिता वसुधा ॥ ११ ॥
एकेनापि हि शूरेण पादाक्रान्तं महीतलं ।
क्रियते भास्करेणेव स्फारं स्फुरिततेजसा ॥ १२ ॥
रक्तत्वं कमलानां सत्पुरुषाणां परोपकारित्वं ।
असतां च निर्दयत्वं स्वभावसिद्धं त्रिषु त्रितयं ॥ १३ ॥
प्रायः कन्दुकपातेन पतत्यार्यः पतन्नपि ।
तथा त्वनार्यः पतति मृत्पिण्डपतनं यथा ॥ १४ ॥

अग्राह्यं हृदयं तथैव वदनं यद्दर्पणान्तर्गतं
भावः पर्वतदुर्गमार्गविषमः स्त्रीणां न विज्ञायते ।
चित्तं पुष्करपत्रतोयतरलं विद्वद्भिराशंसितं
नारी नाम विषाङ्कुरैरिव लता दोषैः समं वर्द्धिता ॥ १५ ॥
इयत्येतस्मिन् वा निरवधि च मत्कृत्यतिशये
वराहो वा शेषः प्रभव ननु मत्कारविषयः ।
महोर्मिको मग्नां यदयमवहद्दन्तसलिलैः
शिरो राहुः शत्रुर्निगलति परं संत्यजति च ॥ १६ ॥
विपदि महतां धैर्यध्वंसं यदीक्षितुमीहसे
विरम विरमायासादस्माद्दुराध्यवसायतः ।
अपि जलनिधेः कल्पापाये व्यपेतनिजक्रमाः
कुलशिखरिणः क्षुद्रा नैतेन वा जलराशयः ॥ १७ ॥
स्पृहयति भुजयोरन्तरमायतकरवालकररुहविदीर्णं ।
विजयं श्रीर्वीराणां व्युत्पन्नप्रौढवनितेव ॥ १८ ॥
अभिमुखनिहतस्य सतस्तिष्ठतु तावज्जयो ऽथवा स्वर्गः ।
उभयबलसाधुवादः श्रवणसुखस्यैव तात्पर्यं ॥ १९ ॥
को न याति वशं लोको मुखे पिण्डेन पूरितः ।
मृदङ्गो मुखलेपेन करोति मधुरध्वनिं ॥ २० ॥
यदि नाम दैवगत्या जगदसरोजं कदाचिदपि जातं ।
अवकरनिकरं विकिरति तत्किं कृकवाकुरिव हंसः ॥ २१ ॥
परिचरितव्याः सन्तो यद्यपि कथयन्ति वा सदुपदेशं ।
यास्तेषां स्वैरकथास्ता एव भवन्ति शास्त्राणि ॥ २२ ॥
कमठकुलाचलदिग्गजफणिपतिविधृतापि चलति वसुधेयं ।
प्रतिपन्नममलमनसां न चलति पुंसां युगान्ते ऽपि ॥ २३ ॥

अहौ वा हारे वा बलवति रिपौ वा सुहृदि वा
मणौ वा लोष्टे वा कुसुमशयने वा दृषदि वा ।
तृणे वा स्त्रैणे वा मम समदृशो यान्ति दिवसाः
क्वचित्पुण्ये ऽरण्ये शिव शिव शिवेति प्रलपतः ॥२४॥
धन्यास्ते वीतरागा गुरुचरणरताः त्यक्तसंसारसङ्गाम्
ब्रह्मज्ञाने विलीना गिरिवरगहने यौवनं ये नयन्ते ।
ये ऽपि प्रोत्तुङ्गपीनस्तनकलशभरक्लान्तकायां दिनान्ते
कान्तामालिंग्य गाढं मृदुशयनतले शेरते ते ऽपि धन्याः ॥२५॥

॥ इति सर्वाणि भर्तृहरिणा कृतानि पद्यानि समाप्तानि ॥

CHAURI CARMINIS

ET

BHARTRIHARIS SENTENTIARUM

INTERPRETATIO LATINA.

CHAURAPANCHASICAE CARMINIS INTERPRETATIO.

1. Vel hodie virginem illam, veluti aurei Champaki fibram flavam, expansae Nymphaeae ore ridentem, tenerrimis capillis ornatam, e somno surrectam, membris amore concussis languidam, cogito tanquam scientiam incuria amissam.

2. Equidem nunc quoque membris meis suaviter contremisco, quando illam denuo adspicio lunifaciem, nova iuventute insignem, turgentibus papillis et summa pulchritudine gaudentem; cuius corpus per ignem ex Amoris telis enatum vexatur.

3. Vel nunc, quando illam, cuius oculi lotorum magnitudinem referunt, quaeque tumidarum papillarum onere lassata incedit, intueor; lacertis eam comprimendo os ipsius ebibo insaniens, quemadmodum apis nymphaeam pro lubitu osculatur.

4. Illius hodie sum memor ex Veneris colluctatione latera pandentis, cuius pendulae capillorum antiae in pallidulis fluctuabantur genis dum, furtivam culpam intus quasi occultans, blandos lacerti palmites cervicibus coninnxit.

5. Iam in mentem venit illa, quae vultum inflectens, tremulam magni oculi stellam, ex insomnia propter gaudium languidam, circumvolvit; quae matutino tempore faciem prae pudore inclinavit, regio comparanda cygno, dum ex amoris lacu, lotis ornato, progreditur.

6. Equidem denuo intueri si liceret illam, cuius lumina ad aurem usque sunt protensa, cuiusque corpus tenerrimum propter diuturnam absentiam febrit, lacertis firmiter illam amplectens neque oculos deflecterem neque relinquerem illam.

7. Hodieque illam cogito amoris saltationis choragam, plenam lunam pulchrâ facie referentem, prae voluptate membra agitantem, teneram, magnis coxis atque uberibus oneratam, fluctuante capillorum copia ornatam.

8. Illius iam memini, cuius in lectulo iacentis odor ex moschi, cum leni santali pulvere permixti, unctione undique dispergebatur et cui oculi erant venusti, veluti perdicum pari, sese invicem rostro osculantium.

9. Illam hodie cogito in voluptate perfruenda ex vini potu rubicundam, gratiose se moventem, corpore delicatam, mobilibus longisque praeditam ocellis; membra quae tinxerat croco, santalo et moscho atque os camphoraceo succo et betele impleverat.

10. Hodie in mentem venit amicae facies, croceo fuco adornata et sudoris tunc guttulis adspersa; luminibus ex amoris lassitudine tremebundis veluti lunae orbis quando draconis sese expedivit vinculis.

11. Hodie menti obversatur meae illa valedictio, quam quidem illa nocte, qua prae ira discessi, regis filiae pulchricomae in aurem susurravi, annuli aurei loco: vivas bene, faustum precatus.

12. Cogito iam illam amicae faciem, aureis elenchis in utraque gena insignitam, quae in complexu contrario ex agitationis impetu crebris clarisque aquae guttis, veluti margaritis erat conspersa.

13. Recordor quoque ipsius obliquum illum, ex amore enatum adspectum et membrorum inter voluptatis gaudia tremorem; recordor pulchras mammarum papillas post detractam vesti oram conspicuas, et dentium tegumentum, morsiuncularum vestigiis ornatum.

14. Illam hodie cogito formosam, gratiose veluti cygnum incedentem, cuius manus rubicundae erant novae Asoci gemmae instar; cuius uberum papillas margaritarum sertum osculabatur et cuius pallidae genae ex interno risu suaviter efflorescebant.

15. Iam nunc in mentem veniunt signa illa, ex unguium fissuris in illius latis coxis, aurato santalo uberrime ornatis, conspicua et splen-

dida ipsius vestis, auro fimbriata, quam quum exsurgeret et exinde abire vellet, prae verecundia manu tenebat.

16. Ipsam hodie solus cogito, oculis ex consperso collyrio pulchram, cuius multa coma expansis largiter floribus condecorata erat; quae dentibus, minio tincto margaritarum serto similibus, splenduit et aureis armillis ornata.

17. Iam absentis memini, copiosas vittâ solutae comas; cui corollae deciderant cuiusque labia tanquam nectar dulce ridebant; puellae oculis languidae, cuius venustum, magnum ac tumens mammarum par margaritarum linea osculabatur.

18. Illam recordor in candido palatio habitantem, ubi tenebrae expellebantur per clathros lampadum radiantes, in series veluti gemmas splendentes dispositarum; illam quae clanculum dixit: somnus mihi iam est! quum averso vultu et confusis prae pudore ac metu oculis exsurgeret.

19. Illius hodie memini corpus per separationis ignem cruciatae, pudibundae, hinnulei oculis praeditae, unicum suavitatis vasculum praebentis, variegatis omnimodo ornamentis condecoratae, flamingonis instar incedentis illius, pulchris insignitae dentibus.

20. Amatam hodie cogito florigeri telis sauciam illam, propter omnium membrorum venustatem in campo pulchrarum virginum saltatorio primam atque agmen ducentem; quae suavissimum quasi poculum erat dulcedinis ex ludo amatorio hauriendae.

21. Ne momentum quidem obliviscor puellae vitâ mihi carioris, quae corpore lassata incessit ac si vestimento impedita fuerit madido; cuius membra potentissimi Amoris igne adusta; virginis illius nullo marito custoditae, benevolae.

22. Iam vero in mentem si revoco illam regis filiam, quae inter mulieres formosas tanquam unicum amoris receptaculum antea fuit creata: eheu Brahmâ, illa tenerae puellae separatio sustineri a me non potest!

23. Hodie recordor suave ridentem, pectoris onere inclinatam, margari-

tarum copia in collo candide splendentem; amicam illam quae pulchrum Amoris templum ingressa, eximium quasi signiferum Amorem repraesentat.

24. Hodieque in mentem venit illius, ex voluptatis languore confusae, sermo centum facetiis iucundus modo et lascivienti conveniens, modo obscuris sonis et oratione titubante, syllabis confundendis delectabilis.

25. Iam vel in gaudiis vel in vitae termino illam recordor, oculis ex voluptatis insomnia nictitantem, in cuius pulchras tenerasque cervices calantica una cum cincinnis ceciderat; quae regio cygno ex voluptuario lotorum lacu progredienti videbatur similis.

26. Nunc quoque in diei fine, quando illam denuo adspicio amabilem, hinnulei pulli oculis ornatam et nectare impletum papillarum vasculum possidentem: tunc equidem neque coelum curo, neque regiam felicitatem.

27. Iam vero mens mea, Deos postponens, admirabili puellae vi quasi adhaeret: quid ego faciam? quamvis scio mortem omni momento hic mihi imminere, tamen o sapientes, mea amata est et mea pulcherrima.

28. Hodie cogito amicam, quum timidi instar hinnulei vacillantibus oculis, auditâ illa per populum prolata fama, ad me veniret et tremulae deciderent ex oculis confusis lacrimae, ob nimium dolorem faciem deflectens.

29. Illius memini, in cuius vel per momentum separatione venenum quasi est; quae vero mecum coniuncta nectare omnimodo imbuta est; quae, ex amore lassata, dentibus pulchra, natale solum mihi praebet: quid mihi cum Brahmane, Vishnu et Sivo?

30. Nunquam antea mihi, etsi dextre oculis inquirenti, in mundo, mulierum generibus abundante, visum fuit os tali pulchritudine instructum, quam illud in amicae facie, venustate Amorem et lunam devincente.

31. Quid vero ab illa omnibus modis factum sit mea causa, quum ex

regis palatio per satellites abducerer crudeles, terribiles et Yami servis similes, hoc nec dici a me potest et animum meum excruciat.

32. Hoc sane noctu dieque cor meum angit, quod amicae meae faciem ut plenam lunam venustam, suavitate Amorem superantem et Cupidinis vulneribus superbientem, ne momentum quidem amplius coram videre mihi liceat.

33. Nunc quoque, licet etiam in alteram vitam mihi sit eundum, agitata mente cogito virginem illam illaesam, meae vitae spem; cuius eximiae iuventutis pulchritudine nullus fruebatur alius.

34. Hodieque illud, genarum par, quod oberrans apium examen in oris ceu Nymphaeae fragrantiam cupidum, osculatur et strepitus armillarum, brachiorum surculis cum gracilitate motis, valde conturbat animum meum.

35. Iam nunc memini quomodo illa, inter multam gaudii horripilationem, omni studio vigilaret, sibi caveret et me adspiceret, quum ego, ex mellito faciei potu ebrius, unguium fissuras pectoris orbiculo infigerem.

36. Mihi in mentem venit tempus ubi illa, vultu ex ira abalienato et abire cupiens, ad ea quae modo dixeram nihil responderet; ubi oscularer et illa vehementer fleret; ubi ad pedes ipsi prostratus dicerem: servus tibi sum o amata, ama me!

37. Hodie mens mea vagatur, quid ego faciam? Cur omnino mihi tempus abeat cum amicis in domicilio pulcherrimo, per lusos admodum iucundo, ubi puellarum cantus, ioci et variae saltationes instituebantur?

38. Iam vero nescio num haec Sivi uxor sit, an Indri Urvasi, an Krishni Lakshmis; an vero per creatorem ad trimundi confusionem vel ex cupidine talem virginum margaritam videndi creata sit.

39. Neque sane quisquam in terra illam meam, a nemine tactam, sponsam potest describere: ille solum qui formam in geminis viderit similibus depingere forsan possit, non autem alius.

40. Illam hodie recordor virginem valde iratam, lacrimas, quae cum oculorum collyrio permistae ad aurem usque defluebant, fundentem; plenis rotundisque papillis et reliquis ornatam, fuscam, multarum virtutum decore splendidam.

41. Iam vero illud os, quod aureo colore ut pura auctumnalis luna splendet et vel sancti viri mentem rapiat, nedum meam! quodsi hoc, nectari simile, assequi possem, oscula sane infigerem denuo nec separatio angeret animum meum.

42. Hodie illius memini oris, ut Nymphaeae pollinis suaveolentis, amoris aquam praebentis, Cupidinis ardorem exstinguentis: quodsi hoc unicum gaudii lavacrum denuo assequar, vitam sane relinquam illud obtinendi causa.

43. Iam animum meum consternatum reddit, quod eheu, inter alias mulieres talem formam non mihi licet depingere, in orbe terrarum, virginum genere abundante, ubi eximiarum vicissim invenitur virtutum culmen.

44. Ad mentem meam, Nymphaeae in separationis vado fluctuanti similem, paullatim revenit amabilis illa Phoenicoptera, turgentibus ex prima iuventute membris, quae tenera corporis forma delicatam ac tremulam gaudii undam depingit.

45. Hodie illam cogito optimi regis filiam, lasciva ob perfectae iuventutis ebrietatem lumina iactantem; quae filia potius videbatur regis Gandharvorum, Yakshorum, Deorum ac Kinnarorum ex coelo in conspectum delapsa.

46. Neque noctu dieve obliviscor virginis e somno surgentis, benignae, cuius statura gracilis columnae instar tenera; cuius tumida papillarum vasa nectare erant impleta et quae corpus suum variis decoraverat ornamentis.

47. Hodieque recordor formosam, membris, auri splendore nitentibus, languidam et amoris metu tremebundam; quae tamen per osculationem confusa ad corporum complexum rapiebatur et vitae meae veluti medicamen fuit.

48. Cogito iam illam in amoris lusu pugnam sine armis peractam, suavi voluptatis duritie insignitam; ubi palmae manus, quemadmodum lotus cum loto coniunctae, inserebantur et displicabantur et ubi sanguis conspergebatur vulnerum, a dentibus labiis inflictorum atque ab unguibus.

49. Equidem hodie sine amoris cum egregia sponsa voluptate vivo ne alio modo quidem momentum: quoniam igitur mors mea iam instat, celeriter ad dolores finiendos ut abscindas precor.

50. Etenim promissis stant viri probi, quemadmodum Sivus nunquam certe relinquit venenum; ut testudo terram iugiter sustinet dorso; ut oceanus ignem submarinum servat vix cohibendum.

BHARTRIHARIS SENTENTIAE.

CENTURIA PRIMA.

DE AMORIBUS.

1. Per quem Sivus, Brahmâ et Vishnus semper redditi sunt mulierum, hinnuleis oculis praeditarum domesticis officiis dediti; qui in sermonum varietate imperceptibili mirandus est: huic Deo florum telis armato sit adoratio!

MULIERUM LAUS.

2. Risu, gestibus, pudore et timore; aversis, semiobliquis oculis, sermone, impatiente rixa et ioco: omnibus hisce artificis capiunt sane mulieres.
3. Nictationes oculis factae, quorum cilia apte inflexa; sermones amabiles, verecundi quoque cachinni; incedendi paullulum et standi gracilitas: mulierum hoc est ornamentum telumque.
4. Modo pulchra supercilia contrahentibus modo autem verecundia inclinatis; modo timore trepidantibus modo vero ioco ludentibus: his novarum nuptarum faciei lotis cum mobilibus oculis omnino quasi opplentur adspectus apum, amore circumvolitantium.
5. Facies veluti luna serena, oculi loti instar expansae languescentes; color aurum superans, apes devincens capillorum multitudo; mammae elephanti globum frontalem venustate rapientes, gravis coxarum sedes; sermonisque sertum tenerum: virginibus innata haec sunt ornamenta.
6. Risus modicus in ore, oculi sinceri ac mobilis possessio; ornatus sermonum, iucundis deliciis suaviter prolatorum; incedendi ratio gratiosam surculorum motionem superans; quidenim heic pulchrius quam virgines, Antilopae oculis, quando iuventutem attigerunt?

7. Quid amicis visu iucundius quam hinnulei oculos habentium os suave, amore coniunctum? quid olfactu quam oris spiritus? quid auditu quam illarum vox? quid gustatu quam illarum labii surculorum succus? quid tactu quam corpus? quid meditatione aptius quam prima iuventus? ubique illarum suavitas apparet.

8. Illae virgines, quae multo sonantium compedum et zonae vacillantiumque armillarum strepitu superant regios cygnos, cuius mentem non sibi subiiciant oculorum nictibus, timidae atque confusae Antilopae adspectui similibus?

9. Ea quae croci pulvere corpus conspersit, cui strophium contremiscit in flavis papillis, quae pedis, loto similis, perisphyride strepitat velut cygnus: quem non sibi subiiciat in terra talis pulchra?

10. Poetae sane ii perversi mente, qui semper canunt debiles esse puellas! Quarum furtivis nutibus ex lascivo oculo emissis vel Indrus aliique capti sunt Dii, numne debiles illae?

11. Sane vel Amor illius, superciliis pulchrae, servus est, quia in eius oculi impetu instruendo versatur.

12. Capilli animum perturbant, oculi ad utramque aurem protendunt; os intus repletum est dentium serie, natura sua pura; margaritarum pulchrum semper domicilium est pectoris vasculorum par: hoc modo, o tenera, corpus tuum etsi quietum, confusionem nobis parat.

13. O misella! arcitenens qualis tu es nunquam antea apparuit, quia percutis corda virtutibus, non autem spiculis.

14. Praesente face, praesente igne, praesentibus stellis, sole ac luna: sine mea hinnuleis oculis praeditâ caliginosus videtur iste mundus.

15. Cur rotundi istud pectoris onus, radiantia lumina, mobiles ciliorum series et tuus labiorum surculus iste desiderio occoecatis dolorem efficiant, quaeris? Dic potius cur illa crinium fascia, in ventre tuo conspicua, indelebilis pulchritudinis linea ab Amore ipso depicta, immensum excitet calorem?

16. Gravi pectoris onere, lucida faciei lunâ, pedibus lente incedentibus enitet illa idoli instar.

17. O mens, cur tibi turgentes illius papillae, iucundae coxae et os pulchrum perturbationem creant? Pura fac opera si tibi erga talia est desiderium: sine enim virtutibus ista nil valent.

18. Invidiâ abiecta opus est deliberandum o boni, hoc alterutrum eligite: vel enim montium coxae sunt colendae vel puellarum Amoris risu iocantium.

19. In mundo hocce insipido atque exitu fluctuante duae sapientibus viae sunt: tempus trasgrediatur aliquando iis, qui mentem in cognoscenda virtute, veluti nectare, exacuerunt; vel etiam iis qui pulchrarum mulierum, mammis coxisque turgentibus voluptatem praebentium, pulposa pudendorum loca avide et manu impudica tangere gestiunt.

20. Facie, lunae nitorem referente, nigerrimis capillis, manibus, loti colorem habentibus splenduit tanquam gemma.

21. Infatuant, inebriant, simulant, vexant, delectant, trepidare faciunt illae, cor virorum, amore saucium intrantes: cur quaeso pulchris oculis ornatae non accedunt ipsae?

DE PERFRUENDA VOLUPTATE.

22. Iterum iterumque quiescens in silvae arborum umbra, tenera processit quaedam mulier, tunica pectorali, quam manu tenebat, impediens quasi lunae radios.

23. Ubi non visa, in conspectum prodire cupit puella, adspecta autem concubitus voluptatem unice quaerit; nos autem in longiocularum amplexu semper cupimus utriusque pugnae indivisum gaudium.

24. Sertum in capite, ridentem vultum habens; santalum croco permixtum in corpore; mammis iucundissima, mentem rapiens puella: talis est paradisus ubi commoratur adiens.

25. Iucunda est voluptas ab uxore parata: primum ad me venit indole superba, dein nato desiderio; tum pudibunda et languorem ipsius coercens, mox reluctationem abiiciens; iam vero claudestinum magnumque gaudium tenerrimum cupiens; postea in ludo amatorio

proterva et sine timore tandem membrorum mobilitate immodicam parans felicitatem.

26. Mariti felices ebibunt labiorum nectar uxorum in quarum pectus deciderunt corolla et cincinni, quae oculis florum instar expansis paullulum connivent, quarum genas sudor, prae gaudio enatus, humectat.

27. Illae mulierum, oculis suaviter nictantium, lacrimae, quas prae voluptate effundunt dum gaudium parant, a coniugibus certe invicem agnoscuntur tanquam desiderium exstinguentes.

28. Idem quod viris contingit, ut, quando senili aetate amores commutantur, inexperti et segnes fiant, sic et mulieribus accidit: quid enim vita valet ac gaudium quando ubera dependunt.

29. Hic est amoris fructus in mundo, quod duobus una mens est: amor quando discors fit, connubium veluti duorum cadaverum existimandum.

30. Sermones puellarum, antilopae oculos habentium, qui sponte proferuntur, amore dulces, benevolentia pleni atque ex voluptate titubantes, suavesonantes, innocentes, temulenti, natura sua iucundi, confidentia digni, amoris exortum indicantes: cur tales statim non abripiant virum?

31. Domicilium paretur ad Gangem, aquam illam peccata auferentem, vel etiam ad tenerum puellae pectus, cor rapiens, sertis ornatum.

32. In animo superbia virginum coram amico tamdiu locum habeat quamdiu non spirat ventus santali odoribus fragrans.

TEMPESTATUM DESCRIPTIO. VERNUM TEMPUS.

33. Odorem advehunt venti, arbusta tenerarum millibus gemmarum emicant; femellae cuculorum suavi et alta querela ingemiscunt; modico gaudii sudore consperguntur mulierum facies lunatae: adveniente vere cui noctu non contingit gaudii exortus?

34. Ver illud, suavissimis etiam lusciniae querelis ventisque ex Malaya spirantibus, homines ab amore separatos excruciat: in rebus adversis, eheu! nectar ipsum venenum fit.

35. Domicilium sane qualecumque est, ex amoris ludo ad amicae latus quies; in aure suavis Kokilae minuritio, amoenum ex lianis tugurium; consessus cum probis quibusdam vatibus, pergratus lunae splendor: quibuscunque haec omnia oculos animumque exhilarant, iis quoque in mense Chaitra noctes iucundae transiguntur.

36. Viatoris uxor venusta, separationis ignem sacrificio veluti alit (clamando): Non tibi (commorandum est) nunc inter Jasminos cum dolore circumspiciendo! Illi etiam venti ex Srikhandae montibus spirant novae Bignoniae odorem ferentes, cum onere graviter incedentes neque lassitudinis gravitatem curantes.

37. Cui non desiderium commovetur vere (durante) quo coeli plagae fragrantia, ex innumerabilibus Magniferum florum filamentis enata, obruuntur quasi et apes conspiciuntur in dulce mel intentae?

AESTIVUM TEMPUS.

38. Puellae hinnuleis oculis, quarum manus purissimo santali liquore humectatae; balnea, flores et lunae lumen; modice spirans ventus, tabernaculum et domus candida: tempore fervido gaudium amoremque augent.

39. Corollae suaveolentes, flabelli refrigeratio, lunae radii; florum pollen, lotorum lacus, Malayae pulvis, vinum purum; candida hominum urbanorum societas, nitida domus, puellae nymphaeae oculis: his facile gaudent bonis ex calida tempestate viri probi.

40. Domus ut nectar pura, luna candidis radiis effulgens; amatae os loto simile, mirifice odorus santali pulvis; serta suave odorantia: haec omnia in homine amori dedito confusionem tandem creant, non autem in eo qui in res sensuales aversum vultum commonstrat.

TEMPUS PLUVIALE.

41. Virginis ornamentum, amores accensi, unguenti fragrantia, florum odor; puellae mammarum gravitate onustae —: cui tempus pluviae gaudium non faciat?

42. Coelum nubibus obtectum est, planities arundine splendent; novarum Kadamborum arborum odoris venti sunt pleni, pavonum clamore suaviter resonant sylvae: hilarem moestumque pariter haec commovent.

43. Nubes superior ad nubium gregem inclinat, montes etiam saltantibus pavonibus sunt ornati; terra arundinibus est candida: quomodo quiete fruatur viator?

44. Hic fulguris circumstrepentis lusus, illic Ketaki arboris circumfusus odor; alte tonans hic nubium sonus, illic pavonum ludentium alternans clamor: quomodo puellarum lotiocularum dies, sine amato transacti, felices esse possunt?

45. Quando obmutuit universum et coelum tenebris est obductum; quando ex alta nube, tonitru resonante, imbres in rupem cadunt, tunc fulguris expansio, veluti aurum rutilans, (maritis) narrat in viis gaudium ac tristitiam coniugum pulchris oculis praeditarum.

46. Durante pluvia si domo exire non licet maritis carissimis, tunc uxori pulchrioculae multum est amplectendum frigoris tremorisque caussa; oboriantur frigidae tenuesque pluviae vel etiam venti, immodicam curam dispergentes: ecce felicibus illis dies pluviosus in diem serenum vertitur amicae amplexu.

AUCTUMNUS.

47. Dimidium noctis qui perduxit fractis ac debilitatis per nimiam in voluptate stimulationem membris, is, vini temulentia in cubiculo solitario delectans, exortam intolerabilem sitim expleat lunae potius luminis portione e labiis fissis haurienda; non tamen ex urceo bibat aquam auctumnalem infelix, debilibus puellae, ex voluptate delassatae, digitis denegatam.

HIEMS.

48. Felices illi, qui hiberno tempore lac acidum, dulce et butyrum edunt, vestem ex Manjishthá ferentes; qui multo croci unguento corpus

illiverunt, variis defatigati gaudiis; qui in intima domus parte amatam uxorem, magnis coxis praeditam amplectuntur; qui Arecae folio et nuce os impleverunt: hi suaviter dormiunt.

TEMPUS RORIS.

49. Osculantes genas in facie capillis circumfusa, labiorum tremorem adducentes; in mammis, strophio carentibus, uberum tumorem quasi facientes; lumbos tremefacientes, magnas coxas natesque vestibus denudantes: hoc modo sane adversus virgines saltatorum viam ingrediuntur venti Sisiri tempore flantes.

50. Capillos conturbans, oculos comprimens, vestem vi auferens; gaudii adventum praeparans, amplectando paullatim tremorem iniiciens; mox permagnum torporem adducens, labia laedens: simili modo nunc Sisiri ventus amorem declarat virginibus.

51. „Insipida sunto illa sensuum oblectamenta, quae ingrato labore continuo comparantur, quia certe omnibus malis sunt coniuncta!" sic sermo contemnentium sonat. Nihilominus tamem in animo eorum qui mentem per veritatem subegerunt, tanta (adversus mulieres) manet inclinatio fortis ut exprimi nequeat.

52. Vos, praeceptoribus addicti, iis (obtemperatis) quorum mens per Vedântam fraenata est; nos autem sequimur poëtas quorum sermones iucundi sunt: nihil enim in terra magis conducit neque in hoc mundo iucundius quidquam muliere lotiocula.

53. Quid multis tandem verbis inutiliter prolatis opus est! Duo hic semper colenda sunt hominibus: Vel enim formosarum iuventus, per primas ebrietatis facetias lasciviens et mammarum pondere vexata, vel etiam sylva.

54. Verum loquor o homines, neque ex partium studio, et inter omnes gentes hoc verum est: Non aliud quidquam mentem rapit quam mulieres neque alia quam haec unica doloris causa exsistit.

AMORIBUS RELUCTARI DIFFICILE.

55. Tamdiu vel proborum elucet illa intaminatae sapientiae fax, quam-

diu non, exstinguitur mobilium oculorum nutibus puellarum, hinnulei oculis ornatarum.

56. Sermone tantummodo doctorum, quorum lingua Vedorum dictis crepitat, agitur historia: concubitum esse vitandum docens; quis enim unquam relinquere potest lotiocularum puellarum gremium, cingulo rubris gemmis bullato, ornatum?

57. Semet ipsum aliosque decipit magister iste qui virgines contemnit tanquam crimen: etenim devotionis fructus est paradisus, paradisi autem Apsarasae.

58. Heroes quidam furibundum elephantem in terram deprimere vel etiam leonem iratum occidere valent: equidem autem puto perpaucos esse inter fortissimos homines qui Cupidinis furorem devincere queant.

59. Recta via tamdiu incedit vir atque tamdiu sensibus imperat; tamdiu verecundiam conservat modestiamque tamdiu nanciscitur, quamdiu cordi non infliguntur pulchrarum illa adspectus tela, quae ex intenso superciliorum arcu, ad aurem usque tendente, dimittuntur, quae nigris palpebris instructa, constantiam rapiunt.

60. Nec valet utique ipse Brahmâ irritum facere id quod mulieres tentant insani amoris artibus.

61. Tamdiu celsitudo, doctrina, rei familiaris administratio et discriminatio manet quamdiu non urit in quinque membris flamma mente concepta.

62. Vel ipse Sâstrorum gnarus, humilitate insignis et semet ipsum perfecte noscens, rarissime in hoc mundo vasculum est perfectissimorum, quia pulchrioculärum semper incurvatus quasi superciliorum arcus intentus est qui ad inferni urbis portas perducit.

63. Canis macer, coecus, claudus, surdus, cauda mutilatus, vulneratus, purulentus, innumeris vermiculis opertum corpus habens, fame vexatus, detritus atque exta, in turpidum vas conjecta, devorans; talis nihilominus sectatur catulam: occisum vel ipsum magis occidit Amor.

64. Qui mulierum decretum, quod amorem gignit omniaque bona parat, stulti post ponunt et hebetata mente frustra insectantur praemia: hi ab Amore puniuntur sine misericordia; alii enim nudi coguntur incedere, tonsi et inter quinque ignes sedentes, alii perplexis crinibus sive cranium manu tenentes ambulant.

65. Visvâmitrus, Parâsarus aliique, qui vento, aqua et foliis vescebantur, hi ipsi, simulac iucundam mulieris faciei nymphaeam conspexerant, infatuati sunt: quodsi igitur fieri posset ut sensus coercerent, homines (qui oryzae cibo, cum butyro, lacte et sero permixto, fruuntur: sane mons Vindhyas oceanum potius transnataret.

DE MULIERIBUS RELINQUENDIS.

66. In mundo hoc immundo quomodo homines mente puri animum inducerent ut omni studio et abiecta firmitate ante vilis cuiusdam principis portas palatii servitium aucuparentur, nisi illae essent virgines lotioculae, uberrimum plenae lunae splendorem ferentes, cingulo sonante ornatae, quarum statura mammarum pondere paullulum vacillat?

67. In spelunca a sanctis habitata, sub arbore ex humero tauri Sivi prognata, in Himâlayae rupium, a Ganga concusarum, superficie ubi salus versatur, quis homo sapiens capite, per inclinationem sordido, cultum praestaret nisi non essent mulieres, Amoris telis atque immobilibus hinnulei pulli oculis praeditae?

68. O munde! via tua (nobis) transgredienda non tam esset remota, nisi heu! in medio essent ebriis oculis puellae, difficile praegrediendae.

DE IUVENTUTE.

69. O rex, non facile aliquis in hoc mundo desideriorum oceani ripam attingit: quid tandem eximiae prosunt opes, quando iuvenilis forma, maxime adamata, corpori tuo evanuit? Tamdiu igitur adeamus domicilium dilectarum, quae oculis, expansis lotis similibus, adspiciunt, donec per senectutem, paullatim appropinquantem subito abripiatur forma.

70. Nil aliud in hocce mundo inutilius et quod propriam familiam magis incendit, est quam iuventus: est cupiditatis unicum domicilium, est causa propter quam in centum infernis ingentes inveniuntur cruciatus; semen est ad stultitiam procreandam, nubes crassa, quae intellectus lunam tegit; est Cupidinis amicus dilectissimus, est variis, quae satis apparent, peccatis coniuncta.

71. Beatus ille, qui iuventutem nactus, formae mutationem non subit: iuventus enim nubes est amoris arborem irrigans; flumen dulce nobilissimarum voluptatum; dilectus Amoris consors; oceanus ex quo virtutis margaritae emergunt; norma, ad quam semper sese dirigit perdix oculi formosae virginis; brevi thesaurus Deae Lakshmis est felicitatem praebentis.

VITUPERIUM PUELLARUM.

72. O amata! o lotiocula! o magnis natibus onerata! o tumentibus mammis praeclara! o facies veluti nelumbium pulchra! o superciliis venusta! sic iterum iterumque exclamat amator, videns mulierem etsi aperte impuram cognovit puellam. Insanit, gaudet, exsultatur et laudat: vana eheu dementiae opera!

73. Audita ignem accendit, visa ebrietatem auget, tacta ad amentiam ducit: quomodo quaeso misericors dici potest?

74. Tamdiu nectari similis est illa quamdiu in oculorum conspectum venit, attamen ex oculorum regione remota, vel ipsum venenum superat.

75. Neque nectar, neque venenum ullum manet unam si nominaveris pulchris coxis praeditam, illa enim quando amat, mellitus surculus est; quando irata est, venenosa planta.

76. Vortex dubiorum, impudicitiae habitaculum, urbs poenarum, malorum depositorium, fraus centuplex, ager vitiorum, coeli portae obstaculum, inferni suburbium, omnis fallaciae canistrum est mulierum dolus, per quem, venenum nectaris in speciem creatum, mortalibus ingens existit dementia.

77. Non re vera luna est illa facies, neque nelumbia bina mobiles oculi sunt; non ex auro factum gracile illud corpus, quamvis sic a poetis mentes obscurentur. Verum etsi dignoscit stultum hominum genus, corpus tamen hinnulei oculis praeditarum colit, ex cute, carne et ossibus constans.

78. Suavissimarum puellarum innatae venustates illae stulti solummodo animum alliciunt, nam ubi Nymphaeae rubedo, natura sua pulchra apparet ibi quoque prae voluptate advolat apis.

79. Illud ipsum, quod plenae lunae splendorem superat, pulcherrimâ forma eximium faciei nelumbium gracilis puellae; ibi sane labiorum mel habitat: ast illud interea, tempore hoc praeterito, venenum erit infaustum et maximopere insipidum veluti Colocynthidis fructus.

80. Tremulantibus plicis undas repraesentat, praegrandes et tumentes mammae anates binae natantes videntur, oris denique nelumbio efflorescit puella, alveo fluenti similis illa et omnimodo periculosa: quodsi (a vobis) non cupitur immersio in mundi oceano, tunc quam longissime aufugiendum est.

81. Confabulantur cum alio, adspiciunt alium infideles, mente alium cogitant: quis quaeso mulieres amet?

82. Mel existit in voce mulierum, fel autem in corde tantummodo; illud quidem labium ebibit, cor pugnis profecto percutitur.

83. Effuge amice quam longissime a muliere ut serpente, oculorum telis ignem accendente, natura sua venenum praebente, et illecebras veluti cristam expandente: a vera aspide morsi medicamentis sanari possunt, relinquunt autem incantatores hominem per fallacis puellae voluptatem captum.

84. Rete, a mulieribus denominatum, extensum est ab Amore piscatore illic in rerum naturae oceano, quo subito mortalium pisces, in illarum labia tanquam escam invehentes, extrabit et cupidinis igne concoquit.

85. In puellae corporis sylva, abruptis uberum montibus munita, ne proficisci velis o mens peregrinans: ibi enim habitat praedator Cupido.

86. Euge, quod non effascinatus sum veluti a serpente ab illius oculo protenso, mobili, obliquo, splendido, libidinoso, coerulae nymphaeae nitorem referente! Aspidis adspectui in omnibus regionibus medici sunt omnino periti: at mihi neque esset medicus nec remedium, ab infatuantibus oculis ornata puella semel adspecto.

87. Hic suavis cantus est, illic saltatio et sapor dulcis; dispergitur hic gratus odor, tactus illic mammarum est: sic quinque sensibus, magnum quodque destruentibus et bonis operibus infestis, circumactus, ubique deceptus es.

88. Amoris dementia non cedit incantationibus neque medicamentis est expellenda, neque solvitur centum lenimentis multifariis; immo vero instabile aliquid ex perturbationis impetu corpori tribuens illa oculum facit trepidare et circum errare.

89. Quae, caecigeno, deformi, senectute omnia membra soluto, rustico, humili familiâ nato, fluentibus lepris affecto, tradunt suave suum corpus lucri vilis pacto, his meretricibus, cognitionis arborem scindentibus, ecquis inhaereat?

90. Ubi a iuvenibus sacrificantur iuventutes opesque, ibi meretrix amoris flammam repraesentat, formae quasi lignis nutritam.

91. Quis tandem paterfamilias osculatur meretriculae labiorum germen quantumvis pulchrum? Vasculum illud est in quod exspuunt exploratores, milites, fures, servi, saltatores et mimi.

DE MULIERIBUS VITANDIS.

92. Felices illi, quorum mens non perturbatur, quando formam vident puellarum, mobilibus ac protensis oculis venustarum, tumidis magnisque mammis formosarum, in gracili ventre plicis tenerrimis ornatarum.

93. O puella, quam ob rem suave ridentes illi venusti oculorum iactus volvuntur? Desine, desine, inutilis tibi labor est! Iam mutati nos sumus, iuventus abiit, locus in sylva paratus est, stultitia evanuit; mundi splendorem culmo similem reputamus.

94. Puella illa in me semper oculum coniicit, Nymphaeae folii splendorem rapientem: quid illi in votis est? Abiit nobis insania; Amoris venatoris tela, immodicum febris aestum gignentia, conquiescunt: nec tamen misella illa quiescit.

95. Pulchra domus, delicatae puellae, candida umbella, fortuna secunda: his omnibus certe fruitur qui bono operi continuo est deditus; at ubi hoc desideratur, ibi semper abruptam videbitis lineam illam, quae voluptatem ex Amoris rixa capiendam tenuerat, quemadmodum margaritarum sertum cito in omnes regiones dissolvitur.

96. Homini, sensus coercenti, cuius animo mentique, semper per Yogae consuetudinem calamitates devincentibus, indivisa illucet amicitia; quid illi cum blandis dilectarum allocutionibus, cum labiis suavissimis, cum faciei lunis, cum exhalatis odoribus et cum gaudiis ex amplexu uberum vasorum enatis?

97. Cur Amor manum fatigas frustra? Quid de arcu facias apum strepitu instructo? Heus o luscinia, quid cantibus amoenis frustra incedis? O puella, apage cum iocis istis caris, aptis, innocentibus, iucundis et cum oculorum nictibus? Mens osculatur et versatur in nectare meditationis ad pedem illius Dei qui lunam in vertice fert.

98. Quamdiu nobis erat ignorantia, ex tenebricoso amoris impulsu enata, tamdiu totus mundus, nulla distinctione facta, videbatur mulier: nunc autem nobis, verissimâ sapientiâ oculum tanquam stibio accuentibus, similis visus vel totum universum tanquam Brahmam considerat.

99. In devotione ambulatur unus, alter officia sequitur, amoribus gaudet alius: sic in mundo discrimina sunt inter omnes.

100. Quodsi cuipiam non est pulchrum aliquid, tamen illi desiderium est pulchri: ut si alicuius mens luna non gaudet venusta, amorem nymphaeis impendat.

CENTURIA SECUNDA.

DE OFFICIIS.

1. Laus sit numini illo benigno ac lucido, per coeli plagas et tempora indiviso, cogitatione tamen infinitis formis praedito, in ipsius manifestione unâ gaudenti substantiâ.

STULTITIAE DESCRIPTIO.

2. Illa, cuius semper sum memor, quae mihi irascitur, alium exoptat amicum; hic vero alteri adhaeret: sic meâ caussa alia quaedam desiderium explet; vae huic, illi, amori, illi mulieri et mihi!
3. Stultus facile dirigendus est; facilius prudens dirigitur: at qui scientia exiguâ tinctus est, hunc virum vel Brahmâ ipse non regit.
4. Violenter potius margaritam depromat aliquis ex crocodili oris dentium serie; oceanum transnatet, tremulantibus fluctibus undique tumultuosum; serpentem denique vel iratum in capite gerat serti instar: non autem regat praeoccupatam stultorum hominum mentem.
5. Elidat sane oleum ex arena aliquis, fortiter torquens; bibat ex aquarum imagine aquam, siti enecatus; circumerrans vel etiam leporis cornu accedat: non autem regat inveteratam stultorum hominum mentem.
6. Serpentem ille teneris lotorum fibris constringere gestit; adamantes findere Sirishae floris spiculo paratus est; per mellis guttam salis oceano dulcedinem dare conatur, quicunque bonis dictis, nectar stillantibus, viam proborum ducere cupit improbos.
7. Unum quidem, quod in potestate habet, omnimodo salutiferum, a creatore datum insipienti est auxilium: imprimis enim in sapientum coetu taciturnitas ornamentum est stultorum.
8. Primum, quum pauca noveram, equidem veluti elephas occoecatus eram fastu; tunc me omniscientem esse, mihi suggerebat animus, superbia fucatus; mox vero, quum paullatim plus a sapientum coetu

edoctus essem, tunc me stultum esse intellexi et superbia me febris instar reliquit.

9. Vermibus infectum, saliva madidum, putridum, abiectum, deforme aridumque et carne destitutum hominis ossiculum cum gaudio comedens canis, vel Deorum principem iuxta se videns adstantem non curat: sic homo vilis patrisfamilias pravitatem pro nihilo habet.

10. Primum in caput Sivi, ex hoc capite in paradisum cadit Ganga illa, dein in montem; ex monte altissimo in terram, e terra autem in oceanum; semper deorsum, locum paullulum inferiorem adit, et hoc modo stultorum casus centenis viis efficitur.

11. Melius est in montium cacuminibus errare cum feris sylvestribus, quam cum stultis hominibus coniunctum vel in Deorum principis palatiis commorari.

SAPIENTIAE LAUS.

12. Praeceptores, librorum sacrorum eruditione facundi; discipuli doctrinae incumbentes; et poetae fama celebres, in cuiuscunque principis terra habitant opibus destituti, hoc ex stultitia principis fit, sapientes enim vel sine bonis sunt domini: lapides pretiosi parum aestumantur ab iis tantum, a quibus, valorem ignorantibus, parvo pretio veneunt.

13. Doctrinae suppellex in furis conspectum non venit, quin imo ubique augetur; egentibus suppeditata magnum semper incrementum capit, neque in mundi interitu ad occasum vergit unquam. Relinquite reges, aemulationem eorum quibus inest: quis enim cum illis possit certare?

14. Eruditos, qui optima bona sunt assecuti, parvi ne aestimes! non magis quam culmus levis Fortuna eos vincit: elephantis etenim, quorum malae striatae per novum uriginis humorem tinguntur, loti filamentum non est vinculum.

15. Potest quidem Brahmâ, quando maxime irascitur, interrumpere cygni, quod in Nelumbiorum domicilio sibi paravit, gaudium; ne-

que tamen illi insignem illum atque innatum honorem, qui in lactis ab aqua discernendi facultate versatur, adimere valet.

16. Armillae non exornant virum neque serta ceu luna splendida; non balneum, neque unctio, neque caesaries ornata: sermo solus agentem condecorat et hic quidem ornatus manet; intereunt omnia ornamenta, sermonis honos perpetuum est decus.

17. Doctrina profecto summum viri decus; est pecunia in thesauro seposita; doctrina voluptatis est conciliatrix; gloriae felicitatem parans; doctrina praeceptorum honos; doctrina comes est in peregrinatione; doctrina summum numen; doctrina inter reges honorata, non autem opes: doctrinâ destitutus homo est pecus.

18. Ubi patientia est hominibus, quid opus est galea? quid hostibus ubi iracundia versatur mortalium? ubi cognati, quid igne? ubi amici, quid divinis opus est medicamentis? quid serpentibus ubi mali homines? quid opibus, quando doctrina adest praeclara? ubi pudicitia, quid ornatu facias? ubi suavis poesis adest, quid imperio?

19. Rectitudo adversus familiam; benevolentia semper in domesticos; aversio contra malignos; amor erga bonos; obedientia in principem; honor in sapientes; fortitudo contra hostes; patientia erga senes; versutia contra mulieres: qui hoc modo omni tempore agunt homines beati, illis etiam vita terrestris iucunda est.

20. Dic, quid inter homines non efficiat bonorum consortium? Mentis socordiam aufert, in oratione verum profert, honoris verticem indicat, peccata destruit, animum propitium reddit, ubique gloriam dispergit.

21. Victoriam reportant probi illi et elegantiarum gnari poëtarum principes, quibus nulla pro gloriae corpore ex senectute et morte enata formido est.

HONORIS ET FORTITUDINIS LAUS.

22. Famem etsi tolerans, senio quoque adfectus, languescente animo et molestam senectutem assecutus, gloria destitutus, extremos adeo spiritus trahens leo, furiosum tamen elephanti principem, cuius

capite fisso vescatur, trucidare unice quaerit: cur gramen aridum edat iste, superbia maximos antecedens?

23. Parvulum, musculis medulla et carne destitutum, foedum ossiculum assecutus, canis contentus est, etsi illo fames ipsius non sedatur: leo contra, canem aureum prope advenientem relinquens, elephantem prosternit. Sic unus quisque, molestiam adeo subit, fructum ut quaerat naturae suae convenientem.

24. Quis mortalis in hoc mundo circum volvente non nascitur? Ast ille vere natus est per quem familia ad gloriam evehitur.

25. Florum veluti fasciculo duplex sapienti status est: vel enim in capite omnium hominum sit, vel in sylva marcescat.

26. Caudam agitat, pedem deorsum dimittit, et humi iacens ora ventremque ostendit canis illi qui frustum praebet: elephas autem firmiter adspicit et centum demum blanditiis adhibitis comedit.

27. Quinque alii tametsi adsint, Vrihaspatis et alii honorati, tamen contra illos hostilitatem non exercet Rahus, fortitudine prae ceteris clarus: duos tantum devorat lucis Deos, diei principem et nocturnam lunam, Danavorum dominus; ecce per halones circumcurrit, capite insuper abscisso.

28. Seshus portat orbem terrarum, cervicis scuto impositum; ille rursus per testudinis principem medio semper dorso sustentatur; hunc, denuo subiectum apro, oceanus non curat: o quam infinita est magnorum admiranda eminentia!

29. Alarum abscissio per fulminis ictus, ab irato Indro dimissos et multae ignis eruptionibus coniunctos, melius utique contigisset Himalayi filio, quam eheu! quum pater in mortis angustiis versaretur, in oceani fluctus casus ille domino gratus.

30. Quando vel ipsum crystallum non sentiens, solis radiis tactum, incalescit, quomodo homo generosus iniuriam, ab alio factam, ferat?

31. Leo, tametsi iuvenis, elephantes aggreditur, quorum glandulae maxillares furore madent: haec est natura heroum, non vero aetas ad gloriam impellit.

DE DIVITIIS.

32. Nobile genus in terram eat, eiusque virtutum greges in imum quoque deprimantur; bona indoles ex montis rupe cadat; domicilium igne consumatur; in fortitudinem fulmen subeat, ab hoste iaculatum, decidat: nobis pecunia tantum valet, nam ubi haec una deest, ibi omnes illae virtutes culmi instar levis sunt habendae.

33. Cui divitiae sunt, ille vir nobilis est, doctus ille, audiendus, officii gnarus, facundus quoque et spectabilis: omnes virtutes ad aurum inclinant.

34. Malis consiliis rex corrumpitur, devotus adfectu, filius voluptate, sacerdos neglecta meditatione, familia per filium impium, indoles malorum consortio, verecundia crapula, seges incuria, amor absentia, amicitia amoris socordia, divitiae mala administratione, pecunia negligentia.

35. Dandi, perfruendi, perdendi tres viae sunt divitiarum: qui neque donat, neque iis fruitur, huic tertia via superest.

36. Gemma per flumen Sonam arrosa; in bello victor, etsi telo vulneratus; furore destitutus elephas; flumina per imbres insulis instructa viridibus; luna dimidiata; contrita ex voluptate virgo formosa: sic non humiles sane splendent homines, etsi opes inter pauperes amiserint.

37. Esuriens, qui frumenti tantum cupit, quantum manu capi potest, ille ipse postquam dives evasit, terram universam stramini similem reputat: sic in opibus divitum inter laudem et vituperium variabilis deprehenditur conditio, divitias modo celebrat aliquis, modo aversatur iisdem.

38. O rex emulgere istam si cupis terrae vaccam, iccirco iam ut vitulum illud hominum genus fove: hoc enim ubi recte nutritur, varios semper fructus fert, ceu mundi arbos, terra.

39. Iusta et iniqua, dura simul et suaviloquens, severa ac mitis, opibus parcens largiensque, semper profusa sed item in pecuniam continuo intenta, variabilis sit principis veluti meretricis indoles.

40. Lex, bona fama, tutela sacerdotum, opum distributio atque usus amicorum denique patrocinium: quibus illae sex virtutes non sunt, quaenam caussa sit ad tales sese convertere principes?

41. Qui a creatore in cuiuscunque fatorum libro inscriptus est fructus, exilis sit sive largus, illum certe adipiscitur homo, in solo vel inculto sive in Meru habitans, neque plus accipit. Tu igitur firmus esto et propter divites aerumnosam ne frustra tibi facias vitam; vides enim cadum ex puteo vel ex oceano eandem capere aquae copiam.

DE PRAVIS HOMINIBUS.

42. Inhumanitas, sine ulla caussa hostilitas, desiderium versus aliorum pecuniam et mulierem, importunitas contra bonos et familiares: haec est malorum hominum nativa indoles.

43. Perniciosus homo vitandus est etsi scientia sit ornatus: gemma coronatus serpens nonne formidinem quoque iniiciat?

44. Stultitia tribuitur modesto, devotione insigni superbia, innocenti fraus, heroi immanitas, tacenti ignorantia, miseria placide loquenti, nobili vanitas, loquacitas facundo, debilitas constanti: quaenam hercle virtus est proborum, quae a malignis mala non consignetur nota!

45. Ubi aviditas adest, nulla valet virtus; ubi calumnia, peccatis non necesse est; neque opus est devotione, ubi veritas; neque lustratione, ubi animus purus versatur; neque aliis hominibus, ubi probitas; neque ornatu, ubi magnus animus adest; ubi recti cognitio, quid tunc cum opibus; ast ubi mala fama est, morte carere possis.

46. Luna interdiu pallida, amata cuius iuventus evanuit, lacus sine nymphaeis, os indoctum pulchritudinis, vir nobilis pecuniae deditus, difficilis semper aditu probus, homo vilis in principis aulam admissus: haec animo meo septem tela sunt.

47. Nemo sane amicus facile erit regibus iracundia crudelibus: sacrificatorem quoque, sacra obeuntem, tactus urit ignis.

48. Servi officium perquam molestum est et a constantibus vix peragen-

dum: si taciturnus est, mutus vocatur; si eloquens, ventosus et loquax; si ad latus se tenet, molestus est homo; si ex longinquo, socors; in patientia ignavus videtur; sin autem non perfert, simili modo impudens vocatur.

49. Quibusnam tandem bonum contingat ex consortio hominis improbi, malignitatem prorsus manifestantis, dissoluti, cuius insita mens prava in malis sese prodit operibus, qui opes a fortuna accepit et virtutem odio habet?

50. Initio magna, sed paullatim sese dissolvens; brevis antea, sed postea crescens, similis umbrae diei antemeridianae et post meridiem, est amicitia cum malis bonisque hominibus.

51. Feris, piscibus atque probis, quibus herba, aqua et quies destinatae sunt, venatores, piscatores et calumniatores semper in hoc mundo sunt osores.

DE BONIS HOMINIBUS.

52. Desiderium consortii bonorum, propensio in virtutes alienas, veneratio erga praeceptorem, ardor in eruditionem, cum sua ipsius uxore voluptas, metus a mundi vituperio, devotio erga Sivum, facultas sese ipsum regendi, aversio ab improbi consuetudine: tales ubi commorantur candidis virtutibus ornati, illis hominibus sit laus!

53. In rebus adversis firmitas et in fortuna aequus animus, in coetu facundia, in bello fortitudo, in auctoritate humanitas, ardor in libros sacros: haec est nativa magnanimorum indoles.

54. Donum clanculum distribuere, hospiti solitam praebere comitatem, post bene factum tacere, neque in coetu de ope, alicui praestita, sermonem facere; in fortuna secunda non superbire, neque abiectos de aliis facere sermones: haec proborum aspera, ensibus munita et a nemine monstrata est via.

55. Manu optimum quodque dimittere; capite ad praeceptoris pedes se prosternere; ore vera loqui; brachiis vincentibus fortitudinem monstrare incomparabilem; in animo constantiam servare; auribus

denique textum percipere sacrum: hoc est ornamentum clarorum, natura comparatum, etsi alioquin potestate non gaudent.

56. In rebus secundis generosorum hominum animus tener est Nymphaeae instar, in adversis autem perdurus quemadmodum magni montis moles saxea.

57. Roris gutta, in ferrum candens prolapsa, non amplius cernitur; ea vero in Nelumbii iacens folio splendet veluti margarita; quodsi haec ipsa sub sidere fausto in aequoris concham cadit, unio fit: simili modo infimi, medii et optimi homines ex aliorum consuetudine formantur.

58. Ille filius est, qui exhilarat virtutibus patrem; uxor illa, quae coniugis optat salutem; amicus talis, qui in rebus adversis et secundis aeque adest: hanc vero triadem in mundo assequuntur boni.

59. Qui humilitate insignes, aliorum praestantia enarrata, suas ipius virtutes revelant; qui rem familiarem adaugent propriam, dum aliorum opibus prospicere omni vi incipiunt; qui animi mansuetudine calumniatores confringunt, quorum volubilis lingua conviciis et verbis asperis scatet: tales in mundo praeclari, cum admiratione conspicui atque excelsi cui non videantur honorandi?

60. Ab animantis caede abstinere, alienas opes capiendi studium refraenare, verum sermonem proferre, pro tempore et viribus donare, ubi sermones de aliorum fiunt uxoribus taciturnitatem servare, cupiditatis flumen compescere, erga praeceptores humilitatem et in omnes homines amorem commonstrare: talis in omnibus libris sacris invariabilis norma et hominum proborum semita est.

61. Improbos non ambire neque precibus adire egenum etsi amicum, officiis convenientem vitam degere, vitium vel in vitae detrimento non committere, in calamitate erectum stare, clarissimorum virorum vestigia premere: haec proborum aspera, ensibus munita, et a nemine monstrata est via.

DE OPE ALIIS PRAESTANDA.

62. Inclinatae videntur arbores fructus onere, per aquas salubres deorsum feruntur nubes: nec sese efferunt homines probi propter divitias; sic natura est eorum qui alius beneficium remunerantur.

63. Auris per auditionem nitet, non per inaures; per donum manus, non autem per armillas; corpus per misericordiam erga alios miseria afflictos, non per santalum.

64. Vitiosos abalienat, saluti incumbit, secreta occultat, virtutes revelat, afflictum non deserit, pro tempore donat: haec sunt signa quibus boni amicum describunt fidelem.

65. Nelumbiorum iubar expandit sol, luna aperire iubet Menianthis calicem, non sollicitata nubes aquam tamen distribuit: boni sponte pro aliorum salute vires intendunt.

66. Probi homines sunt illi, qui aliorum rebus operam dantes, suam ipsius utilitatem non respiciunt; homines vulgares ii, qui aliorum rei studium non impendunt, antequam suam perfecerunt; homines furiales sunt illi, qui alienam salutem sui commodi caussa disturbant; quomodo autem illi sint appellandi, qui nulla caussa fortunam alterius subvertunt, nescio.

67. Ex lacte aquae, animo destitutae, omnes virtutes evenerunt antea: aqua igitur, lactis aestum percipiens sponte semet ipsum igni devovet; lac vero, amici casum videns, contristatur, in flammam abire cupit et, cum aqua demum coniunctum, quiescit talis utique est bonorum amicitia.

68. Ibi dormit Kesavus, ibi etiam ipsius hostium turba, ibi quoque dormiunt refugium quaerentes montes alati, ibi denique ignis submarinus commoratur cum omnibus rebus mundum destruentibus: o quam latum, validum et oneris patiens est aequoris corpus!

69. Cur testudinis dorso ex onere dolor non est ut terram illa deiiciat et cur soli non contingit fatigatio ob quam immobilis sedeat? quam ob rem igitur propositum relinquens vir cordatus mente pudorem non concipit? In rebus oblatis perseverantia: haec via regia est bonorum.

14

70. Cupiditatem exstirpa, cole patientiam, relinque fastum, ad peccatum non inclina, verum loquere, sequere virtutis viam, venerare sapientes, inimicos honore dignos honora, vel prosequere, occulta tuas virtutes, famam conserva, afflicti miserere: haec probos decent.

71. Ii, qui mentem, sermonem ac corpus puro nectare impleverunt, qui trimundum beneficiorum copia exhilararunt, qui alienarum virtutum atomum in montem semper convertunt, tales praeclari in proprio animo gaudium concipiunt.

DE CONSTANTIA.

72. Gemmis pretiosis non acquieverunt Dei, neque ex veneno tremendo metum conceperunt, sed non nisi nectar adepti opus intermiserunt: fortes ex finito opere demum quiescunt.

73. Inceptum haud profecto fit ob difficultatis metum a pigris; incipientes difficultatibus oppressi quiescunt medii; difficultatibus vel iterum iterumque contriti inceptum praeclari homines non deserunt.

74. Pigritia utique hominibus magnus, corpori infixus, est hostis; non est labori similis amicus, nam qui agit, non perit.

75. Viri animo constantis, malis tametsi obruti, non potest exstingui perseverantia: deorsum conversae facis flamma nunquam deorsum tendit.

76. Ille vir, cui mulierum oculorum tela non transfigunt mentem, neque incendit irae ardentis flamma, quem innumerae perceptiones cupidinis laqueis non trahunt, talis universum hunc totum trimundum devincit.

77. Melius utique ex alta praeduri montis rupe in vallem cadat corpus illud, inter praerupta saxa elisum; manus potius porrigatur magni serpentis ori acriter pungenti; melius in ignem cadat aliquis quam ut virtus intereat.

78. Ignis illi in aquam convertitur, oceanus statim in rivulum, Merus mons in exiguum calculum, leo itidem in dorcadem, serpens in serti speciem, venenum in nectaris pluviam, in cuius corpore omnis mundi principes superans enitet virtus.

79. Modo humi stratum habens, modo in lectica dormiens; modo herbis vescens, modo oryzae cibo delicatiore; modo panno vestitus, modo coelesti veste indutus: vir prudens, officiis deditus, nec malum curat nec bonum.

80. Imperii decus est humanitas, roboris oratio mitis, sapientiae continentia, patientiae modestia, divitiarum sex merito distributio, devotionis irae remissio, principis clementia, iustitiae ut sine fraude sit: omnium vero summum ornamentum est, illa omnia efficiens indoles.

81. Morum scrutatores vituperent laudentve, fortuna adveniat abeatve ad libitum, mors hodie adsit vel Yugo demum finito: in virtutis semita pede non vacillant constantes.

DE FATO.

82. Serpenti, spe deiecto et corpore per canistrum vexato, cuius sensus evanuerunt fame, rattus ipse, foramine facto, ad edendum in os cadit noctu; huius carne recreatus celeriter ille per viam, ab hoc factam, abit: confidenter obdurate, fatum enim hominum abundantiae et egestati pariter prospicit.

83. Prolapsa pila manus ictibus iterum exsurgit: sic inconstantes sunt proborum hominum fortunae casus.

84. Amputata recrescit arbor, defecta vel etiam luna denuo fit plena: ita considerantes boni non attristantur calamitate.

85. Dux ubi fuit Vrihaspatis, telum fulmen, Dii milites, coelum arx, foedus vel adeo Vishnuis adfuit, ubi Airâvatus vehiculum; sic potentia et viribus praeditus ille, hostibus tamen potentioribus fractus fuit in certamine: nonne igitur perfugium ad fatum decet? Eheu inanis hominum est vis!

86. Calvus, per solis radios vertice ardens et locum quaerens umbrosum forte fortuna sub Vilvam sese contulit arborem; ibi autem ipsi, per magnum fructum cadentem, fractum ex tempore fuit ca-

put: sic plerunque ubicunque se convertit fortuna relictus, ibi quoque res adversae eum comitantur.

87. Elephantorum vel et serpentum vincula, lunae solisque per draconem vexationes et sapientum penuriam videnti mihi: fatum eheu esse perpotens, opinor.

88. Creat Deus talem omnis praestantiae fodinam, hominum unionem tanquam terrae decus: quodsi hoc ipsum momento destruit denuo, vae quanta est ignorantia fati!

89. Si in Carirae frutice nullum conspicitur folium, quid culpae est veris? Noctua si interdiu non volat, quid soli criminis est? Guttae si non cadunt in Chataci rostrum, cur nubes vituperanda? quod antea per fatum ludendo instituit Deus, quis est qui hoc inscriptum delere valeat?

90. Quod per dominum divinum ipsum in mundo cuique ex arbitrio constitutum est, id ipsum adsequitur parvum sit sive magnum; nullum vero ad agendi rationem refugium relinquitur: nam etsi nubes, omni spe plena, quotidie plueret, guttae teneres non nisi binae in Châtaci os inciderent.

91. Oceano sese immergat aliquis, in Meruis verticem adscendat, hostem devincat in certamine; mercaturam, agriculturam, servitium et sic reliquas omnes disciplinarum partes ediscat; immensum aether avis instar adeat, magno nisu facto: non fit heic quod fato volente fieri non debet, unde igitur intereat quod existit?

DE OPERIBUS.

92. Colimus Deos: at nonne hi ipsi salutiferae obtemperant necessitati? Fatum ergo laudandum: hoc tamen ipsum unice dependet ab opere frugifero; quodsi vero fructus actionem sequitur, quid opus est Diis et fato? Laus igitur sit operibus, quibus potentiâ non antecedit fatum.

93. Quo opere Brahman, figuli instar, brahmanici ovi vasculum in sinu formavit; quo Vishnus in decem, magnis angustiis plenam

Avatârorum necessitatem est coniectus; quo Sivus, cranium pro vase manu tenendo, stipem erogare iussus est; quo sol semper in coelo vagatur: huic operi sit veneratio.

94. Non forma praemia fert, nec familia, neque indoles, nec sapientia unquam, neque minus servitium omni contentione factum: bona tantum, antea per devotionem collecta, opportuno tempore fructum praebent homini sicut arbores.

95. In sylva, in proelii campo, inter hostes, aquas et ignes, in magno aequore vel in montis vertice dormientem, desperantem vel in angustiis versantem protegunt bona opera, antea peracta.

96. Quae pravos in bonos commutat, stultos in sapientes, hostes in amicos; quae occultum revelat et venenum statim convertit in nectar: illam cole boni operis Deam, salute si vis gaudere exoptata o bone, neve frustra tibi curam fac per vanum in steriles virtutes studium.

97. Boni speciem prae se ferat an mali opus aliquid: per sapientem illud adgredientem ab initio omni cura evitanda est praemiorum exspectatio: est enim operibus cum animi perturbatione inceptis aerumnae fructus, qui animum angit veluti telum.

98. In olla gemmis ornata, multis suppositis lignis arundinem excoquit ut olearius; aureo aratro solum exarat herbae sterilis caussa; Camphoreaceis abscissis arboribus sepem parat ut lentes ibi serat, homo infelix ille, qui ad hoc operum theatrum delatus, non ad devotionem sese accingit.

99. Horribilis sylva illi pro urbe delectabili est, omnes gentes illius colunt virtutem et universa terra plena gemmarum fodina est illi, cui homini multa adhaerent bona opera, antea peracta.

100. Modestiae et praestantiae copiam parans et candidissimi ipsius quasi animum generans propositum, qui semel conceperunt viri generosi, hi omni labore virtutis voto incumbunt, neque amplius relinquunt sed fortunam potius vitamque.

CENTURIA TERTIA.

DE DEVOTIONE.

1. Is, cuius frons pulchro lunae segmento, flamma veluti expanso, ornata est, lucis Deus, qui circumvolitantem amoris phalaenam iocando comburit, salutis statum prodire iubens; qui onus tandem, ex infinitis stultitiae tenebris exorsum, removens, mentem in domicilio devotorum devincit, sapientiae fax est Harus.

DESIDERII VITUPERIUM.

2. Nobiles, qui intelligere possint, invidia capti sunt et amore sui corrupti; alii autem ignorantia afflicti: spreta igitur in libris sacris latent monita.
3. Equidem salutem, devotione in mundo parabilem non praevideo et praemium, probis destinatum, metum mihi parat consideranti: namque res sensibus subiectae tam diu capiuntur ab hominibus magna virtute gaudentibus, ut maximi tandem momenti nobis sentientibus videantur ad studium iis impendendum.
4. Pererrata est regio ubique montuosa et aspera neque emolumentum ullum perceptum; relinquendo debitum adversus genus ac familiam honorem, munera capessita sunt mercede destituta; cibus honore privatus in peregrinis domibus, corvi instar cum timore, quaesitus est: malo operi dedita inhias o cupiditas, neque unquam satiaris.
5. Thesauri desiderio perforata mihi est terrae superficies; igne adustae sunt montium fodinae; transnavigatus porro oceanus et principes summo studio sunt culti; noctes denique in coemeterio transactae sunt, mente in incantationis tantum formulas directa; neque minimum quidem hilum assecutus sum: o desiderium iam relinque me!
6. Quomodo tandem vilissimorum hominum obiurgia perferuntur nobis, illorum obsequio omni cura intentis? Intus cohibitis lacrimis vel ridendum est animo gaudiis deprivato et, cogitatione tanquam

poste facta, iunctis manibus coram mente captis standum — o spes, vana spes, quid quaeso ulterius me saltare facis!

7. Cur non in gratiam huius vitae, guttae in loti flore similis, opera nobis sit adhibenda ut, nulla consideratione facta, vel ante pedes divitum, quibus auri fames mentem obnubilavit, peccatum committamus virtutes nostras sine omni pudore enarrandi?

8. Voluptates non capiuntur, nos vero capimur; devotio non solvitur, nos autem solvimur; tempus non praeterit, nos autem interimus; desiderium non teritur, nos autem terimur.

9. Facies rugis iam decrepita est, canitie notatum caput, membra fiunt debiliora: desiderium solum iuveniliter viget.

10. Abiit voluptatibus fruendi desiderium; dignitas inter homines evanuit; socii aequales in coelum transierunt; postea quoque amici, vitae similes cari; cum baculo vix erigere me possum et oculi nube quasi tenebrarum sunt obtecti: tamen eheu, corpus illud miserum mortis adventum formidat!

11. Spes utique flumen est, cuius aquam voluptates repraesentant, desideria undarum strepitum referunt; adfectuum crocodilis distinctionisque avibus repletum est; arborem constantiae abripit; permagnum ac transitu difficillimum praebet stultitiae vorticem et altis cogitationibus veluti ripa munitum est: ad illius ripam pervenientes candida mente exsultant Yogipotentes.

DE REBUS, QUAE SENSIBUS CONCIPIUNTUR, SPERNENDIS.

12. Qui tranquillitatis et felicitatis gaudio exhilarantur, horum non caduca sunt gaudia; qui vero alii divitiarum cupiditate animum implent, horum desiderium nondum est victum: cuius igitur caussa talis per fatum constitutus est fortunae dominus? Etenim ii qui, parato auro magnitudinem assecuti, pro animo suo timent, non mihi placent.

13. Invite abeunt res terrestres, longa quantumvis consuetudine nobiscum coniunctae: quodnam igitur in separatione discrimen est

cur ipse eas non abiiciat homo? Sponte praetereuntes immensum animi dolorem relinquunt, ex arbitrio autem relictae infinitum tranquillitatis gaudium praebent.

14. Qui e divina scientia sapiunt homines mente puri, o quam arduam rem perpetrant, quod vel gaudia parantes deserant opes, omnino desiderii expertes! Nos autem ea, quae neque unquam habuimus, neque nunc habemus et in quibus possidendis firma confidentia non est, ea inquam, quae spe tantum comprehenduntur, relinquere non possumus.

15. Beati illi, quorum, dum in montium cavernis sedentes supremum numen meditantur; prae gaudio effusarum lacrimarum guttas ebibunt aves, sine timore in gremio sedentes: nobis autem vita teritur pretiosa, dum imaginatione effictis palatiis, lacuum fluminisque riparum voluptati et nemorum amoenitati cum ardore intenti sumus.

16. Cibus mendicatus et quidem ex aqua semel per diem constans, pro lecto humus, pro sociis proprium corpus tantummodo, pro veste pannus tritis centum adsumentis consutus: nec tamen eheu! relinquunt sensuum oblectamenta.

17. Ubera, carne constantia, vasis aureis adsimilantur; os cum luna comparatur, quum tamen sit pituitae receptaculum; nates, fluente urina madidae, pulchri elephanti genis aequiparantur: sic statim contempta est forma illa, quae optimorum poetarum epithetis extollebatur.

18. E longinquo rem novam repetit suasor et, humilem sermonem longe devitans hominibus bonorum coetum ornantibus quam maxime deditus est; terrestribus cogitationibus occupatus pedetentim exornat orationem, quemadmodum, curarum oneribus semper vexatus, amorem depingit poeta.

19. Rationis expers culex in flammam volat acerrimam et piscis quoque ex ignorantia escam hamo adfixam admordet; nos autem didignoscentes sumus neque tamen cupiditates, tantis infortuniae retibus coniunctas, evitamus: vae immani ingenti stupori!

20. Oceano divisa est terra et thesaurus ille aquarum centum Yojanis patet; sol viatoris instar coeli mensuram semper transgreditur: simili modo, o homines venerandi, quorum, gaudii gemmas agens, vitae status iam effloruit, infinitam quoque illam proborum sapientiae cogitationem debetis aemulari.

21. Alta domus, filii a sapientibus honorati, innumerabiles opes, uxor proba et aetas iuvenilis (mihi sunt): sic gloriantur ignorantia decepti homines, hoc omne sempiternum fore putantes quando mundi carcerem ingrediuntur: sapiens vero, quovis temporis momento evanidum videns illud, omnia contemnit.

DE MENDICITATIS ET EGENTIAE MALIS.

22. Quis homo sentiens sui tantum ipsius ventriculi esurientis caussa Da! dicat, quin potius, prae stipem erogandi timore balbutiens, quocunque modo parvum istud vocabulum proferat, quando matremfamilias videat cibo destitutam, cuius vestem laceram arripiunt parvuli ipsius, clamantes, fame laborantes et vultu hilari iam contristati?

23. Magni, cuiuscunque gloriosi, honoris nodum solvens; gravissimarum virtutum cumuli quasi lotum splendide florentem lunae luminis instar enecans et bipenni simile, magnum pulchrumque pudoris arbustum abscindens est ventriculi illud vasculum, quod difficile impletur simulationemque gignit.

24. Melius est ut mortalis, fame vexatus, ad stomachum vacuum implendum, in vico sancto vel in sylva magna, testa sumpta, cuius manubrium candida obtexerit veste, quodvis virtutis gremium, purpureo fumo ex sacerdotum igne insignitum, ostiatim intret honoratus et tanquam dominus, quam ut quotidie cum domesticis ipsi similibus inopia laboret.

25. Himavatis loca, Gangeticarum undarum adspersione refrigerata, cuius pulchra rupium superficies a sapientibus colitur, cur desolata manent? quia homines frusto, ab aliis accepto et contemptu coniuncto, contenti sunt.

26. Quid radices prosunt in cavernis interiturae et cataractae e montibus desilientes? quid arbores succulentos fructus ferentes et corticem praebentes rami? quod hominum vilissimorum, qui ob violentiam omnem pudorem absterserunt, coluntur ora, quorum supercilia, propter exiguas opes iniuria paratas, superbiae vento saltare iubentur.

27. Puris radicibus fructibusque, amoris benevolentia coniunctam, hodie tibi para conditionem, humi lecto e teneris pulchrisque foliis strato: exsurge, eamus in sylvam! Ibi turpium nimirum, ob stultitiam mente captorum, dominorum nunquam audiuntur vociferationes, quae ex opibus, morbis et animi perturbatione exoriuntur.

28. Fructus pro lubitu capiendus; nemus curarum expers arborum; aqua fluminum limpidorum ubique frigida ac suavis; stragulum tactu molle, e foliis suaviter sparsum: quae quum adsint, cur tandem iniuriam tolerant ad divitum portam miseri?

29. Meditatione finita lapidosum in montis spelunca stragulum ingressus equidem cum contemptu et risu recordor illorum praeteritorum temporum, quae auctis quidem a divitiarum Deo efflagitatis opibus misere fruebantur, quae tamen exiguum tantum praebebant menti, rerum terrestrium contemptui nondum adsuetae.

30. Unus colatur Deus, aut Vishnus aut Sivus; unus amicus, rex aut mendicus; unum domicilium, in urbe aut in sylva; una uxor, pulcra aut foramen.

31. Devotorum principes cibum emendicatum praedicant minime infelicem ac tristem, sed videtur ipsis formidinem ubique depellens; malam invidiam, iram et insolentiam infringens; malorum copiam prosternens, ubique et quotidie praesens; et sine ullo labore comparandus; piorum grata lustratio; Sivi hospitaculum non repellens verum sempiternis thesauris impletum.

DE VOLUPTATUM INSTABILITATE.

32. In voluptate aegritudo metuenda est, pro familia humilitas, opibus imminet tyrannus, honori calamitas, fortitudini hostis, pulchritudini

mulier, libris sacris facundus, virtuti pravus homo, corpori mors: omnis res in terra metu coniuncta est, hominum autem devotio non habet quod metuat.

33. Morte invaditur omne natum, senectute pulcherrima corruit iuventus, tranquillitas opum aviditate perit, aequi animi felicitas pulchrarum foeminarum tentationibus turbatur, per homines invidiosos corrumpuntur virtutes, regiones nemorosae serpentibus infestantur, principes a malis reguntur amicis, inconstantia vel ipsae vires divinae irritantur: quid tandem est quod noxam alia re non patiatur?

34. Lakshmis ubi curis morbisque centenis ac variis hominis salutem eradicat, ibi casus adversi incidunt, apertis quasi portis; natum quemque nolentem volentem celeriter sibi subiicit mors: quod igitur per Fatum, nullo instigatum stimulo, constitutum est, quomodo tandem stabile dici queat?

35. Voluptates ut altarum undarum aestus sunt tremulae, spiritus vitales subito corruentes, exigui sunt dies et iuventutis insuper felicitas in multis versatur laboribus: inanem igitur mundum cognoscentes, experientia edocti, studium vobis cohibeatur mente a mundi favore aliena.

36. Inconstantes sunt voluptates veluti fulgur in magnae nubis sinu corruscans; vita fragilis quemadmodum aquae gutta, quae ex nube vento commota diffrangitur; celeriter vacillant iuventutis gaudia, corporis adminicula perperam reputata: in devotione, quae constante meditationis scopo facile attingitur, sapientiam cognoscite sapientes.

37. Vita ut undarum fluctus transiens; iuventutis felicitas paucis tantum diebus constans; opes cogitationi sunt similes; voluptatis copiae ut fulgur in nubibus collectis emicantes; cum amasiis quibus fruimur gaudiis ex cervicis amplexu et osculatione, haec omnino non manent: mentem igitur ad divina dirigite! horribilis enim existentiae mare est enavigandum.

38. Moleste corporibus occultis in matris uteri impuri medio commorandum est; in iuventute quoque gaudium, per amicae separationem acerrimo dolore coniunctum, interrumpitur; uxoris mortem experta domus laetitia caret; senectutis etiam conditio tristis est: fatemini o mortales, in hoc mundo ne minimum quidem felicitatis exstare.

39. Tigridis instar senectus stat comminans, morbi tanquam hostes cum corpore pugnant; vita destillat veluti e fracto vase aqua: mundus tamen sectatur inania, quod sane mirandum.

40. Fragilis conditionis variae sunt voluptates in quibus hicce mundus vertitur: cur tandem illius caussa, omni adhibito studio, circumerratis o mortales? Mentem, a centenis spei laqueis quietismo liberatam, in proprio ipsius domicilio, ubi desideriorum origo coercetur, cohibete, si consilium nostrum putatis salutiferum.

41. Quicunque homo in quo sapientia commoratur, is Brahmânem, Indrum et reliqua Marutorum genera stramini similia reputat; illius enim voto opes, trimundi imperium et reliqua irritantur; solus hic est insignis et prae ceteris nitet: o bone, momento fluxam, ab illa diversam voluptatem, ne secteris!

DE TEMPORIS VELOCITATE.

42. Delectabilis illa est urbs et summus ille rex multitudine undique stipatus; ad ipsius latus prudens consedet coetus; ibi mulieres sunt lunae orbi similes facie; illic principis vesana cohors, collaudatores et confabulationes: cuius iussu haec omnia memoriae transmittuntur, tempori illi sit laus.

43. Ubi multi erant olim in aliquo domicilio, ibi nunc unus tantum manet; ubi vero singulus et postea plurimi conspiciebantur, in fine nullus erit: sic tempus, noctem diemque veluti talos iaciens, cum Kâlî in terrae alveolo vivis ludit tesseris.

44. Ortu quovis et occasu solis de die in diem vita evanescit; neque a nobis cognoscitur tempus, dum multo laborum onere gravati

continuo occupati sumus, neque oboritur formido videntibus nativitatem iam ex senectute in mortem vergere: stultitia praeditum voluptatis vinum hauriens temulentus quasi est mundus,

45. „Nox illa practeriit et dies quoque," sic homines frustra cogitantes, inceptos quocunquemodo labores omni studio nihilominus alacriter denuo aggrediuntur: hoc modo infinitis, laudatis modo ac vituperatis, sensuum obiectis per hunc mundum depressi, nos eheu stultitia non erubescimus.

46. Quodsi meditatione, rite facta, Sivi domicilium non attingitur propter mentem in res mundanas defixam, quodsi virtus porro, quae ad coeli portae valvas perducere queat, labore non acquiritur, idem est ac si mulieris uberum et lumborum par in somno non amplecteremur et bipennes tantum essemus ad iuvenile matris nemus scindendum.

47. Scientia, in orbe terrarum honorata, quae altercantium multitudinem refrenat, si obedientiae non adsuescit ipsa; et gloria, quae gladii acie vel elephanti domat cervicem, si ad coelum non perducit; vel denique si succus e teneris amicae labiorum surculis post ortam lunam non bibitur: tunc iuventus, sine fructu eheu praeterita, similis est in casa vacua lampadi.

48. Scientia, quae colitur virtutis signis expers; opes, quae labore non acquiruntur; obedientia porro, si pia adversus parentes mente non insignis est; virgines denique, protensos prae desiderio oculos habentes, si in somno non complexu tenentur: tempus tale aviditate in frusta aliena veluti per corvos nutritur.

49. Nos, quibus liberi adsunt, qui, longo quantumvis tempore circumeant, nobis aliquando similes, senum quoque emortuorum memoriam revocabunt; nos inquam tales sumus ut, de die in diem casibus obnoxii, conditionem adepti simus arboribus in arenosa fluminis ripa crescentibus similem.

50. Aetas centum annorum hominibus destinata est: noctu dimidium transit; alterius vero dimidii pars dimidia infantia et senectute

transigitur; reliquum, morbis et separationis doloribus coniunctum, servitute aliisque teritur: ubi tandem salus erit mortalibus in vita magis inconstante quam aquae fluctu?

51. Per momentum infans et per alterum momentum iuvenis amore gaudens, per momentum opibus destitutus atque per alterum momentum divitiis abundans homo tandem, membris senio adfectis et corpore rugis obducto, histrionis instar, fabula peracta, Yami urbis cortinam ingreditur.

DEVOTI ET PRINCIPIS COLLOQUIUM.

52. Tu quidem rex es, sed nos quoque colimur honore sapientiae a venerato praeceptore profectae; insignis tu es opibus, gloriam nostram vates per regiones divulgant: hoc modo, quum permagnum inter nos utrimque discrimen sit honoris et divitiarum, tu si a nobis aversus es, nos etiam omnino te non petimus.

53. Opibus imperas tu, nos vero eodem modo sermonibus imperamus; tu heros es, indelebilis nostra facultas in praecepto consistit quo gloriosi febrem superbiae exstirpamus; te colunt divites, me autem ad mentis macula abstergenda audiendi cupidi: ad me igitur si tibi non patet aditus, mihi semper abiit ad te veniendi desiderum.

54. Nos hic contenti sumus vestibus corticeis, tu sericis: eadem nostra est tranquillitas et sine discrimine discrimen; pauper etenim erit ille cuius aviditas ingens est, at quis dives, quis egenus qui animo contentus est?

55. Adest fructuum ad edendum satis, dulcis ad bibendum aqua, stragulum in terrae dorso et vestimentorum corticeorum par: neque igitur malorum hominum, quorum sensus omnes propter tenuis copiae veluti mellis potum oberrant, probare possum superbiam.

56. Vescamur emendicato cibo, plagas coelestes amictus instar induamus, dormiamus in telluris iugo: quid faciamus de dominis?

57. Non sumus saltatores, o rex, non comoedi, cantores, non turpes sanniones, neque sumus mulieres, uberum pondere inclinatae: quid nos in aula tua faciamus?

58. A magnanimis quibusdam dominis terra creata olim tenebatur; ab aliis, qui eam devicerant, dono profundebatur straminis instar; alii iam nunc heroes mundis fruuntur quatuordecim: undenam igitur ista hominum superbiae febris, paucarum urbium possessione enata?

59. Undenam tanta principibus aviditas ad hanc terram acquirendam, in qua percipienda centum regibus ne momentum quidem commorari licuit? Ut ipsius partis parte et ex hac vel minima tandem particula fruantur domini, angore trepidantes, summum gaudium concipiunt stolidi.

60. Nonne tota ista luti gleba, aquarum fascia vestita, exigua est? hac tamen regum greges sibi ipsi gratulantes per centena bella fruuntur; quodsi hoc modo vel ii flagrant qui dare possint, quanto magis pauperes miseria afflicti: vae, vae vilibus illis hominibus qui parvam quoque horum suppellectilem efflagitant!

61. Quis tandem ille natus fuit, cuius cranium candidum per Sivum capiti alte impositum, ornamento inserviit? Undenam igitur virorum gravis illa, incomparabilis arrogantiae febris contra homines quosdam modestos, quorum mens humilis ad vitae salutem directa est?

AD MENTEM ALLOCUTIO.

62. Cur variis modis aliorum mentes quotidie colens, o cor, favorem captare studes, aerumnis suis sterilem? Quam ob rem tandem in te ipso contento, lucida rationis gemma insignito, pura mens non tibi nutrit desiderium?

63. Quid frustra oberras o mens? aliquantulum requiescas! quodsi sponte fit semel institutum neque aliter ideo fit, praeteriti haud memor nec futurum curans animadverte hic voluptates, quam inconsiderate abeant adveniantque.

64. Requiesce a crassis istis ferreïsque sensuum obiectis, confugiens ad bonorum viam, quae omnium malorum lenimentum extempore suppeditare valet; spiritualem adnitere statum; relinque tuam, un-

dae instar vacillantem, agendi rationem, neve amplius inconstantem cole mundi amorem; o cogitatio contenta iam esto!

65. Stultitiam desere et laetitiam quaere per eum qui crescentem in vertice lunam gerit gemmae instar; o mens, prope coelestis fluminis ripam domicilium cura parandum: quae enim fiducia est in undis, aquae bullis, in fulgoribus et mulieribus, in flammis, serpentibus et fluviis praeterlabentibus?

66. O mens, ne semel quidem cum ardore cogitare velis fortunam illam inconstantem, mobili meretricum ioco, a nutu principum obliquo pendenti, similem: pannis involuti per Benaris platearum series, domuum portas intrantes, stipe gaudeamus erogata, quae in pateram manu oblatam cadit.

67. In fronte cantus et facundi poetae; in lateribus mulieres formosae; a tergo blandus armillarum strepitus flabellum tenentium puellarum: quodsi haec adsunt, mundanae voluptatis dulcedinem gustare liceat, sin minus, statim aggredere o mens, meditationem omnes cogitationes absorbentem.

68. Impetratae fortunae, omne desiderium explentes prostent: quid tum? pes cervici hostium sit impositus: quid tum? congregati adsint amici opesque: quid tum? ad mundi interitum perdurent mortalium corpora: quid tum?

69. Veneratio erga Sivum; moriendi et nascendi timor animo insitus; nulla in socios adfectio, neque ex amore enatae animi perturbationes; ab innatis malis liberi, per homines non frequentata silvarum lustra colentes: hoc Vairâgyam est, quid melius hoc et magis optandum?

70. Meditare igitur, o mens, infinitum illud, sempiternum, summum, omnipervadens Brahmum! quid istis vanarum rerum cogitationibus? Illius enim cultori voluptates illae, quas terrae imperium et similia praebent, per miseros tantum homines honoratae videntur.

71. Infernum intras, vadis ad aethera, orbem transsiliens terrarum pervagaris o anime cum levitate: cur oberranti tibi nunquam purum

illud, in te ipso habitans, numen venit in mentem, per quod ad salutem pervenis?

DE REBUS AMBIGUIS.

72. Quid faciendum de libris sacris late divulgatis, Vedis nimirum, Legibus et Purânorum lectionibus, qui in paradisi vico tabernaculum ad habitandum promittunt et opera officiaque ludunt? Unâ neglecta scientia de domicilio in quo animi tranquillitas commoratur, quae tanquam Kâli ignis est, ex huius mundi malorum caesarie continuo cadens: distinctiones illae negotiatorum quasi merces sunt.

73. Quod elephanti, buccis genisque ex urigine fissis ac somnolentia segnes ante portam stant, auro vestiti; quod equi citato cursu incedunt superbi; quod cithara, tibia, cymbalo, tuba et tympano dormiens suscitatur: haec omnia, Indri tametsi pompae similia, a iustitiae Deo exploduntur.

74. Statura incurvata est, incessus vacillans et diffracta dentium series, visus hebetatur, surditas augetur et lingua iam balbutit, sermonem non amplius honorant cognati homines, neque uxor audit: eheu misera hominis decrepita senectus! neque ipse filius illi amicus est.

75. Colorem in capite candidum videntes capillorum et conditionem virorum ex senectute depressa, mulieres longe aufugiunt, talem evitantes veluti Chândâlorum puteum in cuius situla os depositum est.

76. Quamdiu sanum hocce corpus sui compos est, quamdiu senectus ex longinquo manet, quamdiu sensuum vigor intactus, quamdiu vita incolumis; tamdiu pro animi salute magna contentio est facienda sapienti: conflagrata enim domo puteum fodiendi labor quid prodest?

77. Quam ob rem poenitentes ad Gangam habitemus? Colamus vel potius mulieres virtute insignes, modestas; vel etiam exsorbeamus librorum copiam, in variis carminibus nectaris succum praebentem: nescimus quid faciamus inter mortales, quorum vita paucis tantum oculorum nictationibus constat.

16

78. Difficilis ad moderandum est dominus et veloci equorum mente praediti sunt principes: nos vero, magna spe inducti in supremam dignitatem dirigimus animum, donec senile corpus et caram illam vitam mors aufert. Quae quum ita sint amice, nulla alia salus in terra relinquitur sapientibus quam devotio.

79. Auctoritate diminuta, divitiis interitis, opibus ad inopiam redactis, mortuis cognatis, domesticis dissipatis et iuventute paullatim evanida, illud unicum mente puris convenit ut alicubi domicilium sibi parent inter frutices excavatae speluncae in monte sacro, cuius rupes Gangetica lustrantur aqua.

80. Iucundi sunt lunae radii, iucunda in herboso nemore commoratio, iucunda felicitas in amicorum advenientium consessu, iucunda de carminibus confabulatio, iucunda amicae facies, in qua irâ expressa emicat lacrymae gutta: iucunda haec omnia quum evanuerunt nihil amplius animo sunt.

81. Nihil iucundi est palatium habere pro domicilio, neque cantum et cetera audire, neque magnum bonum voluptati praebet adventus amicorum tanquam vita carorum: etenim boni semper in intimam sylvam se contulerunt, omnia illa caduca reputantes veluti umbram candelae tenerrimam, praetervolantis avis alarum ventulo commotam.

DE SIVI CULTU.

82. Mutabilem hunc trimundum putantibus nobis, o amice, non facile oculorum viam et aurium semitam ingreditur fortis illa et occulta in res terrestres cupido, quae, elephantae feminae similis, furibundi mentis elephanti excitat ardorem, devotionis posti alligatum.

83. Trita sunt animi gaudia, abiit quoque iuventus illa; eheu ipsa corporis officia ad sterilitatem tendunt nisi qualitates dignoscimus. Quid faciendum? Subito nos aggreditur validum tempus finem faciendi cupidus: non alia igitur salutis via manet quam ignotum Sivi pedum par.

84. Inter Sivum, mundorum dominum et Vishnum, internam mundi

animam, ad substantiam non mihi discrimen est: tamen in eum dirigitur veneratio mea, qui novam lunam in vertice gerit.

85. In coelestis fluminis ripam, cuius candida planities per claros lunae radios resplendescit, ubi feliciter consedentes et a voluptate perfruenda lassati, noctibus a strepitu silentibus, o Sive, Sive, Sive! ululamus, quando ibimus, oculorum acie prae multa lacrimarum vi obtusi?

86. Dispersis omnibus opibus, animum tenera misericordia impleti et mundum, ad sterilem vicissitudinis finem iam redactum, enavigantes, quando tandem in sylva sacra noctes, auctumnalis lunae radiis collustratas, transigamus, in Sivi pede unicum refugium ponentes?

87. Quando equidem Varanasiae ad immortalis Gangae ripam habitans, fascia cinctus et manus in caput attollens compositas, exclamabo: „o adsis Gauris domine! o Tripuri victor! o Sambhu! o Triocule miserere!" tunc dies transigam veluti temporis momentum.

88. Lustramine Gangeticis aquis facto et praestito puris floribus fructibusque sacrificio, simulac te o domine meditor cogitabundus, stragulo in montis cavernae saxo incumbens, animo quietus, fructibus vescens ac praeceptoris monitis gaudens: tunc equidem, o Sive, tua gratia a malo, per iuvenis pisciferi servitium parato, liberabor.

89. Humi stragulum lectus noster, immaculatum cervical brachia praebent protensa, canopeum nostrum coelum, flabellum refrigerans ille Favonius, lampas lucida luna; relictionis tanquam mulieris adfectu gaudens feliciter dormit Munis quietus, nullo corporis respectu habito, regis instar.

90. Solitarius, nil desiderans, quietus, pro patera manum et coelum vestimenti loco habens, quando o Sambhû, opera eradicandi potens ero?

91. Manu paterae loco utere; stipe, candida mente erogata, fruere; ubique locorum consede et omnia veluti straminis cumulum vix adspice: qualiscunque enim mortalis inter devotos, indivisi et summi

numinis scientiam cupientes, a Sivo, etsi corpus non deposuerit, gratiae beatitudine cumulabitur.

DEVOTORUM AGENDI RATIO.

92. Subligaculum in centena frusta discissum et pannus eodem modo laceratus, inopinatus et improvisus cibus emendicatus, somnus in coemeterii luco, ambulatio spontanea nec coacta, mens semper quieta, constantia in magno devotionis festo: quae omnia si adsunt, quid trimundi imperio facias?

93. Humus pro lecto, proprii lacerti pro cervicali, coelum pro canopeo, luna pro lampade; gaudium de quietis, uxoris instar, adepto studio; per coeli plagas, mulierum loco zephyri flabellis undique ventilatus, mendicus humi iacet tanquam rex, omnibus adeo desideriis vacuus.

94. Ovum brahmanicum gleba tantum rotunda est, quomodo desiderium commoveat sapienti? Num pisciculi vibratione oceanus turbatur unquam?

95. Mendicatum cibum edens, ab hominum familiari conventu liber, ex sua voluntante pendens, ab ordinem deponendi et sumendi discrimine liberatus, ex assumentis in via circumiectis, laceratis ac tritis, tribonium male consutum gerens, sine fastu, sine sui ipsius studio et desideria coercendi voluptate, veluti nectare, unice fruens, poenitens quisque versatur.

96. O mater terra, pater vente, amice ignis, consors aqua, frater aether! iste coram vobis supplex et coniunctis manibus precatur, ut equidem, omnis stultitiae copiâ abiecta, flagrante atque immaculata flamma, quae homini bonis operibus purgato ex vestrorum obsequii favore emicat, in summo numine solvar.

97. Quod dulcius quam mel et butyro succulentius menti, ut nectar purae, profluit vocabulum divinum, hoc nos contenti sumus: quamdiu tales erogatae stipes ad ventrem sustentandum parari possunt, tamdiu conditionem, quae in opibus servitute paratis versatur non desideramus.

98. Pabulum innocens et nullo labore parandum ventus per creatorem serpentibus est destinatus et pecora, quae graminis germina edunt atque in pratis dormiunt, per illum quoque nutriuntur: eadem conditio parata est hominibus, mente praeditis mundi oceanum enavigandi patiente; quam si quaerunt conditionem, omnes animi dotes celeriter ad perfectionem proficiscuntur.

99. Verba danti talia reddant qui nugis adsueti sunt! nos vero a fuco immunes verba dare non possumus: insignis potius in mundo scientia distribuatur, neque leporis cornu: quis enim alteri hoc praebeat?

100. Antea sapientia mortalium, mente purorum, in curis alienandis constabat; procedente tempore sensualibus hominibus in captandis sensuum oblectamentis evanuit illa: quodsi iam nunc principes, exiguum tantum orbis terrarum possidentes, homines a libris sacris recedere vident, eheu, magis magisque indiem sapientia illa deprimitur!

SUPPLEMENTUM.

1. Coerceri potest ignis aquâ, solis calor umbellâ, elephas furiosus stimulo acuto, bos et asinus fuste, morbus variorum medicamentorum complexu, carminibus salutiferis venenum: sic omnibus rebus in Sâstris medicina parata, stulto autem non est medicamentum.

2. Poesis et symphoniae partium ignarus similis est pecori cauda et cornibus destituto: nam etsi vivit gramen non edens, illa tamen pecorum conditio ipsi quam maxime convenit.

3. Quibus neque est scientia, nec religio, nec liberalitas, nec sapientia, neque indoles bona, nec virtus, nec iustitia: hi inter homines, vitae onus portantes, sub hominum forma veluti ferae ambulantur.

4. Filius virtuti addictus, coniux carissima, dominus benevola facie praeditus, amicus dilectus, domestici fideles, mens aerumnis vacua, forma venusta, opes constantes, os eruditione ornatum: haec apud Vishnum clementem, coelicolam, optimum, mortalis assequitur.

5. Diviti omnes adsunt sensus, adest officium, sapientia indelebilis et eloquentia; at vero divitiarum calore relictus ille ipse homo statim mutatur, quod sane mirum est.

6. Tu quoque Châtaka, quum guttae hoc modo tibi discernantur, quam ob rem misera voce nostrae nubis beneficium exspectas?

7. Heus tu Châtaka, attenta mente amicum paullisper audias: multae nubes sunt in coelo, at non omnes eodem modo comparatae; aliae etenim pluviâ humectant terram, aliae frustra inclamant, quamcunque tu igitur vides illi statim querelam non effundas.

8. Quid faciamus de auri et argenti montibus, ubi arbores crescunt et arbores tantum? Malayum montem potius colamus; ibi enim adsunt aqua, Koli et Nimbi arbores ac Santalum.

9. Homines opere assequuntur praemium, sapientia opus consequitur, quapropter prudenti et agenti de futuro bene deliberandum est.

10. Quid lucrum est, prae bonorum familiaritate? quidnam malum stultorum consortio maius est? quaenam iactura rerum quae suo tempore cadunt? quid dexteritas significat prae gaudio de officiorum studio? quis heros cum sensus coercente certaret? quid prae uxore fideli opes? quid prae eruditione peregrinandi felicitas? quid tandem imperium cum sapientiae fructu comparatum?

11. Ab austera carentibus oratione et miti sermone affatim praeditis, sua uxore contentis, calumniam devitantibus hominibus ubique ornatur terra.

12. Orbis terrarum, unius vel herois pede calcatus, laetitia commovetur, gloriam expandens veluti per solem

13. Rubedo lotorum, hominum proborum munificentia et malignorum inhumanitas naturae qualitates tres sunt tribus.

14. Pilae cadenti similis cadens vir nobilis exsilit; ignobilis autem labitur ut glebae casus luteae.

15. Non comprehenditur cor mulierum, veluti facies per speculum reflexa, neque cognoscitur indoles, tanquam via in montis vertice aspera; mens ipsarum a sapientibus tremulanti in loti folio guttae adsimulatur: mulier scilicet liana est venenosa, malis tanquam veneni calicibus impleta.

16. Quod sic incedis o infinite, mea caussa hoc unice fit; aper sive Seshus, o domine, nonne mea caussa visibilis factus es? Quod unus ille terram immersam ex aquis dente protulit, hostilis Rahus caput praestans devorat iterumque relinquit.

17. Magnorum hominum in calamitate constantiae defectum videre si forte cupis: desine, desine ab hoc studio, cum mala cura et labore coniuncto! Aequoris quoque montium familia in fine cycli viribus suis erit destituta, neque tamen illam ob caussam oceanus parvi habendus est.

18. Poscit virorum victoriam, aut unguibus aut longo in manibus ense reportatam Fortuna, quae virginis instar gloriatur impetu.

19. Victoria tandem maneat forti qui averso vultu occiditur vel etiam paradisus: gloriam probi utrobique ex robore reportat et bonam sibi memoriam conservat.

20. Quis dicto non audiens est homo, cuius os frusto impletum? Tympanum vero, ore vacuo clamorem facit.

21. Si quando, forte fortuna scilicet, mundus esset sine lotis cur propterea cygnus formae mutationem experiretur tanquam corvus?

22. Venerandi sancti si quando virtutis instructionem praecipiunt, quae sui iuris docent praecepta, ea librorum sacrorum instar quoque habenda sunt.

23. Etsi vacillet terra illa, per testudinem, per immobiles plagae elephantos et per serpentum principem sustentata: natura hominum, mente purorum, non vel in mundi interitu vacillat unquam.

24. Serpente coronato vel serto, cum hoste truculento vel cum amico

versanti mihi, gemmâ ornato vel luto, in floribus iacenti vel in rupe, inter gramina vel inter liberos, eodem modo praetereunt dies quando in sylva sancta o Sive, Sive, Sive! ingemo.

25. Felices illi, qui animi commotionibus vacui, ad praeceptoris pedes gaudentes, mundi studium relinquentes, in Brahmi cognitione soluti, in optimi montis iugo, iuventutem transigunt: sed illi quoque felices, qui amicam, membris ex magni ac tumentis uberum vasculi onere fractam, vespertino tempore continuo amplectentes, in delicato lectulo dormiunt.

COMMENTARIUS

IN

CHAURI CARMEN EROTICUM

ET

BHARTRIHARIS SENTENTIAS.

17

COMMENTARIUS IN CHAURAPANCHASIKAM.

1. **A**rgumentum carminis indicavimus in praefatione. — Slocus quo Scholiastes commentarium suum auspicatur, sonat: *Difficultatum domino* (Ganeso) *salutato, Ganapas, Râmopâdhyâyi filius, commentarium hunc perspicuum in poema difficile disposuit.* Huic sloco tribusque prioribus carminis distichis versio aderat anglica, manu clariss. *Colebrookii* vel *Lassenii* confecta, quae hoc loco lectionem गणपतिः retinuit, quam metro contrariam in गणपः mutavimus. — Staturam puellae ac colorem (गात्रलावण्यं वर्णोत्कर्षं च Sch.) Chaurus arbori comparat *Micheliae Champaka*, quae in pyramidalem excrescit formam, floribus suaveolentibus, ex candido flavis, in tuliparum modum clausis, praedita (v. *Jonesium* Op. V. p. 128.). Schol. loco ex Mahesvaravaidyi lexico *Visvakosho* probat, गौरं non modo *flavum*, sed *rubrum* quoque et *candidum* significare; prius hoc loco intelligitur (पीताङ्गी), tametsi colorem puellarum candidum saepius quoque collaudent poetae; in *Brahmavaivartapuráno* constans mulieris epitheton est शुद्धचम्पकवर्णाभा ut fol. 24. 27. 30. 40. 106. cet. Eundem lexici versiculum citat *Mallináthus* ad Kirât. 8, 42.: गौरोऽरुणे सिते पीते igitur अरुणो in Schol. in ऽरुणो erat corrigendum. Oris suaviter ridentis cum loto expansa comparatio sexcenties in carminibus Indicis recurrit. Vocabulum रोमराजी ad capitis capillum pertinet, εὐπλόκαμος, non ad crines in pube, de quibus vid. *Bhartrih.* Sring. 15. — सुप्तोत्थिता denique attributum languescentis est e somno vix surgentis, hoc loco ex amoris colluctatione gravis puellae (cf. vs. 4.). In Scholl. परंपरापङ्क्ति ex coniectura scripsimus loco परंपरायाङ्क्ति dubitanter, de accurata verborum interpretatione paullulum haerentes.

2. Imago petita est de luna, quae lunarem lapidem चन्द्रकान्तं radiis penetrat ita ut prae voluptate contremiscat et sudore conspergatur, sive ut *Amarû* in Centuria erotica (vs. 1.) loquitur:

दृष्ट्वा यस्याननेन्दुं भवति वपुरिदं चन्द्रकान्तानुकारि ॥

Huius lapidis, quem Iaspidem suspicatur Careyus, mentionem iniiciunt poetae et ita quidem ut frigus simul ac sudorem semper commemorent cf. *Meghadût.* 72. *Vikramorv.* p. 111. *Mâlatî* p. 15. 48. 128. *Uttararâm.* p. 16. 108. — Foeminarum faciem lunae adsimilare nihil est frequentius omnibus Asiaticis; neque Graecis et Romanis incognita fuit haec imago: *Hymn. in Vener.* 89. ὡς δὲ σελήνη Στήθεσιν ἀμφ' ἁπαλοῖσιν ἐλάμπετο, *Musaeus* vs. 55. ibiq. Heinr. *Petronius* Satir. c. 127. *risit tam blandum, ut videretur plenum os extra nubem*

luna proferre. *Nova* sive *iucunda* iuventus, quae habeat pulchritudinis signa, per वय h. l. tantum indicantur; in compendium omnia redegit *Amarû* vs. 14. et versiculus in *Sâhitya-darp.* p. 46.:

> स्तनयुगमुन्नतमुरो नयने सुदीर्घे
> वक्रे भ्रुवावतितरां वचनं ततो ऽपि ।
> मध्यो ऽधिकं तनुरनूनगुरुर्नितम्बो
> मन्दा गतिः किमपि चाद्भुतयौवनयाः ॥

quae in *Chaurap.* postea seorsim laudantur. Ex his statim पीनस्तन adiungit noster, sive *durae stantesque papillae,* quemadmodum Plautus feminam *εἰαρόμαςον,* turgentibus et sororiantibus papillis conspicuam, *mammeatam amicam* appellat. Facit huc *Philodemi* Epigr. 18, 3.: Κἢν ςέρνοις ἔτι κεῖνα τὰ λύγδινα κωνία μαςῶν
"Εςηκεν μίτρης γυμνὰ περιδρομάδος.

et *Ovid.* Amor. 1, 5, 19.:

> *Forma papillarum, quam fuit apta premi,*
> *Quam castigato planus sub pectore venter!*
> *Quantum et, quale latus, quam iuvenile femur!*

3. Pro सक्तौ ubique perperam scriptum est सक्तौ, in Scholiis coniectura correximus रुचेष्टो quum सष्टो nullum sensum praebere videretur. Apis lotis delectatur, ideoque पद्मबन्धः vocatur, h. l. उन्मत्तवत्, de apibus flores vehementer appetentibus, ut similiter *Nicias* Epig. 7. μέλισσα – ὡραίοις ἄνθεσι μαινομένα in amantem translata figura; per मधुनि osculum et amasii saliva intelligitur, cf. *Amarûsat.* 2. *Epigr.* graec. ἀδεσπ. 55. νέκταρ ἔην τὸ φίλημα· τὸ γὰρ ςόμα νέκταρος ἔπνει. (plura vid. ad *Sring.* 7.)

4. Leviores in Cod. errores ubique iam correxit Lassenius meus, veluti बाहुलतां et in Scholl. vocabula quaedam perverse exarata. Idem vir doctiss. in Commentario melius scribi श्रमं सोढुं यस्कुवद् सङ्घं annotavit; nihil tamen mutavi ubicunque lectio tolerabilis textum aliquomodo explicat. Etenim prius puellae epitheton de iis dicitur quae adeo tritae sunt in Venere ut eam amplius exercere non possint, quod de viris nequitiarum magistri saepe praedicant, *qui duros nequeunt movere lumbos, Catull.* 16, 11. et *Ovid.* Am. 3, 11, 13.:

> *Vidi, quum foribus lassus prodiret amator,*
> *Invalidum referens emeritumque latus.*

Hoc quoque sibi volunt *genae pallidae* et πρόκοτται sive capronae atque anteventuli in fronte confusi, cf. *Ghatak.* 12. पाण्डुगण्डपतितालकान्तौ et *Sring.* 26. Per पापं amores furtivos intelligit haud dubie, non vero, quam corde tenere debeat amati memoriam, मत्स्मरणं ut Scholl. supplent.

5. Tres versui insunt comparationes, adspectum puellae, gracilem staturam atque incessum et pudorem, nobilis foeminae decus, simul praedicantes. Est quidem puellae ὄμμα βε-

βαρημένον ὕπνῳ (cf. *Sring.* 60.) sed nihilominus tamen oblique adspicit et stellae fulgorem conservavit, cf. *Kâvyaprak.* p. 36.:

गतेंदुचंद्राभरणा समुद्दीपितमन्मथा ।
तारका तरला श्यामा सानन्दं न करोति कं ॥

Schol. Nalod. 2, 50. et *Petron.* Sat. c. 126, p. 603.: *oculi clariores stellis extra lunam fulgentibus.* Adiectivum तरल de *stellis micantibus κατ' ἐξοχήν* usurpatur: तरलो भासुरे हीरे चंचले ऽपि *Vaijayantîkusha* indicat *Kirâtârj.* 8, 56. coll. *Sring.* vs. 10. Quae omnia quum ita sint, in Comment. कपिनिके corrigendum erat in कनीनिके *duae stellae,* sic enim *Mallinâth.* ad Kirat. 9, 18. ex *Visvo*: कनीनिकायां नक्षत्रे तारकं तारका ॥ Corruptum quoque in scholl. erat वजति वक्रो et in चलती वक्रोभू° mutandum; pertinet autem वक्र (i. q. alias कुटिल) ad textus vocem तिर्यक् de adspectu obliquo et furtivo amantum, alias कटाक्ष dicto, qui fit dum pupilla ad oculi angulum reflectitur sive ut *Amari* dicam definitione कटाक्षो ऽपाङ्गदर्शनं namque अपाङ्गौ sunt नेत्रयोरन्तौ । hisce nutibus cor hominum rapere dicitur mulier, cf. *Sâhity. Darp.* p. 353.: दत्वा कटाक्षमेणाक्षी जग्राह हृदयं मम । *Sring.* 2. et saepius. हंस: flamingo est, *phoenicopteros* L., Ibis Indica, cuius pulcherrimae speciei राजहंस: mulier gratiose incedens saepissime adsimilatur.

6. Oculos longiores Indis in laudem esse omnes norunt, cuius rei exempla sat multa in carminibus eroticis leguntur. महाविक्षेप in Comment. vocabulum antecedens explicat, Lassenius uncis inclusit hoc modo (मदि-?), quae literae in Cod. si forte exstant, दीर्घ a Schol. male praetermissum est. Pro भारतो गौरवं vero scripsi भारो गौरवं cf. insuper Schol. v. 7.

7. Vox सूत्रधार: e re scenica desumpta, illum denotat qui fabulam annuntiat et prologum recitat, h. l. primam saltatricem (cf. vs. 20.) et translate quidem illam quae gaudii choream ducit, mulierem igitur praecipuam. मद secundum Schol. vel मत्तता *ebrietas* est vel हर्ष *gaudium,* quod ultimum praetulimus, cf. tamen vs. 9. Pro सान in Cod. सम exstat, quod nec metrum admittit nec sensus, omne dubium praeterea tollunt Scholl. — व्यालोल denique ad कामं विपरीतं pertinet de quo vid. ad vs. 12.

8. Iam sese ad ea convertit Chaurus quae pulchrum amicae corpus ornabant, inprimis unguenta, quibus non capillos tantum et membra saturare solebant Indi delicatuli verum lectulos etiam inungere rebus odoriferis, cf. *Brahmavaiv. pur.* fol. 40.:

भुक्ता पीत्वा च संतुष्टा शयनं च चकार सा ।
तल्पे मनोरमे तत्र पुष्पचंदनचर्चिते ॥

cui adde *Proverb.* 7, 17. et *Catullum* 6, 7. *cubile, sertis ac Syrio fragrans olivo.* *Moschum,* कस्तूरिका unde *castor,* ex Kasmir repetebant Indi, *Santalum* e montibus Malabaricis. Suavis admodum in secundo hemistichio comparatio legitur oculorum cum avibus sese osculantibus, ad mobilitatem et nictationem referenda. खंजरीट *motacilla* proprie est (*the wag-*

tail), sed eadem hoc loco sententia adhibetur qua perdix चकोर *Sring.* 71. et *columba* in *Cantic. Canticor.* 4, 1.

9. Pro रक्तां *rubicundam* = लोहितमुखीं aliam lectionem proponit Schol. आसक्तां (rescribe सक्तां ob metrum) h. e. *vino deditam*, quae ut Lassenius monuit reiicienda videtur: neque enim vinosam puellam laudare solent poetae sed eam duntaxat quae in voluptatibus tantum amatoriis potu sese exhilarat, cf. *Kirât.* 9, 41. seq., qua de re *Ovidius* (A. A. 3, 763.) puellam monet ne tantum bibat: *qua patiens caput sit, animusque pedesque constent.* मधु *vinum* interdum est, frequentius tamen οἰνόμελι sive mulsum ex vino et melle mistum, saepius potus quoque inebrians ex florum succo paratus, ut Schol. adducta *Amari* (p. 320.) auctoritate testatur. Idem लोला ex Amaro per हेलां explicat, quo προσπαίζει puella virumque variis illecebris, facete dictis et iocis pellicit; observatur tamen inter utrumque vocabulum discrimen, vid. ad *Sring.* 1. ubi integrum lexici versum adduximus. काश्मीर omne id est quod ex regione Kasmir advehitur, ut *moschus, costus speciosus*, h. l. कुंकुम *crocus*, quo capillos tinxisse Indos veteres iam tradiderunt: *Indis*, Solinus refert, *omnibus promissa caesaries, non sine fuco caerulei aut crocei coloris.* Neque tales τριχοβάπται Romanis incogniti erant, unde *Petronius* fragm. p. 667. *cedit crinibus aurum* (ubi vid. *Burmannum*) et *Ovidius* de Ariadne: *croceas irreligata comas* qua de re Interprett. consule ad *Ovid.* Amor. 1, 14. A. A. 3, 163. et *Junium* de coma p. 555. et de iis quae ad mundum muliebrem in universum pertinent, *Plauti* Aulular. 3, 5. — गन्धः *fragrantia* speciatim de Santalo venit, मृगनाभिः *moschus* est et कर्पूर *camphora* cuius succus in Betele conficienda adhibetur. Vocabuli पूग significatio *copia*, ex *Amaro* (p. 294.) indicata aptissima est, maluimus tamen de *nuce Areca* intelligere ut Schol. et *Sringar.* 48. Ceterum vid. Indiam nostram II. p. 173.

10. Plenam et immaculatam puellae faciem describit poeta ita ut attributa omnia ad वदनं referantur. कनकगौर *color aureus* crocus est, ut *Visvakosha* docet et ad अंगरागं pertinet, quod hoc loco non simpliciter fucum sed signum frontale तिलकं ἐπιῤῥίνιον significat. *Sudorem* in facie amantium poetae Indici saepissime commemorant (cf. *Sring.* 26. 33.), quod ex nostra quidem sentiendi ratione satis putidum est, neque tamen eleganti ceteroquin Tassoni insuetum, cf. Hierosolym. 16, 18.:

e'l suo infiammato viso
Fan biancheggiando i bei sudor piu vivo.

iucunda enim putantur in formosis quae alioquin defoedant, ut aït *Bhâravis.* Kirat. 7, 5. रम्याणां विकृतिरपि श्रियं तनोति ॥ Quae ultimo loco additur comparatio de luna desumpta est post eclipsin (उपराग) libera, qua de re vid. ad *Niti* 27.: Docet igitur puellam post labores iucundiorem sed paullo languescentem praebere faciem ut post interlunium lunam.

Ludit eodem modo *Macedonius* Epigr. 5. ubi σύνοδος ad concubitum et αὐξοσέληνον ad ad faciem puellae refertur, neque vero cum clariss. Jacobsio ad opulentiorem illius conditionem.

11. Difficillimus omnino versus ob corruptelas quasdam in textu forsan et in scholiis omnino latentes. Primum enim जुतवति Locativ. partic. praesentis *ter* scriptum est, quam vocem, quum nulli adscribenda sit radici, coniectura in च्युतवति *abienti* commutavimus; simplicior fortassis coniectura क्षुतवति *sternutanti* fuisset, praesertim propter solitam huius librarii inter ज et क्ष confusionem, dummodo significatio *ingemere, susurrare* vel simile aliquid in themate hocce lateat. E Scholl. verum elici haud potuit, quia सिक्तां कुर्वति eadem corruptela laborat, neque vocabulum invenitur commode substituendum; सिप्रां tamen suspicamur. Hoc unicum in aprico est poetam puellae valedixisse propter rixam amatoriam iratum. Quae autem Schol. addit ad sensum uberius indicandum, ulceribus quoque laborant, legitur enim कसमन्द् - नेद्भन्दूं - सवेधव्य et कर्णपाशातिर्थिं quae omnia corrupta videntur et mihi certe obscura sunt. Varians lectio वनालयन्त्या *tacenti*, qua distichon claudere debet, ferri potest.

12. Faciem denuo delineat poeta, qualem puella inter nocturnas voluptates praebuit eas, quas *contrarias* appellant, ubi scilicet foemina partes in concubitu petit superiores, cf. *Amaruś.* vs. 5. *Benary* ad Nalod. 2, 60. *Stenzler* ad Brahmav. p. 36. Schol. hanc ad rem distichon adduxit in Mst. omnino corruptum, legitur enim इत्यं सुरमर्दसमुभत et in fine कुत्रोत पुरुषेतं Slocum correximus ex coniectura ita ut sensus sit: *quae hoc modo ex concubitus frictione enascitur lassitudo, ubi puella amatum sub se deprimit, ea viris iucunda est;* कृताय: igitur idem exprimit quod उपरिष्टा नारी in versiculo quem excitavit *Lassenius* Pentapot. p. 88. Reliqua in scholl. faciliora sunt et textum apprime explicant, neque enim de vocabulo घृष्ट dubium relinquitur ullum, quanquam in lexicis hac significatione (चिह्नित) non legatur. In textu si modo recte descripsi, *Chezyus* घृष्टे corrigi iubet contra metrum, fortasse घृष्टि voluit Abstractum, quod de *Santáli pulvere* in Scholl. vs. 15. legitur. Ad hunc nostrum versum Scholia corrupta sunt, habent enim घृष्ट et वृष्टो quorum ultimum vocabulum magis sane arridet, quum sit *pluvia conspersus.* Possis fortasse कनक hoc loco (coll. vs. 10.) de floribus eorumque polline intelligere quos in auribus gestare solitas Indicas mulieres scimus (vid. *Bartholinum* de inauribus Veterum p. 69.), substituimus tamen in aureis ornamentis utpote frequentioribus. Dependebant ex his margaritae et lapides pretiosi, ut rubinus, पद्मराग apud *Amarúm* vs. 25. in Satac.

13. Quatuor sunt quae in amica laudat Chaurus: nutus amabiles, dein membrorum tremorem, pulchras porro papillas, strophio sive fascia, qua virginalis papillarum tumor cohibetur, per pugnam amatoriam relaxata (vid. de ταινίῃ μαστῶν *Mayum* in Observatt. sacris III, 3.) et labia denique vulneribus ex osculatione insignita. Multi sunt poetae, Indici non modo

sed Graeci quoque et Romani in hisce amantium morsiunculis commemorandis: *Lucret.* 4, 1104. *pressantes dentibus ora. Ovid.* Amor. 3, 14, 33.:

Cur plusquam somno turbatos esse capillos
Colloque conspicio dentis habere notam.

Vid. Interpp. ad *Horat.* 1, 13, 12. *Tibullum* 1, 6, 14. *Propert.* 4, 3, 25. *Catullum* 8, 16. 68, 127. et *Scioppium* in Lus. p. 92. Omnem nugarum scenam in compendium misit *Plaut.* Pseudol. 1, 1, 62.:

Jocus, ludus, sermo, suavis suaviatio,
Compressiones artae amantum comparum,
Teneris labellis molles morsiunculae,
Papillarum horridularum oppressiunculae.

Hac in re *Bharavis* Kirat. 9, 49. queritur Amorem vel in gaudiis saevum esse quum tamen glorietur lenitate, nam unguium fissuris amplexus esse coniunctos et oscula dentium morsiunculis tantum infigi:

आहृता नखपदैः परिरंभाश्
चुंबितानि घनदन्तनिपातैः ।
सौकुमार्यगुणसंभृतकीर्तिर्
वाम एव सुरतेष्वपि कामः ॥

coll. *Ritusanh.* 4, 6. दशनाग्रभिन्नान् अधरान् et 4, 12. In scholl. multa erant corrigenda, quae Lassenius iam obelo notaverat et ita quidem comparata ut verum facile esset indagatu.

14. Comparatio manuum cum Asoci surculis ad digitos pertinet, qui rubro tincti huius floris calici similes fiunt, ac si dicas ῥοδοδάκτυλος; cum flore purpureo Kuruvaka comparat *Kálidás. Vikramor.* p. 25.: अये स्तोनत्नपाटलं कुरुवकं श्यामं । Arabes cum uvis; exempla praebet *Hariri* consess. II. p. 25. Plura collegit *Böttiger* in Sabina I. p. 316. 320. *Asocus* (Jonesia Asoca) frutex purpureos et suaveolentes flores producit, adspectu admodum iucundos: *the vegetable world scarce exhibits a richer sight, than an Asokatree in full bloom* verba *Jonesii* sunt in Operib. V. p. 113. — In secundo hemistichio उच्छसित scribit Codex, Scholia autem bis उकूसित utraque vox incognita, quarum posterior metrum insuper violat; Commentarius per पुलकित *gaudens*, a capillorum prae gaudio horripilatione (पुलकः) desumptum explicat, ita ut उठसित possis suspicari, attamen उच्छ्वस् *suspirare* sed proprie *efflorescere* magis convenit, cf. *Vikramorv.* p. 66.: नोच्छ्वसति तपनकिरणैश्चन्द्रस्येवांशुभिः कुमुदं ॥ Slocus quem Schol. ad rei illustrationem attulit vitiis laborat et cum lexici Visvi hemistichio conflatus in Mst. cum Lassenii notulis hoc modo sonat: विकसितकपोलां तमुफुल्ललोचनं (sic) यत् किंचिद् विसे (sic) तदन्तार्यं हसितं स्मितं विदुभित्तिः कुम्भे (?) प्रदेशे च । संविभागावकाशयोर् ॥ Error scribarum inde enatus est, quod विदु interstitium significat inter frontis elephantinae protuberantia (भित्तिः); sed novum ab hac voce incipere debet enuntiatum, igitur कुम्भे quod

fortasse melius cum vocabulo sequente coniungeretur, emendavimus, quia कुम्भप्रदेश de elephanti genis saepius legitur. Qua emendatione facta विदु: verbum erit et वित्ता: legendum, hoc sensu: homines peritos iam ex signis externis gaudium animi posse cognoscere. प्रहसितं metri caussa scripsi, mallem tamen उच्छ्वसितं ni longius abiret a literis scriptis. यो भवति quae cum plurali antecedente non concordant in pluralem convertimus.

15. In iisdem fere descriptionibus pergit et primum corporis amicae meminit unguibus scissi ut fit in pugna Venerea; dein gestum pudibundae indicat puellae quae surgens pallium manu tenuit ne conspiceretur nuda. Ad magnam difficultatem evitandam vocabulum न्यस्तं transposuimus, legitur enim in Cod. न्यस्तं स्मरामि नखरक्षतलक्ष तस्याः quam quidem correctionem, quum लक्षं metrum prohibeat, unusquisque spero necessariam putabit; alioquin certe लक्षितायाः scribendum. Ad compositum कनकरेणु, quod Santali nomen est (ut vs. 10. croci) explicandum Schol. regulam *Vâmanajayâdityi* adducit, qui commentarium *Kâsikâvritti* nominatum in Paninim composuit; scilicet compositum illud non Dvandvum est, sed इव supplendum, ut *Mallinâthus* docet eadem regula utens ad Kirât. 7, 28. et 9, 78. ubi बिम्बाधराः explicat: बिम्बतुल्या अधराः शाकपार्थिवादित्वाद् मध्यमपदलोपिसमानाधिकरणसमासः ॥ In scholiis multa erant emendanda levioris momenti. Locus e lexico *Vocabulorum oceano* fortasse desumptus est, alias शब्दार्णव: nominato (*Colebr.* praefat. ad Amar. p. 9. Nol.), a Mallinâtho ad Kirât. saepius citato.

16. Ornatum puellae commemorat: stibium, florum serta in capite (vid. *Sring.* 24.), dentium nitorem e Betele rubicundum (*Sring.* 12.) et armillas (*Sring.* vs. 8.). कज्जल sive अंजन collyrium oculorum est, ex plantarum quarundam succo (*Lichen roccella* L. vid. *Böttiger* Sabin. I. p. 52. et *Beckmann* Erfind. I. p. 338.) et minerali, (galena fossulata) quod in India maxime reperitur, praeparatum, unde nominibus Asiaticis ad Graecos Romanosque transiit. Etenim ψιμύθιον, στίμμι *stibium* et *Antimonium* ex إثمد corruptum esse iam *Melus* vidit (Bibliothec. Bremens. VIII. p. 796.); Arabes et Hebraei *Kohol* كحل appellant unde κόλυριον descendit (vid. *Grand* de stibio, in Mus. Hagan. III. p. 175.) et in genere פוך unde πυκάζειν et *fucus*. Hoc oculos et palpebras illinunt mulieres Asiaticae ut languidiores videantur, unde *supercilia de pyxide proferre* dicit *Petron.* c. 110. p. 505. coll. *Artemidorus* Oneiroc. 1, 27. de mulieribus: αὗται γὰρ ὑπὲρ εὐμορφίας καὶ μέλανι χρίονται τὰς ὀφρύας, quem morem Veteribus apprime notum ad vividum depingit quoque Iuvenalis Sat. II. v. 93. sqq.

Ille supercilium madidae fuligine tactum
Obliqua producit acu pingitque trementes
Attollens oculos.

Vocabulum in Cod. आघत, in Schol. आघत, आघन et परिघत scriptum, ubique produximus, idque metri caussa.

17. Vinculum comae hoc versu memoratum taenia est de qua vid. Sring. vs. 26. Ceterum distichon facillimum est et librariorum quae in textu deprehendebantur sphalmata e commentario facile erant sananda.

18. Regiam domum, ubi virginem nobilem compresserat, describit, lampadibus undique resplendentem, quae quidem in serti speciem erant dispositae, in formam fortasse peculiarem nobis ignotam quemadmodum Chronica de templo Sumnâthi narrant, radiatione adamantum, qui in candelis apte collocati erant, illuminato. Locum dedit *Wilken* histor. Gasnevidar. p. 212. not. — Insolitum vocabulum मयूष nolui in मयूख mutare etsi in nullo lexico illud invenitur. Scholl. in Cod. maximopere corrupta erant, in secundo praesertim hemistichio, ubi maioris momenti est घुम्र्ह्याव्यं a nobis in शब्दैश्च: mutatum, sermone scil. fraudulento utebatur puella, quum diceret: iam mihi somnus supervenit; ita tertium membrum unicum quasi attributum praebet, ut Schol. solita formula कथं भूतां तां bene indicat. In textu praeter alia minora calami vitia corrigendum erat संमुखदर्शनोत्थां in उत्थां pro उत्थितां ut in schol.

19. Corruptelas quantum fieri potuit sanare studuimus, neque tamen attinet omnes referre. Offendit quam maxime लचोकुरंग° metro contrarium, लच्छ् *distinguere* in prima compositi sede stare nequit, tentavimus igitur लसतीं tanquam novum puellae attributum, quod facile in Scholl. praetermitti potuit non item si vocabuli compositi pars fuisset. Schol. mutilata कुरंगनयनां नयने कुरंगस्य मृगस्य स्वनयने यस्याः rei accommodavimus: mulierum oculos cum dorcadum per totum Orientem comparari, idque ob pulchritudinem et magnitudinem, ut Arabes docent (ويشبه عيون النسا بعيون بقر الوحش فى حسنها وسعتها) non est quod probemus exemplis. Pro निकृतस्य legendum esse निधुवनस्य *Lassenius* iam observavit, ea vero quae sequuntur एकपात्रां घोरप्राधारभूतां तां molestiam creant haud mediocrem, violant enim regulam, quae statim additur, पात्रं in huiusmodi compositione genus non mutare (cf. similem observationem vs. 39.) neque commonstrant quid per पात्रं h. l. sit intelligendum: nos *labiis iucundam* in vocabulis corruptis latere suspicati sumus. Sequuntur dein: पुनः कथं भूतां तां स्रावहोधा एयान्तीं कीं quae sensu prorsus carent; responsum est स्रवहन्तीं et nova interrogatio किं, sed quaenam vox in literis relictis intermediis lateat, non extrico. Post श्रागरूपां तत् vocabulum नमुतत् eiecimus.

20. क्षितितल hoc loco planities est in qua saltabant puellae, quas omnes superasse dicit amatam membrorum subtilitate ac suavitate, cf. 7., de choreis ipsis रेखा *linea* venit. Deus *Kâmas* quinque floribus tanquam telis repraesentatur, unde कुसुमायुधः पंचशरः similibusque nominibus vocatur cf. Anthol. graec. IV. p. 118.:

Φεύγετε τοξοφόρον τοῦτον τὸν Ἔρωτα· τιτρώσκει,
Καὶ τούτου πεζάει σώματα πάντα βέλη.

21. Singulari utitur comparatione Chaurus: puellam incessisse ac si veste madida fuerit in vo-

luta, ex saltatioue forsan lassata; लग्न de incesso quoque usurpatur cf. Schol. Nalod. 4,9.— प्रौढप्रताप: ut ubique pro प्रौढ legeodum, Amoris epitbeton io Scboll. de vigore et poteutia explicatur. Multae omuioo io hoc disticho corrigeodae eraut librarii hallucinatiooes sed metri et commentarii ope facile exstirpaudae.

22. Versus ad lectionem in totu carmine facile vexatissimus; tertium enim in Cod. membrum hoc modo sooat: हंहो अत्र वियोगवह्नि: सु° cuius vocabulum वियोगवह्नि: scholia tueotur repugnaute tamen metro. Mensura requiritur – – ⏑ | – ⏑ ⏑ | ⏑ – ⏑ | ⏑ – ⏑ | – – ad quam restitueodam multa tentavimus, v.c. हहो ut scholia scripserunt, तद्विरहाग्नि: - विरहानल: - वह्नि: - विप्रेषवह्नि:, inseroimus मया aliaque, in quibus tameu omnibus nulla medela inveniebator. Vocabulum io Comment. मया iodicat *separationis ignem* nou ad puellam pertinere et hauc quidem ob caussam मे suspicati sumus; वह्नि: uullo modo potuit retioeri, *dolorem* tamen simul exprimit विरह: cui स praemisimus, ab acutioribus ceterom criticis meliora exspectaotes. Posses etiam मे तदनल: propooere, sed dubia heic soot omoia. In scholiis mutilata eraot haud pauca, in quibus restitueudis feliciores nos fuisse speramus: vocabolum शिरोषपुष्पकोमल° motavimos io शिरीषपुष्पकोमल° *corpore veluti Sirisha flos tenera* cf. *Kirât.* 4, 36. शिरीषकोमल *Sâhityad.* p. 68. शिरीषमृद्वी सीता *Mâlati* p. 85. 162. शिरीषपुष्पाधिकसौकुमार्य: *Raghuv.* 18, 44. rell. Vocabula न प्राध्यते नापार्यते corrigeuda eraut in न प्राध्यते न पार्यते ut iu Schol. vs. 31., विधात्रापु io विधात्रा सप et sic io reliquis mioorihus.

23. Commeutarius कुसुमायुध ad ultimum membrum retulit, melius si qoid seotio, ad voluptatis templum pertinet, io quo puella reguat Dei Amoris instar (cf. Sriog. vs. 16.). Vocabulum मन्दिर *templum, palatium,* origiuem dedit latiuo *Mandra.*

24. Sermooem confusom puellae laudat Chaurus, ut simili modo poeta iu Dasarûpako, a Visvauâtho citatus in *Sâhityad.* p. 71.; cuius versiouem vid. apud *Wilson.* theatr. Indic. p. 52. Edit. germao.:

सार्थकानर्थकपदं ब्रुवती मन्मथाक्षरं ।
नीदूर्ाद्धमीलिताक्षी सा विलिखितास्ति मे हृदि ॥

Levioris momenti sunt correctiones a uobis factae.

25. ग्रस्त necessario ad vocabulum proxime sequens refereudom est, Scbol. ad अंशुककेशपाश coustruxit. Rem ipsam uon beue capio, uisi अंशुक de capitis velamento intelligas, quod uoa cum capillitio noctu decidere finguot poetae, vid. *Sring.* 26. Dualis iu Schol. ad cirrum fortasse geminum, *περιεϛρεμμένον καὶ τετημελημένον*, pertioet, quum uous tantum uodus, एकवेणी mulierem lugentem iudicet.

26. श्रावक pro श्रायिक dedimus e Scholl.; in his deinde scriptom erat स्वर्गापर्गौ quod ex loco *Amari* p. 29., ubi tameo मोक्षोऽपवर्ग: taotum legitur, iu स्वर्गापवर्ग facile erat corrigendum, neqoe tameu, ut videri possit, in textum recipieudum. *Papillas* lacte veluti uectare impletas

denno laodat noster vs. 46. cf. *Amarû* vs. 42.: लावण्यवारिपरिपूरितशातकुंभकुम्भौ । *Sosipater* Epigr. 3.:

Καὶ μαζοὶ γλαγόεντες, εὔζυγες, ἱμερόεντες,
Εὐφυέες, πάσης τερπνότεροι κάλυκος.

Anthol. latin. 3, 219.: *conde papillas, conde gemipomas, compresso lacte quae modo pullulant.*

27. Pro करोमि in scholl. est वरामि *quid eligam,* quod quum glossa forsan sit, in textom noluimus recipere etsi magis haesitationi convenit. Prioris hemistichii sensus pendet a verbo वलति in Comment. वलति scripto, वल् autem *tegere, circumdare* et *adhaerere* significat, ut *Nalod.* 3, 5. obi com Locat. construitor; Schol. यशस्वयति *celebrat.* Excnsat nempe poeta, quod puellam laudans, in versu aotecedeote Deos neglexerit. Hunc sensum indicantia Commentarii verba in Cod. corrupta erant hoc modo: हे धीरा: भहि मम शक्यं इह तद्दोषविस्मरणं मकनिन्दं चनकर्णयामान् यत्नकृत° Nos vera suboluisse speramus et iam nunc haec sunt: *o intelligentes, non sane potest mea talis Deorum oblivio vituperari, neque etiam evitandum vituperium ab aliis hominibus profectum, propterea quod vos omnia iam intelligitis.*

28. Dolorem commemorat poeta quem conceperit puella de sopplicio amati invenis certior facta. In Cod. versus vigesimus septimus ad haecce scholia repetitus erat, ex quibus tamen distichon nostrum facili negotio restitoi potuit, id quod fecere *Lassenius* et *Chezyus,* qui तां मे गतिं प्रति et particulam तु coniectura proposnit: nos intacta reliqnimus omuia, quia sane aliud quidquam substitui haud potest. Pro वचनं in fioe Schol. scripsimns प्रवचनं.

29. Sententia satis perspicua est et illis Bhartriharis (*Sring.* 74. 82.) mnlieres nil nisi venenum esse, contraria. In Schol. emendavimus minora librarii sphalmata et प्राणावनिकर्त्री *terram natalem parantem* legimos loco: प्राणावलीं वनकत्री ॥

30. Distichi, quod in ore poellae laodando unice vertitur, stnuctnram bene indicant Scholia, in quibos correximos ज्ञातीविधे यस्मिनीति in ज्ञातिविधे यस्मिन् इति et कामपत्नी ut vs. 32. denuo scriptum in कामपति ut alias रतिपति: vocatnr Amor.

31. Magna misericordia commotam fuisse pnellam praedicat, tunc quando vinctus abduceretur per homines gynaeceum curantes, quos Yami servis inexorabilibus adsimilat poeta. Scholia iisdem vocabulis ut versn 22 vitiata in integrum restituimus.

32. In texto ante लावण्य° litera ग redundabat atque in fine scriptum विलोकतयत in विलोकयते यन् mutavimos, quod Schol. praebent, nisi quod येन perperam pro यन् exaratum ibi est.

33. Initium scholiorum mihi suspectum est et ex vs. 8. videtur repetitum qoum de lectulo heic non agatur. Secundi hemistichii corruptelam मन्योमकनलयौवन° iam sustulerat commentario doce *Chezyus.* Slocus in Scholiis ex Bhagavadgîta desumptos, exstat 8, 6. De स्थिरराशी in fine dubito, possis coniicere स्थिररसो, aut, qnod praetulerim, स्थिरसारो.

34. Sensus est: dolorem commovet mihi absenti quando apes circumsusurrant virgioes qnod ipse ad amicam pervenire non possim; scilicet apium copia os puellarum osculari gestit, lotum putans (cf. vs. 3.), dum illae lacertos fruticis surculo similes teneros movent et armillas concutiunt. Eadem imagine *Bharavis* (Kirât. 8, 5.):

तनूरलक्तारुणपाणिपल्लवाः
स्फुरन्नखांशूत्करमञ्जरीभृतः ।
विलासिनीबाहुलतावनालयो
विलेपनामोदहृताः सिषेविरे ॥

unguentorum odore captae sylvae apes sequebantur puellas, teneros, lacco rubros manuum surculos habentes; quae unguium vestigiis veluti Manjaris striatae erant, brachiis ceu lianis ornatae. Neque Veteribus insolitum apes in os amasii volare nt inde mel ebibant, cf. *Meleager* Epigr. 108.:

Ἀνθοδίαιτε μέλισσα, τί μοι χροὸς Ἡλιοδώρας
Ψαύεις; κ. τ. λ.

et *Strato* Epigr. 88.:

Βουποίητε μέλισσα, πόθεν μέλι τοὐμὸν ἰδοῦσα
Παιδὸς ἐφ' ὑαλέην ὄψιν ὑπερπέτασαι;

भ्रम् *errare, circumstrepere* verbum proprium de apibus, unde ipsa भ्रमरः vocatur, noo per ὀνοματοποιΐαν ut βομβύλιος παρὰ τοῦ βόμβειν, द्विरेफ nomen a forma duplicis literae Rephae traxit eadem: द्वौ रेफौ वर्णविशेषौ येषां ते द्विरेफाः *Mallinâth.* ad Kirat. 8, 11. De vocabulo लम्पट *lingens* quo scholia utuntur vid. ad Bhartrib. *Vairâg.* 67., sic लिह् *lambens* (ut leg. Schol. Nalod. 2,3.) aliud apis oomen est. Ceterum magnam creavit molestiam घुणोपिशब्दो et postea घुण in scholiis, ad घाने ut in Cod. ultimum versus membrum incipit, aperte pertinens. Posses quidem घाने illud de *morte* sumere (cf. घन्तार्थ, निधनं etc.) et in scholiis घाते *in excidio,* घोरे *in horrore,* घासे *in planitie* vel similem vocem divinare, nam घुण *termes, insectum,* quam alienum sit ab hac sententia, quilibet ipse videt. Omnino falsi autem sumus cum घ्राणे vocabulum substitueremus ita ut Chaurus diceret: se iam amicam cogitare simili fragrantia oborta; etenim unica vera lectio ad quam Schol. घु°शब्दो nunc demum nos ducit घूर्णे est, hanc io versione sumus secuti, itemque in textu et scholiis (घूर्णादिशब्दो lin. 1. केषां घूर्णे lin. 4.) restituere suademus.

35. Cohaeret versus cum antecedente, nam et ipse poeta olim tanquam apis ex amasii facie mel suxit et ebrius puellae mammas vulneravit, quemadmodum puella amatum lacerat ebria *Amarûsat.* 15. दृष्ट्वा करक्षतं मधुमदक्षीबा vid. supra vś. 13. *Nalod.* 2, 58. Unam in Commentario obscuritatem लक्षितु लक्षणो हृता या tollere studuimus legentes लक्षिता लक्षणोर्हृष्टाया: *insignita signis iisque gaudens puella;* primum vocabulum उद्भिन्न explicat, quod de plantis germina agentibus dicitur, verbum हृष् autem vix abesse poterat, quia horripilatio Indis

signum est gandii, *Hemachandrus* ad Kirât. 12, 41.: रोमांच: कण्टको रोमविकारो रोमहर्षणं et *Trikândaseshas* cit. ad Sisupal. 1, 74.: रोमोद्भेदस्तु पुलकं त्वक्पुष्पं तु त्वगंकुरं.

36. In scholl. erat मुंचामि sed male, id quod vocabulum quod statim additur मुखकमल docet. शठ गृहाण in iisdem possis quidem in प्राणान् गृहाण mutare, ut legitur *Gitagov.* 7, 9, 3. simplicius tamen est शठाय *statim.*

37. In verbis singulis nihil erat mutandum sed de sensu accuratiore non omnino liquet. Videtur tamen versus cum antecedente coniungendus poetae consilium amicam deserendi exprimere, (ut vs. 11.) ita ut dicat: quum amata ad preces meas non responderet taedio adfectus sum in pulcherrimo ipsius domicilio ubi chori fiebant et παρθενεῖα cantabantur.

38. Dicit poeta se nescire utrum Dea sit illa an ad hominum animos conturbandos creata mulier. ईशपत्नी, uxor Isi sive Mahadevi est, scilicet *Pârvati;* अप्सरास्ता *Urvasî* illa est Apsaras quae Arjunum, Indri iussu adiens, exsecratione punivit ut episodium a clariss. *Boppio* editum narrat, ad quam fabulam ipso virginis coelestis cognomine respicere videtur Chaurus. Particulam वा metri gratia in fine addidimus.

39. Sensus est: illum demum qui aliam huic puellae similem invenerit, ipsius pulchritudinem describere posse; non autem exstare similem, igitur non posse depingi. In Scholl. श्रापयितुं corrigendum erat in ज्ञापयितुं *notum facere;* अनुदृष्ट° potest quidem ferri, sed iam praefero cum Commentario legere अदृष्ट° *cui similis non est visa, cui nulla similis.* Vocabulum परिग्रह masculini generis est, neque hoc mutatur voce ad *familiam* et *uxorem* relata.

40. Terminatio श्यामां ut vs. 2. explicanda de iis quae tacet poeta, pulchritudinis notis. Vocabulum श्यामां significatione cepimus vulgari, denotat praeterea *puellam suaviter loquentem, sedecim annos natam* et *virginem intactam* ut sloco, ex Lexico aliquo fortasse desumpto, probat Scholiastes.

41. Attributa omnia ad os redeunt. De luna auctumnali serenissima vid. ad. *Vairâg.* 86. Viros devotos amori resistere non posse saepe gloriantur poetae ad suos ipsorum excusandos amores, cf. *Bhartr. Sring.* 65. et de sylvis amoenis similiter *Kâlidâs.* Ritusanh. 6, 23.: चित्तं मुनेरपि हरन्ति निवृत्तरागं प्रागेव रागमलिनानि मनांसि पुंसां ॥

42. Pergit in ore puellae describendo illudque vocat, a lacu desumpta metaphora: *lotorum polline,* hoc est fuco et collyrio, *amoris aqua,* h. e. saliva, et *gaudiis* omnino plenum. Ad aquam proxime pertinet मकरध्वजतापहारि pro quo ter in scholiis कारि scriptum est; potest quidem ex mente Indorum dici: lacum lotis venustum *ardorem accendere,* at quum Schol. शमन inserat, et ibi sane कारि addendum, lectio textus est praeferenda, namque saliva cupidinem quasi exstinguit et aufert. In ultima distichi linea निरन्तं quo metrum violatur, exstabat, in Commentario नियतं eadem confusione quae in *Bhartr. Nit.* 41. et *Vairâg.* 18. deprehenditur. Ubique scripsimus नितरां *certe, utique.*

43. Sensus est ut vs. 39.: puellam pulchritudine incomparabilem describi non posse quamvis multae sint in mundo mulieres formosae. Atque hoc dolorem auget poetae, quod ne ipsius descriptionem quidem praebere possit; sed विषाद: non urgendum duco, quum idem fere exprimat quod in reliq. स्मरामि. Hemistichii secundi initium in Cod. legitur अन्याभिरुपमितुं hoc est अन्याभिर् उपमितुं ut Schol. exhibent, inseruimus tamen इति ad lacunam metricam explendam; videtur enim haecce particula bis in sententia lecta a Commentatore. *Metri necessitate* च insertum esse, ut Scholl. dicunt, non dixerim, auget enim epitheton mundi, ac si dicas: *quum tamen, et sane.* Minora scripturae menda tacite sustulimus.

44. Se ipsum comparat poeta cum loto ab aquis relicta et in luto marcescente, quam tamen puellae memoria refocillat et recreat veluti unda. Similis in malam partem comparatio vid. *Sring.* 30. Male scripta erant विचि et in Scholl. कन्दर्प: pro कर्दम: *lutum, coenum,* ut leviora omittamus.

45. Sensus eodem redit quo vs. 38., dicit enim: illam regis terrestris filiam pro Indri nata possis habere. *Indrus* (शतमन्यु: Schol.) princeps est Deorum minorum et coelestium reliquorum. धूर्णनेत्रां in textu, cuius prima syllaba in Schol. semel excidit, haud dubie falsum, mutavimus in घूर्ण° *vacillans.*

46. Insolentior paullulum comparatio staturae cum वेदि quod secundum Amarum *altare* et *postem* significat illam ad quam hostia alligatur; अन्तर्वेदि in architectura *intercolumnium* est, *columnam* igitur posuimus teneram. Vocabulum संभृत *ferens* in simili structura legitur *Bhartr. Sring.* 44., de imagine ipsa cf. vs. 26. supra.

47. In singulis verbis nulla obscuritas deprehenditur, dummodo teneas gradum depingi a prima puellae verecundia usque ad concubitum, ut *Sring.* 4. Omnino cf. *Lucretium* 4, 1103. *adfigunt avide corpus* et quae sequuntur.

48. Secundum ad amoris pugnam pertinens attributum me bene cepisse non dixerim; de re ipsa nullus dubito, exprimitur enim illud quod Graeci χειρομαχεῖν appellant, ambigua tamen est lectio अन्योपघ्नन्ध° uti scripsimus, ut etymologiae saltem satis faceremus. In Cod. exstat अधोपधांघ° vitiosa omnino scriptura; de lotis sermonem esse, Scholia produnt, sed ibi quoque lacuna videtur esse inter पंकजासनादि et vocabulum sequens. Pro ओष्ठ *labium* in Scholl. हृष्ट erat; correximus दष्ट *morsus,* ut sensus, non vocabulum redderetur.

49. Sensus prioris hemistichii est: ab illius amore separatus equidem ne momentum quidem vivo sed vita mea ipsa mors est. In Commentario nonnulla erant corrigenda: वि न, a nobis in विना mutatum, quo Schol. अन्तरेण vocabulum explicet, विना et अन्तरेण enim eadem significatione etiam cum Accusativo construuntur cf. Wilk. Gram. p. 622. nr. 1251.; अन्यविधिना bis scriptum semel delevimus, न vero ante भवामि intactum reliquimus, quum प्राणामुक्तो न भवामि *vita privatus, non existo* ferri possit. Dein भात: male exaratum pro भवत: quod ad iudices pertinet circumstantes, Imperativus autem ad carnificem: *caput*

meum abscinde, sive simpliciter *vitam* quoniam de patibulo antea erat sermo. दुःखोपप्रमनाय mutavimus in दुःखोपप्रशमनाय, एतावत्ते in एतावतः, at ज्ञीवनमन्दे non tetigi, quia sensui non omnino repugnat.

50. Vel captationem benevolentiae addit Chaurus, vel etiam suadet ut vitae suae finem celeriter faciant iudices, simpliciter enim dicit: bonos promissis stare debere ut Dii qui semel suscepta non relinquant. Exempla desumpta sunt ex mythologia et fabulis Puranicis; de Sivo venenum absorbente ne mundum universum inficeret, vid. ad *Bhartr. Nit.* 27.; de Vishnue ac testudine orbem terrarum portantibus ibidem *Nit.* 28., de igne denique submarino, *Nit.* vs. 68. Leviores Scholiorum maculas delevimus, quid tamen समुद्रायः in fine substituendum sit, videant alii. — In epilogo scriptoris, magnisonantibus verbis composito, plurima sunt obscura et lexicorum nostrorum ope haud elucidanda. Nos vero manum abstinuimns a coniecturis, sperantes fore ut aditus ad tales perplexorum vocabulorum sylvas aliquando paretur securibus non ubique adhibitis.

IN BHARTRIHARIS CENTURIAS COMMENTARIUS.

LIBER PRIMUS.

DE AMORIBUS.

Liber inscribitur शृङ्गारः *amor*, quod quidem vocabulum paulo latius sumendum et ad omnia quae mulierum amores tangunt et blandimenta, ad rixas amatorias concordiamque, atque ad universam denique voluptatem est transferendum, unde poesis amatoria hoc nomine designari consuevit. Proprie autem vox illa, quae desumpta a cinabari et aloe trita (शृङ्गारं चूर्णसिन्दूरे लवंगकुसुमे ऽपि च *Visvas* ad Sisup. 19, 39. unde pers. شنكرف *atramentum rubrum*), quibus comam imbuere mulieres solent, mutuum in amore ludum intendit et ultimum, si *Rasaratnâkari* auctori credimus, gradum ad संभोगं tendentem describit, sic enim ille, a *Mallinâtho* ad *Kirâtârjuniyam* (9, 71.) in medium productus, septem voluptatis affectus enumerat:

प्रेमाभिलाषो रागश्च स्नेहः प्रेम रतिस्तथा ।
शृङ्गारश्चेति संभोगः सप्तावस्थः प्रकीर्तितः ॥

quos dein omnes amplius definit:

प्रेमादिदृक्तरम्येषु तच्चित्तस्याभिलाषकः ।
रागस्तत्संगबुद्धिः स्यात्स्नेहस्तत्प्रवणक्रिया ॥
तद्वियोगासहं प्रेम रतिस्तत्सहवर्तनं ।
शृङ्गारस्तत्समक्रीडा संभोगः सप्तधाक्रमः ॥

Ceterum, quod hic in limine liceat observare, in talibus Indorum carminibus amatoriis sat multae leguntur sententiae minime castae, quippe quae, mulierum aures nunquam tangentes, nulla utuntur circumlocutione sed palam profitentur quaemodocunque concepere nequitiarum magistri, memores forsan illius: *castum esse pium poetam ipsum decere, versiculos nihil necesse esse.* Vix tamen apud Indos cynaedi, pathici et qui muliebria patiuntur commemorantur: in mulierum amore, quem seriores Graecorum poetae tanquam bestialem condemnarunt, versantur omnes, neque in hoc, si verum fateri licet, ad Stratonem aliosque accedunt, res voluptuarias ad vividum depingentes. Multo minus denique mulieres inveniuntur ut Philaenis, Cyrene atque Elephantis de qua *Suidas* (s. Astyanassa) ἥτις πρώτη τὰς ἐν τῇ συνουσίᾳ κατακλίσεις εὗρεν καὶ ἔγραψε περὶ σχημάτων συνουσιαστικῶν (coll. *Martial.* 12, 43. *Scioppii* Priapeiis carm. 3. 63. rell.). — Ad primam Bhartriharis centuriam quod attinet, in minora capita, ut in praefatione de omnibus hisce sententiis observavimus, dispescitur

quidem sed numerum horum capitum denarium non ita stricte ut in duobus qui sequuntur libris adhibuit auctor. *mulierum laudem* celebrat primum (2-21), dein ad *voluptatem summam* sese convertit (22-32); *anni tempestates* tunc depingit (33-54); postea ad *amores* recurrit, quibus resistere perdifficile esse docet (55-65), illos tamen *spernendos* praecipit (66-68). *Iuventutis commoda* iam enumerat (69-71), et dein in *mulieres* invehitur (72-91) quas omni studio ac labore evitare debeat prudens homo (93-100). Vides igitur poetam vel si mavis collectorem non omnino similia similibus addidisse sed sententias ad libitum consarcinasse, de qua re diximus in Introductione.

1. Versiculo primo continetur मङ्गलं, auspicationis scilicet formula ad Deum aliquem, ut mos est poetis Indicis, et in libro quidem amorum incipit Bhartriharis a laude Kâmi, per quem vel ipsi Dii maiores in mulierum potestatem redacti, facti sunt patres familias, nedum mortales, puta, homines. Utique legendum est हरयो ह° cum Cod. A., et Repha, quod ex Edit. Srir. gravi perspicuitatis damno in nostram irrepsit, omnino delendum, nullo enim modo Dualis forma (ab हर themate) locum potest habere. De singulis epithetis, praesertim Amoris, ad Chaurum passim egimus, neque in versu quidquam deprehenditur quo offendi possit lector.

2. Enumerat illectus atque artes mulierum quibus virum capiunt. Iam videamus de singulis: भाव φύσις *indoles* (Cod. A भविन perperam) a commentatoribus चित्ताभिप्रायं *animi propositum* explicatur (Nalod. 1, 48.), in *re* amatoria propensionem designat erga amantem quam nutu ac gestibus produnt meretriculae, quo fit ut ex भाव enasci dicantur artes aliae, voluptatem augentes, quas enumerat *Visvanâthus* in Sâhityadarp. p. 55. seq. Schol. Nalod. 2, 55., quibus *Benary* scite *Hemachandri* versum addidit. Omnia breviter complectitur *Amarasinh.*, cuius distichon proferre liceat (p. 46. vs. 32.):

स्त्रीणां विलासविब्बोकः विभ्रमा ललितं तथा ।
हेला लीलेत्यमी हावाः क्रियाः शृङ्गारभावजाः ॥

Ex his लीला quae in nostro versiculo legitur, alia enim ad alias sententias *reservamus*, in imitatione morum et vestitus imprimis consistit quibus amata absentem sibi repraesentat amatum, quemadmodum Parvatî inducitur Sivi habitum fingens, in *Sâhitya Darp.* p. 57.

मृणालव्यालवलया वेणीबन्धकपर्दिनी ।
हरानुकारिणी पातु लीलया पार्वती जगत् ॥

Dein लीला illecebras ac nugas complectitur omnes, quibus amor significatur erga aliquem, et ut uno verbo dicam, id est quod nos *coquetterie* dicimus, a gallis gallinaceis desumptum vocabulum: *du coq qui se panarde devant les poules* (Menage). — कटाक्ष quid sit indicavimus ad *Chaurum* (vs. 5.); pro वीक्षणैः Editionis Srir. e Codd. B. D. et Schol. वीक्षितैः scripsimus. Commemoratur denique कलह, cuius vocabuli syllabis luditur Naloday. (2, 14.) ac si ex कः लः et ह, particulis advocandi et arcendi conflatum esset (कश्च लश्च कलौ वर्णौ

ताभ्यां सहितं पदं वाक्यं कलहं *Schol.*); altercationem se iurgia amantium designat, atque inter blandimenta comparet quia *discordiâ fit carior concordia*, sive ut poeta ait: *Iurgia conflat Amor ut blandius uret amantes* (Anthol. lat. 1, 96.). Ab aliis tamen mulier कलहप्रिया vituperatur, ut in *Brahmavaivart. Purân.* fol. 16. et 17. Cod.

3. In fine एतत् conservavimus, Cod. C. et Schol. एते legunt पदार्थाः supplentes, minus recte. *Telum* आयुधं induit poeta quia telis adsimilantur adspectus obliqui, quorum arcus supercilia (v. *Sring.* 59.), unde *dexteritas* ad curvanda supercilia referenda, sive ad nutus amorem indicantes; quam ad rem versus pertinet in Vita *Timuri* II. p. 979.:

اشارتنا فى الحبّ رمز عيوننا
وكل لبيب بالاشارات يفهم ✿
حواجبنا تعصى الحوايج بيننا
نحن سكوت والهوى يتكلم ✿

Indices nostri in amore sunt oculorum nictus et amicus quisque illa iudicia intelligit; supercilia nostra negotia inter nos transigunt, nos silemus, amor vero loquitur. Schol. epitheton ita dissolvit: चातुर्येण आकुंचितानि नेत्राणि येषु एवं भूताः कटाक्षाः ।

4. Novarum nuptarum indolem describit, ut vs. 25., quibus adde illecebras *Kâvyaprakâsa* p. 154. descriptas:

स्विद्यति कूणति वल्गति विचलति निमिषति विलोकयति तिर्यक् ।
अन्तर्नन्दति चुम्बितुमिच्छति नवपरिणाया वधूः शयने ॥

Sudat, se movet, abscondit se, oblique adspicit, intus exsultat, osculari cupit nova nupta uxor in stragulo. Vocabulum भ्रूभंग interdum, ut apud Arabas كسر et كسر الجفن de *adspectu languido* usurpatur, frequentius tanquam fastidii et superbiae signum est (मानचिह्नं), *Amarûsat* 41. भ्रूभेदः Schol. भ्रूकुटी । Vox प्रकरः i. q. समुदायः adverbii loco posita, iuvenes h. l. comparantur apibus, quae loti flores, quibus facies mulierum adsimilatur et ad quam omnia redeunt epitheta, circumvolitant (cf. *Chaur.* vs. 34.).

5. Ornamenta quibus natura mulierem condecoravit. Comparationes fere omnes a nostra sentiendi ratione abhorrent: *facies* primum *lunae* adsimilatur (v. ad *Chaur.* vs. 2.) ad serenitatem simul et rotunditatem indicandam, unde Schol. चन्द्रवद् वर्तुलं शोभायमानं । *oculi* porro lilia aquatica referunt expansa, परीहास enim, sive usitatius परिहास, uti Codd. B. D. et Schol. scribunt contra metrum, proprie *lusum, gaudium* denotat sed ad expansos loti flores pulchre transfertur, Sch. विकसनं । vocabulum epitheti ultimum क्षम *languescens* expressimus quidem, proprie autem est *efficax, potens* Schol. तद्वत् क्षमे eodem modo quo nymphaea mentem rapit sive *nymphaeae similis.* — Laudatur dein *color* subflavus aurum superans; vocabulo वर्णः Visargum addidimus, nominativi notam in Codd. quoque neglectam etsi ante sibilantem non omnino necessariam; scribitur enim हरिः स्फुरति, हरि स्फु° et हरिस्स्फु°

(*Colebrooke* Gramm. p. 28.). Solent tamen negligentiores esse Codd. in punctis adpingendis, quod statim de कठिनौ monendum cui Anusvarum superscripsimus contra Membranarum auctoritatem. — *Apibus* similes dicuntur capilli utpote nigri, copiosi et cirris pleni ita ut apum examini similes in botrydes caput exornent. Notum est mulieres Indicas, quibus βλαισότης negata, calamistro capillos crispare ut de Veteribus *Iunius* de coma p. 561. docuit (add. India II. p. 171.); Hebraei hac in re figuram de capris montanis desumunt (*Cantic.* 4, 1.). — Sequuntur uberum *papillae*, quae imagine insolentiore, Indis autem maxime trita, cum Elephanti globulis frontalibus comparantur ut puella βαθύκολπος depingatur (adde Chaur. vs. 14.). Etenim कुंभ *vasculum* h. l. est गण्डस्थलं et saepissime usurpatur ad globulos Elephanti, पिण्डौ शिरसः in origine protuberantes, designandos, neque mirum est talia ad mammas, interdum quoque ad nates, transferri, quum forma globorum cavo quodam interstitio (विटुः) relicto, omnino conveniat. Accedit quod ex Elephanti fronte succus quidam profluat quo apes inebriari dicuntur, igitur imaginem tenere mihi videtur poeta neque Schol. audiendus qui संभ्रम per क्षोभ tantummodo explicat et गुरू per कठिनौ *graves*: illud autem de circumstrepentibus apibus usurpatur, hoc simpliciter *rapiens* vertere potes, ita ut *capilli* sicut apes circumvolitent *mammas* ceu Elephanti globulos ad sese inebriandum. — Vocabulum नितम्ब *coxas, lumbos* atque *nates* complectitur, est enim, ut hebr. מתנים locus ubi cingulum alligatur, cf. *Kâlid.* Ritusamh. 1, 6: नितम्बदेशाश्च सहेममेखलाः 4, 4.: कांचुकीगुणैः कांचनरत्नचित्रैर् । न भूषयन्ति प्रमदा नितम्बान् ॥ ut श्रोणी apud eundem 3, 20. Hoc loco autem, addito स्थली ad nates videtur pertinere, quarum crassitudinem laudant poetae asiatici καλλίπυγον puellam describentes, quamvis ineptire interdum videntur ut vel ipse *Kâlidâsus* (Sakunt. p. 45.) natium pondere puellam vestigia in arena luculentiora imprimere dicit; cui adde *Motenabb.* (p. 12.): لها كفل يكاد عند القيام يقعدها *Sermones* denique margaritarum serta aequare, Arabibus praesertim, nihil est frequentius (vid. *Schult.* et *Umbreit* ad Prov. 1, 25. 4, 15.) Schol. expl. tantum: वचनानि प्रत्यन्तकोमलानि ॥

6. Adspectus sincerus et mobilis incorruptam et pudicam describit virginem, oculos prae pudore dimittentem. परिष्यन्दः propr. *capitis ornatum* significat et rectius cum ष scribitur, quam परिस्पन्दः notior enim radix est स्यद् *stillare*, spec. de aromatis et unguentis, alia stirps स्यद् a *Vopadevo* omissa apud *Colebr.* (Gramm. p. 204.) eodem sane sensu exstat. Ne vero परिष्यन्दः h. l. absolute capias, primum hypotmesis post sextam syllabam vetat aliquomodo, dein Schol., structuram verborum hoc modo indicans: विलासेन उक्तिः तथा सरसः मधुरः वाचां वचनानां परिष्यन्दः । Vocabulum विलासः (cf. vs. 2.) hilaritas est quae in gestibus puellae, amicum iam ad se redeuntem exspectantis, sese prodit, स्त्रियि क्रोडे, sive ut *Sâhity.* p. 57 exprimit:

यानस्थानासनादीनां मुखनेत्रादिकर्मणां ।
विशेषस्तु विलासः स्यादिष्टसंदर्शनादिना ॥

Incessus mollior foeminarum vel cum phoenicopteri motu comparatur, vel etiam cum gracili ramorum vento agitatorum commotione (v. *Wilson.* ad Meghad. p. 83. *Motenabb.* p. 55.).

7. Omnibus sensibus, quibus sextum internum मन: addunt Indi, pergratam esse puellae venustatem. In vocabulo दृश्येषु *inter res videndas* ut C. et Schol., variant Codd. Vulg. दृश्येषु A. दृश° exhibet; प्रेम्णा pro प्रेमप्रसन्नं scripsimus Scholiastae auctoritate, quamvis ferri potest Vulg. पवनं *ventilatio* A. C. et postea स्पर्शेषु A. Schol. erroneae lectiones sunt; sphalmata typographica tacite correximus. De epitheto मृगदृक् vid. ad *Chaur.* 19. — श्रोष्ठपल्लव *surculus labiorum,* quo nihil est frequentius, os purpureum indicat, unde cum बिम्ब, *Bryonia grandi,* labia comparantur (*Wils.* ad Meghad. p. 155.) cf. *Kâvyaprak.* p. 167.:

बिम्बोष्ठ एव रागस्ते तन्वि पूर्वमदृश्यत ।
अधुना हृदये ऽप्येषु मृगशावाक्षि दृश्यते ॥

Horum nectar रसं s. अमृतं collaudant in suaviolo describendo omnium gentium poetae (cf. *Cantic.* 4, 11. ad *Motenabb.* p. 53.): *Theocrit.* (8, 83.) ἁδύ τι τὸ ςόμα τοι — ἢ μέλι λείχειν, (20, 26.): τὸ ςόμα καὶ πακτᾶς γλυκερώτερον. *Sosipater* Epigr. 3.: Ἐκμαίνει χείλη με ῥοδόχροα, ποικιλόμυθα, Ψυχοτακῆ, ςόματος νεκταρέυ πρόθυρα. *Catullus* 99, 2. *suaviolum dulci dulcius ambrosia; Petron.* frag. p. 668. *mellea purpureum depromunt ora ruborem,* et sic porro. विभ्रम: (v. vs. 2.) idem fere quod विलास: ut exemplo docetur *Sâhityad.* p. 59., tum pulchritudinem in genere significat, *Vaijayantîkosha* (Kirât. 4, 3.): विभ्रम: संशये भ्रान्तौ शोभायां च ॥ id. Sisup. 15, 94.

8. Verba स्खल्, सल् ut A. C., चल् ut B. sensu conveniunt (चलने), conservavimus lect. vulgarem quam et Scholia tuentur, quae शब्दायमानानि चलयानि interpretantur. Cod. B. praeterea pro रवाहृत scribit पराहित ex interpretamento; lectionem eiusdem in fine सदृशाक्षिपाते: facile praetulerim. विश्वस्त *securus* Edit. in वित्रस्त *perterritus* mutavi, iubentibus membranis omnibus et sententiae nexu, sic vs. 67. अत्रस्त *audax* de tali oculo; cf. *Mâlatî* p. 73. et *Utt. Râm.* Char. p. 56. त्रस्तैकहायनकुरंगविलोलदृष्टि: । De *armillis* et *compedibus* Veterum vid. *Bartholini* schedion Amstelod. 1676. *Armillae* vel sunt βραχίονα vel ψέλλια sive περὶ τὸς καρπὸς τῶν χειρῶν περικάρπια apud Indos ex margaritis frequenter constantia, cf. *Curt.* 9, 1. de rege Indorum: *lacerti quoque et brachia margaritis ornata erant;* saepius ex ebore facta. *Compedes* apud Hebraeos catenulis erant coniuncta (v. Gesen. ad Ies. 3, 20.) vel etiam tintinabulis praedita, quales Romae olim gestasse libertinas idem Bartholinus pluribus docuit. Harum strepitus h. l. झंकार appellatur (coll. Schol. Nalod. 2, 60.), vocabulo apud Amarum omisso et de susurro apum, ut videtur, proprio (cf. *Sring.* 97. *Nalod.* 2, 43.). Similem fere sonitum flamingo ad amorem excitandum emittit, unde perisphyris simpliciter हंसक vocatur et frequens inter utrumque sonum comparatio inducitur, cf. *Ritusanh.* 1, 5.: सुनूपुरै: पदे पदे हंसरुतानुकारिभि: 4, 4.: नूपुरैर् हंसरुतं भवद्भि: *Kirâtarj.* 10, 4. *Nalod.* 2, 24. Ex *Indralok.* 5, 12. पादौ किंकिणीकिनौ vel tironibus noti, cui adde

Coran. Sur. 24, 31. ولا يضربن بارجلهن ليعلم ما يخفين من زينتهن *ne concutiant pedes suos (mulieres) ut sciatur quid habeant occultioris ornatus.*

9. Pulchrae ἐς πόδα ἐκ κεφαλῆς mulieres omnium animos rapiunt. Participium रणत् ut Cod. A. postulat contextus. Papillas crocino et rubro colore tingunt Indicae mulieres, unde गौरी (vid. Chaur. 8.), quibus undulantibus sertum ipsum vacillat. Corolla etenim usque ad strophium mammillare descendunt, vel floribus conserta, qualia वैकक्षकाणि graece ὑποθυμιάδες vocantur (*Stuckius* Antiq. convival. p. 354. *Böttiger* Sabina I. p. 240.), vel ex margaritis (cf. vs. 12. *Böttiger* l. l. II. p. 154.).

10. Πολλὰ ψεύδονται ἀοιδοί qui haud memores vel Deos ipsos amore capi de sexu debili semper loquuntur. Deorum amores saepe a poetis advocantur ad hominum peccata excusanda; vid. *Burmann.* ad Anthol. lat. I. p. 4. *Jacobs* ad Meleagr. 37.: καὐτὸν ἀπ' Οὐλύμπω Ζῆνα καθεῖλεν Ἔρως. Eleganter Amarû vs. 50.:

हारोऽयं हरिणाक्षीणां लुठति स्तनमण्डले ।
मुक्तानामप्यवस्थेयं के वयं स्मरकिंकराः ॥

sertum ipsum circumvolvitur in pectore pulchrarum: quodsi vel margaritis hoc accidit, quid nos valemus Amoris servi? ubi लुठति non est *descend* ut *Apudy* (Chezyus) sed fortius *circumagitur* ob mammarum tremorem, quae verba sententiam (vs. 9.) apprime illustrant. De oculorum cum *stellis* comparatione v. Chaur. 5.

11. Versus vix eget explicatione. Oculorum iactus *telis* adsimilantur, γυναικὸς ὄμμα τοῖς ἀκμάζυσιν βέλος, non modo apud Indos (cf. 59.) sed omnes omnino veteres. Maxime facit ad versum nostrum locus *Libanii* ab clariss. Jacobs ad Macedonii epigr. 11. excitatus: Ἔρως εἱςήκει παρ' αὐτῇ τὰ τόξα τείνων καὶ πικρὸν ἐπαλείφων τοῖς βέλεσι φάρμακον, καὶ ταῖς βολαῖς τῶν ἐκείνης ὀμμάτων ἐμπιςεύων τὴν τόξευσιν. *Meleagro* Amor vocatur (Epig. 91. τοξότης ὄμμασι κεκρυπτόμενος et *Aristaenet.* Ep. 1, 1. ἐπιτοξεύων ταῖς τῶν ὀμμάτων βολαῖς, coll. *Anacr.* 16, 6. De *Arabibus* vid. ad Moten. p. 53. *Persis* nil frequentius quam جگر از هر دو چشمش تیر خورده *cor vulneratum esse duobus oculorum telis* et vel apud ipsos *Hebraeos* imago latere videtur in עפעפים ab עוף derivato vocabulo, collato Proverb. 6, 25. loco: *neque te meretrix palpebris suis capiat.* Ceterum Scholia desiderantur.

12. Nativa puellae venustas animum disturbat, क्षोभं करोति *seditionem movet,* ut Persae eadem in re eodemque verbo آشفتن sexcenties dicunt. Primum capillorum nitor, dein oculi longiores, et ad utramque aurem protracti qui pulchriores habentur, unde श्रवणायताक्षी constans puellae epitheton (v. 59. et Lass. ad Hitopad. p. 72.). Hoc de superciliis maximopere valet, arcus instar incurvatis, quae ut *Petron.* (c. 126. p. 603.) loquitur: *usque ad malarum scripturam currunt et rursus confinis luminum paene permixta sunt.* Dentes natura candidi vocantur, non obfuscati Betelo (Chaur. 16.), unde saepe Jasmini flori-

bus adsimilantur: *Ghatak.* vs. 2. *Gîtagov.* 10, 3, 5. कुन्दाभदन्तो । *domicilium* अधिवासः commode *ornatum* vertere potes ut *Indralok.* 2, 17.

13. Vocabulum मुग्ध amantium attributum interdum proprie sumitur: *stultus*, saepius tamen *miser, misellus* est ut dulces simul amoris dolores exprimat, quemadmodum *σχέτλιοι οἱ φιλεοντες* (Theocr. 13, 66.); inest tamen notio creduli et amantis sermone nimium confidentis (cf. *Amarû* 18.), ideo *innocens, nativus*, nostrum *naiv* (*Amarû* 17. 30. *Mrichhak.* p. 184.) de parvulo: *praedurum loqueris facie innocens* मुग्धेन मुखेन coll. Sring. 30. unde tandem *pulcher* मुग्धः सौम्ये नवे मूढे Vaijayantikosha cit. ad Sisupâl. 1, 47. Visvus ib. 9, 32. मुग्धः सुन्दरमूढयोः ॥ Codd. A. C. धानुष्मता omnino vitiosum. Coniunctio च ferri non potest propter negationem, neque adest in Codd., inserui igitur ne metrum vacillaret particulam इह quam Cod. C. praebet: अपूर्वा इह, neque tamen अपि sensum quam maxime augens omittere ausus sum. Pro वशंसि haud dubie legendum मन्यसि non enim lectiones हरिंसि A et C. et विधसि Cod. D. commodum sensum praebere videntur. Scholia desunt huic versui et ei qui consequitur.

14. Versionem huius sententiae adoptavi *Rosenii* mei (in rad. p. 342.); eleganter, ut solet, *Schlegelius* (in Bibl. Indica II. p. 474.) germanice vertit:

> *Bei der Lampe, des Heerds Flamme, bei Mond- Sternen- und Sonnenschein,*
> *Fern von des Mädchens Rehaugen liegt die Welt mir in Finsternifs.*

15. Quaeris forsan o puella, cur pulchritudo tua in amorem nos abripiat? te ipsam cupimus. — Interrogatio, sive potius ironia, pendet a vocula नाम, unde Schol. तन्न ज्ञायते *hoc nescis?* supplet. Etenim नाम sensu et origine ut germanicum *nämlich* venit, sive ut Amarikoshi verbis dicam usurpatur प्राकाश्यसंभाव्यक्रोधोपगमकुत्सने igitur ironice fere sumendum et per *quaeso, certe,* (इति निश्चयेन Sch.) et similia vertendum cf. *Nalod.* 2, 20. *Mâlatî* p. 17. Edit. Lass. *tu sane* (नाम) *amoris telo percussus. Sakuntal.* p. 14.: *si nempe* (नाम) *ordini eremitarum adscribenda* (coll. p. 86.); *Mrichhakat.* p. 67.: *ludus sane hominibus regnum absque throno est,* p. 91.: *lyra utique* (नाम) *margarita est etsi non e mari enata;* p. 106. यथा नाम अहं मूर्खः: *si sum, per me licet, stultus;* p. 153.: *prostibulum nempe est ut spina in pedem intrans,* et sic sexcenties apud Bhartriharim cf. vs. 73. 81. Nît. 17. 44. 47. Vair. 11. Tertium sententiae membrum, ubi पंक्तिरेव cum membranis legendum pro पंक्तिरे च Edit., appositum est vocis रोमावली de qua *Rückertus* scite ad Nalod. 2, 24. in Aniversariis Berolinensibus egit; designat enim plicas et crines in ventre mulieris sub umbilico conspicuas, quae proprio vocabulo त्रिवलि nuncupatur, alias श्रेणि et पंक्तिः *linea*, quam h. l. ab amore ipso depictam esse fingit poeta.

16. Non dubito quin versus vigesimus, huic simillimus, cum hoc sit coniungendus, id quod in Cod. B. recte factum est: ordinem tamen in primo hocce libro turbare nolui. ग्रह propr. de dracone coelesti usurpatur, pro imagine legitur *Chandica* 12, 15. Eodem fere modo

apud *Aristaenetum* Lais vocatur ἔμψυχος τῆς Ἀφροδίτης εἰκών, apposite sed contrario sensu *Mrichhak.* p. 21. नागरदेवतावत् *pallida sicut urbis Dea.* Pulcher saepe appellatur शृङ्गारो मूर्तिमान् *Nal.* 1, 15. *Brahmavaiv.* fol. 7. cf. Chanr. 23. Scholia non adsunt.

17. Libidinem esse vitandam docet versus, si recte video, quamvis sententia proxime sequens eligendi facultatem constituit inter mulieres et vitam solitariam; cf. vs. 95.

18. Vocabulum मात्सर्य *egoismum, invidiam* et *zelum* — (cf. 31. 53.) significat, locus classicus exstat *Sâhityadarp.* p. 74.: परवृद्धिमत्सरि मनो हि मानिनां *superborum animus aliis celsitudinem invidet.* Acumen quaesitum est in ambignitate vocis नितम्ब quae ad *colles* simul transfertur. De particulis उत et किमु vid. *Lassen.* ad Hitop. p. 6. Textum in Edit. omnino mutilatum e Codd. emendavimus. Ceterum versus citatur *Kâvyaprak.* p. 60. ubi pro स्वं वदन्तु melius legitur उदाहरन्तु *eligite.*

19. In eadem re pergit. Pro यान्तु कालाः singularem numerum uno consensu praebent Mstt. Ultima linea verba praetextata loquitur, est enim उपस्थलो πρόσθεμα, αἰδοῖον et sententia concubitum indicat, unde Schol. तासां संगेन यातु कालः । De particulis adversativis coniunctis नो चेत् peracute egit *Lassenius* l. l. p. 37. coll. *Vairag.* 67.

20. Vid. ad vs. 16. Scholia desiderantur ut etiam in versiculum proxime sequentem.

21. Hominum mentes occupant quidem mulieres, neque tamen faciles se praebent. चर् cum praep. सं et आ est *aggredi, opus accedere,* h. l. sensum habere videtur *sese dare.* विडम्ब *simulationem* significat, cf. locum class. *Sakunt.* p. 29. कुब्जस्य लीलां विडम्बयति *curvi gestum simulat baculus,* h. l. de moechis quae oculis lenociniisque venantur viros.

22. Finita sectione de *mulierum laude* sequitur iam भोगादिलक्षणं de *voluptate et similibus rebus* et prima quidem sententia simulationes depingit atque illecebras quibus amatum captare student mulieres: quaerit puella, voluptate flagrans, amasium, pectusque deundavit, ac si veste lunae radios vellet impedire. Ironice dictum puta: placet enim, ut Bhâravis dicit actio non quaesita ad amorem tendens (Kirât. 8, 46.). Schol. नवदुमायां legit loco वत, Cod. A. बत *cheu!* quod facile praetulerim, ut dolor mulieris ab amato relictae simul exprimatur, nam talis विरहिणी utique intelligenda est.

23. Perstringit mulieres eas, quae in perfruenda voluptate nimium flagrantes lentam illam viam non ingrediuntur quam versus 25 indicat, sive ex iocoso Monachorum praecepto:

Post visum risum, post risum venit in usum,
Post usum tactum, post tactum venit in actum,
Post actum factum, post factum poenitet actum.

Cohaeret igitur versiculus cum praecedente; cupit ipsa videri puella et quaerit amatum ut sitim suam expleat, viris autem dulcior est procrastinatio, sive कलह ut Schol. recte interpretatur: *amantium irae,* quas per *utramque pugnam* intendit poeta. Cod. A. दृष्टा legit quod ferri potest.

24. Cingere tempora floribus Indicis mulieribus quam maxime usitatum et hodieque मालाकाराः στεφανηπλόκοι inveniuntur puellae quae corollis nectendis quaestum faciunt, ut apud Romanos olim (v. *Böttig.* Sab. I. p. 224.). Corollae capitis, στέφανοι vocantur मालाः h. l. मालती utpote ex Jasmino constantes. Quodsi flores capillitio inseruntur, appellantur गर्भकाः, sertum cum cirro medio a capite dependens प्रभ्रष्टकं nominatur, si collo inseritur प्रालम्ब, στέμματα denique pectoralia हाराः nuncupantur. Pro आविलं *aqua turbida*, quemadmodum inepte Edit., legendum erat अन्वितं = युक्तं Schol. — Dicit poeta puellam tanta venustate incedere, ut mentes rapiat ψυχοπάτης et paradisus videatur ubi summa voluptas capienda, तत्रापि स्वर्गभोगो भवति Schol.

25. Gradus describuntur quibus uxores a pudore ad summum voluptatis fastigium transire solent. Epitheta omnia redeunt ad कुलस्त्रीरतं praeter unicum क्रीडाप्रगल्भा (Schol. त्यक्तलज्जा) quod in novam nuptam redit, nisi dicis nominis feminini exitum servari in Adiectivo neutro. Iam videamus singula quaedam: मान est *fastidium* (*Sprödigkeit*) ut h. l. capiendum; interdum convitium amantium (*Amarû* sat. 3. 7. 10.) et zelotypia; *Mallinâthus* ad Kirât. 9, 36.: स्त्रीणामीर्ष्याकृतः कोपो मानोऽन्यासङ्गिनि प्रिये । Vocabulum रहः Schol. एकान्त in re amatoria mutuam libidinem designat; Scholia in Kirât. 9, 50. de रतिरहस्य versum proferunt hunc:

अक्षतावपुषि मीलनं दृशोर्
मूर्च्छना च रतिलाभलक्षणं ।
प्रेरयेत्स्वजघनं मुहुर्मुहुः
सीत्करोति गलगद्गदाकुला ॥

Fortius dein est प्रगल्भा eadem libido sed morsiunculis imprimis sese manifestans, cuius exemplum protulit *Visvanâthus* (Sahity. p. 56.): समाश्लिष्टाः समाश्लेषैश्चुम्बिताश्चुम्बनैरपि दष्टाश्च दंशनैः कान्तं दासीकुर्वन्ति योषितः । Sequitur denique अङ्गविकर्षणं (sic enim leg.) atque idem significat quod *clunes in venere movere* in Priapeiis carm. 18. p. 27. ib. Sciopp.

26. Scholiis caret versus, neque sane obscurus est. Codd. A. et C. pro धर्मिल्लक formam धर्मल्लक proponunt; genuina videtur धम्मिल्लक sine Repha, sic enim constanter scribitur: *Sâhity.* p. 60. 108. 224. 360. et apud Amarum; signif. *braided hair, tied round the head, or with flowers intermixed and covered with pearls.* Solent enim virgines Indicae capillos in cirros complectere et totum dein corymbium in nodum, κρόβυλον, componere; ne vero talis crinium compago laxius flueret et cincinni capillorum, unguentis conspersi, vestes macularent et sparsi dissiparentur, acu crinali inhibebatur et apud Veteres v. *Isidor.* Orig. 19, 31. *Martial.* 14, 24.:

Tenuia ne madidi violent bombycina crines
Figat acus sparsas, sustineatque comas.

In monumentis praeterea conspicitur calantica, veli in modum a dorso dependens una

cum *frontali*, σφενδόνῃ, pretiosis lapidibus ornato. Noctu vero vitta (बन्धनं) ligabantur crines, corollis non sepositis, quare saepe fingunt poetae cincinnos (अलकाः) una cum corollis in genas et pectus propendere, vel ob puellae dolorem vel in pugnis amatoriis ut b. l. et *Kirât.* 9, 47. cf. *Chaur.* 4. 12. 17. 25. Nalod. 2, 60. Altes Indien II. p. 171. Conveniunt quodammodo verba *Claudiani* (de bello Gildonic. 137.) etsi in alium sensum dicta:

— rescissae vestes et spicea passim
Serta iacent, lacero crinales vertice dentes,
Effractum pendebat ebur.

मील् *nictare, nutare* propr. de floribus semiexpansis usurpari videtur; de oculis languidis ac semiclausis *Chaur.* 25. उत् मील् *oculos aperire,* quando prae languore vel timore clausi erant *Vikram.* p. 6.: उन्मीलय चक्षुरायतं निशावसाने नलिनीव पंकजं *aperi oculum latum ut nocte finita Nelumbium;* contrarium est भयनिमीलिताक्षी *puella deliquium patiens.* — *Sudoris* in re amatoria satis frequens est mentio, vid. ad *Chaur.* vs. 10.

27. Lacrimae in summo libidinis fastigio quando prae gaudio proveniunt, ipsae voluptatem iamiam impetratam quasi exstinguunt. Verbum मील् cum आ coniunctum, quam particulam commentatores per ईषत् plerumque reddunt (Schol. Nalod. 3, 14. 4, 18.) idem significat quod in versu anteced. cum उत्. Ceterum a verborum structura paullulum deflectendum esse putavi ut sensus melius emergeret.

28. Viris aeque ac feminis stabilitam esse dicit legem ut senectute iamiam imminente ab amoribus desinant. स्तनपतनं est *mamma pannosa,* μαζὸς ὑπεκλίνθη, σπαδόνισμα μαζῶν, sive ut *Propert.* loquitur (2, 12, 21.) *necdum inclinatae prohibent te ludere mammae.* अवधिः *periodus* in fine compositorum (uberum pendentium statum habens vita) est: hoc vel illud pro termino habens, cf. Brah. Vaiv. specim. Edit. *Stenzl.* II, 67.: *in Vrindarum sylvam proficiscere quae irae sedationem pro termino habet* मानापनयनावधि ॥ Visvakoshi definitionem अवधिस्त्ववधाने स्यात् सीम्नि काले बिले ऽपि च । citat Schol. Kirât. 2, 17. — Protulit hanc Bhart. sententiam *Mammata Achârya* in Kâvyaprak. p. 86. nulla lectionis varietate, sed observat auctor: pro कृतं etc. legi कुरंगलोचनानां, verum न कृतं superius अनुचितं respondet, nec temere omitti potest. Verba Mammatae adscribam: अत्र कृतं इति कृतं प्रस्तुतप्रक्रमभंगाभाव इति ॥ तथा च यद्यपि च न कुरंगलोचनानां इति पाठे निराकांक्षप्रतीतिः ॥

29. Versus facillimus, cui Schol. non adsunt.

30. Sermo puellarum laudatur, quo omnia epitheta redeunt. Metro omnimodo vitioso laborat iste versus; est Harini quaternis stichis hunc in modum concinnatum:

⏑⏑⏑|⏑⏑–|–––|–⏑–|⏑⏑–|⏑–

In membro priori contra Codd. auctoritatem प्रेमोद्गाढा scripsi tanquam epitheton separatum, ut syllaba longa emergat; secundo sticho medelam afferre non potui, sonat enim:

भ्रमन्ति मधुरा मुग्धप्रायाः प्रकाशितप्रमदाः
◡ – ◡ |◡◡–|– – –|– ◡ – |◡–◡|◡ –

in primo igitur et quinto pede vitia lateot; Cod. D. et Schol. singularem भ्रमति inducunt, quo quidem oumerus sanus evadit, attameo dubius haereo in singulari capiendo et multo magis si participii localem easum intendi (Schol. रतिकूजिते) putamus. Quae quum ita sint ex coniectura dedimus मधुरभणिता μελίφθεγκτοι quod eo magis forsan placeat, quod ubique in versu voces compositae adhibentur. Indelebile vero sphalma adhaeret voci प्रकाशितप्रमदाः secuodum Scholiastem प्रकर्षेण मदो यैः ते प्रकाशितप्रमदाः ita ut oe mutari quidem possit vocabulum; licet quidem syllabam aote श corripere (*Colebr.* in As. Res. X. p. 399. not.), oeque tamen प्र ipsum produci potest: videaot me acutiores! Tertium membrum suis constat pedibus ast in quarto demum मुग्धप्रा ◡◡◡– debebat esse ◡–◡–. In singulis vocabolis nulla est obscuritas, de मुग्ध vid. ad 13.

31. Quoad sensum senteotia conveoit cum vs. 18. Pro क्रियतां Codd. A. D. et Schol. क्रियते exhibent. Captatam paronomasiam *Schlegelius* in huius distichi versiooe germanica apte reddidit (Bibl. Ind. II. p. 474.)

Wohn' an der Ganga Stromfluthen, Sündentrückenden, quellenden,
Oder an zarter Brust Hügeln, Sinnentzückenden, schwellenden.

32. Puellas amori resistere oee posse nec debere, quando vernum tempus iocipit. *Pedem protendere* est firmiter se tenere, perdurare; हृदिमान: autem animi superbiam io amantem significat (vs. 25.), Schol. अहंकारः — In secundo ad metrum Aryae compositi distichi membro ioter चन्दन et सुरभिः vocem तरु eiecimus quae glossa in textum irrupit. *Ventus ille fragrans* auster est ex Malayae h. e. Malabaricis montibus Santalum album fragrantissimum unice proferentibus (*Roxb.* flora Ind. p. 464. *Wils.* Theatr. II. p. 103.) spirans veris exinde nuntius (cf. vs. 34. *Gîtagov.* 1, 6, 1. *Ritusanh.* 2, 17.) *Sâhity. darp.* p. 55.:

स एव सुरभिः कालः स एव मलयानिलः ।
सैवेयमबला किं तु मनो ऽन्यदिव दृश्यते ॥

Eodem modo poetae persici sexcenties dulcem et fragrantem Zephyrum (باد نسیم) alloquuntur, qui suaveolentiam amicae secum portare fingitur, *Motenabb.* p. 54.: تحمل المسك عن غدايم الريح *ventus muscum cincinnorum asportat.* Indi contra felicem praedicaot ventum quod Santalos arbores lotosque fragrantissimas osculari ac tangere liceat ei. Facit hoc versus *Sâhity. Darp.* p. 336.:

धन्याः खलु वने वाताः कह्लारस्पर्शशीतलाः ।
राममिन्दीवरश्यामं ये स्पृशन्त्यनिवारिताः ॥

33. Zephyri commemoratio ansam praebuit poetae ad anni tempestates paucis describendas versibus. In carminibus prolixioribus tales picturas inserere amant veluti *Bhâravis* qui Kirât. 10, 24. seq. ऋतुवर्णनं et quidem inde a versu 31 *veris* descriptionem praebet, cum

Zephyro e terra australi spirante (दक्षिणानिल = मलयमारुत), cum apibus, quae *Sali* arboris flores osculantur (vs. 34.) aliisque ad vividum depictis imaginibus. De वसन्त enim dicunt, ut paroemia a Mallinâtho suppeditata docet: वशीकृतभुवनः त्रैलोक्यविजयी पुष्पमासो वसन्तः। Verni temporis gaudia versus noster canit, neque omissus est पिकः qui notiore nomine कोकिलः audit: Schol. Nalod. 2,12. cuculus scilicet Indicus melanoleucus, lusciniae instar propter cantum iucundum a poetis Indicis celebratus. Facili negotio ex Hafisio loca adspergere possim innumera quae veris adventum eodemmodo Bulbuli (بلبل) cantu annuntiant. — Vocabulum कोटि in primo membro simpliciter per millia reddidi, proprie *decies centena millia* significat. Ceterum Harini metrum hoc versu quoque laesum est in sticho tertio, उद्गमा, quam vocem omnes tuentur, Amphimacrum constituit qui Molossus esse debebat. प्रियः Edit. in pluralem correxi sensu et Codicibus A.C. iubentibus.

34. Ver amoenum amoris dolores lenire non posse. Errores scribarum in pluribus vocabulis tacite omittam. कलकल et काकली onomatopoetice avium minuritionem in universum, कलरव palumbarum potius gemitum indicat cf. 97. Scholia सूक्ष्मध्वनिः गंभीरशब्दः aliisque reddere solent. विषायते h. e. विषं भवति verbum denominativum ut plura apud Bhartr. (v. Lass. ad Hitop. p. 22.), poetis epicis minus usitata. Cumulantur in versu *Sâhity*. p. 291. et orationi nescio quam brevem addunt suavitatem:

चन्द्रायते शुक्लरुचापि हंसो
हंसायते चारुगतेन कान्ता ।
कान्तायते स्पर्शसुखेन वारि
वारीयते स्वच्छतया विहायः ॥

Leges Causalium sequuntur verba talia, technico nomine a grammaticis लिङ् appellatae, य enim inserunt et vocalem finalem producunt.

35. Quid optandum sit ut verno tempore gaudiis fruamur, docet. — Visargum addidi ex Codd. A. D. vocabulo कलरवः (cf. vs. 5.), स्मेरो enim ad *casam frondeam* मण्डपः ut ex C.D. scripsi, pertinet. गोष्ठी confabulatio cum amicis est: गोष्ठीसभायामालापः *Visvakosh*. cit. Sisupal. 12, 38. शिशिरांशु conservavi, Cod. A. et Schol. सितांशु iubent, utrumque rectum, constans lunae epitheton est हिमांशुः तुहिनांशुः सितरश्मिः *frigidis radiis praedita*. Ad totam sententiam cf. Hafizii carmen apud Jones. de poes. Asiat. p. 92., ubi صف نشينان نيکخواه cum nostro सत्कविभिः apprime convenit. *Mensis Chaitra* idem est quod वसन्त cf. *Visvus* ad Kirat. 10, 36. et Sisupâl. 6, 15. चैत्रे दैत्ये वसन्ते च शैवे कोपे मधुः स्मृतः।

36. Versus lectionem varietate vexatissimus et quoad sensum obscurissimus, quem certissime non cepere viri docti, sive Panditae fuerint sive Europaei, qui textum Srirâmapurae typis mandarunt et cuius versionem equidem valde dubiam propono. Primum verba singula videamus atque perpendamus, paucis, quae Scholia praebent, adiumentis in subsidium vocatis: मंजरी *gemmam florum* et *spicam* significat, dein translate *foeminam pulchram*

ut h. l. videtur sumendum, quamvis Schol. काचनवृक्षस्य मंजरी explicat de arboribus. आहुतिकलां nullo apud eundem interpretamento gaudet, igitur ad verbum sumsi: *sacrificii partem;* hanc *protendit* illa, sive, ut metaphoram teneamus, inspergit tanquam oleum *igni,* quo propter suam ab amato separationem consumatur (अनिल in Ed. *ventum* significat, sphalma typographicum). Sensus igitur membri prioris esset: dolorem ipsa adauget internum, per exclamationem puta quae iam sequitur et ceteram versus partem occupat. मा prohibitivum Imperativo caret, cuius rei non desunt exempla, neque enim verbum hemistichium claudens in Imperativum temere mutandum est, etsi vitio laborat: literam य omnes tuentur praeter Schol. आलोकतो scribentem, sed quid de terminatione तो quae praeterea ex त: in fine hemistichii enasci nequit, fiet? Gerundium proposui addito pronomine ते cuius fulcrum ex distinctionis signo facile oriri potuit. Reliqua faciliora sunt si modo graves, qui Edit. Sr. defoedant, errores corrigas: Subiectum unicum est vox ultima, tribus appositis epithetis, primum नवपाटलापरिमला: ut recte Cod. D. et Schol.; separatim posita vocabula, ut in Edit., nullum sensum praebent nec structurae accommodari possunt. पाटल: mascul. generis *oryzum* significat, पाटला autem *flos Bignoniae suaveolentis* cuius fragrantia venti dicuntur saturati. In Codice A परिमला scribitur sine Visargo et postea पाटच्चरा quae leviores sunt hallucinationes; prius locum habere possit परिमल scribendo, ita ut duo epitheta in unum coalescant. Iam quaeritur quo modo capiendum sit compositum lineam hanc tertiam claudens? पटच्चर् *vestem tritam* significat, unde derivatum पाटच्चर् pro Adiectivo habeo: *vestimenta detrita habens* ut sensus sit: *ventum odores ubique ex sinu lacero dispergere,* vel etiam: *ob longum iter trito quasi pallio incedere,* quae tamen interpretationes a प्राग्भार् pendent quod non minus divinandum est: प्राक् de tempore fere est *ante,* sed de loco dictum comparet in प्राग्वंश: προπυλαῖον et in ipsa vocabuli notione: *ad Orientem versus,* प्राग्भार् igitur potest esse: *qui onus prae se fert,* vel: *orientis onere* sive odoribus *onustus.* Prius praeferendum videtur, ita ut totam compositum sit: *per onus quod ante se ferunt, tunica lacera incedentes, venti.* In ultimo vs. membro नतानवकृता: Edit. nihilum erat; corrigi iubet eadem hanc vocem in वितनवकृता: quod peius est; Cod. A. unice verum praebet वितानतानवकृता: h. e. वितानता + अनवकृता: *expansionem haud curantes* venti. Iam Scholia addam quae exstant ieiuna: अन्यत् किं वसन्ते भवति काचनवृक्षस्य मंजरी पान्थस्य स्त्री तस्या विरह एव अनलः अग्निः तस्मिन् आहुतिकलां आतन्वती विस्तारयन्ती एवं भूता मंजरी पिकाङ्गनाभिः सोत्कण्ठं आलोकतो ऽपि अथ च ओलपउओलानिला मलयमाहृताः प्राग्भारपाटच्चरा वान्ति कथं भूताः । नवा चासौ पाटला च तस्याः परिमला येषु ते पुनः क्लान्ति क्लामानां (sic) posteriora verba iam ad versum sequentem pertinent विमर्शी वसन्ते कस्य उत्कण्ठा न भवेत् ॥ Vides ex his vix extricari posse quae singula verba reddant clariora. Subsistamus igitur in sensu generali: uxorem quandam amatum absentem exspectare eique zephyri exemplum proponere, ut solent poetae Indici ex rerum natura exhortationes capientes,

ne amantes fidem violent, cuius rei exempla sat multa leguntur in carmine *Ghatak.* ex illius saltem Scholiastae interpretatione. Unum restat tangendum vocab. श्रीखण्ड propr. *pars, regio sacra,* quo nomine Malayae regio gaudet etiam Gitagov. 1,9,2. — Textu et interpretatione iam impressis melior eademque facilior prioris bemistichii nobis parata est explicatio, qusm consequere, si पान्थस्त्री tanquam compositionis membrum cum reliquis iungis, deinde pro माकुन्देषु legis माकन्देषु et denique आलोक्य ते cum Sriramp. conflas in आलोक्यते, quibus factis banc fere babebis interpretationem: „In viatoris uxoris separationis ignem sacrificii partem effundit Manjaris, quae a Kokilorum femellis in Mango arboribus cum desiderio iam adspicitur." Consentit ut nunc video Scholiasta, qui breviter quidem et non ab omnibus partibus sed recte versum explicat, dummodo falsam आलोक्यतो पि scripturam in आलोकितापि mutaris. Totus autem versus nibil aliud continet quam pulcram et solemnem veris advenientis imaginem. Arbores efflorescentes excitant augentque amorem et in absentes maritos feminarum desiderium, augent item Zephyri iam e montibus advenientes suaviter spirantes.

37. Secundum Aryae bemistichium duobus syllabis redundat, neque tamen aliam medelam afferre potui: विमर्दी simpliciori मर्दी Edit. substitui ex scholiis modo allatis et vocabula कस्य न ex iisdem et Cod. C. inserui; मूर्च्छित metro iubente correxi ex Cod. A. सहकार *arbor Mangifera* est; Schol. bene: सहकारस्य कुसुमानां केसराणि तेषां भरः (भारः perperam), igitur cave ne केसर pro *Mesva ferrea* aliisque floribus capias, h. l. *filamentum, florum pollinem* significat.

38. Sequitur aestivum sive calidum tempus ग्रीष्मः quod मधुनिदाघकालं appellat *Kirât.* Arj. 10,36. Enumerat Bhartriharis voluptates per hanc tempestatem capiendas. धारागृह cuius ad verbum interpretatio esset *stillarum domus,* in Amar. desideratur, Careyus in lex. bengal. explicat *a watercourse* ita ut de *rivulis,* et *catadupis* in universum dici queat, intelliguntur vero h. l. ut in Raghuv. 16, 49. machinae aquariae seu siphones quibus tempore aestivo aquam rosaceam ac santalinam eiaculantur Indi; sic यंत्रधारागृह *Kalidas.* in Meghad. 63. et जलयंत्र Ritusanh. 1, 2. usurpat. In versione *balneum* expressimus. कौमुदी *puros lunae radios* significat, quibus valde delectantur Indi; nomen lunae कौमुदः a कुमुदं *nymphaea* descendit, quae noctu floret (v. ad *Niti* 65.). Noctes per lunam serenam amoeniores fieri, saepe exprimunt, cf. *Sâhity.* p. 350.:

त्वया सा शोभते तन्वी तया त्वमपि शोभसे ।
रजन्या शोभते चन्द्रश्चन्द्रेणापि निशीथिनी ॥

Et apud *Halhedum* (praefat. ad Leges Ind.) Anapaesti:

शशिना च निशा निशया च शशी
शशिना निशया च विभाति नभः ।

पयसा कमलं कमलेन पयः
पयसा कमलेन विभाति सरः ॥

Quod in sticho tertio exstat vocabulum सुमनस् flores omnes complectitur, speciatim de iasmino grandifloro venit, flores autem iam nominavit et Schol. लताः explicat, quare de *casa frondea* intelligendum. In Cod. D. मुदं legitur, quod eodem redit, frequentius tamen मद् *ebrietas* in talibus locum habet descriptionibus.

39. Varie aberrant Codd. Msti et impressa Edit., primum igitur textum castigemus vulgarem: व्यातन - कासरी - सुचिः operarum errores sunt, सिन्धु *flumen* ferri potest, exstat tamen in omnibus, quos inspexi Codd. सीधु Schol. मद्यं (vid. ad Chaur. 9.). Pluralem porro किरणाः ex C. D. et Schol. induxi et निदाघात् तूर्णं tandem eum Cod. C. praetuli, quia Ablativi vestigia supersunt in lectionibus निदाघात्तूर्णं Cod. A. et निदाघा तूर्णं Cod. D. Ad res memoratas quod attinet, distinguendum est inter *flabella*, ῥιπίδα, inter *muscaria* चामराणि (de quibus vid. ad *Vaiv.* 67.) et inter *umbellas* छत्रापत्राणि (Sring. 95.) quae omnia postea ad Romanos ex Oriente advehebantur. *Flabellum* ad refrigerandam per aestatem faciem vel ex Borasso flabellifero apud Indos constabat, vel ex tenuibus tabellis (coll. *Ovid.* Am. 3, 2, 37.) vel etiam ex pavonis plumis, quale *pavonium* Romani vocabant cf. Proprt. 2, 18, 59.

Et modo pavonis caudae flabella superbae.

Prasini coloris interdum fuisse docet Martialis (3, 8.):

Et aestuanti tenue ventilat frigus,
Supina prasino concubina flabello.

Florum pollinem in deliciis habent Indi et in re quidem amatoria saepe fingunt tale pulvisculum in amasii oculum cecidisse, quod iuvenis oris spiritu amovere conatur (cf. *Amarûsat.* 70. *Kirât.* 8, 19. *Nalod.* 2, 33. rell. *Sakunt.* p. 63.). Neque minus frequens est lacus lotis pleni commemoratio. Vocabulum सौधोत्संगः Schol. explicat राजसदनस्य उपरिभागः videtur itaque consessum amicorum eruditorum significare ut supra vs. 35.

40. Sententia eiusdem tenoris, antecedentem amplificans: quodsi hae voluptates hominem capere possint in amorem pronum, non facile capiant eum qui res in sensus cadentes devitat. Pessima sphalmata quae Edit. Sr. defoedant ex Codd. auctoritate, qua sane opus vix fuit, correximus. धाम vocabuli significationes enumerat *Hemachandrus* cit. ad Kirâtârj. 1, 29. धाम रश्मौ गृहे स्थाने जन्मप्रभावयोः ॥

41. Scholia quum desint dubitari potest utrum versiculus ad sectionem proxime antecedentem an vero ad partem sequentem pertineat, in codicibus enim una serie scribuntur versus et inscriptio nova vocabulum स्पष्टः demum sequitur. Retuli tamen ut in Edit. Sr. factum, ad *tempus pluviosum*, cuius mentionem sententia iniicit. Ceterum exhibui distichon, erroribus maxime conspicuis sublatis, quale exstabat, de metro quod est liberius, iucunda

tamen Anapaestorum et dactylorum varietate compositum, plane desperans; ad Aryae species aperte pertinet, sonat enim per mâtras divisum, hoc modo:

⏑⏑–⏑⏑|–⏑⏑||–⏑⏑|––||⏑⏑–|⏑⏑–||–⏑⏑|––||

In structura autem proxime accedit ad versum 37. — Iam videamus de singulis: वश्या Edit. Sr. exhibet, Cod. A. वच, Cod. C. et D. वेधो horum auctoritatem sumus secuti, quum Vulgatae lectio metro repugnet, sed omnibus lectionibus meliorem coniecturam puto proponere वश्या, cui si faves तरुणी वश्या puella viro obsequens, flexibilis est. जातिः quod ex Codd. C. D. praetulimus, idem significat ac जाती scil. *massa odorifera*, pistilli ut hodie vocantur, ex moscho imprimis confecti; possis etiam duo enunciata in unum conflare praesertim si पवन rectum habeas: *e floribus enata admodum* (अति) *pura fragrantia.* पवन in A. quoque exstat, reliqui पुष्प proferunt, quod melius, ut alia quam in antecedenti vocabulo fragrantia, designetur. प्रावृट् tempus est quo pluvia instat; in localem casum convertere vocem in animo erat, potest tamen item iure subiectum esse si post res enumeratas aposiopesin statuas.

42. Numen कन्दली et कन्दल, quo terra excandescere dicitur versu sequente, significat Antiloparum quidem speciem, sed pluribus etiam plantis tribuitur (Sabdârnavus Sisupâl. 6, 30. द्रोणपर्णी स्निग्धकन्दा कन्दली भूमिकन्दली) ut *Musae sapientum* et *arundini Bambu* quod h. l. intelligimus, utpote prima pluvia cadente celeriter excrescens; eodem modo *Kâlidâs. Ritus.* 2, 5. समाचिता प्रोत्थितकन्दलीदलैः । Fortasse ad aridas tamen et solis calore exustas potius pertinet descriptio quia nondum cecidisse putanda est pluvia, unde etiam *pavones* inducuntur, quos pluviae adventu gaudere omnia Indorum carmina docent (cf. *Nal.* 21, 6. *Ghatakarp.* 2. *Bopp.* ad Arjun. p. 90. *Wilson.* ad Meghad. p. 29. ubi versum nostrum ex Edit. Srir. adduxit). Harum vox pluviam praesagiens propria est केका sonum exprimens; एव in Edit. cum Codd. रव legendum et cum seq. coniungendum; कुटज arboribus in genere convenit, कदम्ब denique arbor pulcherrima est, *Nauclea Cadamba*, de qua vid. *Jones.* oper. V. p. 90.

43. Similes imagines in *Ghatakarparo* praesertim leguntur, tempus enim ante pluviam peregrinantibus maxime idoneum est, sedatus tunc nimius solis calor neque per imbres ut postea deviae sunt semitae (v. *Wils.* ad *Meghad.* p. 71.), quare uxores ad se invitare solent absentes maritos, exemplis ex rerum natura captis. Dicit autem poeta: quomodo iam viator, ab uxore vel amata alienus, acquiescere possit quum omnia ad amorem tendant, quum vel ipsae nubes sese coniungere gestiant, et pavones, qui in nubes itidem flagrare dicuntur, prae amore saltent? उपरिघनं Schol. निनदं *clamans* explicat, sensum potius indicans quam vocis originem, est nubes superior quae amicam nubem adit, tonitru inclamans. तिर्यच् de avibus oblique volantibus potissimum usurpatur.

44. Quodsi pluvia instante omnia ad sensus loquuntur et amoris indicia praebent, quomodo

puella amicum exspectans non commoveatur. वल्ली i. q. लता *liana* cui fulgur adsimilatur nubem veluti amplectens (cf. *Mrichhak.* p. 163.). केतकि *Pandanus odoratissimus*, cuius flores Amoris vocantur tela. — प्रोषत् Schol. प्रकर्षेण उषत् explicat, praepositionem vim augere indicans (cf. vs. 47.). Verbum स्तृ de *tonitru* proprie venit et vocali producta semper fere scribitur Colebrooke Gram. p. 234., vid. ad Vair. 1. De vocabulo कलरव: pauca monuimus vs. 35., कल quod praecedit *leniorem gemitum* denotat, utrumque clamorem harum avium exprimit quo invicem sese lacessunt ludentes: केकीना मयूराणां क्रीडासु कलरव: Schol. Epitheton foeminarum पक्ष्मलदृक् *longis palpebris praeditam* significat; idem est in *Sâhityad.* p. 116. *Sakunt.* p. 65. et *Mâlatî* p. 16. पक्ष्मलाक्षी ubi Lassenius vocabulum tetigit.

45. Viatorem domum redeuntem fulguribus quasi moneri ac certiorem fieri de moerore uxoris; nam quemadmodum fulgur prosilit et evanescit, sic illa gaudium ac tristitiam concipit, iam amicum rediturum sperans, iam vero spem abiiciens. Fulgur amantem incitare eiusque desiderium movere, Arabes quoque fingunt, praesertim ubi fulgur emicat in ea, in qua amasius commoratur regione, cf. *Motenabbî.* Cod. Goth. p. 14.: ما لاح برق او ترنّم طايـر ☆ الا انثنيتُ ولى فواد شيق *non emicuit fulgur neque genuit palumba quin recesserim animo afflicto.* Primum bemistichium *casu locali* absolute positum est ita tamen ut temporis notio ac loci, quo quid agitur, simul insit, यस्मिन् एवं भूते - पतति part., scil. सति et sic porro. असूच्यसंसारे, sic enim corrigenda Edit. Sr., Schol. न सूच्यते संसारो यस्मिन् igitur vertere quoque possis *in mundo ignobili* (cf. vs. 19.), सूच् enim est *narrare, praedicare.* त्वमसि et तोरनिचये in Vulg. hallucinationes sunt, quae sententiam prorsus obliterarunt. पीडजलदध्वनिप्रासे *sonante telo ex alta nube* ad pulchram illam imaginem pertinet qua *Iris* putatur Indri *arcus, fulmen* et *imbres* vero ipsius *telum* (प्रास, अस्त्र), quemadmodum Zeus dicitur ἶριν ἐξ οὐρανόθεν τανύειν — τέρας ἔμμεναι ἢ πολέμοιο Ἢ καὶ Χειμῶνος δυσθαλπέος (Il. 17, 547. coll. λ, 27.). Hinc corrigendus, ut *Lassenius* et *Benary* in epistolis ad me missis bene viderunt, versus corruptus *Ghatakarp.* (3) quem sicco pede, ut solet, praeteriit novus illius carminis Editor:

सेन्द्रायुधश्च जलदो ऽधरसन्निभानां ।

Nubes, Indri telis instructa, infra iaculans, elephantis iram adduxit. Sic et Scholiastes voluit अध: असन् जलं सवन् est autem अधर् adverbium ad instar अन्तर्. Sed haec obiter. Quid propric sit सौदामिनी Nilakanthus docet ad *Nalum* 1, 12. scil. *fulgur* ex pluviosi temporis nube (सुदामन्) procedens, quod fortius et maioris solet esse splendoris (अत्यन्तं दीप्तिमान्). ग्लानं denique mutavi in म्लानं *marcescere* ex Codd. A. D et utriusque scholiis.

46. Sententia satis plana neque in textu quicquam mutandum, nisi unicum आयतदृशं cui Instrumentalem substituimus (विस्तीर्णनेत्रया स्त्रिया Schol.) ex Codd. A. C. quorum Anusvarum दृशां non curamus quia Genitivus locum habere plane nequit. Cod. D. रायन्त praebet pro वा° ex scriptura bengalico obortum.

47. **Sequitur tempus शरद् *auctumnale* scilicet, sed post imbres amoenissimum, quod *Bhartrih.*** uno tantum versu absolvit, maiori laude efferunt *Bhâravis* (Kirât. 10, 24.) et *Kâlidâsus* (*Ritus.* III.) ob fruges maturescentes, novos flores expansos et coelum noctu serenissimum, ut etiam in *Sâhit.* legitur (p. 294.): विमलाः कुमुदानीव तारकाः शरदागमे a Sententia, obscuritate quadam laborans, monere videtur ne aquam frigidam statim post gaudia nocturna bibat amator sed oscula potius decerpat ex ore uxoris, potum denegantis. Quodsi verum perspeximus, Scholiastes enim in explicandis vocabulis, neque omnibus quidem, acquiescit, *lumen lunae* ad amicae faciem referendum. Ceterum separari potest सुरभसुरत si locativum statuas, a vocabulo sequente, neque tamen, ut in Edit. factum epitheton ad सलिलं pertinens. तर्शितं vox nihili est, legendum erat तर्षितं Schol. निवेदितं n — कर्करान्ताः denique Ablativus est solito in तः exitu, पंचम्यास्तसिल् ut Grammatici loquuntur.

48. *Hiems* हेमन्तः quam pluribus describit *Kirâtârj.* 10, 28., varia praebet commoda domestica, omnia potissimum lactis genera quae bonis maxime exoptatis annumerantur et Indorum, ut satis constat, una cum oryzo cibum constituunt cf. vs. 65. — दधि *lac inspissatum, acidum* significat, दुग्ध *lac* simpliciter, सर्पिः autem *butyrum,* alias घृतं, हविः utpote sacrificiis inserviens, nuncupatum. Falluntur autem egregie viri docti qui totum Orientem praeeunte *Kinderlingio* in butyri historia, butyrum ignorare contendunt; hoc fortasse ne de Hebraeis quidem affirmari potest, quorum חמאה *compressione* saltem (מיץ) fiebat (Proverb. 30, 33.), apud Indos vero nihil frequentius quam imagines a circumrotatione, qua lac in butyrum cogitur, desumptae (v. modo *Nîti* 27.); commemoratur vasculum (मन्थनी) ad tympani formam comparatum, memoratur rudicula (मन्थदण्डकः) laudatur oxygala (दण्डाहतं) etc. — मंजिष्ठा planta est *rubri* coloris, *Rubia Manjith,* unde माञ्जिष्ठ aliquid ex hac confectum, tinctum, *rubrum,* itaque vestis significare videtur splendorem vid. *Uttararâmacharitr.* p. 82. वाससा माञ्जिष्ठिकं *the madder tinted garb,* ubi alia explicat vestimenta militaria, hoc tamen intactum relinquit *Wilso.* Accedit dein corporis unctio, cum uxore concubitus et os betro impletum, de quo vid. ad *Chaur.* 9. Circa variantes lectiones non diu morandum: in primi membri fine भृताः legunt Membranae omnes pro vulgato धृताः Vocabulum गृहाभ्यन्तरे quod idem significat quod हर्म्यपृष्ठे विविक्ते vs. 47. sive अन्तःपुरे *uxoris* nimirum *domicilium,* in गृहाभ्यन्तरं falso mutant Cod. A et C.

49. **Tempestatem ultimam tangit शिशिरं ver antecedentem, frigidam quidem ventis frequenteque rore, ceteroquin autem amoenam et a *Bhâravi* (Kirât. 10, 30.) स्मेरैकबन्धुं vocatam. — Lusus non prorsus illepidus proponitur: venti eandem agendi rationem sequi dicuntur ac saltatores ob nequitias famosi, dum virgines insectantur ad voluptatem capiendam, cuius imaginis flamina quasi deprehenduntur *Amarûsat.* 40. collat. *Kirât.* 8, 28. Vikramor. p. 23. Vocabulum अलकवत् praegnans dici potest, inest enim cirros huc illuc fluctuare प्रचला वायवः मुखे केशानि इतः ततो नयन्ति Schol. Verbum शीत्कृ *labiis tremere* sibilante pa-**

latali scripsi, quamvis dentali in proximo verso Cod. A., Nalod. 2, 62. et saepius exstet; librarii in talibus vocabulis etymologiam vix sequuntur. उत्कंचुक sensu negativo capiendum esse vix dubium est, lectiooem adoptavi unice veram quam et omnes tuentur Codd. In Edit. exstare videtur वल्कस्युक° vox enim erasa est in eo quo otor exemplari. Prorsus corruptum erat संसयनों अंशुकानि sed haec leviora sunt.

50. In eadem re pergit poeta totum fere coocubitus actum describens. मुकुलयन् a मुकुल *gemma floris* descendit, Schol. आच्छादयन् *tegens*, significat igitur: oculos saepenumero cum floribus comparatos, ita comprimere adversus ventum pulveremque ut gemmae quasi videantur florum. Labia cur tremebunda supra dicaotur, ex boc versu apparet, sunt enim vulnerata ventis ut inter oscula morsiunculis laesa dicuntur. Ceterum suffixum कृत् paullo ante usurpavit, b. l. plenius कृत. Verbum denique कान्तायते deoominativum est (cf. 34.) *tanquam amatorem se gerere* कान्त एव भवति । Hucusque anni tempestates una cum voluptatibus in iis percipiendis descripsit poeta, iam vero pergit in iis indicandis quae vel peragenda vel relinquenda sint, sive potius in utramque partem considerat amorem, quem si condemnare velint sapieotes, continuo pietatis viam esse eligendam. Nova inscriptio nusquam comparet, Scboliastes autem versus sequentes introducit his verbis: इति कामिनां विषयिणां मनोरथः तथा प्रीतिभावः कथं तेषां कर्तव्यानि ज्ञात्वा त्यक्तव्यानि च इति कारणात् उक्तानि । अधुना पद्यद्वयनिरूपणं ॥

51. Verba satis sunt perspicua, praeter uoicum महिमा *magnitudo, superbia,* quod *inclinationem,* tota seotentia suadente, vertimus. Superciliosorum hominum fastum perstringit, qui amores spernere quidem profitentur sed nibilosecius mulieres sectantur (cf. vs. 62.). Textus vulg. in primis verbis omnino corruptus et metro contrarius deprebenditur; correctiones oostrae Mstorum auctoritate nituntur. Voculam यद्वा Schol. diserte dissolvit: यद् यस्मात् कारणात् वा pertinet enim ad sermooem sanctorum et rationem addit cur amores siot vitaodi. Inseruimus versioni *adversus mulieres,* Schol. तस्याः स्त्रियाः: ut senteotia clarior fieret.

52. Idem tbema variatur iuxta normam Anacreootis (36): *τί με τὺς νόμυς διδάσκεις; μᾶλλον δίδασκε παίζειν,* scil. poeta discrimen statuit inter vitam austeram, quam philosophis Vedântinae scholae adscriptis relinquit et inter amoris oblectameota qualia poetae praecipiunt. Illustrat igitur seotentia versum quodammodo antecedentem, et quod ibi तत्त्व *veritas,* b. l. est वेदान्त de quo ad *Windischmannum* (Sancara) instar omnium laudare sufficit. Particip. अनुचरा per ἓν διὰ δυοῖν ad duo enuntiata pertinet si verbum substaotiv. supples. — सन्तु ex vs. 51. in hunc denoo irrepsit in Edit. Sr. legimus साधु ex Codd. A. C et Schol. — Epitbeton denique carminum विदग्ध proprie *adustum* sonat, dein, plaoe ut persicum پخته *expertum, consonum, sapiens;* usurpatur vox विदग्ध de indole hominis

κατεξ. bona, quae menti infixa et quasi inusta est, uti Arabes طبع *sigillo imprimere* adhibent, cf. ceterum Niti vs. 3. 15. rell.

53. Sententia cum vs. 18. convenit: amores esse colendos vel pietatem adeundam. In primo inventutis epitheto सुन्दरं proponunt Cod. C. et Schol. अभिनवा नूतनाश्च अपूर्वा मदस्य लीला: नागिः सुन्दरं ita quidem in duobus vocabulis similibus grata apparet paronomasia, quam in fine versus captavit poeta; acquievimus tamen in लालसं ceterorum Codd., quod, cum antecedentibus coniunctum, titubantem, ut nobis videtur, puellae mollitiem, iisdem literis quaesitam, depingit. लालस *desiderans* h.l. idem quod विलासिन् *iocans*, sive ut eadem radice latina expressimus, *lasciviens*.

54. Queritur de γλυκοπίκρῳ in amore poeta, neque ulla explicatione eget sententia. Lectionem B. सर्वेषुपि सत्यं glossam esse, nemo non sentit.

55. Lemma praeponitur novum दुर्विरक्तप्रशंसा cuius sensus, ex sententiis quae sequuntur satis apparet: *difficile esse amori resistere.* विरक्त proprie *alienus, haud curans* est ac *repudians.* Sphalmata in Ed. Sr. vel sine Codicum ope facile erant tollenda; nulla ceteroquin varietas apparet, nisi quod B. चटुल *nitidus* loco चपल proponit. कृतिनां *agentium* potiore sensu capiendum erat pro *religiosis* hominibus; *lampas distinctionis* sive sapientiae ut in Hebraicis נֵר חָכְמָה sexcenties metaphorice dicta est; verbum तड् ideo electum quod *lucere* simul et *percutere* (vs. 82.) significat, *percutitur* igitur sive *exstinguitur* fax आचलैः *admotis nictibus;* delevimus enim Anusvaram, nisi forte चंचल ab चञ्च् mavis derivare. चक्षुषा habent Codd. Anusvaro negligenter omisso, recte vero Srir. चक्षुषां, sed in metro haereo; positionem enim facit क्ष igitur Amphimacer exstat loco Dactyli in mensura certis suis pedibus definita. Scholia desunt, neque aliam vocem habeo substituendam.

56. Argumentum cum vs. 51. convenit: perstringit morum doctores quorum facundiae illudit amor, nec tamen ipsi mulieres relinquunt न तु त्यागं कुर्वन्ति supplet Schol. Membranae omnes conspirant in legendo संगताभ्यां igitur संका Edit. Sr. sive शंका ut in fine corrigi iubet, auditus errorem puto. सुभ्रु ironica dictum, Schol. बहुवाक ॥ Zonam lapidibus pretiosis, h.l. rubinis exornant mulieres, clavam praesertim ac nodum, ग्रंथि. —

57. Ultima huius versus verba in Edit. sonant: स्वर्गस्थापि फलं तथा सरसः quibus conspirant Codices, nisi quod अप्सरसः recte legunt; attamen contra metrum Aryâm peccant अपि फलं, quae vocabula sine dubio delenda, a glossatore textui intrusa. Ceterum virgines coelestes Indri coeli fructus appellari, cuivis notum est ex Indralok. 4, 13.

58. Sententia apud omnes mire conspirat; scholia vero desiderantur. दलन quam vocem *Careyus* (in Lex. Bengalico) praebet, est *contritio*, huic igitur adstruximus भुवि ut sit: *in terra conculcare.* Simile quid *Mrichh.* p. 39. legitur: feras vi capi, Amorem autem corde.

59. Distichon in re Orientalium erotica pulcherrimum e Bhartrihare sibi sumsere Hitopadesae Editiones Sriramapurensis et Londinensis, omittunt autem Codd. quos *Lassenius*

inspexit fabularum (v. Commentar. ad Hit. p. 72.). Dicit poeta: virum tamdiu virtuti adhaerere quamdiu puellarum non viderit lascivos oculorum nutus, sive कटाक्षान्, nam hoc sibi volunt भ्रूचापलताः quia simul, ut supra observavimus, oculi longiores laudi sunt. Telis adsimilantur oculorum iactus; ideoque in imagine pergens poeta verbum कृष् usurpat quod cum आ *arcum intendere* significat; iaculis praeterea addit epitheton नीलपक्ष्माणः *nigra cilia habentia*, scilicet tanquam pennas. Quae quum ita se habeant, non possunt tela quin fortissimi cuiuscunque constantiam defatigent, proprie *furentur*, मुष् verbum est quod sensu translato: oculos mentesque furandi, interdum usurpatur: *Nalus* 5, 7. *Mrichh.* p. 76.; persice دل ربودن; *Ilias* 1, 132. *κλέπτειν νόον*; hebraeice *Genes.* 31, 20. 2 *Sam.* 15, 6. — Coniunctionem च in primo membro Cod. A. delet, quia forte variantem lectionem पुरुषः pro नरः quam Edd. Hit. exhibent, ante oculos habebat librarius.

60. Sensum exprimit tritum illud *Eurip.* (Iphig. Taur. 1032.) *δειναὶ αἱ γυναῖκες εὑρίσκειν τέχνας*, nam संरम्भः non solum *initium* est sed de mulierum quoque *lascivia* et *iocis* dicitur, Schol. आदर quod eodem sensu venit *Nalod.* 2, 55. Correctiones in Sloco necessariae Codicum fide nituntur. कातरः *confusus* h. l. est *impotens* असमर्थः ut Schol.

61. Convenit sententia cum vs. 55. — Scholia desunt. — स्वजः पावकः *ignis ex semet ipso natus* ponitur pro Amore, alias मनसिजः *mente natus* nominatur; *quinque membra* ad sensus pertinere quilibet ipse videt.

62. *Φεύγειν δὴ τὸν Ἔρωτα κενὸς πόνος*, etenim vel is qui sapientissimus et sui compos videtur, perfectam vix attingit virtutem quia mulieres amorem semper iniiciunt. Quod vs. 59. भ्रूचापः आकृष्टः hoc loco est भ्रूलता आकुञ्चिता qui quidem arcus hominem percutit, peccare facit, ideoque ad infernum ducit, ad portas Yamapuri, Schol. निरयस्य नगरस्य द्वारं उद्घाटयन्ती ॥ Pro भावनं Edit. Codd. omnes recte भाजनं *vasculum* habent, पात्रं Schol. quod in *Chaur.* aliquoties metaphorice legitur. De Adiectivo विरल vid. *Lassen* ad Hitop. p. 28. Ceterum superiorem devotionis ac religiositatis gradum indicat: *se ipsum noscens*, quam antecedens: *librorum sacrorum peritus*, ex qua scientia *humilitas* demum oboritur quae ad *γνῶθι σεαυτόν* tandem ducit; saepius igitur scientia sui आत्मबोधः inculcatur (cf. Wilson ad Meghad. p. 113.) praesertim per Vedantinos.

63. Versus iste, exemplo superiora illustrans fortissima, denuo, sed scholiis paullulum mutatis, legitur in libro tertio versus finem, p. 107. Edit., cuius rei exemplum vs. 98. quoque habes: neque tamen editores textum, si modo sententiam iterare voluerant, conformem reddidere, ut certe in tertia huius versus parte corruptissima debuerant. Sringâro distichon Codd. omnes praeter B. adscribunt et hic locum sane necessarium obtinet. धूर्तकृन्: scribendum cum Mstis omnibus, varie tamen aberrant apographa in epitheto canis ultimo. Variantes loci vexatissimi lectiones primum in unum conspectum redigamus: legitur enim

in *Edit. Vairâg.*	पिवरनृकपालार्दितगलः
Schol. ibid.	पिवरनृकपालान्वितगलः
Cod. B. Vair.	पृथुतरपिठरार्पितगलः
Edit. Sring.	पिवरककपालार्पितगलः
Schol. ibid.	पीठरकपालार्पितगलः
Cod. A.	मृन्मयकपालार्पितगलः
Cod. C.	पिठरकपोलार्पितगलः

Vocabulum पिवर = स्थूल in lexicis vix obvium, पीवर autem contra metrum peccat; नृकपाल *cranium hominis* putida lectio est et omnino videtur reiicienda, ut et आर्दित *vexatus*, pro quo अन्वित = युक्त stare posset, dummodo sensum praeberet idoneum. Lectio Cod. B. falsissima पिठरे tamen praebet, quod, quum Schol. A. et D. per मृन्मयपात्रं, cuius prior pars vel in textum irrepsit, explicaverint, non dubito quin vera sit vox, quae in contemptum quasi suffixum क adsumpserit (cf. अयंक *iste*, मानवक *homuncio* rell.). Tum etiam कपोल cum D. scribendum, Schol. कण्ठः Quibus omnibus rite perpensis, lectionem metro et sensui adaptavimus, vix enim decernendum est in talibus lectionibus quaenam a prima manu sit. Videant acuti doctique critici, quo successu textum restituerim; quae nisi probant, meliora expeto. Ultima sententiae verba Schol. hoc modo illustrat: यतो मदनः हतं अपि च आर्द्रो शरीरावस्थया मृतप्रायः तं हन्ति मारयन्ति । hanc ob caussam Amor *daemon devorans* vocatur *Nalod.* 2, 7. et *saevus Amor* apud veteres (Tibull. 3, 4, 65. *Ovid.* Rem. Am. 529.), quippe qui omnes cogat ad vexillum suum.

64. Supplicia addit, quibus ab Amore puniuntur ipsius dicto non audientes. Schol. rem bene illustrat: राज्ञो मुद्रया सर्वं कार्यं भवति यतो मदनस्य स्त्रीमुद्रया भवति । यो उल्लङ्घनं करोति तस्य राज्ञा दण्डकरो भवति मारयति च यतो मदनः rell. Desumpta etenim imago est a regis edicto, فرمان मुद्र proprie *sigillum*, cuius formam feminini generis insolentiorem ideo forsan inducit poeta ut cum जननी *genitrix* conveniat: hoc melius sane sensu passivo sumendum: *ab Amore profectum* ut *Gitagov.* 10, 2, 5. मन्मथनिदेशः *Cupidinis decretum* dicitur, quia ab Amore ipso proponitur lex mulieres esse colendas. Dein viros morosos et austeros eorumque varia castigationis genera, ex vita Indorum ascetica satis nota lepide tangit poeta et tanquam poenas depingit a rege illo inflictas. Sunt autem potissima devotionis genera ut nudi et capite tonso incedant sive comam implicatam gerant sive ut inter *quatuor ignes, solem quintum superne habentes* consideant (*Manu* 6, 23. ग्रीष्मे पंचतपास्तु स्यात्) de quo vetere praecepto पंचचर्याः *homines devoti* in *Vedor. spec.* p. 16. Rosen. lucem fortasse accipit. *Cranium* hominis denique manu gerunt qui hominem, imprimis Brâhmanem occiderunt (*Manu* 11, 72. 73. 89.), victum in hocce cranio sibi colligentes; facile tamen inducor ut credam *cranium* h. l. pro vase quovis ascetico poni, Schol. पात्रं करे धृत्वा भिक्षाटनं कारिताः Tale proprie कमण्डलु et कुण्डी vocatur, quocum illud κάνδυ convenit

Athenaeum 2, 55. Fructum, quem tali poenitentia sibi comparare student, *frustra* illos quaerere dicit poeta quia ante oculos haud positum est et incertum; Schol. definit: स्वर्गाधिकानि अप्रत्यक्षाणि ॥

65. Sapientissimum quemque amore tangi (cf. 62.) quin vel ipsos Deos (vs. 10.). — *Visvâmitrus* ex Ramaide satis innotuit, cuius episodium clariss. *Boppius* germanice vertit in *Coniugationis systemate*. *Parâsaro* nomine, utrum Râmus ille an alius huius nominis intelligatur, non habeo quod dicam; ob rigidam certe devotionem clarus fuit, unde quartus religiosorum ordo पाराशर्य vocatur. Quodsi igitur illi viri foeminis reniti non potuere et तपोभंगं experti sunt, quanto minus mortales laute viventes! Lectiones variae haud magni sunt momenti, in A exstat ये चाम्बुपत्राशना pro वात°, *vento vesci* tamen in hac re saepius dicitur; idem Codex transponit घृतसंयुतं दधिपयो quod ferri potest; सागरे ut Edit. in nullo exstat apographo. *Vindhyus* montium iugum est inter Indiam Gangeticam, आर्यावर्तं et दक्षिणापथं, apud Ptolem. Οὐίνδιον ὄρος, et nomen accepisse fertur quod solis cursum obstruat वैन्ध्य incolis saltem urbis celeberrimae Ujjayinis (v. *Wilson.* ad Meghadût. p. 24.). Hunc montem mare transnatare paroemiam sapit. Unum restat oris muliebris attributum सुललितं paucis tangendum: descendit enim a stirpe लल् quod de titubantium potissimum amantium sermone, ubi lingua torpet, ut *Catullus* loquitur, usurpatur, plane ut λαλιά de *dulci loquela*. Dein transfertur ad habitum mulierum et gestum languidum, sive ut *Sâhityadarp.* p. 59. definit सुकुमारतयांगानां विन्यासो ललितं भवेत् quod exemplo illustrat; unde fit ut inter puellarum illecebras nominetur, vid. ad vs. 2.

66. Novum, tribus distichis absolutum sequitur capitulum, cuius inscriptio परित्यागप्रशंसा pro quo in fine sectionis स्त्रीणां परित्यागविधिः legitur, suadent etenim sententiae omnes ut mulieres deserant homines cordati quod tamen ob ipsarum venustatem res sit ardua. Sensum versus 66, cuius structura paullo intricatior, bene indicat Schol. यदि स्त्रियो न भासन्त् तदा बुद्धिमन्तः सेवां न कुर्युः स्त्रीनिमित्तं राजसेवां कुर्वन्ति तेन व्यासंगेन मनः चंचलं अधैर्यं भवति ॥ Lusum संसारः असारः: *mundus exsuccus, ieiunus* iam habuimus vs. 19. et aliquoties recurret adiuncto hoc epitheto, cf. quoque *Mâlat.* p. 85. *Utturarâm.* p. 22.; eodem modo Persae دنیای دنی coniungere amant. Varians lectio A. भवने ni sola staret, magis fortasse placeret, tunc द्वारसेवा plane nostrum *Hofdienst* esset. Ut nunc est, totum epitheton ad मानसं redit ut omnes iubent Msti, sola Edit. Sr. ad homines retulit lectione व्यसनधैर्याः — Vocabuli प्रेङ्खत् origini इङ्ख् nulla alia additur significatio quam गतौ unde प्रेङ्खा *lectica*, प्रेङ्खित *concussus* rell. Schol. tamen प्रशब्दायमानः explicat et ad zonae compedumque tintinabula certissime referendum est.

67. In antecedentibus poeta dixerat homines vel arduum quidque adire mulierum caussa, ut scilicet familiam alant, iam pergit: devotionem ab hominibus fieri ob poenitentiam post vitam cum mulieribus peractam flagitiosam et rem acu tetigit qui de devotis

cuiusconque acvi fere omuibos similia sentit. De sensu scboliastam audiamus: मनो मलिनं स्त्रीभिरेवक्रियते यतः स्त्रीणां प्रभाव एव उत्पन्ना न स्युः तदा मनो ऽपि मलिनं नैव भवेत्। तदा मनस्वी जनो हिमवतः स्थाने गत्वा शिरःप्रणाममेव किमर्थं मलिनं करिष्यति rell. Pro primo versus vocabulo scholia in Cod. B. सिंहैः inducunt *leonibus habitata spelunca,* quae quidem lectio speciem veritatis prae se fert, nec tamen admittenda est. *Arbor in humero tauri Sivi crescens* vel potest esse *montana,* quia Sivus moutiom Deus est, vel etiam arbor sacra iuxta templum Siviticum et taurum नन्दी, ipsi sacrum, Schol. uil oisi nomèn tauri proprium addit. Molestiam vero creat vocabulum: गंगाधौतशिलातले ubi Schol. divisit गंगाधौतानि शिलातलानि primum igitur putavimus corrigendum esse गंगाधौ शिलाले तले *in Gangae aqua, in frigida superficie Himâlayi.* Gaogeticam enim aquam in lustrationibus et peccatis luendis efficacissimam putari coustat. Attamen unius Schol. auctoritate mutare uoluimus sed in vulg. acquievimus, धाधौत igitur oomen est: *concussio* et totum adiectivum ad स्थाने referendum: *locus ubi rupium superficies per Gangem percutitur* cf. *Vairag.* 25. Quod vs. 8. bionulcis addebatur adiectivum वित्रस्त *perterritus,* hoc loco contrarium est अत्रस्त, uil tamen mutandum, quum firmum ac audacem *mulierum* oculum simol depingat.

68. Io eodem argumento addit: io vita oostra terrestri foeminas obstacula saluti opponere. De संसार quod vocabulum in talibus Indorum aeoteotiis magnam vim babet, io libro *Vairâgy.* videamus vs. 82. *Oculi* mulierum *ebrii* vocantur ut apud *Catullum* (45, 11.) *ebrios oculos suaviata,* quam imaginem bene illustrat *Quinctilianus* (11, 3.); sunt enim: *lascivi et mobiles aut natantes et quadam voluptate suffusi oculi,* quales Gracci ὑγρὸς appellaot, v. *Fischer* ad Anacreont. 27, 21. et *Burmannum* ad Petron. c. 126. vs. 12. Eodem sensu apud Indos मत्त et उन्मत्त *insanus* venit et similiter ἐκμαίνειν s. amorem incendere dicitur Iuno apud Eurip. Eccles. 959. — Slocus Bhartriharis epicus arte quadam compositus, exitu aoapaestico gaudet et ad metrum lyricum teudit. Caesura io primo bemistichio oeglecta est et membra utriusque strophi negligentiora oisum taotummodo faciunt ad partem sloci finalem, grata praeterea alliteratione coucinnatam.

69. Noo urgendum lemma यौवनप्रशंसा *iuventutis laus,* tribus, quae sequuntur, distichis additum, neque cuim in laudaoda tautummodo iuveotute versatur pocta et प्रशंसा io genere *descriptio* taotum valet. Primum docet: iuventute, utpote fragili, esse frucodum, ut ad puellam alius pocta: मानं मा कुरु तन्वङ्गि ज्ञात्वा यौवनमस्थिरं ॥ *Sâhit.* p. 244. Noster regem alloquitur divitiarum cupidum, monetque ut potius amoribus sese tradat, antequam senectus ceu hostis adveniat cf. Vairâg. 39. — को ऽर्थो ऽर्थैः uoice verum omnes exhibent membranae; बालोकिनीनां e Cod. B. sumpsimus, D. male बालोकितानां - नयनेन्दीवर quod D. praebet et C. in margine teutavit, mious exquisitom videtur quam कुमुद κατ᾽ ἐξ. *rubrum* quidem *Nymphaeam* significans, ut इन्दीवर *coeruleam,* at in hisce imaginibus, ad oauseam usque repetitis, poetae vix genera distinguunt, praesertim quaodo ridentem et expansum

vultum indicant. Distinctius sane रक्तपंकजलोचन de *irato* venit, ut *Brahmavaiv.* fol. 36. 46. rell. Pro लुप्यते unus Cod. D. लंघ्यते proponit. — *Mare cupiditatis* frequens apud Indos metaphora ut alias κακῶν θάλαττα *Ghatakarp.* 12. *Râmây.* II, 46, 84. 60, 3. rell. Totam denique vitam cum Oceano comparant et qui vitam transigunt ut apud Graecos διαπλέειν τὸν βίον dicuntur (cf. *Palladae* Epigr. 104. in Anthol. graec.). Epitheto iuventutis सानुराग. (Schol. अतिप्रिय) suavitatis aliquid inest, cf. جان شيرين in Persicis, φίλον ἦτορ *Ilias* 15, 251. et contrario sensu נֶפֶשׁ יְקָרָה *vita pretiosa, Proverb.* 6, 26.

70. Vituperat iuventutem tanquam omnium malorum genitricem. Codices mire conspirant. *Centum inferna* pro innumeris dicuntur, sunt enim quinquaginta fere tormentorum loca, quae fusius enumerantur *Brahmavaiv.* fol. 71. seq. — *Stellarum dominus, sideridux,* frequens lunae nomen est, sic fortasse in *Hammasae* p. 43. *mater stellarum* contra Schol. dubitantem, qui وقيل فى ام النجوم انها الشمس addit. *Intellectus luna* metaphora iam ex nomine dramatis allegorici प्रबोधचन्द्रोदय innotuit. Ceterum omnia ad nomina in ultimo membro conspicua redeunt adiectiva, nos autem perspicuitatis caussa quodvis enunciatum distinximus in versione, ut in versu seq. aliisque.

71. Iuventutem denuo collaudat poeta sed eam solam quae cum pulchritudine coniuncta ad amorem impellit iuvenem. चतुरतरक्रीडा sola Edit. Sr. praebet, Codd. C. D. चतुर tunc autem metri in gratiam क्रीडायां legendum, sed licentiam illam qua syllaba ante क्र corripitur caute statuas, legimus igitur cum Cod. A. चतुरतक्रीडा° ॥ Imaginem de arbore bene illustrat Schol. यथा जलपाग्नौ वृक्षाः शोभन्ते तथा यौवनेन शृङ्गाराः शोभन्ते । Idem चतुरता per लक्षपातानि reddit. Avis चकोर cui ob mobilitatem oculi adsimilantur, *perdix rufa* est, cf. *Gîtagov.* 1, 4, 7. *Mrichhak.* p. 1. ibiq. Wilson in versione; *Raghuvans.* 6, 59. 7, 22. *Brah. Vaiv.* spec. 1, 10. *faciem tuam nectare plenam exhaurio perdicis oculis* h. e. cupidis सुधापूर्णाननं तव चक्षुश्चकोराभ्यां पिबामि ॥ Simili modo चक्रलोचन legitur *Brahmavaiv.* fol. 7. Verbum कलयति Schol. diserte explicat करोति, reliqua faciliora sunt.

72. Nova et usque ad versum 91 tendens incipit sectio, in qua mulieres onerantur convitio, cuius rei exempla sat multa exstant apud omnes Veteres. Dicunt enim: πῦρ καὶ θάλασσα καὶ γυνὴ κακὰ τρία, putant ὡς ἐκ αἰνότερον καὶ κύντερον ἄλλο γυναικός, vel etiam δῆλον ὡς γυνὴ κακὸν μέγα (*Eurip.* Hippol. 627.) quam nominare sufficiat ut vituperium exprimatur, ut *Carcinos* apud *Athen.* 13, 8.:

'Ω Ζεῦ τί χρὴ γυναῖκας ἐξειπεῖν κακόν;
'Αρκῶν ἂν εἴη, κἂν γυναῖκ' εἴπης μόνον.

Similes loci apud *Hesiodum* Erg. 375. *Theognid.* 600. et *Simonidem* integro carmine. Sententia caput aperiens eos deridet qui meretriculam, cuius pravam norunt indolem sectantur eamque omnibus quibus virgines alloqui fas est, exornant epithetis. Versus est facillimus et id solum observandum, Vocativos foemininі generis कान्ते et reliquos per

synaloephen voculo इति agglutinari, quod insolentius est pro कान्त इति — posses quidem hanc licentiam evitare et vertere: *mea amica* ut *Chaurap.* 27. vel *qualis amica!* sed Schol. vocativum ubique expressit.

73. दयिता *dilecta* magis ad sensum reddimus *misericordem*. *Ignem* per amorem accensum saepe queruntur poetae, cf. *Mrichhak.* p. 17. *Uttararâm.* p. 57. ज्वलयति तनूमन्तर्दाहः करोति न भस्मसात् । *Mâlat.* p. 147. *Asclepiad.* Epigr. 24. τήκομαι ὡς κηρὸς πὰρ πυρὶ κάλλος ὁρῶν. *Ovid.* Rem. Amor. 731. Sed res est satis trita. Vocabulum दृष्ट्वा ex coniectura in दृष्टा mutavimus ut aliis participiis consona fieret oratio. Schol. desiderantur in slocis hisce omnibus.

74. Sensus est: ἐδ' ὁ μελιχρὸς Ἔρως ἀεὶ γλυκύς. De vocabulo गोचर, quidquid in sensus cadit significante, fusius egit *Lass.* ad Hit. p. 108.

75. Pro एकां मुक्त्वा *unam relinquens* h. e. *praeter* rectius cum Cod. A. scribendum puto एकां उक्त्वा ut plane cum versu, quem ex *Athenaeo* supra produximus conveniat sententia, etsi noster addit: puellam in amore lianae mellitae similem esse.

76. Varia enumerat, concinnitati orationis minime studiosus poeta ut demonstret mulierem omnium vitiorum esse compaginem. Variantes lectiones minoris sunt momenti: A. et C. पट्टपों male legunt, in secundo autem hemistichio iidem cum Schol. स्थितं et recte quidem.

77. Sententia nulla explicatione egens cum vs. 72. quodammodo convenit, contra poetas prolata, qui mulierem semper exornant magnisonantibus attributis. Negatio ना pro न haud insolens est; errores scribarum leviores indicare non attinet.

78. Dicere videtur *Bhartrih.* amoribus capi non posse sapientem sed iuvenem tantum incautum; मूढ ut פתי apud Hebraeos usurpatur. In huius *corde efflorescunt mulierum venustates* h. e. invite quasi pellicitur gratiosis ac delenificis puellae illecebris, sicut apis susurrat quando Nymphaea calicem aperit venustum, de qua imagine ad mulieris faciem translata vid. ad Chaur. vs. 34. Sed affirmare non ausim me mentem poetae bene cepisse, neque enim adsunt Scholia. In Cod. A. तत्रैव loco ना एव legitur, रागो autem omnes Mst. praebent, *ruborem* h. l. proprie designat. षडंघ्रिः *apis* est, idem quod alias षट्पद् *Manus* 7, 129.

79. Idem sensus ut vs. 74. 75. sed pleniore expressus imagine et ad iuventutem proxime pertinens. Variant Codices in scribendo धुन्तिहरं quod unice verum C. praebet; in A. est दरदुदार° non omnino malum, in Edit. दरप°, in D. दरपु utrumque ex धु enatum. Pro घातूतिचरं solus B. धरं quod ferri potest, immo fortasse habet quo se commendet. पाकफल apud *Amarum* est *Caronda, Karandas, Carissa,* indeque पाकद्रुम arborem sumpsi cui in versione *Colocynthidem* substitui, sed iam vereor ne rectius Srir. तावत् पाकम् scribat.

80. Foeminam cum flumine comparat poeta (ut *Kâlidâs.* in Vikramorv. p. 92. *Chaur.* 44.), mo-

netque ne quis tali amne confidat, quippe qui in Oceanum peccatorum abducat hominem incautum. Convenit fere in his *Bhartr.* cum *Nicarcho* (Epigr. 3. Anthol. III. p. 59.) ubi iuvenes hortatur ut meretriculas, cum navibus comparatas, devitent, ne naufragium faciant; coll. *Horat.* (Od. 1, 5, 6.) *aspera nigris aequora ventis emirabitur insolens* etc. Inversam de fluminibus sub specie mulierum incedentibus imaginem *Kâlidâs.* in Ritusanh. 3, 3. et Raghuv. 16, 63. depingit. De singulis iam videamus picturae, ad Indorum sentiendi rationem conceptae partibus; primum *crines* et *plicas* in puellae ventre (de quibus v. vs. 15.), quas *connivere* h. e. undulare dicit, fluvii undas facit; propr. *undarum habitaculum,* निलय Schol. स्थाने ita ut tota descriptio unum ad कान्ता pertinens epitheton praebeat, quod de reliquis quoque monendum. Attributum sequens ad verbum sonat: *annitentium* h. e. *natantium anatum geminis praedita est per uberum par.* चक्रवाक *anas Casarca* avis aquatica rubicunda est (the ruddy goose) quam fingunt cuiusdam Munis voto noctu a coniuge separatam querelas fundere et dehinc exemplum est amoris coniugalis (cf. Meghad. vs. 82. ib. Wilson. *Kirâtârj.* 8, 56. 9, 4. 14. etc.). Sequitur dein *os Nymphaeae simile,* corrigendum enim ex apographis omnibus वक्राम्बुज pro कार्ांबुज Edit. cuius sensum non assequor. Hoc modo dicit *puellam* esse कार्भरा नदी इयं ब्भितः क्रूराशया propr. *nisum faciens flumen,* quod de cursu rapido et translate de Veneris colluctatione intelligo, et hanc quidem undequaque, समन्ततः periculosam. Ultima verba in Edit. sonant ह्ना दूरात्परं त्यजतां adoptavimus lectionem Codd. A. C. D. et Schol. qui unicum quidem ह्नाः ante oculos habuit, neque tamen Vocativus omnino necessarius.

81. Inconstantiam mulierum queritur, qua fidem non conservant, cf. Niti 2. — Scholia desiderantur hic et in sententiam sequentem.

82. Similes sententiae iam aderant vs. 74. 79. योषितां Codd. A. C. in विषात् *ex veneno* mutant quod sensum mutat et metro Vaitaliyo maxime contrarium; *venenum* praeterea sequitur. Cf. simillimum *Plauti* (Trucul. 1, 2, 75.) *in melle sunt linguae sitae, corda felle sunt lita; Cistell.* 1, 1, 71. *Amor et melle et felle est foecundissimus. Proverb.* 5, 3. 4. *Mel destillant labia meretricis at postea amara fit ipsa ut absinthium. Mâlatî et Madh.* p. 21. Lass. *adspectus tela melle et veneno tincta* et rell.

83. Sensum exprimit illud graecum: ἰὸς πέφυκεν ἀσπίδος κακὴ γυνή sed sanari posse aspidum morsus docet, nullam vero medicinam paratam contra mulierum dolos; suadet igitur ut sibi caveat iuvenis ab obliquis illis oculorum nutibus tanquam sagittis flammantibus et a iocosis puellarum blandimentis ad modum cristae expansis ut viros alliciant. Textum, in Edit. misere mutilatum e Codd. emendavi. Ablativi redeunt ad योषित्सर्पात्, compositum, ac si dicas: *Weiberschlange.* फणा unde in universum serpentes dicuntur फणिनः proprie *colubris Nagae* Lin. cristam designat, quam expandit irascens, quod, nisi notum esset, *Kâlidâsus* docet, Sakunt. p. 144.: विप्रकृतः पन्नगः फणां कुरुते ॥ De serpentum incan-

tatoribus multa collegit *Bochartus* Hieroz. III. p. 384. qui neque *Arabonis* omisit locum de Indis, sed in eo fallitur Nearchus, quod praeter ἐπῳδὰς nullo eos usos dicit remedio καὶ εἶναι σχεδόν τι ταύτην μόνην ἰατρικήν, semper enim plantae officinales, औषध proprie *annuae* (ab ओषध्यः = फलपाकान्ताः Amar.) simul commemorantur. मंत्र est formula e Vedis desumpta (मन्त्रादिगूहोक्तिः *Vaijayantî* a Mallinâth. a Kirât. 4, 32.) quam murmurant मंत्रिणः: illi sive ἐπῳδοί. Adiectivum इतर ut hoc addam, in compositione vel antepositum vel suffixi instar additum contrarium sensum infert, h. l. *diversus ab illo serpens* id est *verus*, sic पक्षेतर in versu 10. Supplem. est प्राज्ञाद् इतरः *a sapiente diversus* sive मूर्खः: a वामेतरं नयनं oculus dexter *Sakuntal.* p. 97. *Mâlat.* p. 135.

84. Aliud simile proponitur de Amore rete tendente per mulieres quo homines tanquam pisces capiat, cf. *Plaut.* Trucul. 1, 1, 21.: *interim ille hamum vorat;* et *Ovid.* A. A. 3, 425.:

Casus ubique valet: semper tibi pendeat hamus;
Quo minime credis gurgite piscis erit.

85. Amor praedo in pulchro puellae corpore insidias struit hominum menti. Simili fere metaphora amor in *Anvari Soheily* inducitur ut dux exercitus, omnes vexillum suum sequi iubens:

لشکرکشید عشق ودلم ترک جان رفت
صبر گریز پای مر اندر جهان گرفت

Amor exercitum ducit et cor meum de vita desperat, patientia aufugit et in mundum abiit. In Cod. A. पान्थ: Nominativus exstat *tanquam viator;* Vocativus rem auget. Schol. desunt.

86. Gloriatur poeta se amore puellarum non captum, quod malum magis immedicabile fuisset quam δῆγμα ἀσπίδος (cf. 83.). Primo vocabulo praepositionem वि addidi ex Codd. A. C. D., धन्याः autem, quod in Edit. secundum inchoatur hemistichium, mutavi in दृष्टेः ut Schol. habent, A. दृष्टः C. दृष्टाः D. दृष्टे, in quibus omnibus lectionem illam cognoscas; supplendum autem est: *a vero serpente* (इतराहिदृष्टेः Schol.): putant enim Indi colubres oculorum tantum intuitu posse vulnerare. Hanc ob rem दृश्यः *videndus* per vocabulum expressimus *effascinare*, quia βασκάνειν a φάεσι κτείνειν derivant Grammatici.

87. Sensuum oblectamenta hominem a virtutis via abducunt. Correctiones, quas subire versum iussi, omnes Codicum nituntur auctoritate: सर्वं pro यदि legunt A. C. et Schol. आत्मप्रमाणो loco Instrument. ut ad sensus pertineat, praebent A. C. D. et Schol., हि ante membrum quartum inserunt iidem.

88. „Amoris dementia (fortius ἐπιληψία) tactus nullo modo potest sanari", satis apertus huius versus sensus est.

89. Sententia per se quidem clara structuram praebet paullo intricatiorem si Scholiastam audias, qui omnia parum distincte Plur. पण्यस्त्रीषु adstruit addito solito illo कर्थं भूतासु; nos vero simplicem versus constructionem secuti sumus, ut sensus emergat: meretrices omnino

omnes esse fugiendas, quare et Schol. एवं शादिभ्यः *et sic porro* addit. Codices in lectione concordant omnes; in unico D. per hallucinationem scriptum est पुणयस्त्रीषु. *Lepra* in primo hemistichio memorata est *lepra alba*, λευκή, eodem nomine apud Indos श्वेत et श्वित्र nominata. Difficilius paullo ultimum epitheton est, कल्पलता — frequentius कल्पवृक्ष (propr. *mundi, creationis arbor*) *Vikram.* p. 118.: हेम्नः प्ररोह इव संगमकल्पवृक्षः ut mundi arbor radice aurea (cf. *Meghadût.* vs. 68.) — *arbor abundantiae* in mythis cum Hebraeorum עץ החיים convenit fere et cum *vacca abundantiae* ideo coniungitur (*Nîti* 38.) quod omnia bona suppeditat. Mohammedem in Corano exinde arborem paradisiacam sumsisse Schlegelii est coniectura (*Reflexions sur l'etude des langues Asiat.* p. 13.), sed nomen quod addit *Tuba* a serioribus ex Sur. 13, 28. desumptum, non ad arborem illam pertinet quia طُوبَى لَهُم simpliciter est: *felicitas erit illis.* Nomen habet سِدْرَةُ الْمُنْتَهَى Sur. 53, 14. cuius folia sunt ut aures elephantis et fructus sicut hydriae. Huic opposita arbor زَقُّوم Sur. 37, 60. cuius fructus ut capita Daemonum: Neque tamen ulla adest caussa idonea tales de arboribus fictiones ex India repetendi. Poetae saepe arborem illam respiciunt, et ita quidem ut pro *mundo* interdum universo inveniatur, cf. *Mrichh.* p. 38. ubi Charudattus vocatur: *egenorum Kalpavrikshus virtutum suarum fructibus inclinatus* दीनानां कल्पवृक्षः स्वगुणफलनतः in *Brahm. Vaiv. Pur.* p. 13.: *benedictio melior quam Kalpavr.* कल्पवृक्षात्परं वरं et ib. p. 95. *o Munis in mundo optime!* कल्पवृक्षमुनिश्रेष्ठ igitur *discriminationis mundus* metaphorice *mentem* significat, huius autem *tela* sunt cogitationis obstacula, quae mentem maxime angunt, plane ut *Nîti* 46. loquitur Bhartrih.

90. E sacris petita imago: meretrix sacrificii quasi flamma est quam pulchritudine sua fomentare studet ut iuvenes iniiciant iuventutes (cuius vocabuli abstracti pluralis est insolentior) opesque. Scholia non adsunt.

91. Meretricum genus, a vilissimis hominibus frequentatum, paterfamilias ne adeat monet. Accuratiori singulorum in altero hemistichio vocabulorum definitione vix opus est, nisi primi fortasse et sexti: चार Schol. हेर quod utrumque deest in Amarakosho, pro *exploratore* sumsi (Man. 9, 256.) qui, etsi magnae utilitatis, pro homine nequam habebatur; विटः mimus est, is, qui in dramatis scurrae personam induit, ac nequam herum comitans sycophanta et parasitus; alias, ut *Mâlat.* p. 135. कन्याविटः, etiam pro mundulo delenifico venit (Mädchenjäger). Schol. recte भाण्डः explicat coll. *Vairag.* 57. Fabularum exactores, saltatores, mimi et id genus alii contemptui habebantur, praesertim ob vitam libidinosam; hanc ob caussam prostibuli os vasculum nominat in quod salivam exspuunt illi. Convenit fere Proverb. 22, 14. 23, 27. שוחה עמקה פי זונה *fovea profunda est os meretricis.*

92. Ultima sequitur huius libri sectio विरक्तप्रशंसा sive ut post versum 98 sonat subscriptio सुविरक्त°; omnino falsa est in Edit. Sr. सुचरित्रप्रशंसा ॥ Agunt enim sententiae quae sequuntur

de firmo mulieres relinquendi consilio ita ut illi दुर्विदग्ध० vs. 55. quodammodo oppositae sint, quamvis iam in antecedentibus eadem et similia saepius repetita invenias et tituli ab alia manu ad libitum sint adscripti. — Primum felices illos praedicat qui pulchritudine mulierum se commoveri non patiantur. Scribarum sphalmata vix notari decent, pro तरल in Cod. B. et apud Schol. चपल legitur. उपरिलसत् propr. *superne amplectens* Schol. शोभायमान, idem विकृतिं इति per क्षोभं म इति explicat.

93. Se iuvenilibus lusis iam defatigatum vitam dicit elegisse asceticam quare puellam monet ne oleum operamque perdere velit amplius. In lectione यौवने pro बाल्ये omnia conspirant, quotquot inspexi apographa. — बाल्य propr. *pueritia* est, in mulieribus usque ad annum sextum tendens (*Schol.* Nalod. 1, 5.) in viris बालः usque ad annum decimum sextum, sed latius tunc sumitur ut *puer* apud Romanos. *Iuventus* यौवनं virorum intra annos 16-70, mulierum intra 16-30 complectitur, postea incipit *senectus* वृद्धत्वं. De virgine immaculata usurpatur कन्या - गौरी - नग्निका et कुमारी sed haec strictim.

94. Eandem sententiam proponit, verbis venatoriis ad res amatorias relatis; cf. *Jacobs* ad Anth. Graec. I. Epigr. 91. — शबर ad tribum illam Barbarorum pertinet quae piscatum simul et venatum exercebat, alio nomine किरात venit (Nalod. 3, 37.), Schol. कैवर्त ut vs. 84. Ceterum शरव्य Srir. lectio, si pharetram intelligis, potest ferri. — Anusvarus delendus in दल; चोरं habent C. D. alii चौरं utrumque rectum; स्खलता: autem legimus contra Codd. auctoritatem, Visargum, ut fit, negligentium.

95. Sententia ad eam, quam vs. 17. proposuit proxime accedit: omnia amoris oblectamenta sine virtute esse vana et citissime dispergi veluti extricatas margaritas nulla linea insertas. Virtus autem sive bona opera quae intelligantur facile apparet, sunt गृहकर्माणि praesertim vs. 1. commemorata, officia videlicet erga lares ceterosque Deos omnes sacrificiis praestanda, ita ut sensus simplex emergat: extra connubium et cum legitima uxore voluptatem, nullam decere aliam. Vocabulis सद् Edit. et सद्म Cod. D. corruptis substituimus सद्म *domus*, κατεξ. *praestantior* ex Mstis A. B. C. et Schol. *Umbracula candida* divitem et hominem delicatulum designat unde epitheton श्वेतातपत्र: de regibus et sanctis frequenter legitur in *Brahmavaiv.* collat. *Raghuvans.* 9, 15. Tales umbraculas, Indica arundine fulcitas Romanis mulieribus servi umbelliferi praegestabant; vid. *Böttiger* Sabina II. p. 191. et *Paciandium* de umbellae gestatione. — Imaginem de margaritarum filo non intellexisse autumo Editores Sr. त्रुटत् तत् तु किं scribentes; neque forsan scribae omnes perspexerunt, in A. exstat त्रुटत्तन्तु in C. त्रुटत्तन्तुकं Schol. bene explicat: प्रसंगस्य कलहेन या क्रीडा तस्याः त्रुटत्तन्तुकं गच्छति मुक्ताजालं इव प्रोथं भ्रश्यद् एकैकं चतुर्दिक्षु प्रयाति separari igitur nullo modo possunt vocabula. Verbum त्रुट् in hac re proprium videtur, cf. similem locum pulcherrimum *Uttaram Râmachar.* p. 13.

96. Hominem devotum parum curare docet mulierum pulchritudinem; talis hominis menti at-

que animo amicitia, Dei puta, comparata est, quam ob rem foeminarum amore non eget amplius. Structuram totius distichi in versione, quantum fieri potuit, retinuimus, de योग et यमिन् h. e. इन्द्रियनिग्रहकर्तृ in libro tertio videamus. Primum hemistichium Cod. B. claudit hoc modo: कृतिनस्तस्य सुकृतेः posterius tamen vocabulum denuo correxit scriba in क्षिप्ते: calami errore pro किमु ते: — Nomen *lunae* विधु omnes exhibent, Schol. विकाशिते: περιφράζει. कलश denique sibilante palatali scripsimus ut erat in apographis, quamvis dentali quoque scribatur ut Edit. Sr. corrigi iubet: *hydriam fictilem* significat vocabulum, dein ad mammas translatum. Ceterum quinque sensuum oblectamenta indicari quilibet ipse videt.

97. Amoris potentiam, sacra devotione devictam ridet poeta. Scholia desiderantur, textum igitur Codicum ope sensui maxime idoneo adaptavimus. Verbum कदर्थय् *parvi aestumare, vilipendere* (cf. Sâhity. p. 243. कदर्थय न मां वृथा) propr. est *malam rem habere* कदं प्राप्तुं ut Schol. Niti 75. explicat; intransitive h. l. usurpatur et sensui convenit *fatigare*, quem expressimus. In Cod. B. रे कन्दर्प exstat, quod facile praetulerim ut singulum enuntiatum a quoque membro absolvatur, neque tamen in textum recepi unius apographi lectionem nisi rationes accederent satis idoneae. टङ्कारके: in eodem Cod. omnino falsum est; de vocabulo झङ्कार vid. vs. 8.: *apum strepitus* vel ad *nervum* pertinet arcus, qui apum serie confectus fingitur vel ad apes, Amoris tela ex floribus constantia, circumstrepentes. In Edit. Srir. porro legitur कोमलं कलरवं — भाषसे sed longe exquisitius est verbum वल्गसे in omnibus Mstis A. B. C. D.; cum Cod. B. vero legendum erat कोमलैः कलरवैः. De vocabulo कृश vid. ad vs. 13., prius in vocativum mutavimus ex Cod. C., primum, ne idem adiectivum in attributo bis ponatur, deinde etiam ne allocutio ad puellam deesset necessaria. Totum vero compositum ad कटाक्षैः retulit Cod. B, lectione मधुरक्षेपैः in क्षिप्तैः corrigenda, sed लोलैः omnes tuentur reliqui. *Deus lunam in vertice gerens* Sivus est, de quo ad *Vair.* vs. 1. vid.

98. Antequam ad coelestia evehebamur, omnia terrena nos arridebant et in quavis re mulierem videbamus, nunc autem in omnibus rebus summum numen contemplamur. Apposite fere *Meleager* canit (Epigr. 33.):

Ἢν ἐσίδω Θήρωνα, τὰ πάνθ' ὁρῶ· ἢν δὲ τὰ πάντα
Βλέψω, τὸν δέ γε μή, τἄμπαλιν οὐδὲν ὁρῶ.

Denuo legitur sententia, quibusdam vocabulis differens, in libro *Vairâgyo*, Edit. Sr. p. 102 et in Cod. B. Scholia ad utramque recensionem diversa sunt non tamen multum, ut concordia vocum suadet, abeunt. Exstirpavimus versum in tertio libro, rectius enim ad Amores pertinet, ibi vero ordinem aliquomodo turbat. Ut autem lector de variantibus lectionibus et de corruptelis quas in secunda recensione passa sit sententia, possit indicare, tria priora apponamus membra:

यदासीदज्ञानं स्मरतिमिरसंस्कारजनितं
तदा दृष्टं नारामयमिदमशेषं जगदिति ।
इदानीमस्माकं पटुतरविवेकाञ्जनजुषः

Vocabulum अज्ञान altiori sensu sumendum de ignorantia rerum divinarum, cui opponitur *γνῶσις* sive in hemistichio secundo विवेकः *vera* (तत्त्वानि) *dignoscendi facultas*, quam antea mundanis vinculis impeditam et Cupidinis praesertim tenebris obfuscatam fuisse dicit. संस्कार in Vairâg. loco संचार introductum, *ornamentum κατ᾽ ἐξ.* externum per flores, unguenta et alia quaesitum (*Lass.* ad Hitop. p. 5.), sed etiam *studium* ac *laborem* significat (प्रतियत्नः *Vaijayantî.* Sisupâlab. 3, 54.); utrumque bene quadrat. जगत् propr. *movens* de mundo terrestri ac visibili (दृश्यमानं Schol. Vair.) venit et toto universo त्रिभुवनं opponitur: mundum olim omnem (अशेषं = सकलं) mulierum speciem induere putavimus, ut *Mrichh.* p. 3. loquitur ओदनमयं जीवलोकं पश्यामि *mundus mihi oryza videtur*, iam vero sapientioribus nobis vel invisibilia Dei speciem, ब्रह्ममयं, prae se ferre videntur. नारामयं in Vairâg. et नानारूपं Schol. aperte corrupta sunt ex नारीमयं enata, quod nisi statuas omne sententiae acumen perit; neque इति vel अपि ut B. habet, aeque placet ac verbum अञ्जन. *Stibium* oculorum aciem acuit (vid. ad Chaur. 16.), igitur sapientiae tale collyrium adscribit, ideo quod illa eundem visum, antea hebetatum, iam acuerit; Schol. Vair. पटुतरविवेक एव अंजनं चक्षुषा निर्मलीकरणावस्तु ॥ vides igitur अञ्जल merum esse sphalma; जुष् autem, forma क्विप् haud infrequens (cf. *Mâlat.* p. 79. प्रोषितपंकजकुंकमजुषः pag. 84.), hoc loco exacte tandem locum potest obtinere, Schol. तदेव जुषन्ति सेवन्ते ये ते, vertendum esset: *nobis, qui stibium sapientiae colunt, adhibent*; longe melius tamen Genitivus cum अस्माकं concordat. Quae quum ita sint, in lectionibus acquievimus iis, quas versus ille in libro Sring. exhibet.

99. Versus यामित्यादि in Edit. Sr. librum claudens ad centuriam secundam pertinet et typothetarum tantum errore ad primam relatus est (v. *Colebrooke* introductory remark. p. XIV. not.). Versus gemini, qui sequuntur e Cod. A. desumpti, librum optime claudere videntur, neque tamen, ut in praefatione monuimus, ex ordine quo libri h. l. nominantur argumentum sumi potest, quod illi revera talem ordinem sequi debent. Dicit poeta: inclinationes hominum esse diversas atque invicem inter se distinguendas: alii enim religioni et devotioni (वैराग्यं) addicti sunt, alii mundanis officiis (नीतिः) obstringuntur, alii denique amorum voluptates (शृङ्गारः) sequuntur. Scholia desunt.

100. Quodsi homo mentem in Deum dirigere non possit res mundanas sequatur; illud per *lunam*, hoc per *lotos* indicat poeta et simul ad Centurias ipsas alludit, ut Schol. recte intellexit: अतो नीतिः शृङ्गारश्च वैराग्यं च उक्तं एतेषु यस्य प्रीतिः तेन तद् द्रष्टव्यं ॥ In Cod. D. ubi haec quoque sententia exstat, aliud sequitur distichon, hanc rem clarius exprimens, quod tamen ad totius operis finem relegavimus, vid. infra *Supplem.* vs. 25. Ex coniectura

ceteroquin एव priori bemist. inseruimus ne metrum vacillaret; possis etiam भवति proponere a Schol. constructioni insertum: अस्य स्पृहा भवति. Pro falsa lectione in A. स्पृहाम्भोगे ऽपि ex Cod. B. et Schol. eam recepimus quae in textu comparet.

LIBER SECUNDUS.

DE OFFICIIS.

Centuria sententiarum secunda, quae sub Bhartriharis nomine circumfertur, inscripta est नीतिशतकं sive *de virtute*, nimirum ea quae in officiis erga se ipsum atque alios versatur. Vocabulum नीति: *bonos mores* in genere significat (vid. *Schleg.* ad Bhagav. 18, 78.), inprimis comitatem, liberalitatem aliasque virtutes quae virum exornant, unde de principibus maxima laus est नीतिं sequi (cf. *Nalod.* 1, 5.). Praecepta moralia sive Ethice in libris, quibus est nomen नीतिशास्त्र, traduntur, ex talibus Vishnusarman regis filios erudire instituit (Hitopad. p. 8.) et his revera Bhartriharis centuria, quamvis singulis constans sententiis, annumeranda est. Liber decem minora complectitur capita, agit enim: *de stultitia, de sapientia, de fortitudine ac patientia, de opibus, de pravis hominibus, de bonis et virtutis studiosis, de ope aliis ferenda, de constantia, de fato, de bonis operibus*, ita ut quaeque sectio per decem disticha transcurrat. De aliis ad hanc distinctionem pertinentibus et praesertim de confusione per totam Centuriam in Editione Sr. conspicua, in Introductione egimus. Schol. Cod. A. librum huncce duobus, in laudem Ganesi ac Vishnuis, inchoat distichis, misere laceratis, quibus describendis ac restituendis chartam perdere noluimus.

1. Slocus, in Editione impressa omissus, auspicationis formulam continet ad numen supremum ब्रह्मं, per spatium et tempus indivisum. In codicibus omnino mutilatus est versus, qui tamen abesse nullo modo poterat, praesertim si Scholiastae regulam audiamus, tres Bhartriharis potissimum centurias spectantem: ग्रन्थादौ ग्रन्थमध्ये ग्रन्थान्ते मङ्गलं आचारनीयं इति शिष्टाचारो ऽस्ति ॥ In Cod. A. primum hemistichium hoc modo legitur:

दिक्कालानवच्छिन्नानन्तचिन्मात्रये

omissis, per calami festinationem, post literas चिन्मा syllabis त्रमू, quas Cod. B. suppeditat, sed ne sic quidem metrum perfectum est neque caesura conspicua. In B. exstat:

दिक्कालाद्यनवच्छिन्न°

in qua lectione hypotmesin desideramus tantummodo; ex coniectura igitur bina epitheta induximus Dativi casu efformata, quo facto et suavis rhythmorum numerus restituitur et idoneus praeterea sensus evadit, quem in versione expressimus. दिश् Schol. per दशदिशासु circumscribit, sunt tamen octo tantum coeli plagae, quibus h. l. procul dubio annumerat punctum coeli superius inferiusque, sive ut poeta Arabs in simili descriptione

de Deo praedicat eum esse *a sex lateribus vacuum* عن جهات السِتّ خالٍ (*Amâli* vs. 7.) hoc est eum nullum spatium complectitur. Neque minus tempus cadit in Deum supremum, sive praeteritum sit, sive praesens sive futurum, भूतभविष्यद्वर्तमानः त्रिकालः Schol., id quod per कालादि indicare videtur lectio Cod. B. Aeternum igitur est neque ullo tempore divisum etsi mens humana numen illud innumerabilibus sibi effingere possit formis, sive ut idem loquitur carmen arabicum: وفى الاذهان حقّ كون جزء بلاوصف التّجزى — अनुभूतिः = अनुभवः *conceptionem* significat sive vim divinam, qua se in operibus suis manifestat et tanquam ὁμοούσιον sese praebet. Pro शान्ताय in Cod. B. male मानाय scriptum est.

2. Incipit caput de hominum stultitia मूर्खपद्धति b. e. *stultorum descriptione*, cuius hic primus versus in Ed. Sr. falso ad librum de amoribus relatus est ut supra vidimus. Queritur poeta de inconstantia mulierum, quae sententia, nisi in omnibus apographis locum suum occuparet, melius sane referenda esset ad caput de mulierum vituperio. Dicit poeta: mulier, quam amo, alium sequitur virum, sed quo minus fruatur illius amore, communis vetat hominum inconstantia, qua aliam vel ille cupit mulierem. Atque hoc illud est distichon ex quo de Bhartriharis vita concludere posse autumant Indi, id quod equidem in observatione tam communi ac lata vix affirmaverim. Videtur potius summam stultitiam hoc versiculo, quo omnibus maledicit, depingere Bhartriharis. Lectionum varietas paucis notanda est: particulam अपि in secundo membro Cod. B. bis ponit; in fine saltem तन्नो ऽप्यन्यसक्तः, ut et A. praebet, contra metrum. In tertia autem versus parte च cum Codd. A. B. legimus pro अपि. — In fine licentia poetica च इमां observanda est.

3. Sententia sane verissima: qui insciens tantum est (केवलं न जानाति) erudiri potest et multo facilius ille qui rerum iam noscit distinctiones, non tamen facile corrigas eum, qui pauca gloriatur sapientia; cf. vs. 8. Eadem fere κλίμαξ in proverbiis biblicis saepe observatur inter פֶּתִי, כְּסִיל et לֵץ. Mendosas huius versiculi lectiones ऽविशेषज्ञः et postea तं नरं iam correxit *Lassenius* ad *Hitopad.* (in Comment. p. 191.) ubi Bhartriharis sententia legitur p. 129. Postremo dicto convenit fere locus *Hitopad.* p. 75: omnibus rebus remedium esse ac coercendi modum; Brahmânem ipsum vix corrigere posse mali hominis cogitationes: मन्ये दुर्जनचित्तवृत्तिहरणे धातापि भग्नोद्यमः ॥ quibus cf. versum arabicum in Scholiis ad *Haririum* p. 37.: ✿ لكلّ داءٍ دواءٌ يستطبّ به ✿ الا الحماقة اعيت من يداويها ✿

4. Idem sensus aliis imaginibus illustratus. In singulis vocabulis nulla difficultas, imagines tamen, quae insunt, versione latina vix erant exprimenda: दंष्ट्राङ्कुर propr. *dentium germen* homericum illud ἕρκος ὀδόντων exprimit; मकरः de quovis monstro marino usurpatur मत्स्यविशेषः Schol.; inutilem igitur institueret laborem qui margaritas extricare vellet ex talis monstri ore, ubi nullo modo inveniuntur; Schol. disertis verbis मणेरभाव addit. Fallitur ergo *Rogerius*, vel in hac imagine poetica, animum Missionarii infestum prodens, dum addit:

les payens disent que les crocodiles ont des perles entre leurs dents, mais c'est un grand mensonge; les Chretiens ne l'ont point encore trouvé. ऊर्मिमाला plane germanicum *Wellenkrans* est et de fluctibus decumanis venit; similiter तरंगमाला *Kirâtarj.* 8, 28. — चपलत् legimus cum Codice B. et Schol., in A. प्रचुरत् exstat; adiectivum चपले Edit. Sr. et *Loiseleur* exhibent, sed particip. praes. in talibus compositionibus frequentius est, forte quia *tremulans* Aoristi vim magis exprimit quam *tremulus*. Tertiam imaginem de re ardua et periculosa proponit poeta: ut si quis serpente vellet caput accingere, (cf. Suppl. 24.) cui non opponas: inter mulierum ornatum commemorari δράκοντα περὶ καρποῖς καὶ βραχίοσι, satis enim demonstratum est talia ornamenta, periscelides, annulos aliaque in formam saepius serpentum fabricata, δράκοντας fuisse appellata (*Jacobs* ad Antipatr. Epigr. 21.). De innoxiis serpentibus, quos refrigerandi caussa in sinu gerunt orientales mulieres, talia intelligere dicta, b. l. कोपित vetat, alibi nomen aspidis ipsum.

5. Tres proponuntur eodem sensu de re inani imagines, quarum prima graecum illud adagium ἐκ τῆς ψάμμου σχοινίον πλέκειν, et Plautinum: *aquam ex pumice postulare* exprimit; ad stultum corrigendum relata, convenit Proverb. 27, 22.: *si contuderis stultum in mortario*, coll. Siracid. 22, 7. συγκολλῶν ὄστρακον ὁ διδάσκων μωρόν. Verbum पीड् *extorquere* in tali re magnam vim habet, cf. *Nalum* 5, 2. — Altera imago de sole in desertis arenosis refulgente desumpta est, quam speciem aquarum (चित्र *imaginem*), Indi मरीचिकां *radiationem* (ut hodiernam *mirage*) et मृगतृष्णिकां *hinnuleorum sitim* appellant, quia vel ipsae ferae in errorem ducuntur aquam expectantes. Saepissime hancce imaginem usurpant Orientales ad spem inanem et rerum vanitatem designandam, sic *Sâhityad.* p. 118. et *Kâvyaprak.* p. 51. *in mundo errare mente, aurea aquarum specie circumdata* कनकमृगतृष्णान्वितधिया; *Hitopades.* p. 132.: मृगतृष्णासमं वीक्ष्य संसारं क्षणभंगुरं; *Sacuntal.* p. 130. et 155. Ed. Chezy; *Vikramorv.* p. 23. p. 19. *Mâlat.* p. 154. प्रमोदमृगतृष्णिका *Vita Timuri* II. p. 508.: لو لم تكن الدنيا وما فيها هباء خيثغور — add. Schol. *Harir.* p. 294. *Lebid* Moall. vs. 15. *Coran. Sur.* 24, 40. ubi Gelaledd. السراب هو شعاع يرى فيها نصف النهار في شدة الحر يشبه الماء الجاري inprimis vid. *Gesenium* ad Iesaiam 35, 7. ubi vir doctiss. veterum et recentiorum loca larga collegit manu. Apud Iesaiam שָׁרָב appellari notum est, quam vocem persicam haud miraberis si vocabula exotica in linguam hebraicam irrepsisse videas alia, v. e. פַּרְוָר pers. فروار *domus aestiva*, 2 Reg. 23, 11.; פַּרְנָךְ pers. فرناك *magnificus*, Numeror. 34, 25. unde *Pharnaces* ille apud Herod. 7, 66.; נִרְגָּן pers. نیرنگ *obtrectator* Proverb. 16, 28. et id genus alia in Genesi, librisque serioribus, sed hoc ὡς ἐν παρόδῳ. Vocabulum سرآب *faciem aquae* proprie designat, coll. nominibus einsdem rei persicis كوراب *aqua coeca*, نمايش آب *species aquae* et alia (v. *Ousely* travels I. p. 270.). Nostrates praeterea *Fata Morgana* appellant, quod arabicum videtur فكاهة مرغنة *manifestatio desiderii*; ver-

hum رغش *bibit* et *desideravit* huic rei bene convenit. Ab his, de quibus modo egimus, differunt imagines quae in omnibus Indiae centralis regionibus tempore frigido conspiciuntur et *Seekote* h. e. शीतकोट *frigoris castellum* et *Desasûr*, देशसुर (?) *regionis omen* vocantur. — Proverbialis videtur locutio: *cornu leporis capere* de velocitate leporis simul et de re nihili desumpta, (cf. *Vairâg.* 99.) मृगशृङ्ग *dorcadis cornu* in manu quidem gestant devoti (*Raghuv.* 9, 17.) sed hoc absonum esset in hoc nostro loco. — Verbum शृङ्ग speciatim de *venatu* usurpatur, विषाणं *cornu* animalium et *dentem* simul apri et Elephantis significat: विषाणं पशुशृङ्गे स्यात्क्रोडद्विरददन्तयोः *Visvakosh.* Sisupâl. 1, 60. Ceterum pro लभेत Cod. A. et Schol. malunt लभेय, sed Medium in hoc verbo usitatius est, et य in distichi initio vix locum habet.

6. Convenit sententia in *Hitop.* p. 74. obvia: *centum beneficia vana esse in malis*, असत्सु, *totidem bona verba in stultis*, अबुधेषु; coniunguntur enim et invicem ponuntur *stulti* et *mali* ut apud Hebraeos. Adde proverbium illud Zabiorum: *sapientum praecepta stultis esse inutilia, veluti suibus margaritae* (*Lorsbach.* Museum für bibl. und Or. Lit. Marb. 1807. p. 37. seq.) et similia Proverbiorum biblicorum loca. समुल्लसन्ते correximus e Codd. A. B.; de constructione Infinitivi sanscriti vid. *Boppium* ad Indraluk. 1, 16. docte disputantem; बालं propr. *crinem*, *hilum* h. l. idem quod कोमलं significat. — भेत्तुं Cod. B. eodem sensu quo छेत्तुं exhibet; वज्रमणीन् pluralem e Cod. A. et Schol. induximus. *Mimosa Sirisha* Roxb. admodum tenera, ut iam ex verborum contextu apparet, ad Acaciae species pertinet, flores suavissimi, quos auribus imponunt mulieres, spicarum formam referunt, aristam igitur huius floris intelligit poeta (cf. Chaur. vs. 22.). In secundo hemistichio क्षाराम्बुधेः veram habent lectionem A. et Schol., Srir. क्षारा°, Cod. B. क्षीर° quod casu fortuito in nostrum textum irrepsisse dolemus. Est enim: *lactis oceanus* qui inter maria mythica comparet, sententia vero: mellis guttulâ huius dulcedinem adaugere, (γλαῦκ' Ἀθήναζε) hoc loco et reliquis versus sententiis inepta est. Quamobrem si quis क्षीर° vocabulo veluti क्षीरसिन्धु etiam magnum oceanum, quem Dii turbarunt olim ut nectar pararent (*Kirâtârj.* 9, 28.), in universum vult significari, fortius et significantius *salis mare* commemorari ideoque tutius क्षार° lectionem stare contendimus. Ceterum सुक्तेः falso praebent Codd. omnes, scripsi cum Srir. सूक्तेः (e सु + उक्तेः).

7. Sensum exprimit illud: *si tacuisses, philosophus mansisses*, sed omnino convenit Epigramma *Palladae* 76. (Anthol. graec. III. p. 130.):

Πᾶς τις ἀπαίδευτος φρονιμώτατός ἐςι σιωπῶν,
Τὸν λόγον ἐγκρύπτων, ὡς πάθος αἴσχρότατον.

et Iobus 13, 5. Multi omnino sunt Orientales in taciturnitate commendanda, praesertim *Hebraei* (Proverb. 10, 19. 13, 3. 17, 27. 28. 21, 23.), *Zabii* (*Lorsbach.* l. l. p. 12-19.), *Persae* (v. *Pendnam.* et *Gulist.* sexcenties) et *Arabes*, quibus adagium Alidis سكوت اللسان سلامة الانسان semper in ore est. Observandum tamen est omnes hosce populos in loquacitate

periculosum aliquid videre propter imperium, quo coercentur, despoticum, apud Indos autem taciturnitatem solum tanquam signum sapientiae commendari, cf. *Sâhit.* p. 309. ज्ञाने मौनमित्यादि ॥ ex *Raghuv.* 1, 22. errores in Edit. Sr. correximus; pro एकान्तहितं Cod. A. et Schol. legg. एकान्तगुणं quod eodem redit.

8. In Edit. typis vulgata sententia haec legitur *Vairâgy.* p. 110., ubi nexum sententiarum interrumpit; ab omnibus praeterea Codd. ad librum Nîti relata est. Schol in Edit. Sr. paullisper differunt ab illis in Cod. A. conspicuis, neque tamen attinet diversas vocabulorum interpretationes inter se comparare; id unum addo: अकिंचिज्ज्ञः in Schol. impressis, sensui repugnare. Dicit enim poeta: se scientia paullulum tinctum olim, arrogantia fuisse inflatum, donec tandem, sapientia imbutus modestiam didicerit; iam vero hoc ipsum de se profitetur quod Graecorum sapientissimus dixisse fertur: se omnino nil scire (cf. vs. 3). — मनुलिप्तं Cod. A. praebet, conservavimus मदलिप्तं quod sensui metaphorico peculiare est; बुध omnia apographa गुरु illi Ed. Sr. substituunt.

9. Sententia frigoris summi plena, eo redit ut stultitiam demonstret hominum, qui per familiae ac generis pravitatem non monentur ut altiora adeant, sed vitam simili modo contemptam agunt, canis instar, vel Deum adstantem, id quod de Indri statua procul dubio intelligendum, non curantis cf. sloc. 58. *Hitop.* 92. huic sententiae conveniens. Sensus a duobus pendet vocabulis, primum a फल्गुता, abstractum adiectivi फल्गु quod de plantis medulla destitutis et aridis (*pithless*) usurpatur, unde फल in textum impressum irrepsit, metro contrarium; Schol. निःसारता bene explicuit. Quae quum ita sint haud male *familiae ariditatem* intelligere possumus de *egestate domestica* quam sublevare non studet infimae gentis homo, quem quidem sensum Cod. B. indicat fortasse, loco बन्धुः lectione मैत्री, quod cum vocabulo sequente coniunctum *amicos non curat* simpliciter significaret. Obstat tamen, quo minus hanc unius codicis lectionem accipiamus diserta verbi न गणयति explicatio न लज्जति *non pudet* quo Schol. sensum, quem indicavimus tuetur. Pro विगन्धि quod unice rectum (Rogerius: *qui put*), Cod. A. et Schol. interpretamentum विगर्हितं in textum recepere. In निरुपमरसं Schol. secuti sumus qui निरूपं अरसं explicat, videtur ergo रूप vocalis in compositione correpta cf. etiam सरूप et नीरूप.

10. Versus haud inficetus, per editores Sr. omissus, in Codd. A. B. circa lectionem difficultatis aliquid habebat quod primo obtutu ne scholiorum quidem adiumento solvere poteram. Etenim in mythis a Sivi cultoribus profectis, qui quidem hac in re maxime sunt vulgati, Gangâ dicitur ex coelo in Sivi caput primum cecidisse, deinde autem in montem Himâlayum (vid. *Ramây.* 1, 32.), igitur in sententia nostra स्वर्गात् exspectares, ex quo in caput Siviticum, शिरः शार्वं, cadere possit, ut etiam *Rogerius* vertit: *lequel est venu de Surgam sur la teste d'Eswara.* Ablativum metrum quidem permittit, tuentur tamen Accusativum स्वर्गं Codices, et recte quidem Schol. si audias, qui शिरः शार्वं पतति primum enuntiatum et Gan-

gam ex Vishnuis pedibus in Sivi caput profluxisse, ad mythum Vaishnavorum (vid. *Roger.* porte ouverte p. 273.) docet: विष्णुपादोदकं जाह्नवी महादेवस्य शिरः तस्मात् भूतलं पतति ॥ Iam vero his praemissis, facile corrigas lectionem Cod. A. शिरस्तः, ubi particulam तु primum suspicatus eram, in शिरस्तो तु:, praesertim quum B. शिरस्तः praebeat, ita ut tota structura sit: जाह्नवी शिरः शार्वं पतति शिरसः स्वर्गं ततः स्वर्गात् पतति क्षितिधरं ॥ Aliam in altero hemistichio molestiam parat lectio Cod. A. अधो गङ्गापातं cuius postrema vox पातं h. l. *casus, propulsio* cum उपगता non concordat. Glossam sapere videtur nisi merum sphalma pro अधोऽधो गङ्गेयं Cod. B., quod et Schol. habent. विवेकभ्रष्टः propr. significat eum qui *e distinctione excidit*, sive अविवेकिनः. Ultimum vocabulum शतमुखः ad Gangam proxime referendum est, quae in oceanum per centum capita defluere dicitur, alias सप्तमुखी *septem ostia* habens nominata (cf. *Pompon. Mela* 3, 7.); epitheton tamen saepius postremo loco ponitur ad metaphoram absolvendam, ita ut ad reliqua quoque possit referri et hoc quidem loco ad interitum simul stultorum, sive quod idem est, improborum hominum, omnem disciplinam contemnentium.

11. Slocum hunc ad caput primum retulimus non modo ut decem versibus constaret sectio, auspicationis formulam non complectens, sed ob totius distichi tenorem potissimum ac sensum, cui convenit *Proverb.* 17, 12.: *ursa potius orbata occurrat viro quam stultus. Rogerius* sententiam omisit neque Scholia adsunt. Lectionem पर्वत, cui दुर्ग melius convenit quam गहन illi in Edit. Sr., debemus Cod. A.; retinuimus tamen संसर्गः pro संपर्कः: quod idem Cod. praebet. Ex coniectura, ut videtur, *Loiseleur* भ्रमितुं proposuit: obstant Msta, neque Infinitivus vocabulo वरं solet adiungi (cf. *Hitop.* p. 33. Sl. 144. वरं etc. भवति, न etc.).

12. *Secunda sectio* in laude sapientum विद्वत्प्रशंसा versatur, ita ut per sapientes viros simul probos et virtuti addictos intelligat poeta. Tria eruditorum genera proponuntur: librorum sacrorum interpretes nimirum, horum discipuli et vates in universum, sed variant auctoritates. Videamus igitur de singulis. Per शास्त्रैः omnes in genere libri intelliguntur, qui ad religionem non modo sed ad liberalem simul doctrinam et humanitatem ducunt, ut vel *grammatica*, व्याकरणाभिधानादिभिः शास्त्रैः Schol., quippe quae revelata divinitus putetur et ad Vedorum fontes perducat: primum itaque enunciatum: *qui per librorum sacrorum conditos sonos facunditatem oris adepti*, magistros, sive गुरवः indicat religiosos potissimum, quorum discipuli, sive ब्रह्मचारिणः sequuntur. Attamen Codd. A. et B. vocabula sequentia in novum magistrorum epitheton coniungunt, ille: शिष्यप्रदेयागमाः, alter: शिष्योपदेशागमाः *qui discipulorum eruditionem curant;* Rogerius *qui est capable d'instruire les autres*, quod facile sane praetulerim, nisi Schol. per तथा च seiunxisset singula enunciata. In secundo hemistichio uterque Cod. कवयः iterum proponit pro सुधियः, Schol. कवयः तु सुधियः nihil mutavimus, neque in ultimo colo, etsi lectio B. कुपरीक्षका न multo clarior: *mali exploratores, non lapides pretiosi sunt vituperandi.* Verba Schol. adscribam: यथा

महामणयो बहुमूल्याः ते कुपरीक्षकैः अज्ञात्वा अर्घतः मूल्यतः पातिताः शून्यमूल्याकृताः तर्हि अयं दोषः परीक्षकाणां । ननु मणीनां परीक्षकाः कुत्राः स्युः कुत्सिता एव न तु मणयः ॥ Convenit *Hitopad.* p. 55.: *gemma manet gemma etsi in pedibus pendent*; p. 71.: *si adamas stanno circumcluditur, lucet tamen et vitium illi est qui tam male eum inseruit.* In eodem libro p. 26. praecipitur regionem illam esse deserendam in qua nullus sapiens, विद्यागमः. De laude poetarum cf. *Nîti* vs. 21.

13. Subiectum totius sententiae est विद्याख्यं अन्तर्धनं in quo आख्यं *sic dictum* metaphoram indicat, idque sensu quodammodo ironico ut alias नाम (cf. 17. ubi in Scholl. विद्याख्यं pro नाम). Talem suppellectilem dicit semper augeri, quia docendo discimus, neque unquam interituram etsi periodi mundi, कल्पाः volvantur. Gravis sane doctrinae commendatio, in qua multi omnino sunt Indi, quorum lingua pro *sapiente* plus viginti nomina consignavit. Ceterum Edit. Sr. sphalmata correximus, ut जाति in versus initio, ex solita literarum ज et य confusione eodem modo infra vs. 32. et saepius; sic जवन dicitur et यवन *equus celer* यमुना hodie *Djamuna* Διαμοῦνα nomen fluvii etc. उत्कल e Codd. scripsimus pro अच्छति quod nullum sensum praebet.

14. Eruditi haud sane contemnendi sunt, summa enim gaudent potentia, neutiquam casus fortunae timentes, quae non magis eos vincire potest quam culmus levis, quemadmodum elephantes furiosi florum fibris non constringuntur (cf. Nît. 6.). Pessima typothetarum vitia in Edit. Sr. emendavimus. Hemistichia transponit Cod. B. una cum Schol. स्थलानां legens et बिस sibilante dentali scribens; exstat enim बिस, बिश et विष pro कमलकेसर. Elephantorum furorem indicat epitheton *humore frontali striatam genam habentes*, sive ut Schol. verbis dicamus: अभिनवा सुन्दरा मदजललेखा तया श्यामायमानगण्डस्थलानि येषां ते.

15. Versum, Edit. Sr. lectionem si sequeris, obscurissimum, e Codd. A. B. quibus ubique adstipulantur Scholia, emendavimus; in hemistich. secundo tamen unius Cod. B. lectionem विधि cum vocab. sequent. coniunctum et अपहर्तुं etsi stare poterant, reiecimus. Sensum Schol. bene indicat: यो यस्य स्वाभाविकः सद्गुणः तद्गुणं न को ऽपि हर्तुं शक्नोति । *Rogerius* in notula addit: Deum ipsum sapienti adimere non posse doctrinam; recte quidem uterque quoniam de virtute et doctrina agitur, plus tamen inest versui, scilicet: Brahmânem ipsum nil valere adversus fatum (विधि) et unum ipsi negatum esse ut infecta reddat quae φυσικῶς menti quasi fuerint inusta (वैदग्ध्य vid. *Sring.* 52.). Sic Ibin quidem turbare nidumque eius destruere potest numen neque tamen innatam ipsi facultatem auferre valet, qua bibendo lac ab aqua intermixta separat, ut proverbio de hac ave narrant Indi. Eandem rem, fabulam sive observationem naturalem, spectat *Kâlidâsus* in Sakunt. p. 143.: हंसो ऽपि क्षीरमादत्ते तं मिश्रा वर्जयत्यपः ubi *Chezy* (II. p. 250.). Bhartriharis sententiam vertit quidem, sed, ut ex mendosa editione aliter fieri non potuit, liberius.

16. Sententia eodem redit quo nostrum: *vestis non facit virum* (cf. vs. 63.); sermone tamen simul intelligitur sapientia, oratio erudita atque expolita, sive ut simili verbo dicamus λόγος. Vocabulum कृतिनं servavimus utpote exquisitius et bona hominis opera simul indicans; Cod. A. et Schol. पुरुषं denuo legunt. खलु *certe* mutavimus in अखिलं ex Cod. A. et Schol. qui सकलं explicuit.

17. En summam doctrinae atque eruditionis laudem, illo Ciceronis loco nobilissimo haud sane cedentem: *Haec studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium praebent; delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur* (pro Arch. c. 7.). Sententiam nostram Edit. *Hitopadesi* Londinens. suam fecit sed ex nova demum Edit. Bonnensi expulsa est (vid. *Lassenium* in Comment. p. 14.). Ibi vero ordo membrorum ita variat ut 1. 2. 3. 4. sese invicem sequantur, quorum secundum et quartum hoc modo sonant:

विद्या कीर्तिकरी सभावशकरी विद्या परं लोचनं
विद्या जीवनहेतुरत्र भुवने विद्याविहीनः पशुः ॥

Doctrina laudis et publici assensus est conciliatrix; doctrina clarissimum lumen; doctrina vitae praesidium in hoc mundo; doctrina destitutus est pecus. Exstant quoque विद्याक्षितिगुप्तं pro प्रच्छन्नगुप्तं et विद्याक्षयं संबलं *doctrina inexhaustum viaticum* pro विद्या परं दैवतं neque tamen est quod mutemus quidquam quum omnia apographa et vel ipse *Rogerius* textum qualem dedimus, exhibeant, si unum vocabulum शुचि in Edit. Sr. excipias quod in न हि commutant membranae; Roger: *mais l'argent ne peut pas tant servir.* Cod. B. literam श iam pinxerat, शुचि scripturus, mox vero delevit. Vocabulum यशः compositione ad sequentia pertinet, Schol. कीर्तिसुखं करोति ॥ *Yatesius* (Gramm. p. 330.) posterius hemistichium ex Edit. impressa haud dubie desumpsit, eadem atque illa legens vocabula. Ceterum ne durius dictum existimes विद्याविहीनः पशुः cf. *Proverb.* 12, 1 et pulcherrime *Mulavi Manovi*:

فرشته رست بعلم بهيمه بجهل
ميان هردو منازع بماند مردم زاد ✿

Angelus creatus est cum sapientia, brutum cum stultitia; inter utrumque ambiguum haeret hominum genus.

18. Bona quaedam totidem malis opponuntur (cf. 45. Supplem. 10.), sed non ita quidem ut opposita ubique quaesiverit poeta, in secundo enim hemistichio, ubi cardo sententiae vertitur, tria inducuntur laude digna: *eruditio, modestia* et *poesis.* क्षान्तिः *lenitas* est atque *aequabilitas,* quae ubi adest, *verbis lenientibus,* वचनेन non opus habet. Sic Cod. A. legit et Schol., apud quos sententia, in aliis Membranis et in Edit. Sr. omissa, sed ad caput supplendum necessaria, exstat: lectionem tamen verissimam कवचेन quam tutius in textum recepimus, *Rogerius* prodit: *n'a point besoin de harnois.* Lenitati, iam nulla casside incedenti et omnium animos sibi concilianti, opposita est *iracundia,* quae ubique

hostis instar hominem conturbat. De *cognatis* saepe queruntur Indi et amicum sincerum in rebus adversis longe praeferendum esse fratribus et propinquis, ut veteres Hebraei, docent: cf. *Proverb.* 17, 17. 18, 24. 19, 7. 27, 10. *Hidimb.* 1, 39. *Hitopad.* p. 98.: परो ऽपि हितवान् बन्धुर्बन्धुरप्यहितः परः ॥ Hoc loco ignem discordiae inflare dicuntur notissima imagine (cf. *Gulist.* p. 212. et *Proverb.* 26, 20.) cognati, *amici* contra consilio et opera omnia conciliare, सुहृत्सर्वहितं करोति Schol. — Pravi dein et perniciosi homines serpentibus similes sunt, nam, ut addit Schol., सर्पाः दंष्ट्राविषेण मारयन्ति तथा दुर्जना ऽपि छिद्रान्वेषणेन मारयन्ति ॥ Ubi vero *eruditionem*, omnibus laudibus maiorem, धनवर्षा i. q. सुन्दरीं, tibi comparaveris, ubi *verecundia* ac modestia tanquam ornatu utaris et *poesi* animum applicaveris, tunc rebus externis omnibus poteris carere.

19. Enumerat virtutes, quibus vita humana, लोकस्थितिः ut ex Cod. A. lego, beata fiat. परिजन *domestici, οἱ περί τινα,* ex Edit. Sr. retinui, परजन ut A. proponit, idem esset quod शत्रुजन in secundo hemistichio. Transpositio enunciatorum in secunda linea et tertia, Codicum A. B. nititur auctoritate, adstipulatur quoque Rogerius. नयो नृपजने melior lectio est quam स्मयः खलजने quum iam de malignia egerit poeta neque स्मयः simpliciter positum contemptum satis exprimat. Particulam तु denique in membri posterioris initio, quae oppositi aliquid semper in se continet, cum च permutavi, quod ipsae membranae confirmant. Scholia desiderantur.

20. De bonorum hominum natura alia quidem sectio sequitur infra, at, quum probi cum sapientibus semper coniungantur et in versuum ordine magna omnino confusio deprehendatur, quam tollere nemo facile possit, sententiam hanc et proxime sequentem suis locis movere nolui, codicem A secutus, alioquin certe melius ad caput sextum pertineant. De bonorum consortio plura vid. *Hitopad.* p. 7.

21. Slocus hic laude poetarum, utpote eruditorum, de sapientia caput optime claudit; vates enim, dummodo recte agant, omnes superant homines, carminibus suis immortales fiunt et in ore virorum semper versantur; cf. supra vs. 12. 18. *Hitopad.* p. 33. sl. 145. et *Kâvyaprak.* p. 182.:

द्विवमप्युपयातानामाकल्पमनल्पगुणगणा येषां ।
रमयन्ति जगन्ति गिरः कथमिह कवयो न ते वन्द्याः ॥

Ambiguitas exinde quodammodo exoritur, quod सुकृतिनः obiectum quoque esse potest, nos tanquam epitheton poetarum sumsimus, quemadmodum ex ore magistri recepit Rogerius: *celui qui est sage et qui peut faire des livres, ne craint ny la vieillesse ny la mort.* रससिद्धाः et Codd. A. B. substituimus रसवेषाः Edit. quod eodem redit; in fine autem cum apographis legendum erat भयं ne tota sententia claudicaret, quid enim sibi significaret in Edit. Sr. *illis gloriam non esse ex senectute, morte et nativitate?* यशःकाय compositum est: *gloriae corpus,* poetice dictum, etenim tali corpori interitus sane non imminet.

22. Gloriam, fortitudinem, ambitionem ac magnum animum hocce capite tertio, मानशौर्यप्रशंसा inscripto, celebrans, exempla plerumque sumit poeta de elephantis et leonibus et hoc quidem versu sensum inculcat eum: hominem ad extrema quaecunque perductum, animi generositatem exuere non debere quocum *Luciani* illud ἔλεφας μῦν οὐχ ἁλίσκει conferas. Pro शिथिल: प्राण: ut Vulg. exhibet, Codd. omnes compositum inducunt; Cod. A. et Schol. praeterea शिथिलप्रायो = विगतप्राय: *vitae facultate evanescente* quod ob sequens प्राणेषु fortasse melius. Lectionem dein Codd. मत्तेभेन्द्र qua rei gravitas augetur, praetulimus. केसरी sibilante dentali scribunt librarii, rectius tamen, etymon si spectas, केशरी *iuba praeditus* exaratur; vocabulum दीधिति *radius* ad gloriam ac splendorem transfertur; कवल cum ग्रास *bolo* convenit fere et coniunctim nostrum *Hungerbissen* exprimunt, acsi dicas: *frustum ad famem satiandam.*

23. In eadem imagine pergit versus, quem iam antiquitus fabularum Hitopadesi collector suum fecit. Legitur ibi p. 51. et *Lassenius* p. 91. discrepantium lectionum valorem docte, ut solet, perpendit: स्वल्पं Codd. exhibent, ad अस्थिकं referentes, neque igitur ad epitheton sequens est restringendum; illud autem सवसेक quod ex Cod. Paris. recepit Lassenius, tanquam exquisitius, vereor ne cadat, quum omnes, quos inspeximus Codd. सवशेष id est शेषमात्रं praebeant. In ultimis secundi membri vocabulis Membranas presse secuti sumus: in unica particula च variant auctoritates, A तु legit, B पुन: तस्य, attamen तत् vix abesse potest. Operae pretium videtur versionem *Mokaffae* (Calila p. 83.) adscribere, ut videas quam scite *iumentum* substituerit elephanti, Arabibus minus noto: كالكلب يصيب عظما يابسا يفرح به — كالاسد الذى يفترس الارنب فاذا راى البعير تركها وطلب البعير

24. Hoc etiam distichon sibi vindicavit *Hitopadesus* p. 4. coll. *Calila* p. 83. ubi sensus paullatim mutatus, quia apud Indos ad dogma metempsychoseos spectat sententia. Transpositionem hemistichiorum, ad sensum recte capiendum necessariam, bene instituerunt Codd. A. B. hanc igitur nativam consecutionem libenter adoptavimus. Scholia desiderantur.

25. Emendavimus versum, uti nunc sese habet, e Codd. A. et B. In Edit. Sr. legitur:

द्वे वृत्ती तु मनस्विनः ।
सर्वलोकस्य वा मूर्ध्नि विशीर्यंते वने ऽथवा ॥

melius utique Potentialis venit, iam ob metrum quia contra sloci naturam in tertio pede diiambus est (Videsis *Ewald* über einige ältere Sanskritmetra p. 9.). In Cod. A. sententia iterum prostat vs. 104. paucis tantum mutatis, videlicet:

मालतीकुसुमस्येव द्वे गतीह मनस्विनः ।
मूर्ध्निवा सर्वलोकस्य शीर्यते वन एव वा ॥

et in *Hitopades.* p. 31. ultimum distichon sonat:

सर्वेषां मूर्ध्निवा तिष्ठेद्विशीर्येत वने ऽपि वा ॥

In eodem sensu fere *Bhavabhûtis* in Uttararâmacharitro p. 7. et *Mâlati* p. 160. dicit: सुरभिणः कुसुमस्य सिद्धा मूर्ध्नि स्थितिर्न चरणैरवताडनानि ॥

26. Versus in Hitopadesum receptus, p. 51., atque ex illo, sive potios e communi fabularum fonte Panchatantro versiooi Arabicae insertus est, p. 83. ubi hoc modo sese habet seoteotia: الا ترى ان الكلب يبصبص بذنبه حتى ترمى له الكسرة وانّ الفيل المعترف بفضله وقوّته اذا قُدّم اليه علفه لا يعتلفه حتى يُمْسَح ويتملّق. Per अधश्चरणावपातं *deorsum pedem dimittere* canis gestum puto designari illum, quem nos *pedem dare* vocamus. Schol. comparationem ioter ambitiosos atque viles bomiues amplius deducit, quam tamen exscribere haud necesse est, quia sensus per se satis patet.

27. Ex mythologia petita de fortitudine imago est, quam vix intelligas, oisi fabulam ipsam, ad quam spectat, ante oculos babeas. Narratur eteoim in *Ramaide* 1, 45. et fusius in *Bharateo*, ex quo *Wilkensius* episodium anglice vertit, nuperrime a *Poleyo* (Chandic. 5, 63.) denuo exhibitum: Quum Dii et Danavi, sive daemones (असुराः) coniunctis viribus oceanum agitarent olim, ut nectar exinde elicereot, et venenum iam apparuisset a Sivo occultatum (v. *Chaur.* 50.), Rabus, Danavorum princeps, primus, ut immortalitatem sibi compararet, clam gustavit potum; Chandrus vero, sive Deus Lunus furtum ulciscens, caput illi abstulit, quod statim, aeque ac Rabuis corpus, immortale factum, ad coelum tetendit. Iam vero ex inveterata erga lunam et solem simul omoia tuentem, qui factum prodiderat, bostilitate utrumque semper sidus persequitur Rabus atque ex parte devorat quaodo eclipsin illi patiuntur. Quinque alii in versu commemorati planetae sunt, scilicet बृहस्पतिः *Jupiter*, शुक्रः *Venus*, बुधः *Mercurius*, मङ्गलः *Mars* et शनैः *Saturnus*, quos etsi praesto sint omnes, non tangit sed praecipuos tantum adit Rabus et id quidem mutilato corpore: eodem modo fortes homines et generosi rem arduam nunquam deserere debent. Vocabulum पर्वन् bac iu re proprium, iuncturam planetarum, phases lunae et aequinoctia etiam designat, hoc loco de tempore usurpatur, ubi deliquium patiuntur astra diei et noctis. Fabulam hancce poetae saepe respiciunt, cf. *Mâlati* p. 84.: राहोश्चन्द्रकलामिवाननचरीं दैवात्समासाद्य ॥ ib. p. 155.: आपूर्णाश्च कलाभिरिन्दुरमलो यातश्च राहोर्मुखं ॥ *Chaur.* vs. 10. Nal. 16, 14. et plaoe similis poetae Arabici *Ali ben Abi Taleb* est sententia (p. 185. Ed. Kuypers):

وفى السماء نجوم غير ذى عدد
وليس يُكسّف الا الشمس والقمر

Etsi in coelo sunt stellae innumeri, tamen sol tantum et luna deliquium patiuntur.

28. Vishouem Deum io decem transformatiooibus s. *Avatâris* varia sub specie externa hominum salutem olim quaesiisse et iu tertia revelatione sua *apriformi* orbem terrarum ipsum, ne diluvio periret sustentasse, omnibus notum est iis certe qui ad Bhartribaris senteotias accedunt lectoribus. Mytbum hunc, aliis exornatum fabulis popularibus, sibi sumsit poeta ad exemplum perponendum: generosiores animos magna quaeque sine ulla molestia moliri ac perferre, sicuti *Chaur.* vs. 50. fabula utitur, ut, promissis standum esse et

24*

Kâlidâsus (Sakuntal. p. 92.) ut principum officia (coll. *Sâhity*. p. 239. infr.) demonstret. Docet vero *Bhart.* mare illum hodieque portare *aprum*, huuc deutibus suis *testudinem* sublevare marinam, in illa ingentem iucumbere *serpentem* et hunc tandem, cervicibus porrectis universum terrarum orbem susteutare; qui quidem rerum in hac seutentia propositarum ordo, ex simplicissima de Nârâyano imagiue euatus paullatim videtur. Spiritum eteuim diviuum sibi fingunt antiquiores mythologi, sive विष्णु *omnia pervadentem*, tunc, quod aquas permearet, नारायण nominatum, aeternitatis serpenti, proprio nomine शेष *discriminatio* nuncupato iucumbentem in aquarum facie natasse, donec ex huius Dei umbilico nymphaea exsurgeret quae demiurgum Brahmâuem mox emisit in lucem. Ex hac opinione, qua terram serpenti impositam recte poterant concludere, fabula augebatur, quum alii exstarent mythi, qui *testudinem* et *aprum* hoc ouere occupatos iuducereut: unum igitur alteri impositum sibi fingebant seriores, ad oceanum semper recurrentes, qui tameu ipse iu mythologumenis quibusdam aliis elephantis tandem superstruitur. Eandem fere fictionem veteres Arabes excogitarunt seu ex Rabbiuorum fortasse fontibus hauserunt et sciscitautibus de universi structura proponunt, quando terram primum per angelum, Atlantem forsitan voluut, dein per lapidem Iacuthum, tunc per taurum, illum denique per piscem ingentem in aequore natantem portari fabulautur. Operae pretium est locum ex Cod. *Damiri*, quem Bibliotheca huius urbis Wallenrothiana conservat, describere; exstat fol. 37. hoc modo: قال وهب بن منبه كانت الارض كالسفينة تذهب وتجئ فخلق الله ملكا فى نهاية العظم والقوة وامره ان تدخل تحتها ويجعلها على منكبيه فاخرج يدًا من المشرق ويدا من المغرب وقبض على اطراف الارض فامسكها ثم لم يكن لقدميه قرار ✿ فخلق الله تعالى صخرة من ياقوتة حمراء فى وسطها سبعة الاف ثقبة تخرج من كل ثقبة بحر لا يعلم عظمه الله تعالى ثم امر الصخرة حتى دخلت تحت قدمى الملك ثم لم يكن للصخرة قرار ✿ فخلق الله تعالى ثورًا عظيما له اربعة الاف عين ومثلها اذان ومثلها انوف وافواه والسنة وقوايم ما بين كل اثنين منها مسيرة مائة عام وامر الله تعالى هذا الثور فدخل تحت الصخرة فحملها على ظهره وقرونه واسم هذا الثور لُوثيّا ثم لم يكن للثور قرار ✿ فخلق الله تعالى حوتا عظيما لا يقدر احد ان ينظر اليه لعظمه وبريق عينيه وكبرها حتى قيل له وضعت البحار كلها فى احدى مناخره لكانت كخردلة فى فلاة فامره الله تعالى للحوت ان يكون قوامًا لقوايم الثور واسم هذا الحوت بهموت ثم جعل قراره الماء وتحت الماء الهواء وتحت الهواء ماء وتحت الماء ظلمات ✿ *Refert Waheb ben Menubbah terra est sicuti navis quae abit venitque. Creavit autem Deus angelum summa magnitudine et valitudine instructum quem terram subire iussit et humeris suis portare. Protendens igitur manum*

unam ab Oriente, alteram ab Occidente complexus est terrae angulos illamque sustinuit, neque tamen erat pedibus ipsius quietis locus. Quare creavit Deus lapidem ex carbunculo, in cuius medio erant septies mille foramina, ex unoquoque foramine mare exibat cuius magnitudinem nemo novit praeter Deum. Tunc iussit Deus lapidem subesse angeli pedibus neque tamen lapidi erat fundamentum. Creavit tunc Deus taurum ingentem, cui erant quatuor mille oculi et totidem aures, nares, ora, dentes et pedes inter quos erat distantia itineris centum annorum. Hunc bovem iussit Deus lapidi subesse eumque ferre super dorsum et cornua sua. Vocatur autem bos ille **Lutsiâ** (?). *Neque porro bovi fuit stabilis locus, quapropter Deus creavit piscem pergrandem, quem nemo poterat intueri propter ipsius magnitudinem et splendorem atque amplitudinem oculorum suorum, ita ut proverbio dicant de eo: si ponas maria omnia in una narium ipsius, sane essent ut granum sinapi in deserto. Huic pisci praecepit Deus pedes subire bovis; nomen autem piscis est Behemot. Sic fundamentum ipsius fuit aqua, sub aqua autem est aer, sub aere iterum aqua, huic denique substratae sunt tenebrae.* — Sed iam ad seotentiam nostram revertamus. In priori bemisticbio मध्येपृष्ठं singulare quoddam compositum est, de quo cfr. Wilk. Gramm. p. 561. nr. 1074. Schol. recte, पृष्ठमध्ये explicat. In altero hemistichio पयोधिः, ot com Cod. A. pro पयोनिधिः quod falso Scholia quoqne exhibent, legimus, subiectum est: *Oceanus illam* (testudinem) *ab apro dependere sinit,* quod breviter dictum pro: illam testudinem, apri dentibus innitentem, aequor portat. Ceterum serpentis nomeo proprium शेषः ex A. B. et Schol. recepimus pro फणी in Edit. Sr. In A. praeterea बिधार्यते deleto च scribitur et errore कपाक pro फलक *circulus, scutum.*

29. Aliam mythologicam imagioem proponit ut fortitudinem et mutuom simul anxilium fereodom recommendet poeta. Mootes finguot alis quondam fuisse instructos; quum vero homines frequentissime molestareot et io urbes transsiliendo eas obruerent, mortales ad Indrum sese cooverteruot, naturae visibilis dominum, qui fnlmiue iacto peonas montibos intercidit, unde Indri arcus महीध्रपक्षव्यपरोपणोचितं vocatur *Raghuvans.* 3, 60.; ex alis vero abscissis nubes factae suot, quae secundum Brahmâodaporânum vel ex igne constant, vel ex balito Brahmaois, vel denique ex montiom peonis. Erant tamen inter montes qui in Oceanum cadeotes sortem illam evitareut, ut *Mainacus* moos, Himavantis filius aliique (*Raghuv.* 13, 7.), ast illi quoque, Indri vigilautiam timeutes, ex mari prodire non ampllus audent (v. infra vs. 68. et Snpplem. 17.). Memorabilis saoe traditio, quae, qoum ignis eruptiones sive vomitus (उद्गार) simul commemoret, ad vulcanorum, alias उल्का: et ज्वालामुखिन: *flammivomi* dictorum, spectaculum baud dubie pertiuet, cui accedit quod montes Iodrum lapidum pluviâ aggredi dicantur *Raghuv.* 4, 40. — मघवन् nomen Indri, तुषाराद्रिः *frigoris* sive *glaciei mons* Himavantis est, cuius pennas abscissas per क्लेशविज्ञं indicat poeta.

30. सवितुरिनकान्तः: *solis amantissimus*, iu Scholiis et apud *Kâlidâsum* proprio nomine सूर्यकान्तः vocatur Sakuntal. p. 33., nbi eadem imagine mouet poeta ne pii, patientia quidem insignes sed ignem iutus celantes, irriteutur:

स्पर्शानुकूला अपि सूर्यकान्ताः ।
ते ह्यन्यतेजो ऽभिभवाद्दहन्ति ॥

Sed qualis iutelligatur lapis disceptari potest: Chezius *crystallum* proponit; *vitrum ustorium* sive *bullam vitream* Rogerius (*une pierre comme un oeil de verre*); Jonesius *carbunculum:* equidem *Topazium* suspicor, qui proprio quidem nomiue पीतः: *flavus* (unde hebr. פִּטְדָה) audit, sed a sole aliud nomen तपुः: *sol* traxit, quia radios solares ita imhibere putatur ut tandem iu tenebris luceat, ἐν σκότει διαλάμπει (*Diodor. Sic.* 3, 38.). Huic *solis amico* opponitur चन्द्रकान्तः: quem luuae radiis, tametsi per se frigidis (v. Sring. 35.) ita fiugunt incalescere ut sudore couspergatur; loca indicavimus ad *Chaur.* vs. 2. — Lectionem vulgarem निकृतिं servavimus contra Cod. A. et Schol. qui विकृतिं ad animi commotionem magis pertinens, inducunt.

31. Sensus est: homines geuerosos natura sua, स्वभावेन iam ad magna quaequē ferri, neque iuvenili solum ardore stimulatos gloriam accedere; सत्ववतां Schol. बलवतां explicat.

32. Novum incipit caput quartum, euius inscriptio in Codd. deerat, apud Rogerium tamen legitur *de l'argent*, proposuimus igitur lemma धनप्रशंसा. Imprecatiouem et quidem irouicam continet sententia e mente eorum, qui divitiis unice inteuti, virtutes postponunt omnes. Similia saepe ah omnium geutium poetis profernutur: in *Proverbiis* exstat (10, 15.) *opes arcem esse divitum;* apud *Motenabbium:* فلا مجد في الدنيا لمن قل ماله graece dicitur: δύναμις πέφυκε τοῖς βροτοῖς τὰ χρήματα et rell. Ad lectiouum varietatem quod attinet, शातु corrigeudum erat in यातु (vid. Nit. 13.). अर्थः in singulari legendum esse येन quod sequitur, iuhet; in fine autem प्रायाः: ut recte habent Codd. — Iu reliquis Scholiastam secuti sumus, qui जातिं *nobilem originem* per महत्त्वं, शीलं per सद्वृत्तं explicat; अभिजनः: tamen hoc loco non videtur *familiam* स्वजनः: nt ille reddidit, sed potius significare *natale domicilium, a uative spot,* Amar.

33. Ordinem membrorum a uohis receptum servant Codd. A. B. et Rogerius. Ceterum cf. Hitopad. p. 30. nbi plures de auri sacra fame querelae exstant. Schol. desiderantur.

34. Coniunguntur plures res quae aliis corrumpuntur, pereuut atque dehonestantur, verbum enim विनश्यन्ति per Zeugma ad omues pertiuet. Iu uuiversum quidem sententiae sensus est κακοῖς ὁμιλῶν καὐτὸς ἐκβήσῃ κακός ita ut cardo iu ultimo membro, quod in talibus collectivis observari licet enunciatis, versatur: pecuuiam male administratam inutilem esse et evanescere. In Cod. B. दुर्मन्त्रात् *per malum consiliarium* legitur haud male; pro पतिः: *dominus,* ut est in Edit. Sr., substitui यतिः: *devotus* ut et Rogerius habet, iu Codd. प et य simili fere ductu scrihuntur, neque adsunt Scholia, sed नृपतिः: iam aderat et सङ्गः: „studium

et affectus, quo animus vehementer tenetur" (Schleg. ad Bhagav. 2, 48.) κατ᾽ ἐξοχήν de coenobitis usurpatur, cf. *Uttararâm.* p. 25.: सतां सद्भिः सङ्गः कथमपि हि पुण्येन भवति coll. *Bhartr.* Vaiv. 89. चलाचलनात् in Edit. Sr. aperte falsum est, delevimus apostrophen, apographis et sensu iubentibus; नाध्ययन praebet A. scripsimus ergो ऽनाध्ययन, अध्ययन enim vulgatae et metro et sensui repugnat.

35. In avaros dictum, ut apud *Saadium* in Gulist. p. 208.: dignus est is ut opes amittat qui neque iis fruitur ipse neque aliis opitulatur. Post नाशः: Cod. A. च inserit quod metrum respuit. Scholia desunt.

36. Sententia haud sane, singula si spectas, facilis, in eo vertitur ut demonstret: homines olim divites honore semper frui, etsi divitias eleemosyna pauperibus distributâ amiserint, quemadmodum valor quarundam praestantium rerum atque auctoritas haud destruitur etsi earum vis et virtus debilitata sit. Scholiis caret versus, qui in lectionum varietate simul est vexatissimus, iudicent igitur critici num mihi contigerit sensum ubique divinasse et sententiam sanavisse, certe medelam probabilem attulisse. Primum शाणोल्लीढः ut Edit. exhibet, *cote allisus* esset ac *detritus*, quod tamen de auro potius valeret; de lapidibus pretiosis ne id quidem dici potest quod Rogerius suggerit: *qu'oyqu'une pierre precieuse devienne plus petite en l'usant.* Verum tamen apographa शोणोल्लीढः scribunt, sed in hoc denuo haereo, neque enim *rubinus*, qui शोणरत्नं et शोणमणिः dicitur (cf. *Sâhity. Darp.* p. 121.) quadrare videtur, quare de flumine *Sona*, donec certiora didicerim, intelligam, cuius fluctibus gemma parumper deteritur. Fluvium illum, in Gangem decurrentem et ob auri saltem copiam insignem, unde nomen traxit हिरण्यवाहः Ἐραννοβόας (v. *Schleg.* bibl. Indic. I. p. 251.) lapides quoque pretiosos secum ferre, quum tota fere India illorum sit ferax, vix est dubitandum. Dein pro हेतिनिहतः ex Cod. B. हेतिदलितः recepi, quia निहतः proprie *occisum* significat et in hoc nostro loco ambiguitas certe tollenda erat. Idem Cod., multa ut scriptoris errata taceamus, शरदि et quae sequuntur transponit cum सुरतेत्यादि ex hemistichio secundo; शरदा Cod. A. proponit et cum सरितः contra metrum coniungit. Pertinent haec ad fluminum Indicorum faciem, tempore pluviae prorsus saepenumero mutatam, sive ut est in *Uttararâmach.* p. 35.: पुरा यत्र स्रोतः पुलिनमधुना तत्र सरितां ॥ dicit ergo flumen ipsum manere etsi per alluviones detrimenti aliquid ceperit, sicut in antecedentibus elephantis valorem non imminui ait tametsi origine non amplius tacti. Initium hemistichii alterius ad lunae phases pertinet, quae lunam ipsam non debilitant; शेषः scripsimus, Anusvaro deleto. Enunciatum sequens singularem simul ac pluralem numerum admittit, praetulimus priorem, sensus autem fere est ut in *Proverbiis* 30, 19. דרך הגבר בעלמה non enim prodit se cum viro rem habuisse. Pro निम्ना in Cod. A. निम्राः exstat, quo forsitan नम्राः *inclinati* significare voluit scriptor, ferendum sane vocabulum, sed praeferendum videtur निम्न proprie *profundus* h. l. depressus, humilis. In Cod. B.

denique रात्रौ legitur et in fine वराः quod tamen नराः quoque legi potest. Ceterum Rogerius laudandus est propter ultimam versus partem bene perceptam.

37. Sensus est: eundem hominem, inopia laborantem modo desiderare videas res mundanas, modo vero illum ipsum, ubi desideria expleverit opes spernere omnino; haec poeta indicat per अनेकान्तया गुरुलघुतया *non uno modo comparatam rem, honorificam simul et levem habitam.* Vocabulum यव per *frumentum* in universum reddidi, proprie tamen *hordeum* et *panicum miliacum* designat, hoc loco vero haud dubio *oryzae* vel etiam *hordeacei decoctum,* quod gratis distribuitur in diversoriis, intendit, iam propter vocabulum यवागू *hapsum,* ut Medici loquuntur, quod de liquidis tantum est in usu; Rogerius praeterea de aqua oryzata intellexit. Verbum स्पृह् h. l. fortius quasi *inhiare* est, ubi Dativo et Locativo illi cognato (cf. 42.) adstruitur; huic praecedit genitivus, ut ita dicam partitivus: *aliquid decocti. Oppletum,* संपूर्णो cave ne de fame ac siti exstincta capias, sed de fortuna ampliore dicitur h. l. (लक्ष्म्या ut Schol. addit). कलयति ex membranis recepimus pro गणयति Edit.

38. Versus aureus regibus suadet ut omni cura ac diligentia homines imperio subiectos colant, bonis omnibus recte frui si cupiant. *Terram* sub vaccae specie sibi repraesentare Indos, tum ex vocabulis गौः et भूः quae *vaccam* simul *terram*que significant, tum ex mytho illo de पृथिवी dea, notum est, quem in *India* (I. p. 252.) illustravimus; sic etiam celeberrima illa vacca कामधेनु et कामदुह् (*Nalus* 2, 18. ubi prima explicatio quam *Boppius* in Notis ad novam edit. proposuit, hac nostra sententia confirmatur) revera tellus est, omnia desideria explens, ut satis indicat poeta cui accedit *Raghuv.* 1, 26. गां दुदोह *vaccam s. terram mulsit.* — लोक *homines,* ut saepe complectitur omnes; de कल्पलता supra vidimus (*Sring.* 89.). *Loiseleur,* qui sententiam chrestomathiae suae inseruit, यदि दुधुक्षसि transposuit, quod metrum non admittit; एनां legimus cum A. et Schol., पुषाण Imperativum, (Schol. पोषय) omnia praebent apographa; in secundo hemistichio Cod. A. परितुष्यमाणो, B. परितोष्यमाणो exhibet, cuius alterum ferri potest. धनिनं denique huic verbo non adstruximus sed sequenti फलति ex auctoritate Scholiastae.

39. Cohaeret sententia, quam suam fecit Vishnusarman in *Hitop.* (p. 77.) cum antecedente: ditescere si cupiat princeps et felicitate gaudere, meretricum quasi indolem prae se ferat; neque enim in universum est sumendum praeceptum, sed, uti Rogerius fecit, hypothetice: *un gouverneur du pays se doit comporter* etc. Epitheta omnia ad नीतिः sive *vitae rationem* redeunt. In Hitop. alii प्रचुररत्न° in secundo hemistichio, alii प्रचुरमित्र° quod *Schlegelius* recepit, legunt, ut वेश्याङ्गना pro वाराङ्गना (vid. *Lass.* in Comment. p. 132.): nos nihil **omnino mutavimus, quia Codd. omnes, quotquot inspeximus, inter se conspirant et lectionem Edit. Sr. tuentur, quam etiam sequitur Rogerius. Scholiasta tantum मृदुवादिनी inducit et per मधुरा° explicat. Ceterum, ut comparationem recte intelligat lector, Va-**

santasenae in *Mrichhakat.* vitae rationem sibi ante oculos ponat, meretricis aeque famosae ac Phryne, Lais, Doridion, Nico Samia aliaeque fuerunt.

40. Scholia desunt et sententia sine dubio facillima est. घसा mendosum, in घासा correximus, iubentibus Membranis ac sensu.

41. Hominum sortem per Deum praescriptam esse sententia inculcat (cf. vs. 89.). Notanda memorabilis figura de libro divino in quo mortalium fata a Deo conscribuntur, quemadmodum hominum facta in tabulas referre Iovem existimabant veteres; cf. *Euripidis* fragm. Melanipp. p. 100. in poetis scenic. Graecor. Edit. Dindorf: coll. Exod. 32, 32. et saep. in Bibliis. निज Schol. स्वकीय ad hominem, non ad Deum pertinere vel ipse contextus docet; vocabulum भाल a भल् *describere, destinare, fatum* hoc loco significat, पट्ट autem proprie *sericum textatum* est, dein *regis diploma,* Indos enim iam antiquitus ἐν σινδόσι scribere consuevisse, Nearchi apud Strabonem (p. 493.) testimonium prostat. Vocabulum फलं in fine coli prioris cum धनं commutant Codd. de frumento, κατ' ἐξ. oryza, desumpta imagine, illud vero de arbore frugifera; nos *fructum* in versione retinuimus ne pulchra periret ambiguitas. Pro नियतं eadem varietate, quam *Chaur.* 42. invenimus, Codd. नितरां h. e. निश्चये Schol., legunt; in vocabulis च न° dein variant, scilicet A. habet ततो नाधिकं B. nova imagine inducta: वनान्ते ऽपि वा *vel etiam in sylva*, neque tamen placet haecce lectio, quia iam sibi opponuntur *solum aridum* et mons *Meru* auro abundans, सुवर्णाद्रौ Schol. — In hemistichio secundo स्वं धीरो recepimus ex A. et Schol., quia sententiae vim auget, मठीरो esset *quapropter* तस्मात् कारणात्; pluralem denique *cadi capiunt* sola Edit. Sr. praebet. Ceterum ad sensum proxime accedit illud *Mewlani*

گر بریز بحرا در کوزهٔ ☆ چند کنجد قسمت یک روزهٔ

42. Primus in sectione दुर्जनप्रशंसा versus vitiorum enumerationi illi vs. 52. fere opponitur, facillimus ceteroquin est neque scholiis instructus. Inter lectiones variantes secundi membri eligenda erat ea quae maxime est concinna in casibus similibus; in B. ubique genitivus est परधनस्य हृति परयोषितां, in Edit. Dativus, sed sequente Locali परधनाय हृतिः परयोषिति, in A. Locativus utriusque nominis, quem adoptavimus, praesertim quia च abesse vix poterat. Quae restat lectio B. स्वजन haud spernenda est.

43. Legitur distichon in *Hitopades.* p. 22. cuius lectiones eo libentius recepimus, quod in secundi hemistichii vocabulo भूषितः pro अलंकृतः Codd. conspirant omnes; in priore A. legit विषया भूषितो ऽपि सन् B. autem: विषयालंकृतो यदि ॥ *Rogerius* ex mente quorundam Indorum refert angues olim rubinos in capite gessisse (collat. Raghuv. 17, 63. सर्पस्य शिरोरत्नं ।) quae quidem opinio ex hac sententiae imagine forsan enata est, cui accedit quod फणा serpentis gemma frontalis vocatur. Narrant quidem veteres δράκοντος λίθον sive *Dracontitem* in draconis capitibus inveniri (*Poseidippi* Epigr. 15. a., in Anthol. II. p. 50. Plin. 37, 37.) sed vix de hac re sermo est apud Bhartriharim. Scholia non adsunt.

25

44. Ad calumniatores et malevolos redit sententia qui omnes virtutes in vitia convertunt, sive ut adagium graecum loquitur: φασὶν κακίςυς οἱ πονηροὶ τὺς καλὺς. Lectionum varietas nulla adest praeter unum in membro secundo vocabulum शठे *recto*, quod Cod. A. una cum Schol. in मुनौ commutavit, et recte quidem, opposita si spectas: sequens enim स्निग्धता est प्रतारिता ॥ Cetera nulla egent explicatione.

45. Singula distichi enuntiata paullulum circumscripsimus ut linguae latinae ingenio consuleremus, etenim in talibus sententiis collectivis ut ita dicam breviloquentia, coniuncta simul vocum πολυσημεία, obscuritatis aliquid parat praesertim si forte pronomen in genere duobus substantivis correspondet, his insuper metri necessitate transpositis, ut in Suppl. vs. 10. ज्ञानं किं शासनफलं quod, nisi contextus obstaret, reddere posses: *quid sapientiae fructus valet prae imperio?* Amant enim poetae interrogatione किं res enumerare diversas (cf. vs. 18.), ita ut *libido quid de virtute* revera sit: nil inhonestius est libidine; in aliis vero phrasin solvere debemus: *non opus est hac re quando adest illa.* Quae si recte suis locis capiuntur, versum, scholiis destitutum, facile intelligamus, cuius sensus in universum est: suis virtutibus contentum hominem, malorum calumniam curare non debere, ita ut vis omnis cadat in *malam famam* in fine nominatam, quae tamen morte peior est reputanda. लोभश्चेद् contra metrum scribunt Codd. A. et B., variant vero omnes in secundi hemistichii vocabulo किं मित्रैः Edit. Sr., किं गुणैः B. (forte गणैः voluit) et किं जनैः A.; posterius in textum recepimus hoc sensu ut multis hominibus non sit necesse quando bonorum consortium contigerit. सुमहिमा ut Cod. A. vocabulum sequens consignavit, male सुमहिमा scribens, reiiciendum duco, idem enim सुमहिमा denotat ac महत्त्वं.

46. Citatur versus in *Kávyaprakása* p. 166. et exinde in *Sáhityadarp.* p. 357. tanquam exemplum bonarum rerum cum pravis coniunctarum, सदसद्योगः, sive vitiis laborantium. Annotat auctor esse aliquos qui in universum sumant sententiam et ad improbum referant omnia quae enumerantur mala; alios autem qui contrarium in quovis enuntiato septenario ponant. Recte quidem, tametsi ad hominem vilem, in fine commemoratum, omnia tendant. Num पुंसं अनक्षरं स्वाकृतेः recte intellexerim de homine pulchro sed muto prorsus et indocto, affirmare non ausim; Scholia enim desiderantur. Verum vocabuli नृपांगनगतः scriptionem uterque supra laudatus liber rhetoricus praebet, proprie est: *qui principis atrium adit.* *Telum menti infixum* proverbialis est locutio pro eo quod ingratum habetur et cordolium, sic हृदयशल्यं legitur *Málatî* p. 26. 110. *Vikramorv.* p. 4. प्रियनाशे हृदि शल्यमर्पितं *Raghuv.* 8, 87. et saepius.

47. Posterius hemistichium adagium sapit a sacris petitum, quod iisdem fere verbis *Saadi* expressit in *Gulist.* p. 21.:

اگر صد سال گبر آتش فروزد ☆ اگر یکدم در او افتد بسوزد

होतृ sacerdos est qui sacrificio iu solem, *Homa* dicto, praeest, होमकर्तृ होमसमये Schol. — Pro particip. हुतन्तं in Cod. B. et Schol. हुह्वानं legitur.

48. Ordinem, qualem exhibuimus, membrorum, coutra Edit. Sr. et *Hitopades.*, ubi versus exstat p. 48., tuentur Membranae, Scholia, *Rogerius* et *Jonesii* versio (Opera Vol. XIII. p. 67.). In correctionibus levioribus a uobis factis couspiraut apographa neque attinet singula Edit. Sr. sphalmata referre. मूर्ख: vero pro मूक: uullus Cod. praebet, neque illud Hitopadesi वसति नियतं etsi in bis vocibus mirum aberrant Mstt.: प्रभवति तदा Cod. A. proponit et falso quidem ob coustautem sibi verbi भू cum प्र significatiouem: भवामि च तथा Cod. B. reiecimus, quia tertia postea sequitur coniuuctio अपि. Idem Codex transpouit तल्पको वातुलो वा, melius saue, quia secunda vox paullo fortior est, uostrumque *Windbeutel* et origine et significatu exprimit. Alia vocabula ad contextum magis quam ad vim propriam reddidimus, veluti न अभिजात: propr. *abiectus, e genere obscuro,* Jonesius: *an errant rascal* et rell.

49. Ex malorum bomiuum consuetudiue mala tautum oboriuntur, sive ut *Saadi* loquitur: *qui cum malis consedit, bonum non videbit* هر كه بد بدان نشيند نيكى نبيند (*Gulist.* p. 223). उद्भासित° est येन सतत्वं प्रकटीकृतं, secuudum membrum ita solveudum: प्राक् पूर्वं जाता या विस्तृता नित्ता स्वकीया अधमकर्मणां वृत्तिर् यै: legit enim वृत्ते: in fine Schol. ueque omnino mala est lectio. Idem गोचरगतै: reddit समीपवर्तिभि: पुरुषै: कै: सुखं नैव उपविशतुं शक्यते । Sic bene singula vocabula explicat Commentarius, praeter unum विशृङ्खल quod propr. est *Zona solutus* (de cognato vocabulo *Hemachandrus* ad Sisup. 2, 62.: उच्छृङ्खलोद्दामानियंत्रितमनर्गलं), eadem metaphora qua Romani paratum ad uegotium et expeditiorem *praecinctum* vocant et *alte cinctum* et in *Hammâs.* p. 379. كميش الإزار خارجٌ نصف ساقه secundum Schol. est مثل فى الجد والتشمير, imbellem autem et effoeminatum *discinctum;* plus tamen vitii vox sauscrita in se contiuere videtur, praesertim quum शृङ्खल de elephautis quoque compede veniat.

50. Senteutia pulcherrima, quam ex Rogerio iam diu germanice reddidit *Herderus* uoster (Zerstreut. Blätt. 1792.):

Wie der Schatte früh am Morgen
Ist die Freundschaft mit den Bösen;
Stund' auf Stunde nimmt sie ab.
Aber Freundschaft mit den Guten
Wächset wie der Abendschatte,
Bis des Lebens Sonne sinkt.

Similiter in *Kirâtârj.* 9, 10.: *malus amicus bonum relinquit sicut crepusculum,* et eodem fere modo iu *Proverb.* 4, 18. de iustorum via dicitur: eam ut solem fieri magis magisque

splendentem usque ad meridiem, malorum autem viam caliginis instar. Bhartriharis locum coniectura restituisse mihi videor, nam ut concinna fieret oratio, necessarie legendum erat खलसज्जनानां quamvis omnes Codd. खलु *certe* praebeant. Scholia desiderantur.

51. Ultimum vocabulum जगत् metro, sensu et Codd. iubentibus in जगति commutavimus, reliquas vero scribarum festinationes tacite omittamus. Scholiis destitutum est distichon ut etiam quae sequuntur, bina 52. et 53.

52. Sequitur caput sextum सज्जनप्रशंसा regulas continens et praecepta moralia diversa quae ad नीतिं proxime pertinent. परगुणो e Codd. A. B. loco गुणिगुणा recepimus ut sensus postulat. Lectionem Cod. A. यथैतेषु नरेषु in orationis clausula pro एते यत्र वसन्ति notare tantum licet ne quid desideres. शूलिन् *tridentem gerens* epitheton Sivi notissimum est. Reliqua faciliora sunt.

53. Recepit sententiam hanc fabularum Hitopadesi collector, ubi p. 13. prostat. Lectio non variat nisi quod Cod. A. अभिरतिः *gaudium* pro अभिरुचिः *splendor, amabilitas* proponit; Jonesius: *in fame resolution to preserve it,* coniectura, ut videtur, reddidit. Per श्रुति propr. *audibile,* Vedus intelligi constat.

54. Huius versus in singulis vocabulis paullisper intricatioris mentem omnino me cepisse affirmare non ausim. Primum enim enunciatorum interstinctionem, pront ex auctoritate Schol. constituimus, in dubium vocare liceat, ut ab initio statim, ubi *donum praebere hospiti* simplicior forsan et magis nativa sit verborum iunctura, ita ut सम्भ्रमविधिः pro se ipso stet et *modestiam* significet. Hanc enim significationem संभ्रम habere, docet *Visvakoshus* (cit. *Kirât.* 9, 54.) संभ्रमः साध्वसे ऽपि स्यात् संवेगादरयोरपि ॥ Schol. vero nil nisi आदर *initium, observantia, lascivia* addit, igitur *observantiae norma* hospitalitatem designare debet ac comitatem in omnes qui domum aggrediuntur. Dein membro secundo Edit. Sr. et B. legunt नाप्युपकृते: (sic enim in Genit. corrigendum) affirmative scilicet, ita ut उपकृतिः *retributio* passive sumatur de ope quam alii tibi tulerunt: nos tamen cum Cod. A. न legentes, sensum activum praetulimus ut fecit Schol., एकस्य उपकारः कृतः तस्य कथनं न करोति explicans et ante सदसि interstinguens, quamvis vocabulum hocce ad antecedentia quoque pertinet. In altero hemistichio obscuritas, quae ex lectionum varietate, sive potius corruptela oritur, Scholiorum ope tollitur: लक्ष्मेः in Ed. omnino falsum; Cod. A. लक्ष्म्या Anusvarum tantum neglexit; Locativum integrum Commentarius praebet. Idem अनुत्सेकः per अगर्वः explanat, sed habet forsan, quo se commendet lectio Cod. B. अनुत्सेका लक्ष्मी *fortuna non superba.* Vocabulorum sequentium sensus pendet ab अभिभव [भू cum अभि *superare*] et सार quod hic, opinor, naturam, potestatem denotat, ita ut *de aliis sermones facere liberos a superbiae (insolentiae) natura* dicere nobis videatur poeta; his tamen paulisper alienum habemus, nisi fallimur, Scholiastam, lectionem aliam secutum verbis: सत्कथाः भवसाराः परमार्थरूपाः निरवधिकर्तव्याः legit enim Cod. A. निरवधिभवसाराः unica

syllaba metrum turbans. Clausula denique orationis, in qua epitheton असिधार (cui arborem conferas in inferno असिपत्रं Raghuv. 14,48.) proverbii naturam sapit pro re molesta, कठिनं, mox recurret vs. 61. et per interrogationem केनोद्दिष्टं negative sumenda est: *a nullo demonstratum* न केनापि, quud idem exprimit ac स्वाभाविकं, प्रकृतिसिद्धं aliaque huius generis vocabula, *animo* scilicet *insitum.*

55. Eoumerat poeta virtutes quae cuique hominis membro conveniant: श्लाघ्यस्त्यागः est *optima relictio* quod nomen ut reliqua in verba resolvimus, mallem tamen श्लाघ्यत्यागः, ut ad *beneficia* simul et ad *vitam devotam,* omnia bona spernentem, pertineat. Vocabula स्वस्था वृत्तिः *sibi constans conditio* e Cod. A. recepimus, quum स्वेच्छा वृत्तिः non beoe quadrare videretur; reiecimus vero eiusdem Cod. lectionem अधिगतैकव्रतफलं Scholia noo adsunt, neque in distich. sequens.

56. In vocabulo कर्कश quaesita latet et elegans amphibolia, non solum enim *perdurum* significat et *violentum* sed plantam etiam designat शान्द्रारोचनि nomine, quae liliae aquaticae h. l. opponitur. Ceterum cf. Zabiorum similem sententiam apud *Lorsb.* l. l. p. 13. *Proverb.* 10, 25. *Horat.* Od. 3, 3, 7. et *Anvari Soheily: Vir tenax propositi is est, qui non ex loco movetur etsi volvatur orbis terrarum sicut coelum; est ut Simurg, quem nec procella e loco aufert, non ut passer qui fistulae spiritu cadit:*

مرد ثابت قدم آن ست که از جا نرود
ورچه سرکشته بود گرد زمین همچو فلک ✿
مثل سیمرغ که طوفان نبرد از جایش
نه چو کنجشک که افتد بدم از باد تفک ✿

57. Sententia haec elegantissima ab *Herdero* germanice reddita et multis iam seculis ante a *Saadio* in Bustano persice exhibita est, cuius fabulam satis notam denno vulgavit *Chezy* ad Sakunt. Vol. I. p. 231. — तन्मौक्तिकं luco मुक्ताफलं Edit. legimus ex Cod. A., quia B. quoque तत्तायते मौक्तिकं praebet. स्वाति et स्वाती propr. *Arcturus* est, tum de stella quavis fausta (महानक्षत्र Schol.) usurpatur; opinio, ex veterum populorum, a stellarum positione omnia auspicantium, Astrologia petita. In Cod. A. संवासतो quod magis vulgare, pro संसर्गतो exstat. Ceterum in comparatione *κλίμαξ* notanda; de malis ne nomen quidem manet; meliores pro tempore tantum nitent, optimi vero in perpetuum.

58. Prooomina addita rem augeot, ac si dicas: *ille verus est filius* et sic porro. यः प्रीणयेत् Cod. A. exhibet minus bene quum verba sequantur positiva; idem in secundo hemistichio सुखं च समक्रियं यद् proponit coacte, quare equidem io vulgata tersiore lectiooe permanserim. In vocabulo कलत्रं pro *uxore* eadem latet imago quae Graecis ac Romaois vulgaris, sonat eoim *seminis* (cf. *Chandic.* 11, 5.) *vasculum,* ut alias क्षेत्र *ager* (*Manus* 3, 175.). Notissima sunt *sulcus* (*Priap.* p. 95.), *muliebria conserere arva, ἀλλοτρίαν σπείρων, ἀρόραν ἀρῶν* et rell. cf. *Sophocl.* Oedip. Tyr. 1210. *Eurip.* Phoeniss. 18. Hebraei *puteum* (בור) dicunt,

Arabes *vestem* (لباس). — Amicum in malis cognosci, saepe agnoverunt Indi, cf. *Hitop.* p. 21. Scholia desiderantur.

59. Commendatur hoc versu animus submissus ac lenis qui aliorum famae et fortunae unice intentus gloriam ipse exinde assequitur. Pro vulg. गुणिभिः in Codd. A. B. et Schol. legitur कथनैः quod in textum recepimus, Schol. praeterea स्थापयन्तः *stabilientes* ante oculos habuit. Idem in membro secundo विगत male scribit pro विनत, *inclinatus* autem est *omni labore nitens.* पृथुतरा porro, quod in प्रियतरा mutat Cod. A., servavimus, वचः tamen, in pluralem fortasse numerum mutandum, ex Cod. B. in Instrumentalem casum convertimus. क्षान्त्यैव membranae omnes exhibent; pro दुर्मुखान् A. induxit समन्तात् quod tamen unius codicis fide noluimus recipere, praesertim quum in toto hemistichio secundo adnominationem aperte captaverit poeta, qua de caussa ultimum quoque verbum अभ्यर्चनीयाः ut A. et Scholia habent, videtur praeferendum. Initium certe lineae quartae intactum debet servari: Cod. A. et Commentarius सन्तो ऽभ्यर्थ्यचर्याः legunt, sed चर्यः idem valet quod वर्यः scilic. श्रेष्ठः

60. Versus in Edit. Sr. omissus in Cod. A. numerum vigesimum sextum prae se fert quidem, sed ad caput nostrum cum Rogerio referendus est. Varia praecepta moralia continet, quae in Vedis aliisque libris sacris exstare poeta testatur, ita ut Octologum appellare possis versum; vetat nempe caedes, furtum, mendacium, commendat beneficia, continentiam, castitatem, modestiam et prae caeteris in omnes homines benevolentiam atque amorem. Verba singula faciliora sunt, neque variantes deprehenduntur lectiones in uno, quem consului, Cod. B.: non enim exstare videtur sententia in D. et Tayleriano codice ceteroquin corruptissimo.

61. Cod. A. primi hemistichii membra transponit et ante प्रसन्नाः particulam तु inserit. Vocabula प्रिया न्याय्यावृत्तिः quae Schol. per विशुद्धं वर्तनं explicat, de tali intelligenda sunt vitae ratione qualem doctrina de moribus praecipit, ita ut Adiectivum न्याय्य *conveniens* ad Ethicam, Nyâyam, alludat simul; Scholiorum विधिः ambiguitatem non tollit quum de *fato* et *praecepto* dicatur: quaecunque autem est conditio illa vel moralibus demonstrata praeceptis, vel fato circumscripta, ea *cara*, प्रिया, debet esse homini. De clausula sententiae vid. supra vs. 54.

62. Incipit caput pulcherrimum, प्रदानप्रशंसा inscriptum, hoc est de beneficiis praestandis, de gratitudine animi et in universum de ope aliis hominibus ferenda. Primus huius sectionis versus suavissimus in *Kâlidâsi* exstat Sakuntala p. 97. et disceptari sane potest num sententiarum collector sententiam ex illo sibi sumpserit dramate, an vero poeta celeberrimus, Bhartriharis nostri aequalis, distichon hocce, popularibus iamiam notum, fabulae suae inseruerit. Hoc ultimum mihi veri similius est, quia et Bhavabhûtis aliique opera sua talibus sententiis tanquam gemmis ornavere. *Chezius* ne verbum quidem de hac re protulit,

cui melius sane ex variis codicibus ad literas Indicas illustrandas consuluisset, quam quod exercitia iuvenilia nobis delibaret. Lectio दूरिविलंबिन: in Edit. Cheziana falsa est; in Edit. Sr. Bhartr. भूमि exstat, in codicibus A. B. unice rectum भूरि *multum* legitur, quae vox, cuius repham दूरि in Sakunt. servat, in compositis tantum adhibetur sed propria vi, ut autumo, quum obsoletus videatur Localis vocabuli भूः quasi χαμαίφορον, *in terram versus*, erit igitur: *multum innitentes, tangentes.* Imagines de liberalitate a *nubibus* et *arboribus* desumptae apud Orientales perquam frequentes sunt (vid. Interprett. ad Proverb. 11, 25.); pauca addam exempla ad ultimam comparationem pertinentia. *Hitopad.* p. 19.: *arbor umbram non detinet obliquam ab illo qui abscidit*

छेतुः पार्श्वगतां छायां नोपसंहरते द्रुमः ॥

Distichon ab *Halhedo* in praefatione ad leges Indicas p. 24. adductum, sonat: *Vir benignus, aliorum saluti prospiciens, odium neque interitus tempore fovet: arbor Santalina, vel in delectu, dolabrae oram reddit fragrantem.*

सुजनो न याति वैरं परहितबुद्धिर्विनाशकाले ऽपि ।
छेदे ऽपि चन्दनतरुः सुरभयति मुखं कुठारस्य ॥

Mrichchhak. p. 146.: *Amicorum aves libenter adeunt virtutis arborem illam, virtutibus tanquam fructibus ornatam, quae praestantiam ceu truncum habet, modestiam pro ramis, honorem pro radicibus, magnitudinem pro floribus.*

गुणप्रवालं विनयप्रशाखं
विस्रम्भमूलं महनीयपुष्पं ।
तं साधुवृक्षं स्वगुणैः फलाढ्यं
सुहृद्विहंगाः सुखमाश्रयन्ति ॥

Saadi in *Gulist.* p. 209.: *arbor liberalitatis ubi radicem agit, ad coelum usque ramos et celsitudinem extendit: quodsi igitur ex illa fructum percipere cupis, cum exprobratione serram ne admoveas ad illius truncum.*

درخت کرم هرکجا بیخ کرد
گذشت از فلک شاخ وبالای او ✿
گر امید داری کزو بر خوری
بمنت منه اره بر پای او ✿

quibus adde Adagium arabicum: *dives absque liberalitate est ut arbor sine fructu* غنی بلا سخاوة كشجر بلا ثمرة. Scholia desiderantur, ut et versibus 63. 64.

63. Externa non condecorant virum ornamenta sed virtutes. Viros in India nobiliores *inaures* gestare iam ex *Curtio* 9, 1. discimus: *rex Indicus cum duobus filiis occurrit. — Lacerti et brachia margaritis ornata erant, pendebant ex auribus insignes candore et magnitudine lapilli.* Correctiones a nobis factae Codicum nituntur auctoritate; in B. praeterea exstat

कल्पाकुलानां lectio satis bona, in A. denique परोपकारैर्न ubi particula saltem तु sive च erit delenda.

64. Amici constantis virtutes describuntur, inter quas praeceptum hoc praecipuum: *μὴ φεῦγ' ἑταῖρον ἐν κακοῖσι κείμενον* apud Indos saepius inculcatur. In Cod. A. गुणं च exstat, in B. गुणं निगूहति, retinuimus tamen pluralem ob पापान् et गुणान्.

65. Conferri quodammodo potest gnoma Zabiorum (apud Lorsb. p. 14.) et illud Evangelicum (*Matth.* 5,45.) de sole in bonos malosque lucente; quibus adde *Hitopad.* p. 19.: lunam vel Chandali domicilium radiis collustrare. Primi hemistichii nostri similitudines *Kâlidâsus* expressit, Sakunt. p. 107.:

कुमुदान्येव शशाङ्कः सविता बोधयति पङ्कजान्येव ॥

distinguendum enim est inter *Nelumbium* speciosum, rubrum, (पद्म, पंकज et rell.) interdiu florens lilium aquaticum, et inter *Menianthem*, sive *Nymphaeam*, (कुमुद, कैरव) lotum esculentam, candidam, quae noctu flores expandit et lunae nomen dedit unde *Raghuv.* 17, 75.: *lunae radii haud penetrant in Nelumbium* (पद्मे) *neque solis radii in Nymphaeam* (कुमुदे) vid. ad *Sring.* 38. De Nelumbio rubro pulcherrime Bharavis (*Kirâtârj.* 9, 3.): *radiantibus manibus sol, valde sitiens, loti spiritu nimium gustato, ad ebrietatem redactus, ad occasum vergens purpureum corpus gestiebat:*

अंशुपाणिभिरतीवपिपासुः पद्मजं मधु भृशं रसयित्वा ।
क्षीबतामिव गतः क्षितिमेष्यल्लोहितं वपुरुवाह पतंगः ॥

In Edit. Sr. tertium versus membrum sonat नाभ्यर्थितो ऽपि जलदः सलिलं ददाति, lectio a nobis recepta Codicum est A. et B., Scholiis confirmata. Ceterum चक्रवाल *orbis* proprie *coelestis* est, h. l. lotorum copia पद्मसमुदाय.

66. Homines in quatuor classes dividit poeta, ita ut a bonis distinguantur primum *intermedii*, मध्यमाः qui, ut Schol. optime illustrat आदौ स्वकार्यं कृत्वा पश्चात् परकार्यं कुर्वन्ति, dein *peiores*, कनिष्ठाः ad suam utilitatem omnia referentes, quos राक्षसान् *daemones inter mortales* vocat vel diabolicos ut nos diceremus. Pro pessimis autem, अधमाधमाः sive malevolis, qui ex alienis malis vel laetitiam concipiunt, nomen ait non reperiri, quod sententiae nobilitatem quam maxime auget. In lectione apographa mira inter se conspirant, scribarum aliquot maculas si excipias nullius momenti.

67. Suavis admodum apologus ad amicorum fidelitatem atque intimam devotionem depingendam. Fingit sibi poeta lac cum aqua permixtum, qua quidem coniunctione amicorum quasi, aqua per se quidem insipida, dulcedinem demum acceperat, eam vero ob causam et gratum animum monstratura aqua prius ex olla redundat coquendo, hostilem ignem adgrediens. Scholiasta ut par est, lac sine arte inducit loquens: तदनन्तरं स्वमित्रेण जलेन मदर्थं आत्मा कृशानौ हुतः तर्हि अहं अपि पातयिष्यामि इति बुद्ध्या क्षीरं पावकं गन्तुं उत्कण्ठितं अभवत् । Lac igitur aquam sequitur, in ignem ruit, cum amico coniunctum quiescit et, quod sub-

intelligendum est, ignem tanquam hostem coniunctis viribus devincunt amici, etsi cum vitae detrimento. Aliter in *Hitopadeso* p. 24. de malis, beneficia non retribuentibus dicitur: aquam quantumvis calorem ab igne acceperit, illum tamen exstinguere सुतप्तमपि पानीयं शाम्यत्येव पावकं ॥

68. Sensus huius distichi ad versum 28. proxime accedit: oceanum, multas atque tantopere inter se discrepantes res ferentem exemplo esse posse hominibus ut se invicem tolerent opemque sibi ferant. Etenim primum in mari Vishnus cubat serpenti Sesho incumbens, deinde ipsius hostes sive Asuri, असुराणां कुलं in oceano commorantur; tum montes illi alis praediti, de quibus vid. quae dicta sunt ad versum huius Centuriae 29. Ignis denique ibi iacet वाडवानलः dictus (cuius vocabuli primam poeta metri necessitate corripit syllabam; quemadmodum in *Uttararâm.* p. 94.: यथं शैलाघातक्षुभितवडवावक्त्रहुतभुक् ।) sive etiam वाडवाग्निः ut est apud *Chaur.* 50., unde apud *Roger. Barrabageni* corruptum. Fingunt enim ignem quendam mythicum formâ ingentis flammae, capite equino instructae, ex sapientis cuiusdam *Urvi* lumbis enatum et exinde apud *Calidasum* (Sakunt. p. 44. et *Raghuv.* 9, 82. 11, 75.) और्वः nominatum, mundum olim incendisse donec Brahman eum in oceanum relegasset. Ibi iam aquis pascitur, sed aliquando in terram redibit mundum conflagraturus, cui rei innuit noster per सह समस्तसंवर्तकैः Fabulam ex Harivanso fusius enarrat *Chesius* ad Sakunt. II. p. 213. et ad montis ignivomi in maris aliqua insula conspicui eruptiones haud absimili ratione refert. Quae quum ita sint, delenda sunt quae in libro meo (*Altes Indien* II. p. 65.) de igne Bengalico in dramate Sakuntala proferuntur; antequam enim textum sanscritum inspicere licuit, Jonesii versio in errorem facile potuit ducere virumque celeberrimum Forsterum re vera duxit. Ad lectionum varietatem quod attinet, Cod. A. male legit इतश्चारणार्थिनः Schol. अगमाः in textu habuit; prius omnino falsum, neque enim de *Charanis* mythicis sermo est. Idem Codex शिखरिणां गणाः exhibet, mera correctio, uti videtur, librarii qui rem de qua agitur minus bene perspexerat. In secundo hemistichio इतो ऽपि scripsimus cum Codd. A. B.

69. Versum selegimus qui ad hocce caput, novem alioquin tantum sententiis constans, commode posset referri et Rogerii versioni aliquomodo corresponderet, quanquam non negamus distichon nostrum aequo iure ad caput sequens de constantia relegari posse et sane in Visakhadatti dramate *Mudrârâkshaso* p. 48. una cum versu nobis 73. tanquam constantiae ac firmitatis exemplum afferri ubi Wilsoni tamen verus auctor non in mentem venit, dicit enim (III. p. 72.) *it may be doubted if perseverance is any where recommended in a more manly and spirited tone.* Ast enim, quum solus fere stet versus, in Cod. A. omissus, et in hoc toto libro summa ordinis sententiarum confusio deprehendatur, neque in singulo quidem versu de una tantum re agatur sed varia plerumque praecepta moralia sint prolata, putavimus locum suum inter adagia de officiis erga alios bene posse occupare, praesertim

quum sensus simul insit: neminem officia deserere debere, quemadmodnm neque testudinem, terram portantem, neque solem defatigatos videamus unquam. Pulchre hac in re versiculus exstat in *Kâvyaprakaso* p. 92.: *exit sol rubicundus, purpureus quoque occidit: in rebus secundis et adversis magnorum hominum eadem est indoles;* उदेति सविता ताम्रस्ताम्र एवास्तमेति च । संपत्तौ च विपत्तौ च महतामेकरूपता ॥ Veram lectionem दिनपतेरास्ते न debemus Mudrârâkshasi editioni; in Vulg. exstat दिनपतेरस्तेन *occasu immobilis,* quod sensum turbat. शेषस्य ut ibi legitur pro कूर्मस्य reiiciendum, nec tamen omnino spernendum est (cf. vs. 28.); minoris momenti snnt कृपयावत् pro न मनसानिर्व्यूढं loco निर्वाह: et एकं हि pro एतद्धि. Vocabulum संगीकृतं *oblatum* (vid. *Lassen* ad Hitopad. p. 165.), *propositum,* sive *officium* reddidimus.

70. Versus aureus, integro Vairagyo libro, nugis bnllatis referto, facile anteponendus. Scholia non adsnnt neque ambigua esse possunt singula. Lectiones variae admitti possunt omnes: Cod. B. त्यज मदं praebet, A. मतिं मा कृथा et in hemist. secundo प्रख्यापय *fac ut celebrentur* pro प्रच्छादय. Ultimum vocabulum A. in लक्षयां mutat, ut etiam B. corrigi iubet.

71. Tria sunt quae de hominibus exiguntur hoc versu, ut puri sint *mente, oratione* et *corpore* h. e. opere (cf. *Bhagavadg.* 17, 14. seq. ut त्रिविधं तप: debet esse: कायेन वाचा मनसा *Raghuv.* 5, 5.) quod plane cum lege Zoroastrica toties in Zendavesta inculcata convenit (cf. *Zendav.* I. p. 86. 109. 126. inprimis II. p. 324. vers. Kleuk.); deinde ut beneficia praestent *Diis, hominibus* atque *inferis,* qnod per trimundum hoc loco indicat poeta; उपकार scilicet officium tale est quo aliis aliquid retribuimus. Tertio loco poscit ut bona aliorum opera magni faciamus et, si qnid particulae instar fecerint, id in montis magnitudinem evehamus. परमाणुं *atomum* in singulari numero scripsimus cum codicibus A et B; Edit. habet परमानो: quod ferri qnidem potest sed in Errat. in Accus. pluralem mntatur. Alias de re minima *granum sinapi* usurpatur, cui opponitur fructus *Bilvi* et mons *Merus* in *Episod. Sakuntalae* 7, 79. 81. coll. *Matth.* 13, 32. Hoc modo qui agunt, hi in suo ipsorum corde efflorescunt, hoc est gaudio frnuntur uberrimo; correspondens pronominis कियन्त: *quam multi,* supplendum est इयन्त:, Scholia desiderantur.

72. Nova sectio octava de constantia agit ac firmitatae, धैर्य, quam vocem auctor *Sâhit.* p. 57. ita definit: धुकाल्पमुग्रासना धैर्यं मनोवृत्तिरचञ्चला ॥ Primum perseverantiam in laboribus quantumvis arduis adhibendam esse Deorum exemplo monet, qui in Amrito parando non lassati erant, qua de re vid. ad vs. 27. Pro महार्हे: in Cod. B. legitur महार्घै: eodem sensu; pro धीरा: ibidem सन्त: quo quidem vocabulo sententiae vis omnis infringitur. In Cod. A. न निश्चित° sensum bonum praebet: ne finita quidem re constantes quiescunt sed novam aliquam aggrediuntur. Scholia desunt.

73. In uno tantum Cod. A. legitur versus, quem tamen et Rogerius hoc loco ante oculos habuit. Tres hominum classes inducit poeta a pessimis incipiens qui propter difficultates

rem non aggrediuntur, procedens ad eos, qui aggrediuntur quidem sed rem adgressam mox relinquunt, et sedulos ac constantes summo loco ponens, qui arduum quidquid inceptum ad finem perducunt. Citatur sententia in *Mudrârâkshaso* p. 48. ubi membrum ultimum ita sonat: प्रारब्धमुत्तमगुणास्त्वमिवोद्वहन्ति ex qua lectione प्रारब्धं recepimus, utpote unice rectum, pro प्रारभ्य, ut Codex, hiatum non respiciens, praebet. Verbum autem परित्यजन्ति tuentur Scholia.

74. Praecedenti sententiae bene sese adiungit distichon, caussam quasi addens cur homines quieti plerunque addicti sint, scilicet quia socordia tanquam hostis in corporibus commoratur; labor vero perseverans amicus est quem omnes sibi sociare debent. Sic versum intelligo nullis Scholiis instructum et a lectione in omnibus apographis sibi constantem. Apud Rogerium alia sententia exstat quae nusquam reperitur.

75. Sententiam hanc sibi vindicavit *Hitopadesus,* ubi p. 55. exstat, Editionis Sr. lectionem fere repetens, in qua membrum secundum et tertium sonant hoc modo:

श्रुतेर्विनाशो न हि शङ्कनीयः ।
अधः कृतस्यापि तनूनपातो ॥

nos lectionem Codd. A. B. et Scholiorum adoptavimus simpliciorem, quae repetitionem simul particulae हि iusto duriorem, ut Lassenius recte animadvertit, evitat. In quibusdam praeterea Hitopadesi editionibus ab initio scribitur vocali producta कदार्थितस्य quam recte Lassenius dolet se retinuisse, quum verbum कदर्थय् in *Bhartr.* Sring. 97. quoque legatur. Sed audiamus potius editores doctissimos ipsos de hac sententiae nostrae varietate disputantes (p. 97.): „Quodsi कदा legitur, id licentia poetica seiunctum est ab अपि et construendum न कदापि id est न कदाचित्. Schlegelius lectionem कदर्थितस्य (कष्टं प्राप्तस्य Schol.) tuetur, siquidem अर्थित pro अर्थिन् admitti nequeat. Verbum denominativum कदर्थयति significat *vilipendere, parvi facere,* compositum est cum particula कत्, themate obsoleto pronominis किं quod et ipsum cum significatu contemptus vocabulis quibusdam proponitur." Hactenus viri celeberrimi, quorum sententiae nil addo. Verbum यान्ति in plurali, ut *Hitopad.* P. exhibet, nullus legit Bhartriharis Codex. Metrum, ut in praefatione observavimus, est उपजाति, permixtum ex Upendravajro et Indravajro genus, et ita quidem, ut, lectione Hitopad. admissa, Amphibrachys et Antibacchius in pedibus initium facientibus alternent, ex nostra autem lectione Antibacchius in ultimo tantum colo locum habeat, cuius generis nomen speciale desidero. Ad imaginem quod attinet, cf. *Sisupâlab.* 1, 2.: *ut in altum adscendat ignis, natura ipsius est* प्रसिद्धं ऊर्द्ध्वज्वलनं हविर्भुजः Aliud in *Kâvyaprak.* p. 153. exstans distichon, imagine etsi paullulum diversa, non possum quin adscribam:

यदि दहत्यनलो ऽत्र किमद्भुतं
यदि च गौरवमद्रिषु किं ततः ।

लवणाम्बु सदैव महोदधेः
प्रकृतिरेव सतामविषादिता ॥

76. Adoptavimus Cod. A. lectionem कोपकृ° pro को ऽपि कृशानुतापः et in bemistichio secundo लोभपाशैः pro Nominativo quamvis utraque vulgata lectio possit defendi, *posterior* autem, iam vereor, debet praeferri. Ultimum vocabulum वीरः bene se habet, neque in धीरः eiusdem Cod. commutandum, iam enim in ipsa stirpe latet virilitas ac strennitas. Tertium versus membrum imaginem repetit a laqueis quibus bostes capiuntur [in textum antem pro कर्षन्ति male irrepsit वर्षन्ति]. Tales vero laquei, qui collis ferarum et hostium iniiciuntur, apud omnes fere populos commemorantur, Arabes hoc modo asinum silvestrem cepisse testis est *Arrianus* (de venat. 24.), inter arma Persarum *Herodotus* (7, 85.) refert; *Pausanias* (1,21.) de Sauromatis, *Suidas* de Parthis, qui σειράφοροι (vid. Suid. b. voc.) exinde dicebantur, eadem narrat, et apud *Homerum* (Il. 5, 487.) ἀψῖδες λίνυ haud dubie de laqueis istis intelligendum. Plura vid. in *India* mea II. p. 62. Scholia in distichon nostrum desunt.

77. In Cod. B. initium versus sic se babet:

वरं शृङ्गोत्सङ्गाद्गुरुशिखरिणां क्वापि विषमे

quae quidem lectio sensum non mutat, neque tamen habet cur Editionis textui praeferatur. In A. sententia desideratur una cum scholiis quae in distichis de constantia omnibus fere desunt vel saltem ieiuniora sunt. Pro तेजः in Cod. तेजसा exstat. Vocabulum शील *indoles* b. l. fortitudinem et virtutem κατ' ἐξοχήν significat, quod in ipsa vocis latet origine si cum शिला *saxum* conferas; dein ad illam vitae rationem transfertur, quae sensu veri, boni et pulchri nitet, sive ut uno verbo dicam, ad humanitatem et sensu denique latissimo ad eam hominis indolem qua sibi consentaneus est aliquis in omnibus quae peragit. Sic in versu proxime sequente adhibetur, ubi *Rogerius* bene circumscribit: *celui, qui sçait s'accommoder à l'humeur d'un chacun.*

78. Generosiores viri et sibi constantes omnem rerum naturam sibi subiiciunt. De verbis denominativis, quibus utitur poeta, vid. ad Sringar. 34.; inter haec गुणायते rectius est quam quod Cod. A. proponit गुणीयते. Maluimus porro cum A. et B. कुल्यायते — quod et Rogerius expressit: *un ruisseau* — pro कूपायते *puteum fieri;* in वर्षायते autem gravitas multa inest, ideoque suo loco eripere nolui et cum चर्यायत A. vel वर्षायते B. commutare, quae mera forsan scriptorum vitia sunt. Notandus est Superlativus audacior in Composito अखिललोकवल्लभ ॥

79. Homo कार्यार्थिन् is est qui bona opera atque officia omnibus viribus persequitur, res externas non curans. Humi stragulum opponitur lecticae पर्यङ्क, quod quidem vocabulum in India nostra (II. p. 109.) falso cum persico پلنگ contulimus, scribitur etiam पल्यंक unde hodiernum nomen *Palankin* descendit. Morem in India antiquum esse quo reges et homines delicatuli „*sexta cervice ferri*" sese passi sint, ex *Curtio* discimus (8, 9.): *Quum*

rex sese in publico conspici patitur, thuribula argentea ministri ferunt, totumque iter, per quod ferri destinavit, odoribus complent. Aurea lectica margaritis circumpendentibus recubat. Artaxerxem Timagorae φορεῖον tale dono dedisse, Plutarchus refert; hoc modo ex Cappadocia et Bithynia luxuries illa ad Graecos et tempore Gracchorum (*Gellius* 10, 3.) ad Romanos quoque delata est, quibus arcata quoque et *clausa lectica fenestra*, plane ut Indis erat in usu (vid. *Scheffer* de re vehiculari II. p. 88.). — Nominativum retinuimus शयनः, Cod. A. Locativum, B. Accusativum praebet. Vox शाक *olera* non modo sed herbas etiam viliores complectitur, quae शालि et कोद्रवे *oryzae generibus*, tanquam cibis lautioribus opponuntur; in B. मिष्टान्नरुचिः exstat, *cibus delicatior* in universum, speciatim *carnes* quibus non omnino abstinere Indos pluribus comprobavimus argumentis (*India* II. p. 160.). कन्था *pannus*, ῥήγματα, קְרָעִים oppositum est *vesti splendenti* दिव्याम्बर sive ut Cod. A. mavult चित्राम्बर *variegatae*. Idem vero in fine versus contra metrum transponit न गणयति सुखं न च दुःखं. Scholia non adsunt.

80\. Singulas enumerat poeta virtutes, quae unumquemque decent quibus superius tamen शीलं इदं सर्वकारणं est; ultima duo vocabula recepimus e Cod. A. et B. pro vulgato सर्वकालनियमे sed timeo, inconsideratius, iam enim magis arridet ex hac lectione profecta sententia: „omnium vero summum decus est *quovis tempore sese continens* indoles." Scholia desiderantur. Ceterum molestiam quandam faciunt abstractis vocabulis concreta quaedam permixta, veluti ज्ञान *sapiens* et प्रभवत् *nobilis* sed in his Indorum poetae concinnitatem verborum non multum curant.

81\. Nobilis huius capitis conclusio: quidquid dicunt morum periti — sed निपुणाः sensu aliquo modo peiori sumendum, quasi dicas *morosi* — quidquid fortunae casu accidit, fortis et sibi constans homo, ne mortem quidem timens, virtutem sequitur. Neque huic disticho adsunt Scholia.

82\. Necessitate divina omnia regi et quemlibet sorte sua contentum esse debere, caput sequens exemplis commonstrat; fieri enim posse versus statim octogesimus alter fabula docet Aesopica, ut serpens per praestigiatorem canistro inclusus et fame iamiam attritus, murem rattum, qui corbem perforaverat, adipiscatur et per ipsum insuper foramen evadat. भग्नाशः cave ne *victu carens*, व्याप्तः explices; Scholiastes rem illustrat: कश्चित् सर्पः (quod in fabula notissima supplendum) करण्डमध्ये निक्षेपितः अहं अस्मान् मोचयिष्ये इति आशा भग्ना यस्य ॥ Cod. A. loco तनोः videtur legere ततो quod ferri non potest quia Genitivus tunc पीडितस्य debebat praecedere; idem Cod. in fine लोकाः पश्यत *homines videte* legit; melius tamen est स्वस्थाः *sibi compotes*. Sphalmata in Edit. नक्तं, मुखे: rell. correximus.

83\. Rogerius versum, in Edit. Sr. proxime sequentem reddidit, at quum eadem imagine utatur sententia et in Cod. A. omissa sit, videtur disticho nostro olim fuisse adscripta, donec postea in textum sit recepta (dedimus in Supplem. 14.). In secundo hemistichio हि

सुवृत्तानां legit Cod. B. — Vocabulum विपत्तिः *adversitas* per fortunae casus expressimus ut cum pila cadente conveniret; ad mala tantum pertinet ex quibus acrior animi impetus hominem debet erigere. Similis figura in *Hitopad.* p. 68.: *manu dimissae pilae casus nisusque hominum sunt,* करनिहितकन्दुकसमाः पातोत्पाता मनुष्याणां et *Proverb.* 24, 16.: כִּי שֶׁבַע יִפּוֹל צַדִּיק וָקָם וּרְשָׁעִים יִכָּשְׁלוּ בְרָעָה

84. Eadem quae antecedit sententia novis illustratur figuris, prima similitudo de arboris trunco denuo progerminante desumpta (cf. Jobum 14, 7. et in Vedis apud *Jones.* Vol. XIII. p. 378.), secunda est de luna per Rahum laesâ, क्षीणः, qua de re vid. ad Nit. 27. collat. *Kâvyaprak.* p. 155. atque ex hoc *Sâhityadarp.* p. 325.: *etsi saepius laesa semper tamen indies crescit luna,* क्षीणः क्षीणो ऽपि शशी भूयो भूयो ऽभिवर्द्धते नित्यं ॥ Bene huic figurae convenit verbum उपचो propr. *recolligere vires.* In Cod. A. distichon, ut omnia fere quae *Arya* metro concinnata sunt, valde corruptum est; primum ibi hemistichium claudit उपमुते लोके quod non intelligo, secundum autem ते न विप्लुता लोके. Scholia vero in utrumque distichon desiderantur.

85. Mythologico utitur exemplo poeta, ut fatum sive omne moderans numen ipsis Diis potentius esse, multo minus igitur hominum viribus confidendum demonstret. Ille, qui aliis Diis hostilibus victus inducitur, Indrus est, cuius exercitus dux primus planetarum Vrihaspatis sive Jupiter, cuius milites Dii minores dicuntur, qui tamen cladem saepius expertus est, vel contra homines, ut carmina docent epica, devotione insignes pugnaturus. *Airâvatus* Indri elephantis nomen esse vel pueri norunt; वाहन vero, quod cum teutonicae stirpis vocabulis *waggon, Wagen* proxime convenit, a *vehendo* sive वह् deductum, non pro curru solum, sed de iumento, nave et re qualibet qua quis vehi potest usurpatur, ut de *vehiculi* voce pluribus quoque docuit *Schefferus* l. l. I. p. 3. Sed de lectionum varietate iam videamus quae Scholiorum absentia sola crisi est discutienda. Pro फलु in Cod. A. फिल exstat idem significans; idem Mst. वाहनः mutat in वारणः *elephas,* quam lectionem qui defendere vult, adsentientem habet Rogerium. Secundi hemistichii initium in Cod. A. sonat इत्याश्चर्य quod Rogerius quoque expressit: *merveilleusement ruiné,* pro समन्वितः tamen in utroque Codd. A. B. legitur बलान्वितः quam quidem vocem recepimus. Maior discrepantia in vocabulo sequente deprehenditur: Edit. Sr. बलभिद्भिः praebet ita ut *vim findens* epitheton Indri, qui alias पुरंदरः audit, habendum sit; in B. alio usitatiore nomine Indrus inducitur: मघवा भग्नः neque tamen necesse erat in re notissima Deum illum nominare: praetulimus igitur lectionem Cod. A. बलिभिः, quod cum परैः coniungendum est. Idem Cod. in ultimo colo legit तपुत्रं वरमेव दैवमारणं satis languidum ut mihi quidem videtur sed eligat lector. Rogerius denique addit: *et pour cette raison le feu devorera celui qui veut acquerir quelque chose par son travail,* quae verba, a Brahmâne Padmanabho addita, fabulae explicationem intendunt sed, ut saepius factum, a re aberrant.

86. **Parabola trita ac vulgaris docet: neminem effugere posse ea quae per Fatum semel destinata sint quippe quod nos veluti pecora ducat, ut est *Mâlat.* p. 146. Vocabulum खल्वाट paucis investigemus et ad suam stirpem referre conemur: खल् quod per चल् explicatur, de senum potissimum incessu vacillante et incurvato videtur adhiberi, unde persicum كال *curvus* remansit, ita tamen ut de *capillorum canitie et raritate* simul repetatur notio, ut كاليو apud Persas is est *cui capilli horrescunt,* verbum كاليدن *calcare* et *canos fieri capillos,* quemadmodum hebr. זָקֵן *senex* de barba et mento vacillantibus descendit. A verbo खल् suffixo Unâdico उ (ut तनु a तन्) nomen derivatur खलु (*senex, calvus,* german. *kahl*), quod ipsum obsoletum, in Vocativo tantum adverbiascente pro *certe, sane* remansit, ita enim talibus Vocativis saepius contingit ut ex crebra allocutione Adverbii tandem naturam induant. Novum dein accedit suffixum Taddhita आट, quod maculam quandam ac turpitudinem indicat, v. c. वाचाट *loquax,* sic खल्वाट *calvus* est. Notabilis igitur similis vocabuli formatio in lingua latina observatur, siquidem litera *v* in *calvus* ad radicem non pertinet sed postea themati adhaesit, v. c. in *calv-arium* pro cranio, proprie locus ubi capilli sunt, ut *virid-arium, gran-arium* et alia. Ab eadem stirpe descendit nomen खल *miser* et खलपूः *servus* proprie *verrens,* deductis forsitan a miseria senectutis notionibus. Sed haec meris omnia nituntur coniecturis donec acutissimo et sagacissimo Boppii iudicio confirmentur. — Nominativum संतापित: non Localem casum membranae praebent. Cod. A. aliam proponit arborem, ताडस्य lectione; ताडि et तालि, cuius igitur forma masculina quoque sive neutra prostat, est *Corypha Taliera, umbraculifera* Roxb. sed malim tueri vulgarem lect. बिल्वस्य, magnis etenim fructibus praedita est Vilva, s. *Aegle marmelos,* ut iam ex sententia patet in *Episod. Sakunt.* 7, 79.: *Vides o rex alius peccata ut granum sinapi, tua vero, ut Vilva ingentia, videns etsi non animadvertis.***

राजन् सर्षपमात्राणि परच्छिद्राणि पश्यसि ।
आत्मनो बिल्वमात्राणि पश्यन्नपि न पश्यसि ॥

Hemistichium secundum in Cod. A. incipit तत्राप्याशु falso, quia सद्यार्द्धं sequitur, in fine idem habet तत्रापद्रं भातनं quod admitti potest.

87. **Sententiam pervulgarem ac tritam, in Edit. Sr. et Codd. omnibus, praeter A. omissam, retinui primum quia locum suum bene occupat, tum quia in *Hitopades.* (p. 16.) est recepta et a Rogerio hoc loco lecta. Neque variantes adnotandae lectiones, nisi quod Hitopad. membrum primum et secundum transponit, neque adsunt Scholia. De dracone *Rahu* dictum est ad vs. huius libri 27.**

88. **Versus hic, qui ut octogesimus nonus in solo tantum Cod. A. legitur, simili mensura sese adiungit praecedenti. Scholia adscribam integra, de acumine, in fine distichi, quod omnino videtur frigidius, paullulum dubitans:** ब्रह्मा तावत् प्रथमं सर्वेषगुणाकरं सर्वगुणान्तं उपनिश्चयतां भुवः अलंकरणं अलंकारं एतादृशं पुरुषरत्नं सृजति यदपि पुरुषरत्नं तपां भंगकरोति चेत् ब्रह्म

इति खेदे कष्टं यथा स्यात् तथा इदं विधेः ब्रह्मणा घपण्डितता सतानं ॥ In his vellem ब्रह्मापण्डितता ut *fatum* accusaretur tanquam caecum et nulla summi numinis cognitione praeditum, qnod poeta sane intendit; prout nunc stat vocabulum ब्रह्मणा, Visargo omisso, sive accuratius ब्रह्मणो ऽपण्डि°, vocabulum autecedens explicans Genitivus videtur, ex mente videlicet serioris Commentatoris, *εἱμαρμένην* et Deum unum eundemque putantis.

89. Sensus est: Perferas, neve culpes id quod mutari nequeat करीर non modo arundinis Bambu surculus est, sed etiam frutex spinosa in arena habitans quam intendit poeta. Offendit masculinum दोष: cum किं quod tamen simpliciter *cur* reddi potest, igitur nihil muto. Secundo exemplo ad verbum fere reddito, utitur *Saadi* in Gulist. p. 11.:

گرنه بیند بروز شپره چشم ✿ چشمهٔ آفتاب را چه گناه ✿

Avis चातक: *cuculus melanoleucus* duraute tantum pluvia bibere et guttas roris nubiumque captare volando dicitur, quemadmodum Cicadam rore vesci perhibent Veteres (*τῇ δρόσῳ τρέφεται μόνον Aristot.* H. An. 4, 7.). Unde तलप्रिय: appellatur Châtacus et poetis frequenter inservit in nubilosis depingendis temporibus, hoc loco vero molestum aliquid esse poeta significat quod guttae in huius avis rostrum sponte non cadant, ac si nos diceremus: assa non in os volat columba. In sententiae clausula subiectum est summum numen, quod regit fata hominum et ludo quasi ad libitum distribuit dona sua; qua in re लट् optime usurpatur: *pueriliter agere, infantilem esse,* quomodo mundum ludendo creasse Deus saepius dicitur (v. Iudia I. p. 160.). *Ludere* de hominum sorte tempus dicitur infra (*Vairâg.* vs. 43.) et fatum ipsum veluti in puteo rota aquaria *Mrichh.* p. 343.: एष क्रीडति कूपयंत्रघटिकान्यायप्रसक्तो विधिः cui loco adiungas illud *Arabschahi* (vit. Timur. II. p. 494.): *mundus rota est aquaria, qua convertuntur tam laeta quam adversa* الدهر دولاب يدور فيه السرور مع الشرور. Huic cognata imago est illa qua tempus ac fata rotae adsimilantur, ut *Hitopad.* p. 36., *Brahmavaiv.* p. 95. et 96. r.

यथा भ्रमति कालश्च यथा विपधियो ध्रुवं ।
चक्रनेमिक्रमेनैव नित्यं एवेश्वरेच्छया ॥

Meghadût. vs. 109. quibus cf. illud *Anacreontis* (4, 7.):

τροχὸς ἅρματος γὰρ οἷα
βίοτος τρέχει κυλισθείς.

Ceterum de fatorum libro divino vid. ad vs. 41. Schol. desunt.

90. Sententiam exprimit versus illam: *πρὸς τὴν ἀνάγκην πάντα τἄλλ᾽ ἔσ᾽ ἀσθενῆ* et cum disticho huius Centuriae 82. proxime convenit: quemlibet sorte sua contentum esse debere. परिपूरिते cum Cod. B. legimus loco पूरके Edit. Sr. — In Cod. A. versus omissus est et Scholia quoque desiderantur.

91. „Fatum nulla umquam potest effugi intentione, contra eius vim opera omnino nihil valent," hac optime clauditur caput sententia, ita, ut transitus simul fiat ad sequentem de

operibus sectionem idemque vel ipso कर्म vocabulo quod tamen in versione temere pro fato sumpsimus, vera autem ultimae versus particulae interpretatio haec est: Non existendum non existit ex operis auctoritate, existendi interitus unde? Latinae linguae genio certe parum apta, vernaculo sermone ita fere sonat sententia: Was nicht sein soll ist nicht da Kraft der That, was sein soll findet Kraft der That keinen Untergang. Ceterum de fati vi similes sententiae in *Hitopadeso* exstant et ad nauseam usque repetuntur; cf. p. 47. ubi eadem figura: निपततु शिखराद्द्रुमेरुतस्तु तलाधो fatum non effugiet. De *Meru monte* cadere dicitur etiam *Mrichhak.* p. 61. de re periculosa. In coelum adscendere eadem fere occasione dixit *Zoheir* in Moallac. vs. 54. *qui caussas timet interitus eum assequentur, quamvis ad coeli regiones scala adscendat.*

ومن هاب اسبابَ المنايا ينلْنه

ولويرق اسباب السماء بسُلّم ٭

92. *Opera,* quae in hoc capite celebrantur, *religiosa* potissimum intelligunt Indi; sunt enim praecipua quae vitam futuram beatam reddunt haec: sacrificia praestare Diis Manibusque; Vedorum studio se dedere, liberalitatem exercere, Vedos docere eorumque quae inculcant vitae rationem aliis tradere et aedificia denique publica quae ad utilitatem tendunt, qualia sunt deversoria, putei et id genus alia exstruere. Versus nonagesimus secundus antecedenti sese ita adiungit: Est vero *bonis* operibus laus et virtus iisque deditum esse magis conducit quam Deos colere minores (देवान् Schol. इन्द्रादीन्) (cf. Vair. 41.) nam et hi ipsi necessitati sunt obnoxii, quae tamen a bonis operibus regitur. — हितविधेः recepimus ex Cod. A. et Schol., quum हत sive fortasse प्रतिहतविधेः, negatione omissa, aptum sensum non praebere videretur; Schol. bene explicat: Deos hosce a fato dependere, nec sponte sua salutem dare posse अदृष्टाधीनाः स्वातंत्र्येण फलं दातुं अशक्ताः Pro यदि किमपरैः in Cod. A. exstat: किमपरागणैः quod eodem redit.

93. Sensus est: vel ipsos Deos maiores salutifera quondam opera perpetrasse, ad ea videlicet per summum numen adactos; huius etenim nutu ac iussu demiurgum Brahmanem difficile creationis opus in se suscepisse constat. Non minus notum est Vishnuem decem transformationes pro salute hominum subiisse. Sivus vero filios sacerdotis cuiusdam, ut fabula narrat, occiderat, quam ob caussam poenas, a Manue constitutas (vid. Sring. 64.) luere et per duodecim annos, cranium occisi manu tenens, eleemosynam rogare coactus est. *Ovum brahmanicum* saepe pro mundo invenias secundum problema illud de ovo mundano cosmogonicum (v. Man. 1, 9. et *Windischmanum* docte de hac re disputant. Sankar. p. 20.) cui h. l. भाण्ड *vas figulinum* adiungit poeta ut imaginem conservet. Eadem fere figura in *Brahmavaiv. Pur.* p. 96. legitur: *Vasculum humi fingit rotâ ex luto figulus: eodem modo creator premium distribuit actionis instrumento.*

कुम्भं निर्माति चक्रेण कुम्भकारो मृदा भुवि ।
तथैव कर्मसूत्रेण फलं धाता ददाति च ॥

h. e. quemque a creatore secundum actiones suas iustum pretium accipere, ut *Hitopades.* p. 6. eadem utens metaphora docet: figulus effingit quidquid vult, sic homo opus adaptat.

यथा मृत्पिण्डतः कर्ता कुरुते यद्यदिच्छति ।
एवमात्मकृतं कर्म मानवः प्रतिपद्यते ॥

Unica in disticho nostro lectio varians, quae notari meretur, est भिषुः सदा संकटे in Cod. B. hemist. prioris in fine. Scholia non adsunt versiculis 93. 94. et 95.

94. Pertinet sententia ad dogma illud Indorum tristissimum, ad quod iam in antecedentibus respeximus: पूर्वं जन्मकृतं कर्म तद्दैवं sive omnia in hac vita evenire et sortem hominis omnino regi secundum opera in alia vita, antequam denuo natus esset, peracta. Vocabulum सेवा ut vs. 91. de militia et regum ministerio est sumendum; खलु in apographis legitur pro किल. Plenius ceterum h. l. expressa est de fructibus metaphora, quam et Veteres amant; cf. Ἀνδρὸς δικαίυ καρπὸς ὐκ ἀπόλλυται et: Ἔςιν δὲ καρπὸς ἀγαθὸς εὔτακτος βίος.

95. In eadem re pergit, पुण्यानि enim sunt *opera pura* quibus bonam sibi parat sortem mortalis et cum तपस् in versu antecedente convenit. Vocabulum मस्तक *frons, vertex* monti fere adiungitur; in Codd. A. B. संकटे prostat, ex versu fortasse 93 desumptum et rei minus conveniens. Rogerius vertit: *s'il avalle du poison,* habuit forsitan विषमाश्रितं lectionem, quam si adesset, equidem haud sane contemnerem.

96. Versum in Edit. Sr. vehementer typothetarum incuria laborantem bene mihi videor sanavisse, vereor tamen ne tertium vocabulum हि, quod sententiam antecedenti bene adiungeret disticho, paullo festinantius et Scholiorum auctoritate commotus, in च mutaverim, cuius etiam vestigium manet in प्रकलान् Codicis A. Vox द्वेषिणः corrupta, quam in दोषिणः quidem possis corrigere, in omnibus quotquot inspexi Msts. द्वेषिणः scripta est. प्रत्यक्षमित्यादि in bina dispescere enuntiata visum est contra Scholiastem, qui structuram: *venenum occultum statim in nectar visibile convertit,* fieri iubet हालाहलं परोक्षममृतं प्रत्यक्षं करोति quod ad Amritum per Deos paratum alludit. Sequitur Commentarium Rogerius sive potius Padmanâthus quem saepe Scholiis insistere et in versibus, hac ope destitutis haud raro aberrasse animadvertimus. Ceterum quae sint in hemistichio primo subiecta et quae obiecta ac praedicata, verborum contextus satis superque docet, tametsi praecedere debebant खलान् et sic porro. Addam insuper Schol. या खलान् साधून् करोति मूर्खान् विदुषः करोति द्वेषिणो हितान् करोति ex quibus apparet minime vertendum esse: *quae bonos et malos facit.* In vocabulo hemistichii secundi tertio maxumopere variant auctoritates: Cod. B. वक्रतां falso scribit, A. vero et Schol. सत्क्रियां quod unice verum puto; Edit. Sr. शङ्करीं habet, hoc est *uxorem Sankari* sive Sivi quo etiam alia in Scholiis allata tendit lectio चक्रियां, etenim Commentator posteaquam versum explicavit, de novo incipit: अथवा विपरीतां यस्मिन्

मोहाव्धौ गुणेषु आस्थां मा कृथाः मा कुरु चक्रियां भगवतीं आराधय ॥ Hoc tamen scioli cuiusdam, qui *actionem*, in Deam poetice effictam, ad Sivum Deum referre vellet, interpretamentum esse mihi quidem persuasum est. Pro Infinitivo भोक्तुं, sic enim corrigendum, verbum *si cupis* suppleri debet ex Adiectivo वांछितं ut recte Schol. यदि वांछितं फलं भोक्तुं इच्छसि ॥ Pro व्यसनो linea ultima omnes legunt व्यसनैः Schol. प्रीतिभिः explicat, sensum magis reddens quam veram significationem: *studium* scilicet cum calamitate coniunctum. Vocabulum denique विफलेषु cum B. विफलेषु scribendum est; in A. विपुलेषु exstat, quod rem auget quidem neque tamen videtur praeferendum. Unum restat observandum: विपरीतां in Scholiis modo allatis prostans, nullo autem Codice confirmatum, ad hanc versus sedem pertinere, et alterum मोहाब्धौ loco हे साधो ex mente Glossatoris poni debere. Quibus omnibus absolutis sensus versiculi obscurus non esse potest: *opus bonum* videlicet sive sortem exinde enatam qua mala convertuntur in bona celebrat poeta ita ut virtutes omnes nisi actione coniunctae sint, vanas esse doceat.

97. Finem respicere et praemium non debere agentem sed cum animi tranquillitate et nulla spe commotum ad opera, religione praescripta accedere, constans librorum sacrorum atque ethicorum est praeceptum. Hoc versus noster suadere conatur, metaphora de frugibus desumpta; est enim परिणतिः idem quod विपाकः: *maturitas, fructus bene percoctus*, ultimum a पच् deductum, ut پختن Persae, בשל Hebraei (*Genes.* 40, 10.) et *coquere* Romani (*Virgil.* Georg. 2, 522.) pro *maturescere* usurpant; primum परिणतिः de pendentibus et inclinatis pomis proprie in usu. Scholia प्रान्तः explicant. Nulla observatur lectionum varietas, nisi आदौ in fine membri prioris pro ज्ञातं Edit. Sr. quod in textum recepimus. Scholia addam integra: गुणवद्गुणवद्वा अथवा अगुणवत् कार्यं कुर्वन् कर्तुं इच्छता पण्डितेन विवेकिना आदौ पूर्वमेव यत्नतः प्रयत्नात् तस्य कार्यस्य परिणतिः प्रान्तः अवधार्या विचारणीया कर्तुं शक्यं प्रान्तः शुभ इति आदौ विचार्य कर्तव्यं ॥ अन्यथा अतिरभसकृतानां अविवेके स्वादेन कृतानां कर्मणां विपाकः प्रान्तः फलं आविपत्तेः मरणपर्यन्तं हृदयदाही शल्यतुल्यो भवति ॥

98. In solo Cod. A. et apud Rogerium prostat distichon in quo multum laboravi, et etiam nunc paulisper laboro, sed iam interpretationis ratio reddenda est. *Devotio* ut तपस् vs. 94. est ratio bene agendi, स्वधर्मनिष्ठां सत्क्रियां न चरति यः Schol.; quam normam qui non sequitur, omnibus ad virtutem exercendam facultatibus egregiis instructus, is saluti suae non prospicit, स्वहितं न तनोति Schol. atque oleum et operam perdit. Hoc tribus illustratur imaginibus, in quarum prima quidem vehementer peccavi cum, temere in verbis haesitans, verae lectionis चन्दनेन्धि° loco novum prorsus vocabulum शकलान् coniectura intruserim. Illa autem lectione (चन्दनेरि°) restituta, hanc versus partem ita vertas: In olla gemmis ornata coquit olearius sandalis lignis multis suppositis rell. Quod ad singula spectat: वैडूर्य *lapis Lasuli* hoc loco de lapidibus pretiosis, quibus vasa aurea ornantur, in genere sumendum: रत्नखचितायां सुवर्णस्थाल्यां Schol. Vocabulum खली, in nullo, quo uti mihi licuit,

sanscrito Lexico obvinm babni; exstat tamen in lexico Bengalico खल *mortarium ad medicinam parandum* et खलिक *coquus,* qua propter तिलखलिन् *olearius* videtur esse, proprie is qni sesamum extorquet, excoquit; इन्धनीये: appositionem facit ad चन्दनै: i. e. Santalum, lignum quod uti constat, maxumo habetur pretio. Reliqua faciliora sunt: *solum exarat,* विलिखन् b. l. proprie (cf. *Nalod.* 4, 15.), *ut herbam inutilem plantet;* अर्क nomen quidem arboris est (*Episod. Sakunt.* 1, 25.) et sic Schol. अर्कवृक्ष, sed b. l. zizanium potius s. triticum repens (*swallowworth* Amar.) denotabit. Utilissimas denique Camphoram praebentes exscindit arbores ille nt olera minoris pretii ibi serat et harum arborum lignis circumstipet; कोद्रव *cicerum s. lentium species* est (*a sort of grain* Am.) Roger. aliud nomen substituit: *Naetsemi, une certaine semence donc les pauvres se servent pour faire de la bouillie.*

99. Ex Cod. A. et Schol. correximus सुजनतां, B. male स्वजनतां exhibet. Ceterum sententia est facillima neque nlla eget explicatione.

100. Bene mibi claudere videtnr versus sectionem et totnm de moribns officiisque librum; ultimns praeterea est in Cod. A. etsi numero centesimo decimo insignitus; in Cod. B. centesimum locum occupat quamquam aliae sequuntur sententiae quas in supplementum coniecimus omnes. In eo autem nobis constare studuimus, nt novem tantum capitulo tribueremns sententias et centnm versibus Centuriam clauderemus. Qnodsi vero omnes, qnae huc trahi poterant, sententias velles adiungere, Satakum hocce longe ultra centum disticha excnrreret. Ceterum in ntroque Cod. et Scholiis legitur अनुवर्त्तमानां sed Edit. lectionem genuinam puto, nominativum scilicet ad तेजस्विन: pertinentem.

LIBER TERTIUS.

DE DEVOTIONE.

Vocatnr Satakum hoc tertinm वैराग्यं vocabulo, qnod romannm *devotio s. temperantia* (nt Schlegelins Bhag. 6, 35. reddit) non bene exprimit: est enim proprie conditio ac status hominis ille ubi ab affectibus liber omnes cupiditates exuerit, animi commotiones coercuerit et sensuum incitamenta domuerit idque vitâ solitaria atqne ascetica. Igitur *Vairagyam* devotio quidem est, sed cnm poenitentia coninncta. Decem huius libri capita inscribnntur: de *cupiditate fraenanda,* de *rebus quae in sensus cadunt evitandis,* de *paupertate,* de *voluptatum inconstantia,* de *temporis velocitate,* de *vitae asceticae praestantia, ad animum admonitio,* de *rebus transeuntibus et constantibus,* de *adoratione Sivi* et de *mendico religioso.* Uti vero in Amorum libro incipiendo Kâmum, ita in centuriae, devotionem pingentis, initio *Sivum* invocat auctor, religiosorum hominum atque austeram vitam degentium patronum.

1. Lectio Cod. A. in fine हरिः omnino falsa est etenim Vishnus amoribus potius gaudet, Sivus vero delectatur devotione, ut versus exprimit quem excitat *Vopadevus* in Mugdhabodha p. 73. शृङ्गारस्य हरिस्तुष्टः पूर्णः ध्यानेन शङ्करः ॥ Sivum lunam crescentem in vertice gerere atque ita depingi, res est notissima; secundum quod sequitur enuntiatum ad mythum illum alludit pulcherrimum (Râm. 1,24.) quo *Kâmus*, vel ipsum Mahâdevum devincendi et in amores incitandi cupidus, illius Dei (मदनान्तक inde dicti *Mâlat.* p. 145, Vair. 83. मदनरिपु Vairag. 61. स्मरारिः Vair. 88. et rell.), oculo combustus traditur, ita ut postea corpore destitutus, अनङ्गः hominum mentes occupare fingatur; at vero hunc Deum, oculo crematum, adspectu denuo excitare, mulieres lepide dicuntur, in versu illo Kâvyaprak. p. 184.:

दृष्टा दग्धं मनसिजं जीवयन्ति दृशैव याः ।
विरूपाक्षस्य जयिनीस्ताः स्तुवे वामलोचनाः ॥

Accedit pulchra et Orientalibus perquam frequens imago de pyrausta, non sine gravi alarum damno, lucernas circum volitante, quae προσπέταται τοῖς λύχνοις (*Aelian.* H. An. 12, 8.) atque ideo Veteribus de momentanea non modo voluptate in adagiis est, veluti χαρὰν πυραύϛȣ χαίρειν et πυραύϛȣ μόρος, verum etiam ad animum transfertur et vel ipsa ψυχή vocatur (vid. *Creuzerum* Symbol. III. p. 568.). Frequentius in re amatoria imagines praebet शलभः sive पतङ्गः (cf. *Sakunt.* p. 24. *Saadi* Gulist. p. 146. *Pendnam.* II. p. 171. 263. 309.), ut in illo quoque *Meleagr.* Epigr. 59.:

Τὴν πυρὶ νηχομένην ψυχὴν ἂν πολλάκι καίῃς
Φεύξετ' Ἔρως· καὐτὴ σχετλί' ἔχει πτέρυγας

Persae praeterea ad animum saepissime transferunt mystico amore cum Deo coniunctum et in summo numine tandem veluti absorptum. — In secundo hemist. अन्तः स्फुरद् scribunt omnes praeter B., qui स्फूर्जद् iubet, quod vereor ne praeferendum sit, apud plerosque enim vocalis huius verbi producitur (vid. *Colebr.* Gramm. p. 234.). Quibus omnibus absolutis, sensus versiculi emergit hic: homines versus Sivum, ut felicitate fruantur convertere se debere, amoribus aliisque posthabitis voluptatibus; tenebras etenim, quae ex cupiditatibus oboriuntur, Sivus divinae sapientiae face dispergit, उच्चाटयन्, cuius verbi loco Cod. B. minus bene उन्मूलयन् legit.

2. Prima huius libri sectio lemmate inscripta est तृष्णादूषणं cui capiti distichon hocce introductionis instar est habendum. Queritur enim de neglecto librorum sacrorum (शब्द in universum sumendum est) studio: sapientes, बोद्धारः Schol. श्रोतारः qui audire possint, invidia ac philautia (अहंकारेण) efflati dicta sapienter prolata spernunt, dum alii contra ex ignorantia non capiunt: igitur tritum ac lacerum veluti iacet dictum quodcunque; Schol. bene: अतः कवित्वं शीर्णं जातं न को ऽपि पृच्छति शृणोति च. *Rogerius* hunc versum in libro Niti (vs. 2. p. 328.) protulit, Cod. B. in Sringâr. vs. 3.

3. Cod. B. et Schol. चिरं परिगृहीताः legunt, attamen particula अपि necessaria videtur ad caus-

sam indicandum, propter quam poeta et ipse (अस्माकं supplet Schol.) cupiditatibus inservire se fatetur. Dicit enim: quantumvis magnus aliquis videtur et virtutibus insignis, tamen ille terrestribus rebus adhaeret, ita ut alii tandem ipsius exemplum sequantur, quantumvis bene gnari fructus operum (कर्म in Schol. legendum pro काम) aliquando non admodum insignes fore. Haec sententiae nativa videtur structura, quam in versione, alioquin liberiori paullulum, exprimere studuimus ut cum proxime sequente cohaereat versus. Rogerius, num p. 295. vs. 7., an vero p. 296. vs. 1. sententiam nostram circumscribat, haud facile dixeris; sensum reddit uterque, nec tamen singula expressa sunt vocabula.

4. Insatiabilem alloquitur suam ipsius in bona caduca huius vitae sitim, qua impulsus ad ardua quaevis paratus virtutes neglexerit. Vocabulum सेवा in talibus ad Vairâgyum spectantibus sententiis militiam frequentissime et munus in genere quod principi debetur, significat (cf. *Nîti* 94.) quo inquinare se putant homines religiosi, ut etiam *Ali Hazin* in vita sua (p. 33.) de filiis talis viri sancti loquitur اولادش بمناصب ديوانى آلوده شدند. Codex B. शीलकुल minus bene proponit, शील enim h. l. ordinem sive castam intendit, quae tali servitio dehonestatur. In lectione autem निरते pro पिशुने quod heic commodum sensum non praebet, conspirant A. B. et Scholia.

5. In eadem re pergit et quinque commemorat negotia, quibus se immisisse dicit ut divitiarum cupiditatem expleret: thesaurifossorem egit; aurifodinas perscrutatus est; navigationem instituit; reges coluit et vocibus sacris *crematos excitare mortuos* tentavit. Indos veteres navigationi se dedisse, plurimis alibi comprobare studuimus argumentis; metallicos ipsos egisse et puteos, igne admoto, instruxisse, ex hoc loco discimus. श्मशान est locus ubi mortui concremantur et ubi *Pisâchi, Kravyâdi* et id genus alii daemones, ut apud nostrates in triviis, degere putantur, quos ut opes praebeant, carminibus sacris impellunt. Erant apud Veteres quoque τυμβωρύχοι, qui defossam cum mortuis pecuniam rapiebant, qua in re *Plautus* (Pseudol. 1, 4.): *ex hoc sepulchro vetere viginti minas effodiam ego hodie;* erant *bustirapi,* qui in sepulchris ipsam de rogo coenam capere (*Catull.* 59, 2.) et lucri caussa omnia nefanda subire non verebantur; erant denique veneficae ac Magi, *qui,* ut Apulejus ait, *et bustis et rogis reliquiae quaedam et cadaverum praesegmina ad exitiabiles viventium fortunas petebant,* quibus nefariis artibus eae quodammodo conveniunt quae h. l. commemorantur. Omnibus hisce negotiis poeta sese dicit ne minimum quidem acquisivisse वराटकं, quod proprie *loti semen* est et dein pro numo levissimo usurpatur, ut कपर्दक s. *conchula* (cowrie) quam Schol. substituit. Protulit hunc versum *Halhedus* in praefat. ad leges Indicas (p. 22. vers. german.), ultimum membrum legens: प्राप्ता कापि वराटिका न च मया तृष्णे सकामा भव ॥ Ultima verba सकामा भव Cod. A. quoque praebet; reliqua scribarum vitia et scholiorum sphalmata leviora omittamus.

6. Scholia in Cod. desunt, in Edit. Sr. prostant. Pro प्रतिहता propr. *laesus,* दुष्टा बुद्धिर्यस्य सः

Cod. A. प्रार्थित legit, quod in laudem potius esset. Cogitationem dicit columnae vice fungi debere hoc est immobilem et fixam in dominorum voluntatem esse directam, more servorum qui iunctis manibus adstant. Spem appellat मोघां = निष्फलां quia omnibus istis aerumnis ad finem minime pervenisse se profitetur.

7. Sententia, per se satis perspicua eo redit ut poeta studium ad dignitatem perveniendi vituperet, qua in re opus sit ut, nosmet ipsos ante divites prosternentes, virtutes nostras collaudemus. *Cur non faciamus,* किं न ironice dictum pro *faciamus quidem,* vilium vitae facultatum caussa; प्राणाः enim sunt *spiritus vitales* et a जीवितं differunt. कृते corrigendum erat in Edit. ubi etiam म्लाने ad *peccatum* referri nequit, sed e Cod. A. cum vocabulo sequente coniungendum: *flaccidum pudorem habens* magis poeticum est quam वीतव्रीड in Cod. B., quod tamen Schol. ante oculos fuisse videtur, dum per विगत explicat. Imago admodum pulchra et in carminibus Indicis satis trita est: vitam similem esse guttae in loti folio pendenti; cf. *Mohamudgaram* vs. 4. (Jones Oper. III. p. 296.):

नलिनीदलगतजललवतरलं
तद्वज्जीवनमतिशयचपलं ॥

Mrichchh. p. 108. et 183.: भगवन् कृतान्त पुष्करपत्रपतितजलबिन्दुसदृशैः क्रीडसि त्वं पुरुषभागधेयैः ॥

8. Nec scholia adsunt nec variantes lectiones, quam quidem rem in sententia tam facili et concinna ne mireris. Ut vero videat lector, quomodo Rogerius versus quoque facillimos circumscripserit, versionem ipsius adiiciam; *Je ne me souvie pas de la joye de mon corps, mais la joye me prend prisonnier; je ne trouve point de difficulté dans les promesses, mais je devient foible dans la tristesse: le temps ne se passe point, mais moy: la concupiscence ne se corrompt point, mais moy avec le temps.*

9. Similiter plane carmen *Mohamudgaram* (Jones Works III. p. 296.) vs. 7.:

अङ्गं गलितं पलितं मुण्डं rell.
तदपि न मुञ्चत्याशापिण्डं ॥

10. Depingit poeta corporis debilitatem senilem, qua quidem homo non impediatur quo minus vitam amet, sive ut loquitur *Abbas Ibn Ahnaf* (apud Reisk. ad Abulfed. II. p. 653.): *intramus in mundum inviti et vix adsueti illi eximus inviti*

اقمنا مكرهين بها فلما
ألفناها خرجنا مكرهين ۞

Sententia nostra in Edit. Sr. denuo legitur p. 106.; scholia quidem paullisper inter se differunt et Codd. igitur auctoritate repetitio illa quodammodo nititur, non tamen debuerant Scholiorum in gratiam disticha repetere editores sed potius ex semet ipsis invicem supplere. Lectionem विगलितः pro अपि ग°, quam tuentur Codd. A. B. et versus repetitus, meliorem agnosco, quum vocabulo praecedenti nihil insit ad rem admodum augendam; magis etiam arridet (in sententia p. 106.) epitheton corporis भग्न *fractum,* quam दृढ,

qnod tamen in omnibus apographis prostat. *Baculum* cave ne h. l. de vita intelligas adscetica, ut in solita phrasi *baculum sumere;* est enim nt verborum contextus docet: vix ac ne vix quidem baculo se erigere posse, तथा शनैर्मन्दं मन्दं यथा स्यात्तथा यष्ट्या उत्थानं Schol.

11. Scholia desunt et sane sententia nulla laborat ambiguitate. Spem ac cupiditatem qua in res terrestres continue vehimur, fluminis specie inducit poeta, eique adiungit epitheta perquam apta nt demonstret quam difficile sit cupidines illas compescere. *Gaudia tanquam aquam habens* ad Gangem respicere videtur, cnius aqua honorifica habetur, *desiderium* vero fluxum est atque inconstans quemadmodum undarum strepitus; ग्राह de multis usurpatur monstris marinis, h. l. *aligatorem gangeticum* aperte significat, cui similes adfectus hominem devorant, nisi discriminatio, hoc est clara rerum distinctio snpervolat veluti aves visu perspicaciores. Firmitas denique desiderii fluctibus facile infringitur uti arbores in fluminis ripa crescentes repetitis abripiuntur decumanis; stultitiae praeterea vortices adsunt et snperbia, qoae, cogitationnm altitndine praeruptae ripae similis, impedit quominus quisqnam tale flumen possit permeare nisi is qni omnes sensus devicerit Yogi. Similem figuram, sed in contrarium sensum, habes *Hitop.* p. 126.: आत्मा नदी भारत पुण्यतीर्था सत्योदका शीलतटा दयोर्मिः ॥

12. Novum incipit caput de opibus omnibusqne in universum rebus quae sensus afficinnt, relinquendis et parum aestumandis agens. Tria tamen desiderantur disticha ut decem versibus constet sectio, qnod infra in qnibnsdam aliis qnoque capitibus observandum. Circumspiciendum igitnr erat qualis sententia eandem rem tractans in libro Nîti, perturbatione insigni et longe ultra centum disticha progrediente, seriem vel interumpere videretur, vel in Cod. A. deesset, atqne has qnidem ob caussas versum, quem hic inseruimus, ex illo libro, nbi decimus octavus est, depromere non dubitavimus. Ibi enim nexum turbat, in Cod. A. omissus est nec scholia adsunt, Rogerius tamen, quod rei caput est, in hoc nostro loco versom legit; itaque Cod. B., cum Edit. Sr. conspirantem, qua de re in praefatione sententiam nostram protnlimns, non amplins moramur. Pro मुदा Cod. B. exhibet मुदो quod ad idem recurrit, ex eodem vero Cod. पति: recepimus pro पदं, illnd enim sensum faciliorem praebere videtur in constructione aliqnantulum impedita, cuius vim fortasse non cepimus, in interrogatione illum latere sensum putantes quem versus proxime sequens adiungit: res secondas eam scilicet ob caussam datas esse nt homo eas sponte abiiciat.

13. Nulla interpretatione eget versus, dnmmodo teneas, posterius hemistichinm responsum dare: discrimen illud imprimis esse rell., Schol. यत्र विशेषो ऽस्तीत्यादि ॥ In membro quarto Cod. A. त्यक्तास्तेते proponit, B. त्यक्ता ह्येते, attamen particula तु optime adhibetur. Pro मुक्तं scripsimus प्रमुक्तं, in scholiis typis impressis legendnm est न संत्यक्ता अपि loco सत्या अपि,

leviora corrigere nolumus, sperantes fore ut pauciores virorum doctorum quibus illa editio in usum veniat, sphalmata facile perspiciant.

14. Sensus huius versus hic est: multo difficilius esse, omnes quibus fruimur opes ex consilio abiicere, ut viri pii, qui devotione summum numen cognoverunt, ब्रह्मज्ञानेन विवेकिन: (sic enim in scholiis legendum), faciunt; quam desiderium in eas res, quas ne possidemus quidem et quas spem nullam habemus ut possideamus, vincere. Circa lectionem quod attinet, Cod. B., quocum conspirant Schol. Cod. A. secuti sumus.

15. Depingit sententia felicitatem devotorum, qui, omnibus rebus humanis posthabitis, in speluncis mente in lumen supremum sive Brahmam fixa, tam quiete habitant, ut aves accedant atque in ipsorum gremio nidum sibi parent, ut est in *Sakuntalâ* p. 149.: शष्पाण्यपि शकुन्तनीडरचितं त्रिभस्तटामपडलं ॥ quod ne quis hyperbolice dictum putet, hodiernos in India Tapasvinos in mentem revocet quietismo tam immobiles ut in ipsorum corpore formiceta accumulent formicae. *Aves* haud dubie h. l. sunt Châtaki, quae nunquam fere in hominum consortio vivunt et pluviae tantum guttis vesci dicuntur. Talibus devotis, quorum vita salutifera, एव तेषां आयु: सार्थकं क्षीयते Schol., homines mundanos opponit voluptatibus inhiantes, inter quas commemorantur *lacus* et *ripae* in deliciis habitae, et क्रीडाकाननं *viridarium* sive παράδεισος quem nos *Park* appellamus; केलिकौतुक ad praecedentia in universum pertinet. Has vero vitae suavitates ne possidemus quidem omnes sed nobis effingimus tantum, neque enim legendum उपरिचित *antea collectum* sed cum Cod. A. et eiusdem scholiis उपरचित, unde Scholia explicant मानसिका: कृता: क्रीडा: et in fine मनस्येव मनोरथै: सानन्दा भवाम: Rogerius: *nous faisons avec nos pensées.* Verbum रच् κατεξ. de fictionibus poeticis usurpatur cf. vs. 18. et Sakunt. p. 58. — In Cod. A. अश्रुकणपात् *e guttis lacrymarum* legitur.

16. Miserorum deplorat sortem qui, centone induti mendicantes vivere quam desideria compescere malunt; distinguuntur etenim tales a mendicis religiosis, de quibus infra. मलीन pro usitatiore मलिन *sordidus*, ex Cod. B. in मयो ब mutavimus. Scholia desiderantur.

17. Sententia admodum putida et sordido devoto digna, quam pudet multis explicare. Cod. B. कविजन proponit, quod praeferendum utique esset utpote magis ironicum, nisi crederem in करिवर et कविवर adnominationem quaesitam esse. In Schol. Ed. Sr. ut in Codd. legendum est कर: गण्डस्थलं pro किर: शुण्डस्थलं, h. l. enim कर non proboscidem sed frontem elephanti significat, vid. Sring. 5.

18. Denuo quaerendus erat versus qui vituperium rerum sensualium quodammodo exprimeret, quum aliud in hac re iudicium criticum prorsus nullum se praeberet; neque enim, quam Rogerius exhibuit, sententia septima (p. 297.) inter Bhartriharis disticha reperitur. Elegimus igitur ex libro secundo versiculum, in Edit. Sr. centesimum (p. 59.), cuius vero sensum num bene perspexerimus alii videant nobis perspicaciores. Imagines aperte ex genere

poetico sunt desumptae: अर्थः नवः est materies de qua agitur, अपशब्दः linguae barbaries, सभा consessus auditorum, पद् pes versus, रच् versus componere et sic porro; at quum scholia adsint nulla, obscurior est sententiae ratio quae mibi quidem haec videtur esse: quemadmodum poeta, quo magis ipse amoris cruciatur curis, novis coloribus amorem depingit et elegautiorem captat sermonem, ita homo, mundanis rebus irretitus sollicitatorem agere solet et bouis sese obtrudere ut eorum quoque animos corrumpat. Multa fateor, huic explicationi inesse quae frigida videantur, tamen cum versu proxime antecedente coniuncta sententia haud prorsus absona videri potest, in vituperium scilicet poetarum res vulgares supra modum exornantium. निरतः dedimus ex Cod. B.; lectione Edit. Sr. नियतं (Chanr. vs. 42.) retenta, corrigendum fortasse erit सत्सु भारं जनेषु *probis hominibus oneri potius evadit.*

19. Lectionum varietas non magni est momenti; धूर्त in Cod. B. pro धुर्त lectio satis tolerabilis; वल्लिप्त apud eundem, ex solita literarum ल र et ड permutatione (*Sâhity.* p. 277. Schol. *Nalod.* 3, 53.) enatum. De phalaena vid. ad Vair. vs. 1.

20. Versum difficillimum, cui praeterea scholia desunt, recepimus ex Nîti libro, in Edit. Sr. p. 45.; in Codd. omnibus desideratur, Rogerius aliam sententiam praebet, sed similis nostrae apud illum ea quodammodo est quae Nîti vs. 87. legitur. Membrum versiculi primum citatur *Sâhityadarp.* p. 235., ita tamen ut पतिरूपां legatur loco निधिरूपां et alia lectio proponatur: मिता भूः पत्याणं स च पतिरूपां etc. concinnius tamen est उदन्वच्छिन्ना *oceano fissa,* coll. πέλαγος, vocabulum a semitico פלג deductum. Prius hemistichium difficultatem non habet, dicit enim poeta: solem immensum quotidie coeli spatium permeare quamvis terra, mari distincta iam satis ampla sit. Hoc exemplum, similiter ut Nîti 28, hominibus proponit, sed locum esse impeditum lectores sentiunt. Nos, ut obscuriora quae in libro Vairâg. sat multa leguntur disticha scholiis haud instructa, ad verbum reddidimus, भाता: pro vocativo, ut in poesi dramatica sexcenties legitur, habentes; cui appositum epitheton, quod de vitae periodo intelligimus qua rationis adminiculo iamiam ad altiora niti possunt homines et omnibus terrestribus posthabitis, coelestia, ut viri pii faciunt, adspirare. Vocabulum उन्मेष iuxta *Careyi* lexicon bengalicum *perceptionem* significat ac *sensum;* huic proborum sapienter conceptis cogitationibus, quantumvis infinitis, antevertere debemus atque omnia vincere obstacula sive sensus coercere.

21. Sannyasin, sive illum यः संन्यस्यति सर्वं, solum beatum praedicat, non vero divitem rebus fluxis adhaerentem. Lectionum varietas nulla est et verborum singulorum versio scholiorum fere nititur auctoritate.

22. Tertium sequitur caput de egentia et summa penuria, cuius incommoda nemo ferre possit, quare potius divitum misericordiam commoveat aliquis et stipem colligat, quantumvis durum etiam hoc quibusdam videatur (cf. *Hitopad.* p. 32.). — Hanc vero pauperiem ex opum

inconstantia enasci satis prodit auctor, non enim mendicitatem eam cui sponte sese obstringit devotus aliquis, in malis ponit. Versu altero et vigesimo sententiam inculcat hanc: neminem fore, qui familiam angustiis oppressam videre possit quin eleemosynam potius flagitet, etsi ipse fame cruciatus id facere metuerit. Pro स्वकीय in Cod. B. male legitur मदेव mox vero क्षुधितानननैर्न विधुरां, cuius lectionis vocabulum posterius, Schol. suffragante adoptavimus, quia जठर ut est in Edit. Sr. in fine recurrit. Vocabulum देहि *liquidum* vocat (विलीनाक्षरं) quia facile pronunciatur, tametsi egenus titubante tantum lingua proferat vocem.

23. Exprimit versus adagium illud: πτωχῦ πῆρα ὀ πίμπλαται, simul autem ventriculum esurientem omnem honorem, virtutem et modestiam paullatim auferre et fictam dissimulationem parere poeta docet sesquipedalibus verbis, quae per totam lineam transcurrunt et tanquam epitheta composita nullo modo possunt separari. Deest autem orationis concinnitas, quum imagines de *lunae radiis* et *securi* ad *ollam* absurde satis relatae sint. De Nymphaea, noctu clausa et marcida vid. ad *Nit.* 65. Schol. explicat: यथा चन्द्रिकया सूर्यविकासि अंभोजं म्लानतां याति ॥

24. Suadet auctor ut cibum potius emendicet aliquis quam ut misere vivat una cum familia sua; vitam igitur mendici religiosi commendat quae devotis honori, imo officio est iis qui Vanaprasthi dicuntur (*Manu* 6, 87.). पुण्यग्राम non de vicis in universum sed de coenobiis eremitarum intelligendum, quorum casam, ex longinquo sacrificiorum fumo perspicuam (cf. *Râmay.* II. 42. *Raghuvans.* 1, 53.), *officii gremium* appellat. Vocabulum पाली varia significat: *aciem gladii, infusionem, angulum* et de manubrio vasculi forsitan intelligendum (Schol. पटः तेन चन्ना पाली यस्याः तां कपालीं पाट्टांय), quod veste sua obtegit mendicus modestiae caussa ne manus appareat. Paronomasiam captat poeta in quovis distichi membro पालीकपाली - कुलकुलगुधूमधूम्र - दारं दारं - उदरदरी - मानी प्राणी etc., constructio autem ad genus poeticum et irregulare (सव्यं) pertinet, quod Scholl. ad structuram grammaticam fere referunt. Lectionem नायो intactam conservavimus; in Cod. B. et Schol. धन्यो legitur.

25. Quaerit cur vita ascetica neglecta sit fere, caussa statim addita: homines alienorum potius potestati sese tradere velle quam devotionis libertate frui. Scholia desunt, sed प्रलयं गत quid sit ad versum sequentem docent, scilicet मार्गं प्राप्य hoc est secundum huius sententiae contextum: *incultum* ac *derelictum*. धवमान correximus e Codd. A. B. pro अपमान usui loquendi minus adaptato.

26. Versum praecedentem illustrat sententia ista eadem re proposita, dicit enim: quum in silvis omnia parata sint ad vitam tranquillam agendam, radices nimirum et arborum fructus quibus frui possimus, aquae salubres et rami denique subtiles ex quorum cortice vestimenta nectere liceat eremitis convenientia (v. India II. p. 169.), cur tandem divites

adeamus, qui superbia inflati donum pauperibus denegant (cf. *Hitopad.* p. 20. sl. 62.). Codd. A et B legunt प्रच्युता वा तरुभ्यः: ita ut omnia ad membrum pertineant secundum: *vel delapsi ex arboribus rami, succulentos fructus et corticem praebentes,* melius tamen प्रच्युताः ad antecedens refertur निर्झराः: quum किं novum introducat enuntiatum et गृहीता magis poeticum videatur. In scholl. manuscriptis शाखाः omissum est secundum diversam lectionem भग्नाः quam et Edit. Sr. prodit. Cod. A. धीस्यन्तेषं scribit falso. *Ventus superbiae* स्मयपवन eleganter dictum est: huius Dei veluti iussu (वशात् = इच्छात् Schol. A.) supercilia fastuosi hominis saltant, h. e. duri oris est ipse et frontem corrugatur perfrictam: सलीकभ्रुकुटियुक्ता ut Schol. *Amarûsat.* vs. 2. explicat सानर्त्तितभ्रूलता ॥

27. Corrigenda erant फलैः, प्रपायिनीं, मनसां et गिरो in Edit. Sr. depravata omnia. E Scholl. वृत्तिं scripsimus pro प्रीतिं quod minus convenit. In Cod. A. धकृपणो: exstat loco अकृपणो: eodem sensu: *non miser* eximium significat (पुष्कल Schol.); idem pro विकारविहुल legendum iubet विवेकव्याकुल omnino male.

28. Pro स्पर्शी e Cod. A. et Schol. स्पर्शा scripsimus neque ulla praeterea adest lectionum varietas in versu ceteroquin facillimo qui commentarii loco antecedentibus est.

29. E mente Schol. concepimus sententiam, ये non ad homines sed ad *dies* referentes, quo varians lectio quoque in Cod. B. pertinet, दीर्घा loco भग्नो proponens; sensus enim est: opes quidem augebant illi dies miseria coniunctas, non autem animi tranquillitatem, quae ex rerum sensualium contemptu demum enascitur. धनपतिः Deus Kuverus est quem sordidi tantum homines colunt. Pro हसितं Cod. B. legit हसितैः quod ferri potest. Addam, ne quid desideret lector, Schol. interpretationem, omissis tantum textus quibusdam vocabulis: अहं पर्वतः तस्य बिलं तस्मिन् शिलाशय्या तस्यां उपविष्टः सन् ध्यानावसाने तेषां दिवसानां अन्तःस्फुरितं हसितं स्मरणं भवति । केषां ये धनपतेः अग्रे प्रार्थनां दुःखाय भवन्ति वृद्धिं प्राप्ताः । पुनर्ये च विषयाणां आक्षेपाः तैः विस्मृता बुद्धिः तस्याः अल्पत्वं दधति ॥

30. Optime locum suum occupare videtur versus quem huc traximus e libro secundo (vs. 52. Edit. Srir. p. 51.); deest in A. desunt Scholia et *Rogerius* aliam sententiam exhibet in Satacis haud exstantem. Nostra vero per se satis perspicua sententia docet, quatuor esse, quibus omnino hominem non posse carere, nimirum Deum, amicum, domicilium et uxorem, quorum nisi sui generis optimum quodque habeat vel pessimo utatur necesse est. Vides simul ex auctoris mente Sivum deum Vishnue inferiorem. Quid दरी sit satis ex opposito सुन्दरी apparet, scilicet contemptibilis feminae e muliebri parte nominatio, uti alias etiam शङ्ख (*concha* apud Plautum) quocum cfr. दरं neutrius formae. — Ceterum Codex B. minus bene transponit मित्रं चैकं et postea दारा चैका.

31. Encomium cibi emendicati, quo Yogines vescuntur, annectit atque huic cibo multa adhaerere commoda contendit, etenim victus tali modo comparatus *timorem abscindit* (छिन्दं), propter fures puta aliosque fortunae casus, quibus obnoxiae sunt opes: multa dein *vitia*,

quae ex divitiis oboriuntur, *occidit* (मथनं) et omnes fere *curas prosternit* (निबर्हणं), quae verba h. l. desumpta videntur e re militari. *Piorum lustramen* साधूनां पावनं = पवित्रकरं Schol., hunc cibum ideo appellat, quia ab omnibus illis purgat vitiis atque eam ob caussam paupertatem sponte eligunt devoti, qui *φιλοσοφίᾳ καὶ πενίᾳ σύντροφοι* student esse. Quod restat attributum: *Sivi* सत्रं, Schol. पूजनं *hospitium* explicat; apud *Amarum* vocabulum deest legitur tamen सत्रिन् *pater familias generosus* (*constantly giving alms*), unde Rogerio credendum in notula addenti: *les sattram sont lieux ou les mendiants etrangeres viennent manger.* Publico igitur hospitio, Sivae dicato, comparandus est talis cibus, qui ubique paratus neminem abigit.

32. Quarta quae sequitur huius libri decas de vanitate et inconstantia voluptatum agit, sive de usura (भोग) omnium rerum quae sensibus percipiuntur (विषय). Lemma capituli भोगे स्थैर्यपद्धतिः conservavimus ex Cod. A., in fine sectionis भोगदूषणं solum scribentes. — E rebus voluptariis, quibus semper metuendum sit, novem statim enumerat praecipuas, de quibus iam paullo accuratius videamus. Agmen ducit voluptas in universum quae morbis impeditur et continua corporis imbecillitate, donec ipsum corpus morte rapiatur, कृतान्तः enim, sive *finem faciens*, Deus inferni Yamus et ipsa mors est. *Casus familiae* ad ordinum s. castarum institutionem pertinet, ex legibus enim Indorum anxie cavendum est ne ob minima saepenumero peccata ordines deprimantur. *Principem*, ne opes arripiat, timendum esse, despoticum satis indicaret tunc temporis imperium ad verbum sumere si velles talia dicta, quae pro lubitu saepius effunduntur, ut ea quoque quae sequuntur reliqua. Pro *Sástris facundum esse timendum* haud dubie (desunt enim Scholia) intelligendum de philosophis eristicis contra Vedorum dogmata disputantibus; *Rogerius* sensum expressit hunc: hominem, in libris sacris quantumvis versatum, doctiorem semper invenire per quem vincatur. Idem in antecedentibus *senectutem* introducit pulchritudinis hostem; melius sane (cf. vs. 33.), neque tamen exstat lectio aliqua varians quae vocabulo तरुण्या commode possit substitui. Ut tamen videat lector quanta facilitate vocabula interdum substituantur vocabulis in talibus memoria recitatis sententiis, versum apponam ex Cod. B. ubi magnas utique mutationes subiit:

भोगे रोगभयं सुखे क्षयभयं वित्ते ऽग्निभूभृद्भयं
दास्ये स्वामिभयं जये रिपुभयं वंशेषु योषिद्भयं ।
माने ग्लानिभयं गुणे खलभयं देहे कृतान्ताद्भयं
सर्वाषामभयं सखे भयमतो वैराग्यमेवाभयं ॥

h. e. *In voluptate aegritudo metuenda, in rebus secundis interitus, in divitiis ignis et rex timendi, in servitute dominus, in victoria hostis, in stirpibus mulieres, in honore dehonestatio, in virtute vilis homo, in corpore mors: omnium, o amice, securitas metum habet, devotorum sola conditio metu libera est.* In his fateor quaedam mihi magis placere, neque

tamen in textum quidquam recipere sum ansus, quia Cod. A. Ed. Sr. et Rogerius inter se conspirabant omnes.

33. In eadem re pergit, re quaque, ei cui opposita est, coniuncta, ita ut verbum ग्रस्तं per Zeugma omnibus addatur: nativitati mors imminet, et sic reliqua. शम *animi moderatio* hominum devotorum est, quae, ut e carminibus epicis satis constat per mulieres saepe tentatur; विभूति autem, quod Rogerius male *les richesses* reddit, in Diis *manifestationem* operibus effectam (Bhagav. 13, 19.), in hominibus *Magiam* significat quietismo tandem perfectam, sive potestatem miracula et id genus alia perpetrandi fere divinam, quam inconstantia docet irritam fieri, quemadmodum thesauri effossores rem dicuntur frustrari vocula tantum prolata. Scholia desiderantur ut in versibus quoque, qui sequuntur 34. et 35.

34. Lakshmîs fortuna Dea est, qua relictus unus quisque casus adversos experiatur necesse est. Verbum आत्मसात् कृ *sibi subiicere, arrogare* significat (cfr. Nalod. 3, 22.) *rend prisonier* ut Rogerius bene expressit (vid. *Lassen* ad Hitop. p. 182.). Fatum invictum esse et sponte sua invadere, निरंकुश epitheto exprimit poeta: अंकुश autem stimulus est quo elephanti reguntur ac refraenantur (vid. *Lassen* Gymnosoph. p. 48.), non *κέντρον*, ex arundine Bambu confectum (तोत्रं et वेणुकं) sed *καλαῦροψ, κατὰ τὸ ἕτερον μέρος ῥοπὴν ἔχον.*

35. Voluptates et gaudia fluctibus comparat decumanis qui in nobis aestuantur et vitam mox auferunt quemadmodum undae arbores secum rapiunt, de quibus cadentibus verbum भङ्ग् *κατ᾽ ἐξοχὴν* usurpatur. भोगचपलाः scripsimus e Cod. A.; in Edit. exstat तुङ्गतरलाः, in B. लोलचपलाः: verum lectio तरंगभंग *κυματοπλήξ* propter sonum videbatur praeferenda et fortius praeterea est epitheton चपल quam तरल quod de guttis magis in usu venit. Vocabulum स्फूर्ति ad sensum tantum expressimus, propria vis in frangendo est sita, unde de floribus *aperire gemmam*, de undis *tremere*; स्फुरित *extensum quid* significat (Nalod. 1, 33.) de multitudine igitur cum fragilitate coniuncta apprime dicitur. In Cod. B. प्रीतिर्न तेषु स्थिराः legitur, tunc यौवनसुखं pro dvandvo habendum et Visargus delendus est: *in iuventute et fortuna gaudium non est stabile*; ex hac lectione स्थिताः in Edit. videtur enatum, quod in स्थिरा erat commutandum, nisi mavis यौवनसुखस्फूर्तिः - स्थिता ॥ Quod in Cod. A. denique exstat एवमस्थिरं levioris est momenti.

36. Aliae proponuntur imagines ad fragilitatem rerum terrestrium pingendam: omnia quibus fruimur ac gaudemus bona micanti fulguri similia sunt et vita ipsa gutta quasi est, quae subito nubibus, vento vehementer agitatis, erepta dispergitur. Longe melior est lectio छिन्न in Edit. Sr. quam लीन in Codd. A. B. Similis fere fortunae cum nube transeunte comparatio *Kiratârj.* 2, 39.: शरदभ्रचलाश्चलेन्द्रियैरसुरक्षा हि बहुच्छलाः श्रियः । et 11, 12. शरदम्बुधरच्छायागत्वर्यो यौवनश्रियः । In *Mâlatîmâdhavo* p. 143. gaudium amicos videndi vocatur सौदामिनीस्फुरितचंचलमेव सौख्यं ॥ cf. notissima illa: *σκιᾶς ὄναρ ἄνθρωποι* et *ἄνθρωπός*

ἐςι πνεῦμα καὶ σκιὰ μόνον appositis *Job.* 7, 9. 8, 9. 14, 2. *Psalm.* 102, 12. 103, 15. 109, 23. 144, 4. Vocabulum लालसाः propriam verbi vim respicit लल् *ludere parvuli instar* ac si nos diceremus *die Jugendspiele* (प्रीतिस्मृताः Schol.), desideria intelliguntur, quibus optat iuvenis sustentari posse corpus et columnae instar inniti: vacillant tamen (लोल idem quod चंचल) quare in Yoga unica salus est. Huius epitheton Scholiasta explicat धैर्येण समाधिचित्तैकाग्रता तया सुलभे, sic enim in Edit. corrigendum; pro सिद्धि igitur चित्त videtur legisse.

37. Similem vitae cum flumine comparationem exprimit Persa: در لب جوی نشین وگذر عمر ببین. Pronomen कतिपय *quam multi* ad sensum venit quo vs. 35. *pauci sunt dies.* In hemistichii prioris fine Cod. B. satis bene legit तडिद्भंगुरे भोगपूगाः । Vocabulun उपगूढं cum आश्लेषः h. e. आलिंगनं fere convenit; inest tamen furtivi et secreti aliquid, ad concubitum cum uxore referendum. In Imperativo भवत variant Codd., A. भवन्तु iubet contra metrum; B. singularem numerum भवतु proponit, cui pluralis obstat antecedens. Eodem modo तरीतुं in fine proponit B. scripsi quidem cum reliquis तरं तु sed vereor ut तरं extra compositionem possit ferri, quapropter iam तरन्तु imperat. 3 plur. praeferam, aut, quod tamen magis a textu discedit, तरन्तः partic. E Scholl. explicatione समुद्रस्य पारं तु तरणार्थः de textus lectione non potest diiudicari.

38. Quatuor delineat poeta hominis aetates, easque omnes declarat miseras: *foetus* enim in matris utero iacet depressus, *iuvenis* amoris doloribus vexatur, *vir* coniugis morte contristatur, *senis* autem aetas omnino laborat molestiis. Inter variantes lectiones notari meretur निपतति Cod. A., quod tamen in निपतित corrigendum, pro नियमित, ac si corpora ob peccata in uterum cadere cogantur ex metempsychosis dogmate, quod eo magis probandum, quia अमेध्यं usurpatum videmus, per se quidem *impurum* sed dein *infernum* (नरकं) significans. Loco चोपभोगः Cod. B. legit वियोगः una cum scholl. manuscriptis, attamen *separatio* iam praecesserat in epitheto, quod ad उपभोगं traximus, cum Cod. B. विषमो legentes ut magis concinna fieret sententia. Secundum hemistichium B. incipit नारीणामप्यवसानविलसितवपुषो correctio somnolenti cuiusdam librarii.

39. Scholia desunt, neque sane ulla eget explicatione sententia facillima.

40. Vitam humanam gandiis inconstantibus constare dicit et maxime variantibus, भवः hoc loco idem est quod alias संसारः Schol. तैर्भोगैरयं संसारो भवति । Varians lectio Cod. A. et Schol. कस्मै च pro कस्येह haud spernenda est, neque रे Cod. B. particula, vituperii aliquid in se continens. *Proprium domicilium* in hemistichio posteriore ad mentem trahendum: in hoc voluntas quasi desideria oborta deprimit ne foras vagari possint et spei laqueis irretiri, corpus enim haud raro domicilio adsimilatur, cui sensus totidem portae sunt.

41. Verum sapientem (ज्ञानस्य परिपाकः) sive gnosi addictum, Diis omnibus popularibus, vel Brahmâne creatore non excepto, venerationem non amplius praestare hoc disticho docet poeta, inferiores etenim Dei, quos vulgaris consignavit religio, merae summi numinis

Brahmi sunt evolutiones ac *δυνάμεις*, quibus spretis devotus in omoipotentem ac verum Deum mentem dirigere debet. *Marutis* per se quidem *ventorum* Dei ac dein illi suot, qui लोकपाला: vocantur, inter quos Indrus principatum teuet, hoc loco autem ad omnes in universum Deos transfertur nomen, ut certe Schol. inteodit, structuram hoc modo solvens: ब्रह्मा च इन्द्रश्च आदित्र् येषां तान् मरुद्गणान् देवान् ॥ Per शापं sive *exsecrationem* potentiam illam suprahumanam ac fere divinam (विभूतिं) intelligit, qua praediti sapieotes, quemadmodum Visvâmitrus aliique, miracula perpetrant (cf. 33.), divitias ideoque et imperium mundi prorsus non curaotes. Vocabulum क्षोभ: coniungendum est cum यत्र स्थित: Schol.: पुरुष: यत्र यस्मिन् क्षोभ: (sic leg.) स्थित: सन्. Possis tamen in priori hemistichio देशे vel aliud quid, unde Localis casus io Scholl. forte enatus, cogitatione addere: *ubicunque stat* et lectionem Cod. A. क्षोभे defendere, equidem vero nativam verborum consecutionem praefero.

42. Sectionis sequentis lemma est कालमहिमा *magnitudo* temporis, quae in velocitate et revolutione omnium rerum cernitur. Primam quae sequitur seotentiam ita vertere in animo erat ac si omnia iam praeterita poetae obversarentur: *hic pulchra quondam fuit urbs* cet., at quom oullum अभूत् iu Scholl. insertum sit, capieoda omnia sunt tanquam consideratio rei praesentis olim interiturae. In singulis vocabolis oon haerebis, चक्रं *rota, telum* etc. hoc loco *exercitum* et regis *satellites* significat; Schol. समन्ता: समीपवर्तिन: परितो राजान: तेषां चक्रं ॥ Ab his igitur diversom est परिषत् *coetus deliberantium*, cui epitheton विदग्ध eo melius cooveoit quia ioterdum *versutum* simul et *πολύτροπον* intendit (vid. Sring. vs. 52.). Princeps ex regio sanguine natus, राजपुत्र:, *der Kronprinz*, inducitur multitudine cultus quia proximus est ad imperiom capessendum, Schol. ad regulos et principes summi regis metropolin frequentantes referre videtur: स च उन्मत्ताश्च ते राजपुत्राश्च तेषां निवह: Adiectivi oumerum pluralem Cod. A. quoque praebet, ad mulieres fortasse relatum, quod minus placet et caesurae regulis contrarium est. *Collundatores*, बन्दिन: poetae sunt sive potius buccinatores illi qui io aulis Indicis dicta et facta regum praedicant, Schol. स्तुतिपाठका: (vid. India II. p. 54.); horum praeconum laudes et orationes egregiae in universum (उत्तमा: कथा:) interire dicit poeta ita ut omnia ista in hominum memoriam (स्मरणमात्रं) tantum abeant.

43. Sententia haud ioepta, imo imaginum vi recte perspecta, satis elegans. *Tempus* (काल:) et *fatum* (काली sive कालिका Bhavâni Dea) duobus talis lodunt, quos continuo iactitant, calculum scilicet oigrum, ooctem, et candidum, diem; pro alveo lusorio (फलक) orbem terrarum adhibent et homines frustula quasi lignea sunt (शारिका:). Imagioem ipsam veteres saepe usurpaverunt; cf. *Palladae* epigr. 120. παιγνίον ἐςὶ τύχης μερόπων βίος, coll. *Paul. Silentiarii* epigr. 69. et gnoma illud: ἀεὶ γὰρ εὖ πίπτουσιν οἱ Διὸς κύβοι, *Terent.* Adelph. 4, 7, 20. *ita vita est hominum, quasi si ludas tesseris*, *Horat.* Carm.

3,29,50.: *fortuna — ludum insolentem ludere pertinax; Plaut.* Captiv. prol. 22.: *Di nos quasi pilas homines habent* et similem fere atque in versu nostro descriptionem apud *Plutarchum* de Isid. c. 12. ubi Hermes cum Luna latrunculis ludit ut dies epagomenos exinde lucro accipiat. Ad rem quod attinet, non apud Bhartriharim schachiae, sed vetus ille latrunculorum, sive tesserarum ludus, κυβεία, intelligitur, quem Ferdusi una cum Arabibus (vid. *Hyde* de ludis p. 49. 60.) Buzurjemihro adscribit ut Indos, a quibus Shahiludium acceperat, tentaret atque exploraret ludendo. Verum tamen nomen ipsum نرد *Nerdiludium,* quo apud ipsos gaudet, ex sanscrito नर्दित provenit et illis temporibus longe vetustiorem esse ludum, iam e *Nalo, Mrichchhakati* et *Amaro* apparet, apud quem termini technici leguntur अक्षाः *tali,* देवनः, पाशकाः ceteri; de modo ludendi vid. *Hydium* modo laudatum (p. 68.) et *Pauwii* de alea veterum librum, Ultraj. 1726. Ad fatum ludus iste eo melius transfertur, quod Arabes, eosque secutus Cedrenus, mundum repraesentare eum statuant; *Assephadi* ex Ibn Chalikano ad Tograi carmen apud *Hydium* (p. 52.) جعله مثلا للدنيا inquit et ex alius sententia concludit: يقول اللعب بالنرد خير من اللعب بالشطرنج لان لاعبه يعترف بالقضا والقدر والشطرنج لاعبه يغنى ذلك *praestantiorem esse Nerd ludo Shatrenj, quod illo ludens agnoscat praedestinationem et decretum divinum, at ludens Shahiludii ea neget;* quia scilicet Shahiludium certis regulis adstrictum est, Nerd autem casu regitur fortuito, quam ob rem multi sunt Orientales in imaginibus de rebus coelestibus ab illo ludo petitis (vid. *Hyde* l. l. p. 7. 13. 15.), quod iam in nomine tali देवन expressum puto. Apud Indos ipsum creatorem ludendo creasse universum, tritum satis ac notissimum dogma tetigimus Niti vs. 89., de fato ac tempore saepius dicunt कालः क्रीडति गच्छत्यायुः ut est in *Mohamudgaro.* Ceterum ex nostra sententia intelligitur quomodo कलिः propr. *niger* sub forma tauri talis ludere potuit apud *Nalum* (Nal. 7, 6.), calculus niger, ex ebeno factus, perdere, candidus vincere debet et taurus notissima mali daemonis imago est in mytho Bhavânis. — Correctiones in hoc disticho a nobis factae levioris sunt momenti, in membro priori च delendum erat, lectio autem Cod. B. सहस्रफलकः pro भुवनफलके nihili est, neque admittendus pluralis यत्रानेकाः quo sententiam incipit idem codex.

44. De brevitate vitae queritur et de temporis velocitate quibus tamen non moneamur rebus terrestribus dediti. बहुकार्यं legunt Msti; in Cod. A. praeterea जीवितं prostat. Scholia non adsunt.

45. Lamentantes de eadem re inducit homines poeta et prudentiores illos haud fieri summopere miratur. निभृतं, adverbium idem quod नियतं, cum scholiis in निभृताः mutavimus, quum in Cod. A. निभृतः quoque exstaret. Pro भूत Edit. Sr. quod hoc loco omnino non quadrat, Cod. B. भुक्त legit, scholiasta vero मुक्त unice rectum, significatur enim *res de qua modo loquuntur et quam modo relinquunt.* Vocabulo इत्थं B. et Scholl. एवं substituunt;

idem Cod. कथं loco क्वं induxit, utrumque in commentario legitur. Verbum ultimum pro हन्तीयते recepimus e Cod. B. et Schol. quippe quod fortius et rei accommodatius.

46. Tria quae sequuntur disticha. scholiis destituta, ad sensum obscuriora sunt, praesertim si tertium, quod vocamus, comparationis respicis. Quoniam vero de temporis velocitate agitur, dicere mihi videtur poeta: captandam esse occasionem nec tempus frustra transigendum vanis in res terrestres cogitationibus; sed coelestia potius omni studio ac labore expetenda esse. Omnia a secundo pendent hemistichio, quod priora enuntiata exemplo debet illustrare ita ut, quemadmodum in versibus 47 et 48, cardo rei ultima vertatur in linea. Hanc *Rogerius* vertit: *il est né pour couper le bois de sa mère,* de dolore ac tristitia explicans quam quis matri parat. Equidem a matre acceptam intelligo *iuventutem, cuius sylvam caedere* idem erit quod in versu seq. *frustra transigere iuventutem,* ut si quis cum muliere decumbere neque amplecti vellet. Hunc sensum disticho adstruximus particulis quibusdam hypotheticis insertis. Variantes lectiones nullae sunt nisi quod Cod. A. छेत्तनवने legit.

47. Quod de *meditatione* et *iustitia* sive virtute (धर्म) modo protulit, hoc ad *sapientiam* et *gloriam* iam extendit auctor, utramque inutilem significans nisi viribus suis comprobatam. Scientia enim *non spreta,* id est honorata, magna inter homines auctoritate pollet quidem, sed ipsa debet esse modesta et obedientiae adsueta, gloria et fortitudo ad salutem supremam nitatur oportet, sin minus iuventus vana est. Vocabulum पीठ *sedes* cum antecedentibus coniunctum hoc loco *cervicem* significat; Cod. A. male scribit पीड. In B. pro दमने: exstat दलने: bona lectio, cf. Sring. 58.

48. Hanc quoque sententiam ad verbum quidem, sed ita tamen expressimus ut sensum supra indicatum praeberet, particulis scholiorum more eum supplentes ac si esset यदि न पश्यन्ति कश्चिद् विद्यां et rell. Scientia *signo destituta* ea est, quae non cernitur neque aliis prodest, igitur कलंक hoc loco cum लक्षणं sensu *virtutis* convenit; talis eruditio, perinde ac reliqua quae adduntur, non conducit et, ut Rogerius bene vertit: *la vie d'une telle persone est comme une corneille, qui attrappe ici et là sa vie.* क्षापोषित: Cod. A. debemus, in Edit. प्रेषित: in B. प्रेरित: exstat.

49. Tristis poetae contemplatio haec est: liberi nostri eodem modo nos deplorabunt aliquando, quemadmodum nosmet ipsi parentes iam emortuos memoria tenemus, similes igitur sumus arboribus a continuis Gangae fluctibus evulsis (cf. Nit. 36.). Structura sententiae paullo est intricatior: वयं ad इदानीमेते pertinet, prius ते ad natos, alterum ad वृद्धा: referendum, समा: denique sunt liberi nobis similes, Schol. अस्मत्समा: explicat, ideoque mutare nolui vocabulum, in Cod. A. exstat समं ये ते, in B. समं ये: संवृद्धा: । Idem codex स्मरणपदवीं praebet, reliqui lectionem nostram tuentur exquisitiorem, Schol. per स्मरणमात्र reddit ut illud स्मृतिपथं vs. 42. In hemistichio secundo particulam स्म e Cod. A. introduxi-

mus; B. एते: स्म: praebet, यस्मात् ot est in Edit. seosum omoino turbat. Eadem समनद्दो° e Cod. A., ut videtur, traustulit, glossa illa deleoda est, at ooo सिकतिनि uti falso in textu posuimus sed cum Cod. B. सिकतिल scribendum et cum sequeoti coniungeodum erat.

50. Sententia plana ac facilis quam ceteroquin Scholiasta optime dilucidat, dicit: huius annorum ceoturiae quinquaginta annos somoo impeudi, ex reliqoorum quinquaginta anoorum duodecim et dimidium iufantia et totidem senectute consumi (अवशिष्टं पंचाशद्वर्षं तस्मिन् बालत्वे सार्द्धं द्वादशावर्षं वृद्धत्वे सार्द्धं द्वादशवर्षं धनुपयुक्तं -) virilem denique aetatem, viginti quinque annis constantem et miseriis quantumvis obnoxiam, inanibus laboribus conteri ad ventriculum implendum (उदरपोषणार्थं ॥) cf. *Psalm.* 90, 10. Pro चंचलतरे Cod. B. iubet बुद्बुदसमं *bullis aquarum similis*, πομφόλυξ ὁ ἄνθρωπος.

51. E re scenica Indorum petita imago: quemadmodum mimus (नट:) varias induens personas (नानावेशान् दधाति), fabula peracta cortinam intrat sic homo e vitae theatro discedit ad orcum. Paries illa versatilis quae जवनिका quoque et यमनिका oominatur, pictam fuisse apparet ex oomioe चित्रजवनिका *Mâlatî* p. 103.

52. Continet caput sequens commoda devotorum cum principum vita aerumnosa collata, oeque tamen *colloquium*, संवाद: dici potest ut inscriptio fert, sed de titulis ooo est quod multum curemus quum inter philologos constet quam sit iocerta inscriptionum titulorumque aetas et quam inane eorum pretium. De oumero huius sectionis distichorum pauca praemoocnda suot: io Edit. Sr. et Cod. A. oodecim numerantur versus quorum quidem unum exstirpamus; leguntur tamen duo alii, ad hoc caput oullo modo pertioeotes et a Rogerio quoque omissi; is vero alios inseruit in Cod. A. noo exstantes quos etiam oos libenter huc traximus. Versu quinquagesimo altero यती sive संन्यासी regem alloquitur regiae maiestati ac pompae opponens venerationem qua devoti fruuntur et gloriam qua carminibus cumulantur. Visargus io vocabulo गुरु delendus erat et उन्नता: scribendum cum B. et Schol.; Cod. A. singularem numerum errore habet उन्नत: Io fine primi hemistichii porro न: recte legitur ex nexu et auctoritate Mstorum. Alia denique lectio Cod. A. प्रतिदूरगतयो: bouum sensum praebet. Ceterum Rogerius in paraphrasi versum sequentem cum hoc coniunxit, quo fit ot decimum capitis distichon abesse dicat.

53. Tribus versibus praetermissis, qui sermonem aperte interrumpoot, pergit religiosus (पुनर्यती राजानं प्रति वदति Schol.): nos quoque uti tu reges ac domini sumus potentia nimirum nostra — sermones sunt; bellica virtus — cupiditatum exstirpaodarum facultas; hooor demum — discipulorum veneratio. Verbum ईश्महे in Cod. A. et Scholl. Mst. scriptum est ईष्महे; in Cod. B. porro दर्पन्युपशमन reperitur (leg. दर्पान्यु°), cuius ultimum vocabulum usitatius quidem est, nec tameo de geoere oeotro दर्प: constat. Prooomen ते in fine hemistichii omnioo falsum, in न: cum B. et Schol. correximus. Idem Cod. postea legit धनान्धा *opibus occoecati* pulcherrime, et versum claudit सुतरामेव राजन् गतो ऽस्मि quam lectionem

scholia sequuntur: अधुना मयि ते आस्था नैव चेत् तर्हि ममापि त्वयि सुतरामास्था नास्तीति हे राजन् एवमहमागतो ऽस्मि वर्तमानः ॥

54. Animum contentum nullo modo egere, imo vero *πενίαν μητέρα σωφροσύνης* esse intendit. In Cod. B. pro दुकूलैः *vestimentis sericis* च लक्ष्म्या exstat: tu contentus es *felicitate*, quod etsi minus placet, tamen iam pridem ab auctore libri *Dasarûpaki* legebatur, qui hunc versum tanquam aequabilitatis (धृति) exemplum sibi sumpsit (vid. *Wilsonem* in theatr. Indic. I. p. 49. vers. german.). Fortasse est cui se commendet correctio भवति pro भवतु, nulla tamen auctoritate nititur, neque hac emendatione opus est, quum *pauper sit*, per nos licet, bonum sensum praebeat.

55. De apibus huc illuc volitantibus in secundo bemistichio desumpta est imago, sed ita ut, si quid video, amphilogiam simul quaerat poeta: मधुपः enim apis est, cui verbum भ्रम् convenit, मधुपान vero potum designat inebriantem e florum succo paratum: homines igitur apum instar oberrant et iamiam tremulenti divitias tanquam flores prosequuntur. Scholia Mst. inter धनलव et मधुपान inserunt तथा, comparationem in Dvandvo latere indicantia. In Cod. A. मधुपानं legitur, epitheton ad धनिनयं pertinens. Pro भ्रमि ex Cod. B. et Schol. भ्रान्त accepimus; lectio eiusdem अवमन्तुं *spernere* omnino falsa est et अनुमन्तुं *consentire* unice sententiae convenit. Scholia impressa per दूरीकर्तुं falsam lectionem respiciunt, Cod. hanc explicationem scripsit quidem sed postea delevit.

56. Sententiam hanc iam vertit *Rosenius* (in Radic. p. 306.) cuius haec est observatio: „Atmanepadam verbi भ्रम् posuit, non tantopere ob metrum, quam propter similem aliarum vocum exitum." Et sane alliterationem in hoc disticho studio quaesitam esse, neminem potest fugere neque tamen in omnibus his exemplis, qualia iam supra habuimus, modum transgreditur Bhartriharis, sed in quibusdam tantum vocabulis similia cumulat elementa ad gratam soni modulationem captandam, ut in *Gitagovinda* fit, et in *Brahmavaivartapurano* (p. 32. 39. 44. 45. 50. 95. etc.) prostant exempla; v. c.

वरं वरेण्यं वरदं वरिष्टं वरकारणं ।
वरेशञ्च वरार्हञ्च सर्वेषां प्रवरं प्रभुं ॥
शुभक्षणे शुभदिने शुभयोगेन संयुते ।
शुभलग्ने शुभांशे च शुभस्वामिगृहान्विते ॥

Hoc genus est illud quod veteres *παρόμοιον* vocarunt, scilicet *multitudo verborum ex una litera inchoantium* (*Isidorus* Etym. 1, 25.), Indicis vero serioris aevi poetis adeo placuit ut in carminibus consulto artificiosis integra conderent disticha binis tantum literis, (द्व्यक्षरः) imo singulis (एकाक्षरपादः) semper recurrentibus. Conferas modo *Sisupâl.* 19, 84.:

नीलेनानालनलिननिलीनोल्लललालिना ।
ललनालालनेनालल्लीलालोलेन लालिना ॥

et eodem libro vs. 114:

दैददो दुद्दुददुद्दादी दादादो दूददीददोः ।
दुद्दादं ददे दुद्दे ददाददो ददः ॥

quae illud Ennii: *O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti* longe superant.

57. De vocabulo विट vid. ad *Sring.* 91.; Schol. h. l. वन्दिन् explicat, quoad sensum scilicet, quia Vitus, interlocutoris et scurrae in dramatibus personam induens, herois simul praeconem agit. Quod सभ्येतरवादिचंचवः vocabulum attinet, सभ्यः *homo aulicus* est, dein in genere *insignis*, इतर vero negationem adfert, unde Schol. असभ्याः exponit (vid. *Sring.* 83.); वादिचंचवः idem explicat: वादेषु चंचवः दक्षाः भाण्डाः Ceterum pro नृप vocativo, uterque Cod. A. B. legit: नृपमीक्षितुमत्र के *quam ob rem nos regem intueamur?* lectio bona et facilis, cuius tamen in Scholl. nulla fit mentio.

58. Rogerius primum versiculi membrum de creatore intelligit; *een van groot verstand en vernufd heeft deze wereld gemaekt,* ut propria ipsius verba sonant apud *Dapperum* in Asia p. 29., sed hunc sensum non inesse, varians iam lectio धन्यैः *felicibus* in Cod. B. pro ईशैः prodit et Schol. कैश्चित् quoque ad विधृतं traxit; जनितं igitur mundi attributum est et distichon in reges prolatum, qui quantumvis potentes pauca totius mundi et per exiguum tantum tempus possident. Ex his fuere antiquitus qui totam terram occuparent, ut नहुषः eiusque filius ययातिः, cuius fit mentio *Nal.* 5, 45. *Asiat. Res.* III. p. 39. et fuere quoque qui summum imperium ex devotione mox deponerent; sunt denique hodie qui regionibus imperant multis (चतुर्दशभुवनानि Schol. quod terram universam fortasse designat), fastus igitur regulorum, aliquot tantum urbes tenentium, prorsus futilis videtur ac ridendus. कतिपयपुरः legimus cum Codd. tanquam Adiectivum ad मदनज्वरः pertinens; Schol. pronomen illud paucitatis explicat द्वित्रीणां पुराणां स्वामित्वे ॥

59. Eandem rem proponit sententia. Maioris momenti varians lectio ज्ञातं est in Cod. A. cuius scholia impressis inseram uncinis inclusa: यस्यां क्षणामपि प्रभुक्तायां नृपशतैर्यातं [नृपशतैर्न ज्ञातं भूतं] तैः नृपैः पृथ्वी क्षणमपि न भुक्ता । तावत् नृपाणां (शतैर्यातं गतं Cod. om.) नृपाणां शतानि (यातानि गतानि Cod. om.). De permutatione literarum य et ज vid. *Nal.* 13.; retinuimus hoc loco यातं quod et Cod. B. tuetur, verbis sic iunctis germanice: *von den Fürstenhunderten ist selbst kein Augenblick gegangen worden auf der ungenossenen Erde* h. e. multi fuerunt quibus exiguo tantum tempore imperio frui licuit. Reliqua faciliora sunt. वियाद्दे scripsimus ut Mstt.

60. Legitur versus in Edit. p. 108. inter illos qui in Cod. A. desiderantur et aperte ad caput nostrum quo reges vituperantur pertinet, cui accedit quod Cod. B., in ordine versuum iusto negligentior, omnes tamen hasce sententias, ut tabula in fine exhibet, quodammodo collegerit. Sensus satis est perspicuus: terram universam, grandi sane figura, placentam luteam appellat poeta, oceano veluti veste striata involutam, atque huius glebae exiguam demum partem, eandemque bellis innumeris, acquirere dicit reges et pauperum

insuper copiolas flagitare quum *datores* (ददत:) debeant esse. In Cod. B. secundum tertiumque membrum hoc modo se habent:

स्वं स्वीकृत्य स एव संयुगमाते राज्ञां गणोऽभुज्यतो ।
ते दस्युर्ददतो ऽथवा किमपि तं क्षुद्रा दरिद्रा भृशं ॥

eodem sensu, nisi quod egeni terrae quasi possessores inducuntur, quibus frustum suum eripiunt principes. कापुरुष° ex Cod. A. et Schol. scripsimus pro कान् पु° — forma contemptus est ut कुपुरुष cet. cum pronominibus composita vocabula.

61. Fabulam respicit poeta illam, qua Sivus in rixa quondam Deorum propter magnum Dei Brahmânis fastum, caput illi abstulisse traditur, idque statim suo capiti signum honoris imposuisse, quum sese humilem redderet Brahmâ. Sivus exinde पंचानन: dictus fuit, Brahmâ vero, qui antea चतुर्मुख: nominabatur, tribus tantum capitibus incessit postea. Sententia igitur aenigmatice proposita, suadet ne mortales, praesertim reges, devotos contemnere velint, quum vel ipse Brahmâ ob superbiam adversus devotorum Deum, Sivum, poenas luerit, et quamvis *immortalis,* id quod in interrogatione, negative sumenda, latet, षण्मुख: fieret. — यात: in Cod. B. nisi e licentia pro यति: sumptum velis: *ille sane devotus fuit,* reiiciendum est. Ceterum minis hoc modo fortissimis ex religione petitis optime claudit sectio in reges potissimum directa et has quidem ob caussas cum Rogerio huc traximus distichon, in Edit. p. 109. exstans.

62. Caput septimum, मन:संबोधनं inscriptum, meditationes continet quas prudens quisque, ex mente poetae, secum loqui atque ad animum dirigere debeat. De vanitate rerum mundanarum plerumque agunt sententiae ad similes, capite tertio exstantes, accedentes. — Constructio lineae secundae haec est: किं विशसि (male B. विशति) नेतुं siv. प्राप्तुं प्रसादं क्लेशविफलं hoc est क्लेशैर्निष्फलं ॥ Adiectivum विफलं scholia quoque legunt, igitur mutare noluimus cum A. in विकलं *turpem,* neque in कलितं aerumnis subiectum cum Cod. B. Scripsimus tamen विविक्ता संकल्पा:; quorum prius A. et Scholl. praebent (B. विमुक्ता:), posterius B. et comment. (A. संकल्पं), verbum enim पुष् hoc loco Activum est ad primam pertinens classem, igitur subiectum requirit, cuius obiectum est अभिलषितं h. e. मनोगत ॥ Locativus praecedens उदितेत्यादि ad त्वयि referendum: उदिता: चिन्तामयोर्गुणो यस्मिन् तस्मिन् h. e. propriis cogitationibus o cor, mente tua conceptis, contentum esse potes neque opus est ut aliis lucri caussa adsentiaris. En *Rogerii* versionem ne sensum quidem exprimentem: *Pourquoy les hommes vont ils tout les jours servir pour peu d'utilité? Si tu n'aspires pas apres les choses du monde, tu heriteras, ou tu receoras beaucoup de contentement.*

63. Voculas कु च न coniunximus in कुचन ob imperativum sequentem et Schol. कुत्रचित्. Pro न तर्कित° Scholl. अतर्कित° scribunt; utrumque admittit orthographia, literam न inter vocales geminatam poscens. Voluptates intelligit poeta quas nobis effingimus, काल्पनिकान् Sch., quae tamen cogitationibus nostris non adducuntur sed sponte sua adveniunt abeuntque.

Verbum भू cum अनु, de quo Rosenius meus in Addendis ad radices monuit: *animadverte voluptates* idem significare ac *fruere iis*, solita significatione cepimus ne unicum hocce distichon reliquis repugnaret quae fugiendas esse voluptates suadent omnes. Participium denique आगतान् in scholiis solum typis expressis exstat, Mstta आगम्यान् scribunt.

64. Monet sententia ne in res terrestres, ferro duriores sive aheneas, quas vix ac ne vix quidem nobis subiugamus, mens incliuet sed coelestia potius expetat. Imperativum आश्रय in Scholl. manusc. per अङ्गीकुरुष्व explicatum, contextus flagitat; Codd. आश्रयं ad मार्गं referunt, festinantius ut equidem puto, Anusvarum ponentes. Pro आत्मीभावं Cod. A. iubet स्वामीभावं *statum domini*, B. शान्तीभावं *quietis conditionem*: iotactam servavimus lectionem vulgatam rebus sensualibus oppositam. मतिं vero uterque Cod. गतिं scribit, pulchrius si quid sentio: *via vacillans* in qua pedem figere haud possis.

65. Lectiones bonae sunt in A. B. तटभवां, epitheton ad रतिं trahendum, et स्त्रीषु, loco श्रीषु, quod in textum recepimus, quia mulieres, a Rogerio quoque inductae, haud abesse poterant. Minus exquisitum est in B. सरिद्वेगेषु *celeritas fluminum;* वर्ग enim complexum indicat rerum similium ut vulgo इत्यादि, सरित: vero fluvii videntur auctumnales, quorum aqua aestate non conspicitur, uti *fluvius mendax Jes.* 58, 11. *Job.* 6, 15. 20. ponitur. Scholiasta sententiam magis dilucidat hoc modo: सर्वे एते पदार्थाः चंचलाः अस्थायिनः दुःखदाः न च प्रत्ययः अनुभवो ऽस्ति । पुनरुक्तं किं वक्तव्यं लक्ष्म्यादिविषयाः चंचला इत्यर्थः ॥ Per flumen coeleste *Ganga* indicatur, Sch. भागीरथी; de *Sivi* cognomine vid. ad Vair. 1.

66. Mentem hortatur Yogi ut paupertatem eligat voluntariam cum frugalitate et abstinentia coniunctam, qua saepe gloriantur boni illi, quum revera saepissime, monachorum nostrorum instar, sint νυκτιλαθραιοφάγοι. De verborum structura verbisque singulis quae dici queant, optime suppeditat Scholiasta: हे चेतः त्वं इमां अस्थायिनीं रमां लक्ष्मीं आस्थया आस्थाबुध्या (यत्नेन Vulg.) सकृत् एकवारं मा चिन्तय मा चिन्तनं कुरु ॥ Membrum secundum pro Dvandvo haberem: *principis adspectui obliquo et mobili voluptati meretricum similem*, nisi commentarius aliter disponeret tanquam Tatporuscham, addens: यत्र यत्र राज्ञां भ्रुकुट्युद्देशः तत्र वेश्या नृत्यं करोति ॥ Vocabulum विहर e licentia metrica pro विहार scriptum est; glossa in Cod. A. marginalis *voluptas, lenocinium* विलास explicat. कंचुकित: proprie *lorica indutus*, Sch. आच्छादित: in plurali numero mallem, ob verbum sequens, nisi omnes auctoritates consentirent, idque eam fortasse ob caussam quia ad mentem dirigitur oratio, pluralis igitur in adiectivo aptus haud fuisset. *Benares*, urbs sanctissima semper habita est et hodieque omnium religiosorum refugium, in *Prabodhachandrodayo* vocatur: *solum ex quo scientiae natales exoriuntur, urbs salutis*, विद्याप्रबोधोदयजन्मभूमिर्वाराणसी मुक्तिपुरी ॥ (*Colebr.* Asiat. Res. X. p. 427.). Sunt tamen harum urbium aliae per Indiam dispersae, inprimis *Ujjayinî*, quae olim ex paradiso in terram descendisse putatur. Vid. *Wilson.* ad Meghadût. p. 38. ubi septem urbes enumerantur sanctae:

अयोध्या मथुरा माया काशी कांची अवन्तिका ।
पुरी द्वारावती चैव सप्तैता मोक्षदायिकाः ॥

67. Pompam regiam describit versus et quidem ad oculos, ut ita dicam, depictam: rex procedens ante se habet puellas suaviter canentes et praecones laudem ipsius celebrantes vividisque coloribus rhythmice exornantes; Schol. मधुरं कोमलं अभिनवं उपमाभिर्युक्तं कवित्वं कुर्वाणाः सरसकवयः ॥ Habet in lateribus virgines h. l. दाक्षिणात्याः nominatas, utpote ex Deccano oriundae; in tergo denique (पृष्ठे in Cod. B. et Schol. magis vulgare quam पश्चात्) sequuntur mulieres ῥιπίδα tenentes, e quarum armillis iucundus sonus auditur. चामर est flabellum abigendis muscis, μυιοσόβη, muscarium, vel ex pennis caudae pavoninae confectum (cf. *Martial.* 14, 67.) vel ex cauda bovum Indicorum; *Aelian.* H. An. 15, 14. ἐκ τούτων γε τῶν βοῶν καὶ τὰς μυιοσόβας ποιοῦνται. Persas his uti muscariis primus fortasse Menander retulit apud *Athenaeum* (XI. p. 484. de quorum ancillis flabelliferis egit *Pignorius* de servis p. 422. conf. *Martial.* 3, 40.); postea Romani imitati sunt. De Umbellis vid. ad *Sring.* 39. Quodsi igitur omnibus hisce rebus uti liceat, hoc est, si rex aliquis sit, tunc operae pretium esse dicit poeta, vitae dulcedines aliquamdiu percipere. Vocabulum लम्पटत्वं recentioris videtur originis, quum ad radicem non facile referri possit neque apud Amarum legatur; लम्पटः *lascivus* est, proprie *lingens, fello* (लोलुपो लोलुभो लोलो लम्पटो लालसो ऽपि *Yadavas* ad Sisup. 4, 6. coll. *Sâhit. Darp.* p. 320.) et *devotis* saepe opponitur sensus coercentibus (*Brahmavaiv. pur.* fol. 20.); लम्पटता *fornicatio* est in *Coreyi* Lex. Bengal. (cf. Supplem. 1. et *Chaur.* 34.). Rugerius sententiam nostram cum proxime antecedente in unam conflavit unde in fine sectionis distichon desideratur.

68. Si omnia perceperis, quae ab hominibus desiderari solent commoda, quid tandem efficiant et quaenam utilitas exinde capienda? किं scilicet प्रयोजनं ॥ *Capiti pedem imponere* gestus est victoris, *Raghuv.* 7, 67. ubi proprie Dr. शिरसि वामं पादमाधाय: ॥ Rogerius recte in notula addit: *si aetatem Dei Brahmânis attingere liceat,* कल्प enim cyclum sive periodum creationis significat. Laudatur distichon in *Kâvyaprakâso* p. 99. ubi variantes lectiones cum Cod. B. conveniunt fere: दत्तं पदं uterque scribit, pro संमानिताः विभवैः Cod. B., संतर्पिताः विभवैः *Kâvyapr.* praebet lectionem satis tolerabilem. In fine Cod. B. iubet कल्पस्थितं तनुभृतं तनुभिः rectius *Kâvy.* तनुभृतां *mortalium,* et देहभृत् *Raghuv.* 8, 50.

69. Quid sit वैराग्यं, in quo commendando tota versatur centuria, declarat tristis poeta. Quanto pulchrius *Bhagavadg.* 6, 1.:

अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः ।
स संन्यासी च योगी च न निरग्निर्न चाक्रियः ॥

Cod. B. negationem geminat et singularem praeterea numerum iubet न मन्मथस्तो विकारः quo nihil mutatur. भवः cognomen *Sivi* est.

70. Sivi vultum sive, quod idem valet, vitam asceticam, summi numinis adorationem non ex-

cludere, constat, imo Brahmam mente complectendum et cognoscendum esse quam maxime inculcator. Tali summum numen meditanti omnes asserit voluptates quas sensibus nostris percipimus, contemnendas statim videri tametsi vulgo honoratae sint atque adamatae quam maxime. Adiectivum कृपणाल° Schol. explicat: कृपणाः क्षुद्राः सकामा ये लोकाः तेषां मताः मान्याः प्रियाः ॥

71. Scholiasta येन non ad Brahmam trahit, sed प्रकारेण supplet: *quomodo salutem adepturus es.*

72. Decas octava inscriptionem gerit: *inter aeterna et non aeterna haesitatio* नित्यानित्यविचारः et de rebus praesertim caducis agit, quibus animi salus opponitur. Atque hoc primo versu vituperat eos qui libris sacris in servitutem quasi sese addicant sui ipsius scientia neglecta. Quid enim omnes isti libri prodesse possint, quaerit, qui paradisi voluptates promittant quidem sed circa opera et officia sibi non constent (विभ्रमे: *i. q.* विलासे:) de vera salute tacentes: itaque omnes illorum distinctiones mercibus sunt comparandae quas facili negotio sibi parare quisque potest (cf. *Bhagav.* 2,42. seq.). Propriae autem salutis scientia devotionem potissimum intelligit auctor quam quidem dicit omnia mala posse auferre quemadmodum ignis, in fine Kalpi (प्रलये) ex Kâli seu temporis Dei vertice cadens, mundum destruit ipsum: hoc modo se ipsum noscens a malis statim purgatur (cf. *Bhagav.* 4,37. ubi similis de *scientiae igne* figura coll. vs. 39.). Nullum sensum praebet मुक्तेःकिं in Cod. B. et spernenda quoque eiusdem Codicis lectio est प्रवेशकथनं.

73. Principes atque omnino divites, elephantis equisque gaudentes et laute viventes, Deo mortis Yamo, nisi virtutem coluerint, non posse probari distichon significat, quod ex libro ~~*Niti* (pag. Edit. 50.) huc transtulimus~~, quia in nullo Cod. legebatur et quoad sensum ad caput hocce pertinere videbatur; scholiis praeterea destitutum est. Rogerius huius loco aliam sententiam praebet, hoc sensu: *montem Merum, oceanum et montes interituros esse aliquando, citius vero hominum vitam evanescere,* quam inter Sataca frustra quaeras. Elephantorum epitheton: मदभिन्नगण्डकरटाः vigorem et furorem indicat, sunt vero iam segnes, ex fatigatione puta, ac somnolenti, tamen ante portas stant ad novam parati pompam; cf. *Mudrâraksh.* p. 41.: द्वारेषु द्विरदैः परद्विपघटाभेदक्षमैः स्थियतां ॥ De equis verbum वल्ग् *valgum, curvate incedere,* φέλγειν, usurpatur, quod proprie videtur gratiosum et gloriosum equi incessum significare (*courbetter*). Ceterum वीणा *cithara* est septicordis, वेणु *tibia* ex arundine Bambu confecta, मृदङ्ग *tympaniolum manuale,* quod dicimus turcicum, पटह *tympanum magnum bellicum* (*Chandica* 2,54.) et शंख denique *concha marina* qua classicum canitur: instrumentis hisce musicis regem e somno excitare consueverunt Indi.

74. Sensus est: χαλεπὸν τὸ γῆρας εἶναι ἀνθρώποις βάρος. Magna varietas est in Cod. B.; in primo hemistichio दान्ताश्च (sic) नाशं गता et pro वर्तते etc.: नृपमेव हसते contra metrum, nisi Rephum putas neglectum. In secundo hemistichio leguntur नैव करोति pro नाद्रियते च,

verbum tamen poeticum est आ + दृ de sermonibus quibus aliquis non obtemperatur, cf. *Râmây.* 1, 1, 60.: नादृत्य वाक्यं *spernendo sermonem.* Dein sequitur हा कष्टं जरयाभिभूतपुरुषं et in fine अवज्ञायते. Faciliora igitur vocabula, metro plerumque adaptata, insolentioribus substituit Cod. ut fit in sententiis gravioribus quae in ore hominum versari solent. Nihilominus glossemata puto, quae tamen, ut plurima reliqua utilitatem suam in interpretando habent.

75. Deerat trium syllabarum vocabulum post सितं tum in Edit. et Schol. tum in Cod. A. Particulae ad lacunam supplendam in promptu sunt, sed lubrica in eiusmodi locis coniectura est; substitui शिरसि, exspecto tamen meliora. Infimorum ordinum, Chândâlorum sive Pariarum putens ossiculo insignitos esse ne alii ex iis bibant, ex hoc versu discimus.

76. Codices A. B. स्वस्तं legunt sensui et metro contrarium. Distichon ceterum facillimum est.

77. Homines inducit ambigue haerentes utrum in divini fluminis Gangis ripa devotioni sese tradere an potius mulieres colere et literis incumbre magis conveniat; hoc ultimum plerisque placere, queritur auctor, brevitate vitae denuo in memoriam revocata. Vocabulum तपस्यन् hoc loco cum वैरागी, यतिः योगी convenit, sensu, ut in Bhagavadgita elatiore: de sensibus voluntate subiiciendis, tametsi per se तपस् poenitentiam significat voluntariam et cruciatus ex voto susceptos, unde अनुतप्तः poenitentis nomen est frequentissimum; apud *Manum* expiationem peccatorum intendit, ita tamen ut *Tapas* naturale, ea vivendi sit ratio secundum quam debita ordinis officia aliquis praestet (*Manu* 11, 236. et saepius). सविनयान् dedimus e Cod. B. et scholiis, neque enim सविषयान् sensum videtur praebere commodum; Commentarius ad subiectum traxit vocabulum: विनयेन सह परिचराम tunc saltem legendum सविनयाः. Idem Scholiasta शास्त्रीयान् a sequentibus disiunxit: *libris sacris studeamus et carminibus profanis,* quia *Sâstram* de libris tantum sacris usurpari solet, quod tamen non ubique observatum. Γλυκὺ μέλισμα νέκταρος *Meleager* quoque dixit in Anthol. I. p. 35. ibiq. Jacobs.

78. Aliquantulum haesitavi in secunda huius versus voce स्वामी ob explicationem Schol. स्वामी क्षितिभुजः राजानः दुःखेन आराधितुं अशक्याः qua unum tantum agnoscere videtur enuntiatum, दुराराध्याः lectione, cui dein स्वामी *illi* sequatur cum particula aliqua conglutinatum quod pulchrius utique foret. Ast त्वमी contra metrum est, दुराराध्या वामी autem violentior iusto et nulla auctoritate confirmata correctio, quare tutius videbatur *dominum* servare et ad reges referre in universum. Hos enim, quantumvis morosos et pervicaces, colere malunt homines, ad maiorem dignitatem adspirantes, quam humanae fragilitatis memores religionis officiis vacare. Pro जरादेहे ut est ferenda Edit. lectio, जरादेहं Accusat., *senile corpus* vel melius *senile corpus ferentem* adiect. bahuvr. ad जीवितं pertinens, recepimus ex Cod. A. et Scholl.: अथ च जरया सह देहं तत्र जीवितं अपि सकलं मृत्युर् हरति ॥ illud सकलं autem, quod et A. praebet, expunximus; Rogerius दयितं quoque legit: *qui est chere.*

79. Desideratur senteotia in Cod. A.; in Edit. Srir. ultimum libri locum occupat, sed cum Rogerio ad caput hocce necessario erat referenda. In singulis verbis vix haereat lector tametsi gravius aliquid plerumque in se cootioeaot quam in versiooe expressimus: श्लाघ्, colus aphaeresis notam omiserunt Editores Sr. *laudibus efferre* denotat; वसु *thesaurus* speciatim pecuniam significat, quam terrae tradere in publicis soleot calamitatibus, uode खनित *suffossus* propriam suam vim retinet, deio vero *perditum* exprimit, ut oos alia quidem metaphora *untergraben* dicimus. खर्वं proponit Cod. B., a verbo rectum Accusativum, praetulimus Ablativum cum Scholiis. *Jahnus filia* cognomeo Gangae est (v. *Wilson.* ad Meghad. p. 59.) et *montium princeps* Himâlayus. Ceterum पयः arcte cohaeret cum seqneotihus.

80. Iovenitur versus in Edit. p. 103., cuius lectionem adoptavimus, Codd. renitentibus, qui membrum secundum hoc modo coocinoant:

A. रम्यं तत्र समानमागमसुखं काव्येषु etc.

B. रम्यः (sic) साधुसमागमे समसुखं काव्येषु

Pro विन्दु porro A. वृत्ति scribit et उपगते denique loco प्रथिगतं. Hancce oltimam lectionem adoptavimus, io उपगतं cum Schol. correctam.

81. Contrarium depingit senteotia et prorsus non iucunda esse asserit ea, quae distichon proxime antecedeus eoumeraverat — si prioris hemistichii interpretationem nostram sequeris, sed iam video me particulis esse falsum quibus recte perceptis vera haec est ioterpretio: *Quid non iucundum est habitare palatium, quid non audire cantus et alia, quidve non etiam permagnâ cum caris vitae instar amicis concentus felicitate gaudere? Quid vero* rell. itaque cum priori versu couveniens fere scntentia haec est: Palatia, cantus et amicorum consessus sane vitae sunt oblectamenta, uihilomious tamen sapientes haec omnia pro vaoidis habentes, fugiunt. Pulchra hac in re poeta utitur imagine, quam cave oe io plures sèpares imagines: *ut ala avis, ut candela vento tremulans, ut germinis umbra.* Schol. explicat भ्रान्तः चारी पतंगः च तस्य पक्षयोः पवनः तेन व्यालोला चंचला दीपांकुरछायावत् चंचलं ॥ ceterum structura nullam habet difficultatem वसतये Dativus, sive तादर्थ्ये चतुर्थी nt Grammatici loquuntur, peodet a रम्यं [proprie: iucundum *habitationi*] item प्रीतये gaudio (zu wohnen, zu freueo), quapropter eadem vi in altera sententiae parte Dativi nomiuis loco partic. fut. pass. श्राव्यं adhibetur. Loco सततं Cod. B. सकलं *omne* legit; nos ntrumque expressimns seotentia iuhente, maior tameo vocabulo सततं vis inest, scilicet sapientes in solitudinem se subtrahere omnibus temporihus solitos fuisse.

82. Novum incipit caput de veneratione Sivo, devotioois Deo, praestanda; io iisdem igitur rebus sordidis versari pergit auctor. — Metaphora insolentior neque tamen prorsus absona: perceptionis facultas (अन्तःकरणं = मनस्) elephas quasi masculus est urigine tactus (क्षीवः = मत्तः); per continentiam tameo (संयमेन) coercetur ne ad rerum sensualium

elephantam (विषयकरिणीं), quae libidinem ipsius excitat (लीलां दधाति), accedere possit; hoe modo cupido illa sensus nostros externos non amplius tangit, quia mundum cognovimus vanum esse; simili figura de equis utuntur Vedântici (v. Windischm. Saucar. p. 159.). Vocabulum संसार quod per *mundum* semper reddidimus (cf. *Vair.* 35.) h. l. cum praepos. सं Adiectivum est et propriam suam vim obtinet: *gyrans, volubilis, versatilis*, est enim Caussale thematis सृ *ire, volvere* ad hominum repetitam per nativitates revolutionem translatum; जन्ममरणादि alicubi explicat Schol. Locus classicus hac in re exstat *Manu* 12, 124.: एष सर्वाणि भूतानि संसारयति चक्रवत् *quia omnia entia circumvolvit rotae instar;* cum mari frequenter comparatur संसार: eodem sensu ac in celeberrimo illo πάντα ῥεῖ, cf. modo infra vs. 86. et *Brahmavaiv.* fol. 92.

दुष्पारस्फारदुर्वारसंसारार्णवतारणं ।
कर्मवृक्षांकुरच्छेदकारणं दुःखवारणं ॥

In Cod. B. श्रोत्रवर्त्म exstat quo metrum turbatur; idem Cod. त्रष्ट loco गूढ legit. — आलानं ut hoc addam, postis est quo elephanti alligantur; cf. *Mrichhak.* p. 39. आलाने गृह्यते हस्ती ॥ Sphalmata in Edit. Sr. correximus.

83. Eadem ac toties iam repetita de vitae fragilitate querela, cui adde *Palladae* epigr. 129.:

Ὠ τῆς βραχείας ἡδονῆς τῆς τȣ̃ βίȣ.
Τὴν ὀξύτητα τȣ̃ χρόνȣ πενθήσατε.
Ἡμεῖς καθεζόμεσθα καὶ κοιμώμεθα,
Μοχθȣ̃ντες ἢ τρυφῶντες· ὁ δὲ χρόνος τρέχει.

Per गुणाः *in membris* opera et officia intelligit, Schol. Mst. कर्मसु in sequentibus autem *qualitates* illas sive त्रैगुण्यं intendit, has qui dignoscit *sapiens* est, निस्त्रैगुण्यः in Bhagav. 2, 45., ex nostri igitur auctoris sententia, *devotus*. Lectionem Edit. Sr. intactam servavimus; Cod. B. मनोरथाः स्वहृदये जातं scribit, posterius vocabulum ex solita incuria; हीनाङ्गेषु ferri potest, imo forsitan pulchrius videatur, sed प्राप्त merum sapit glossema vocabuli यात e scholiis in textum relatum. Uterque Cod. A. B. गुणास्ति *non alia via relicta est.* In Scholl. impressis magna confusio deprehenditur; hoc modo sunt ordinanda: कृतः अन्तः येन स कृतान्तः यत्तमी कालः बलवान् बलाढ्यः सहसा अकस्मात् अभ्युतेति आपतति (Cod. आगच्छति)। एवं सति किं युक्तं । मदनान्तकस्य शिवस्य अंघ्रियुगलं ध्येयं तत् न ध्यातं तेन ध्यातेन विना मुक्तेः तु न अन्या गतिः मार्गः Pro अर्चितं Schol. igitur legit अध्यात *meditatione non cultum.* *Pedes venerari* frequentissime legitur.

84. Fatetur devotus se libentius poenitentiae Deo adhaerere quam Vishnui, etsi inter utrumque discrimen non sit (cf. utique vs. 30.). *Vishnum animam mundi* esse, indeque nomen *omnia pervadentis* accepisse libri Indorum sacri saepius exprimunt; cf. *Padmapur.* vs. 70. (Ed. Wollheim p. 23.): व्यापित्वात् सर्वभूतानां विष्णुरित्यभिधीयते et sl. 76.: वासेन सर्वभूतेषु वासुदेवः स उच्यते ॥ जनार्दन vel जनार्द्दन minus aptum Vishnuis epitheton est, si posteriorem partem a

अर्द् rad. solita *vexandi* significatione deducis, vellem qui *homines adauget* sed tunc scribend. esset जनार्ठन vel जनार्धन; Wils. explicatio [cfr. s. v.] *insolita* rad. अर्द् nititur significatione.

85. In primo hemistichio समासीना: legit Cod. B., in secundo: भोगोद्विग्नाः ut imprimendum curavimus; Edit. Sr. भोगोभग्नाः praebet, quod saltem in भोगभग्नाः corrigendum, nisi भञ्ज् cum आ insolentius esset pro *frangere*. Scholia eandem Cod. B. tuentur lectionem, ex qua भो illud in textu videtur enatum. उद्विवचसः cuius praepositinnes magis exquisitae sunt, intactum reliqui, A. et Schol. उच्चवचसः B. आर्तवचसः volunt. Ultimnm denique membrum Cod. B. hoc modo cousignavit:

कदा यास्मानन्दोद्गतबहुलबाष्पाप्लुतदृशाः ॥

prae gaudio expressis lacrymis circumfusos oculos habentes. In precibus nomen Dei ter solet repeti ad maiorem vim, cf. *Brahmavaiv.* pag. 104. et 105.

स्वधास्वधास्वधेत्येवं यदि वारत्रयं स्मरेत् ।
श्राधस्य फलमाप्नोति ध्यानस्य तर्पनस्य तत् ॥

86. Plane aliter Cod. B. secundum colon. concepit qnod indicasse sufficiat:

स्मरन्तः संसारे विगुणपरिणामावधिगतीः वयं पुण्यारण्ये etc.

87. De urbe sacra *Benares* vid. vs. 66. Ibi bodieque nudi, praeter linteum in pudendis perizoma, incedunt Yogines et in Gangis ripa sedentes continuis precibns Sivum adennt. Hic plurimis nominibus invocatur hoc loco, id qnod efficacius putatur, cf. *Horat.* carm. saec. 15:

Sive tu Lucina probas vocari, Seu Genitalis.

Nomina illa, snnt enim innumera, quo memoria teneat, rosario (नामावलि) utuntur, unde Schol. इत्यादिनाम addit. *Gaurî* Dea Kâlî sive Bhavânî, Sivi uxor est; त्रिपुरहरः et त्रिपुरान्तकः saepe vocatur Sivus: *Daemonis Tripuri victor* (v. Wils. ad Meghad. vs. 58.), त्रिनयनः autem ob tertium ipsius in fronte oculum. Particula अये, ut hne addam, vocativum mitigat atque in precibus gratiam implorat, Schol. कोमलामंत्रणे coll. Schol. *Nalod.* 4, 41.

88. In Edit. Sr. impressnm est ध्याये ध्यानं quod nibili est et in fine correctnm est ध्येयध्यानं non minus vitiose; legendum erat ध्याये ध्यानं निविश्य *meditor meditationem intrans.* In primi hemistichii fine Cod. B. legit पर्यंकमूले exquisitum quidem sed nulla auctoritate alia confirmatum. De Sivi cognomine *Amoris hostis* vid. vs. 1., de amoris autem: *piscem vexillo tenens* cfr. Indiam nostram I. p. 246. Ceterum observare licet Sivo a devotis flores offerri ac fructus, non autem hostias cf. 98.

89. Similis plane sententia vs. 93. recurret, quam ob caussam Rogerius nostrum fortasse omisit versiculum (p. 314.) tametsi apnd illum (p. 317. vs. 8.) aliud prostat distichon eiusdem tenoris: nolui tamen in supplementum referre versum, qnia suo loco nterque legitur scholiis illustratus. Variae lectiones non adsunt neque multa ab sensu observanda: विपुलं Schol. per गुरुं explicat; वितानं vero h. l. *canopeum lecti* significat, saepius tamen

coelo pro vestimento uti eodem sensu dicunt, nimirum *sub dio morari* et αἰϑριοκοιτεῖν, unde hodieque ex Jainis Gymnosophistae दिगम्बराः audiunt, idque tanto convenientius quum अम्बरं iam per se *coelum* sit: अम्बरं व्योमवाससो (*Visvus* ad Sisupal. 5, 3.). De vocabulo सङ्ग vid. ad *Nit.* 34.; Schol. compositum dissolvit: विरतिः विरक्तिः सैव वनिता स्त्री तस्याः सङ्गमु-दितः *Munis*, unde मौनं *silentium* descendit, Yogi est, infra (93) भिक्षुः dictus. Vocabulum अतनुभूतिः bene me cepisse, affirmare non ausim; Schol. in Cod. अनुभवः addunt; fort. leg. अनुभावः *qui nullum corpori auctoritatem permittit.*

90. Repetendi erant versus, nonagesimus et qui eum sequitur, ex Edit. p. 83., ubi coniunctim leguntur, in Cod. A. eundum locum occupantes; interrumpunt enim ordinem et ad Sivi cultum pertinent, quare etiam apud Rogerium hoc loco prostant. *Opera eradicare* est prorsus non curare neque de officiorum praemiis sollicitum esse. Scholia non adsunt.

91. Schol. पात्रयतां *pro patera adhibeatur* et verba reliqua in Imperativos Activi commutat: पात्रं कुरु ॥ *Felicitatem summam praebens*, परमानन्दः epitheton Brahmi est, quocum per intimam ipsius scientiam unitur Yogi etsi vitam conservet, sive in vivis maneat: hanc vero felicitatem Sivi favore assequitur devotionis viam ingrediens. सुलभां iubet Cod. A. una cum scholiis suis, sed religio fuit sollicitare vulgarem lectionem.

92. Ultimum devotorum gradum depingit auctor capite hoc decimo, अवधूतचर्या inscripto. Brahmani vitam quadripartitam non uno loco leges praescribunt sacerdotales ita ut per inventutem ब्रह्मचारी Vedorum studio incumbat, dein paterfamilias, sive गृहस्थः sui ordinis officia persolvat, postea वनप्रस्थः ὑλόβιος s. eremita, meditationi vacet, hominum consortium non prorsus devitans, postremo loco autem यतिः fiat, sive अवधूतः (cf. Manu 6, 67.). Talis asceta, in antecedentibus satis superque descriptus, cynicorum more incedit, *baculum manu gestans et peram seminudus ab humero suspensam gerens*, sive ut *Aristophanis* dicam verbis ἀνϑ' ἱματίυ μὲν εἶχεν ῥάκος: in his omnibus enim Yogines Indici Cynicos aemulantur, imo longe superant: vaga delectantur, inhumana ac ferina fere vita, tribonium in deliciis habent attritum ac squalidum et quemadmodum Philemo Comicus Cratem describit, quod aestate crasso pallio indutus conspiceretur ob tolerantiam, hieme detrito:

Καὶ τῦ ϑέρυς μὲν εἶχεν ἱμάτιον δασὺ
Ἵν' ἐγκρατὴς ῇ, τῦ δὲ χειμῶνος ῥάκος.

id multo magis in ascetas quadrat Indicos. Sed iam videamus singula. *Pudendorum fascia* (कौपीनं) *in plus quam centum frusta* debet esse distracta — शतीर्णतर Comparativus est adiectivi intensivi per totam radicem तृ repetitam efformati, quales sunt गद्गद *balbutiens*, कलकल *avium cantus* et quae ad sonum simul exprimendum inserviunt formae: किंकिणी *perisphyris tinniens, tintinabulum*, coll. *murmur, turtur* cet. Sic forte *purpura* colorem intensum et quasi *impletum* (पूर्) significat et דרדר *carduus* ad stirpem दृ *lacerare* referendum

ut in reliquis aliis verbis semiticis geminantibus ע ut dicuntur. Vid. *Schol. Haririi* p. 15. infr. Cod. B. et Scholia निश्चिन्त्यं male legunt; निरपेक्ष्यं porro, quo metrum vitiatur, Cod. A.; in B. गुह्यसाध्य exstat, भैक्ष्यमशनं A. et शय्या B. haud spernendae sunt lectiones. Secundum hemistichium in B. plane a vulgari textu recedit, neque vero eam habet auctoritatem ut chartam perdamus. Pro स्वान्तं = मनः denique Cod. A. et Schol. eiusdem falso inducunt शान्ति ॥ Quid per *magnum Yogi festum* h. l. intelligatur Commentariis non apparet, totam igitur vitae rationem hac metaphora designari puto. Ceterum ex Cod. A. distichon excidit, nostra enim haec sententia numero 86 notatur, quum octogesima quinta revera sit; in Scholiis eiusdem Cod. ad versum seq. nobis 93. additur: 87 स्पष्टः dein vero sequitur conclusio इति भर्तृहरिणा कृतं वैराग्यशतकं सम्पूर्णं ॥

93. Vide supra vs. 89. Secundi hemistichii initium ad mulieres flabelliferas alludit; harum loco auris refrigeratur Gymnosophista, igitur दिशः ipsi virgines sunt; eadem metaphora qua Martialis abollam Cynici *uxorem grabbati* nuncupat, eo quod grabbato pro stragulis iniecto, veluti eum eo dormiret. Schol. explicat: दिशः एव कान्ताः नार्यः ताभिः समन्तात् सर्वदिक्षु पवनरूपचमरैः वीज्यमानः सन् ॥

94. *Brahmânis ovum*, sive mundum, supra *Nîti* vs. 93. मृत्पिण्डं appellatum, eodem sensu h. l. मण्डलीमात्रं nuncupat, hoc est *discus vilis* क्षुद्रं मण्डलं placenta forsan ac libum, quo non satiatur sapiens. Posterius hemistichium eodem modo interrogat, subaudito न, quo statim sententia fit affirmativa: *nunquam accidit*. Hanc insolentiorem forte putans ellipsin, ultima verba in किं प्रजायते mutat Cod. B. सफरी pisciculus candidus est, aquam celeriter transnatans; aliis *carpo*.

95. Vix operae pretium est variantes annotare lectiones Codicis B., cuius librarius in hac sententia describenda negligenter admodum versatus est, transpositis ज्ञानतुङ्गमध्य et sic porro. In secunda linea दानविरतमार्गानिरतः scripsit, cuius vocabuli compositionem non bene expedio; lectio recepta ad Yoginum conditionem illam pertinet, qua nullo ordinum respectu ac discrimine ab omnibus Castarum officiis immunes sunt devoti, ut hodieque multorum testimonio confirmatur. Vocabulum शाकीर्णा Cod. B. in शान्तीणा commutat, contra rhythmum literis similibus quaesitum et sensum, quem tamen restituit संप्राप्य lectione pro प्रस्यूत = न ग्रथित. Ultimum denique समसुखाभोग° ieiunum est.

96. Quinque elementa adorans sperat Yogî se tandem cum Parabrahmo coniunctum fore, ab omnibus animi commotionibus ac stultitiae vinculis liberatum. तेजः सुबन्धो legit Cod. B. et ज्ञान pro ज्वाला quae omnes admitti possunt lectiones, posterior tamen glossa videtur; vid. vs. 72. de *scientiae igne*. Secundum hemistichium unica fere vox est; en Scholia: युष्माकं सङ्गवशाद् उपजातो यः सुकृतोद्रेकः तस्य या स्फुरन्ती अय च निर्मला ज्वाला शिखा तया अपास्तः खण्डितः समस्तः सकलो मोहस्य अज्ञानस्य महिमा महत्त्वं यस्य स एवं भूतः सन् अहं ॥ Memorabilis est Schol. *Parabrahmi* explicatio per उपाधिशून्य quae ad Bauddhorum dogma accedit.

97. Per *animum amritum stillantem* eum intelligit qui omnia terrena exuit et summi numinis cognitione gandet, sive hominis, nt Scbol. verbis dicamus: मक्तस्वभावस्य सेयज्ञातृसंबन्धेन रसस्वरूपब्रह्मविशिष्टस्य ॥ Illud autem vocabulnm quo tanqnam cibo utitur *Brahma* est, नित्यस्वरूपब्रह्म ॥ (vid. *Windischmannum* p. 128. in Sancar.). In sola Edit. Sr. exstat sententia p. 105.

98. Videmus ad quam duxerit dementiam pulchrum per se ac sapientissimum praeceptum de rebus externis contemnendis et cogitatione salutis *ergo* in Deum dirigenda: vult sordidus anctor — non idem Bhartriharis ille qui Nitim composuit — nt bestiarum more (वनस्थलीशयनाः मृगाद्यः:) in sylvis degamus ad sensuum oblectamenta evitanda et summam perfectionem obtinendam. Serpens *vento* pasci putatur ut apnd Hebraeos *pulvere*, sed simnl latet in हिंसा vocabulo, speciatim de caede animalium usurpato, nullum cum pabulo illo crimen esse couinnctum, qnod bene vidit qui Rogerium francogallico sermone reddidit: *Bramm a ordonné une viande pour les serpens, sans qu'on tuë rien, qui est le vent.* Verba belgica (apnd *Dapperium* Asia p. 30.) rem minus tangunt: *Bramma heeft de wint voor de slangen tot een spyze, het gras voor de beesten geschikt. Deze syn een en de zelve spyze en niemand lyd daer nadeel by.* Incongruae Cod. B. lectiones sunt: भात्रा मरुत्कल्पितं ad versum 96 forsitan respicientes nbi *aether* frater vocabatur; dein सृष्टाः pro पुष्टाः praebet et सततं *semper* loco सहसा = हठात्कारेण.

99. Sensus est: mundus vult decipi, decipiatnr ergo; nos autem devoti et animo sinceri libenter divinam illam quam in promptu habemus, numinis scientiam impertimus. Vocabulum गालि apnd Careyum in lexico Bengal. *scurrilitatem* indicat; vox videtur composita ex गा *vox* et आलि *series, copia* ut puncto subscripto Editores Sriram. indicare voluerunt: verba igitur obscura et confusa denotat (Scbol. गालिमत्वं nostrum *galimathias*) sed cum notione *fraudis* coniuncta, quare sapientiae opponuntur. *Leporis cornu* pro re nihili ac vana babuimus *Niti* 5. Cod. B. ultimum distichi membrum legit:

दद्तु प्राशविषाणं ये महात्यागिनो ऽपि ॥

qui magni devoti vel leporis cornu darent? Fateor versiculnm bunc et proxime sequentem mihi in hac decade paullulnm esse suspectos, sed qnales sint substitnendi ambiguus baereo, igitur seriem turbare nolui.

100. Querelas fundit sententia de neglecta scientia divina, per quam semper vitam asceticam intelligit noster. Non sine vi ponuntur *reguli,* inest enim: vel in exigua quacunque regione b. e. ubique. Nominativum suppeditat Schol. पृथिव्येकदेशभोजिनो राजः sequens vero vocabulum cum eodem in Accusativum erat corrigendum. Minus bene Cod. B. क्षितितल° inducit. Alias scriptoris ballucinationes omittimus.

SUPPLEMENTUM.

1. Versus qui sequuntur supplementarii ex libro secundo potissimum collecti sunt; tres priores ad caput de stultitia pertinent et in Cod. A. tantum leguntur, numeris undecimo et sequentibus notati. Harum sententiarum prima, in qua nulla ambiguitas relinquitur, illud Horatianum commentatur: *naturam expellas furco, tamen usque recurret;* cf. *Niti* 3. et versiculum prakriticum *Mrichhak.* p. 90.

शष्पापलक्कबलद्दे ण शक्कि वालिदुं
अपपाकलत्तपशत्ते ण शक्कि वालिदुं ।
बूदपशत्त मणुस्से ण शक्कि वालिदुं
सेवि सहावि श्वादोषे ण शक्कि वालिदुं ॥

Non potest bos, in herbam lasciviens, retineri, nec moechus alterius uxori inhians, nec homo addictus aleae, neque (hoc est: *multo minus*) *ille cui vitium innatum est.* Ubi पलक्क (प्रलक्क), ut hoc obiter observem (cfr. παλλακίς) sanscritice लम्पट vocabulo explicatur (vid. *Vair.* 67.).

2. Singularis sane sententia, quam spuriam esse ipsius tenor satis superque docet. Qnodsi Bhartribari esset, scriptores de compositione rhetorica agentes certissime hoc distichon excitassent.

3. Pro एषां exspectaris येषां cui ते melius respondet; pro मृत्यु cum Scholl. legimus मर्त्य *mortalis.*

4. Sententia Cod. A. vigesima quinta, in capite secundo de sapientia, prostat et bona enumerat quae homini per Vishnuem distribuuntur, nullo tamen epitheto indicatum est iusto tantum et sapienti talia praemia fore; सर्वेचक: ex Scholl. scripsimus, in textu erat सवन्धकः, Commentarius tamen Neutrum genus iubet ad मित्रं referens, quod fieri nequit ob vocabulum sequens.

5. Similem adscripsisse librarius videtur versiculum ad distichon Niti 33, cui praecedit haecce sententia, omnibus suis numeris haud absoluta, quum supplenda sit: *diviti* सामर्थ्ये सति Schol. Fortasse tamen in pronominibus, articuli vice fungentibus, ironica quaedam vis inest, ac si nos dicamus: *das sind Sinne!* अन्यत्तपोन coniunctim scribunt textus et Schol.; frequentior saltem est Instrumentalis, sed tum अन्य: scribendum: *alius* plane fit subito, neque amplius vulgo laudatur, qui dives modo erat.

6. Versiculus Cod. A. quinquagesimus, post versum nobis *Niti* 41. legitur eiusdem sensus: ut sorte sua contentus sit homo neque aliorum bonis invideat. Haec quidem extra dubium sunt posita, distichon vero ipsum, pront in Cod. exstat, corruptissimum est et sine aliorum Codd. ope in integrum restitui vix potest; sonat enim hoc modo, ad metrum quodammodo adaptatum:

त्वं एव चातकाधारोसितिकेषांनगोचरः ।
किं अंभोदवरास्माकं कार्पन्योक्तिः प्रतीक्ष्यसे ॥

in quibus verbis negligentissime scriptis sensum equidem non invenio, etsi vix placent coniecturae quibus usus sum, paullo liberiores. Primum: अम्भोदवरास्माकं sanscritum non est, sed anteponi debebat pronomen, cuius अस्माकं et केषां glossae videntur; *guttae* धाराः abesse vix possunt; terminatio रो ad चातको tunc pertineret et spiritum finalem in स् mutaret scriptor, nisi सन्ति vocabulo sequenti inesse (ut vers. seq.) suspicaris. लोचनगोचर solita compositio est et apud Bhartr. iam legitur *Sring.* 74. — Sed indicent critici acutiores. — Scholia ceterum adsunt nulla.

7. Ad sensum, versiculum antecedentem, cui proxime adhaeret, optime haecce illustrat sententia, scilicet querelas inanes fundere non debere hominem sua conditione, quantumvis exigua, contentum, nam ut inter nubes quoque sint vacuae ac tonantes, quibus sitim non exstinguat Châtakus, sive ut est in *Raghuv.* 5, 17. निर्गलिताम्बुगर्भं शरद्घनं नार्दति चातको ऽपि ॥ sic inter opulentes inveniri avaros, divitiis suis superbientes, quos igitur adire haud iuvet. Scholia desiderantur. Corrigenda erant मित्र in मित्रं, हिंसति in हि सन्ति et शाद्रयन्ति in शार्द्रयन्ति ॥

8. Caput septimum, de ope ferenda, claudit sententia in Cod. A., et similem exprimit sensum: montem *Merum* et *Himâlayi* iuga non tantopere valere quam *Malayi* montes in peninsula australi, ubi non arbores modo steriles verum multa dona adsint salutifera, sic homines liberales sordidis divitibus esse praeferendos. *Auri mons* et *argenti mons*, हेमगिरि et रजताद्रि mera epitheta h. l. sunt et nullo aurifodinarum respectu ad externam tantum speciem horum montium referenda, Schol. in homines bene adhibet: ननु शाल्मसदृशाः सुवर्णरौप्यरूपाः कृताः ततः तैः किं प्रयोजनं ॥ Molestiam parat in fine कंकोलनिम्बकुटजानि in quo vocabulo कुटज cum scholl. scripsimus; in textu erat कटुज scriptoris errore ortum, etsi कटु *pungens* de herbis officinalibus dicitur. निंब arboris species est, *Melia*, sive *Nimba Azadaracta* hoc est آزاد درخت appellata, sed कंकोल nusquam reperitur. कोलं per se *fructus* est, quod bene conveniret si निम्बकोल scriptum exstaret; fortasse igitur aliud arboris genus designat, quum Schol. scribat: कः कोलनिंबकुटजाः वृक्षाः Huius vero Commentarii कः nullum sensum praebet, neque enim Brahmâ, qui कः nominatur, locum habet; कं vero *caput, aquam, ignem, pavonem* et *gaudium* significat, ut de Monosyllabis lexicon *Ekâksharanighantus* docet. Schol. ad *Ghatakarp.* vs. 13. कं (sic leg.) शिरो जलमाख्यातं et postea: पावके च मयूरे च सुखे शीर्षे जले च कं coll. *Nalod.* 2, 4. 41. et saepius. Sed, fateor, me in hisce ipsum non acquiescere, quum कं vocabulum simpliciori dictionis generi parum sit aptum, proponam कङ्केलि° dummodo *Asocus* arbor in Himalaiis montibus crescit.

9. Operibus omnia regi et hominis fatum constitui (*Nîti* 91. 94.) distichon docet quod imprudenter forsitan loco suo eripuimus quum apud omnes legatur: in Cod. A. vs. 89, B. 61, T. 58,

in Edit. pg. 53. Infra tamen alia sequuntur exempla, ubi sententia ab omnibus exhibita auctoritatibus, locum suum occupare nullo modo potuit. Neque Scholl. adsunt, neque variantes lectiones.

10. In Cod. A. tautum, post versum *Nītis* nobis nonagesimum nonum, legitur sententia, numero 103 uotata, cuius cardo in ultimis verbis vertitur. Vide quae de tali interrogationibus facta constructione observata sunt ad *Nīt.* 45.; de इतर् in compositione vid. *Sring.* 83. Verba ceterum faciliora sunt; per *relictionem*, हानि bona intelligit huius mundi, quae a sapientibus sponte uegliguntur.

11. Legitur versiculus in Cod. A. 105, in B. quem sequitur Edit. Śr. 82. in Cod. T. 79. nec quicquam habet molestiae tametsi frigoris uescio quid insit. सुपिहता non apodictice capieudum: *ornata est,* quod aliis auctoris dictis contrarium esset, qui in rebus similibus vituperare mavult quam laudare, sed bypothetice: *certe ornaretur,* ut in sententia seq. Hoc Cod. B. indicat interogatione कैश्चित् metro prorsus contraria. Adiectiva प्रिय° non sunt *pauperes qui in egestate non blandiuntur* et *divites in opibus humanitatem conservantes* sed oratione dura destituti omnino प्रियवचनेषु दरिद्राः तैः Schol.

12. Tuentur sententiam omnes auctoritates: A. 108. Edit. et Cod. B. 84. T. 89. et in eo quidem loco ubi recte sese habet, in capite de fortitudine post versum nostrum septuagesimum sextum. Laudibus enim praedicat virum fortem, cuius pedis contactu terra, veluti per solem flos, sese expandit, ut sub mulieris pede florem Asokum efflorescere dicunt Indi. Pro क्षमा *patientia* in Edit. legendum erat क्ष्मा *terra,* cui metrum obstat, B. रसा, A. मही quod adoptavimus, praebet. स्फारं adverbii vice fungitur *fit gaudens, exsultat,* propr. enim स्फर् *rumpi* ut स्फुर् de floribus dicitur, dein *exsaltare,* collato स्फारणा.

13. In Edit. vs. 21. et Cod. B. vs. 22. tantum reperitur adagium hocce satis luculentum. सुपुरु° metro iubente in सत्पुरुषाणां convertimus.

14. De hoc disticho vid. ad *Nīt.* 83. cui adiungitur in Edit. Sr. 26. B. et T. 25., a Rogerio quoque translatum. Cod. B. iu primo hemistichio उत्पतति iubet, caesura tamen prohibet quo minus accipiamus hanc lectionem, ceteroqnin haud necessariam quia facile cogitatione additur: *iterum exsurgit.* In alterius hemistichii pede secundo Paeon primus apparet, iu hac sede rarissimus. Vid. *Ewald* über einige ältere Sanskr. Metra p. 10.

15. Ad *Sringârum* potius pertinet sententia, in Edit. Sr. quadragesima nona libri secundi; in Cod. B. his exstat, numeris 49 et 77 notata, neque in aliis Msttis reperitur. दुर्ग्राह्यं *difficile captu* Cod. iubet, menti ut videtur poetae coutrarium, vult enim: cor mulierum cum omnibus suis ut ita dicam plicis et fraudibus, omnino non capi posse, ut comparatio docet. यद्वद्दर्पणान्तः स्थितं in Cod. B. ferri potest; दुर्ग ex eodem adoptavimus pro सूक्ष्म *subtilis* in Edit. De *gutta in flore loti* vid. ad Vaiv. vs. 7. In alium sensum *Uttararâmachar.* p. 29.

dicitur: optimorum hominum mentes cognitu difficiles esse, quum duriores modo sint quam adamas, molliores modo quam flores:

वज्रादपि कठोराणि मृदूनि कुसुमादपि ।
लोकोत्तराणां चेतांसि को नु विज्ञातुमर्हति ॥

Cum lianis mulieres sexcenties comparantur, praesertim in Gitagovindo, cf. *Mrichh.* p. 25. meretrix est मार्गजाता लतेव । et *Catullum* 61, 34.: *ut tenax hedera huc et huc arborem implicat errans. Ovid.* Epist. 5, 47. et quae excitat Jacobs ad Anthol. IX. p. 128. Scholiis omnes versus destituti sunt, a vs. 13. usque ad 23.

16. Versum scholiis carentem et in sola Edit. Sr. vs. 66. exstantem omnino non capio. Sermo est de Vishnue sub apri forma *terram* sustentante et in serpente Sesho, ut hominum saluti prospiciat, decumbente, sed quomodo cum dracone Rahu coniungatur, nescio; puto tamen ad distichon nobis vigesimum septimum a pio quodam lectore adscriptam esse sententiam in quibusdam vocabulis corruptam. Vitium saltem contra metrum erat tollendum in secundo membro, cuius च in ननु mutavimus et vocabula insuper राहुः et प्रेषः invicem transposuimus ne plane ineptiret obscurissimum dictum.

17. Corruptissimus in Edit. Srir. (74) versus, inprimis quod membrum hemistichii primi alterum attinet, ubi haud facile quisquam विरम vocabulum semel omissum ex coniectura repetiisset nisi alio adiutus Codice. In B. (75) et T. (72) hoc membrum recte se habet sed transpositum cum priori hunc in modum librarii oscitantia vitiato:

विपद्हिमधैर्यध्वंसं यदीचित्तुमाहमे

quae pracriticae corruptioni fere similia sunt. Pro सरसिधेः in Edit. cum B. legendum जलनिधेः ex literarum ज et ल solita permutatione, et न cum व similitudine enatus error; non vero opus est ut verbum व्यपैति cum B. addamus. Dicit auctor ut equidem capio: Viros fortes anxie respicere noli, num forte constantia ipsorum, calamitatibus tentata gravioribus vacillet tandem, quodsi tamen impatientes invenias ipsos, nihilominus gloria digni putentur ut montes alati illi (vid. *Nît.* 29.) oceano vexati, viribus in periodi magnae fine fracti erunt sine omni aequoris ipsius damno. Comparationem tamen claudicare quilibet ipse videt.

18. Sensus est: Fortuna tanquam mulier vult expugnari, audaces fortuna iuvat. Mirum est quanta corruptela in Edit. Sr. laboret versiculus, cuius sphalmata भूतयोर्, दीर्घा, चिन्तय absque puncto nasali, मत्तप्रौढ e Cod. B. ubi eundem numerum occupat nonagesimum sextum, correximus, metro iubente.

19. Virum bellicosum praedicat sententia in Edit. et Cod. B. (102) exstans, nulla lectionis varietate. Constructionem grammaticam secundi hemistichii duriorem haud expedio.

20. Adagium in sola Edit. vs. 103. legitur, eodem sensu quo fabula exstat de vulpe et tym-

pano in *Calila* p. 90. Offendit मधुरध्वनिं *sonus dulcis;* vellem विपुल° vel similem addere epitheton.

21. Sententia est ut in *Niti* vs. 85.: nec Deum ipsnm mutare posse ea quae fato constituta sint. कृष्णकाकु: avis quaevis crocitans est, cui flamingo pulcherrimus opponitur inter flores lotos nidnm faciens. Prostat distichon in Edit. 105. et in Cod. B. 106.

22. Multum haesitavi quibus medelis metro hnius sententiae consulerem, praesertim quum clariss. *Lassenium* viderem versiculum nostrum secundnm Edit. Srir., ubi vs. 106. solus legitnr, evulgasse in Comment. ad Hitop. p. 103. Vitium in tertio pede alterius hemistichii latens facile tollitur, si रवेर् Anusvaro deleto adiunxeris vocabulo sequenti; gravius tamen in primu hemist. ulcus depreheuditur, cuius कथयन्ति न vel sensui, ut eqnidem existimo contrarium est. Proceleusmaticus in sede sexta requiritur sive Amphibrachys et particulae sane erant in promptu तु हि च स्म ह वै ad pedem restituendum (पादपूरणो); nos वा inseruimus negatione prorsus exstirpata, quo facto sententia omnibus numeris absolnta videtnr.

23. In Cod. B. (99) ubi senteutia haec Editionis, in *Niti,* ultima prostat, primum hemistichinm falso legitnr hoc modo: दिग्गजकमठकुलाचलै: कथमपि विधृतापि न चलवति वसुधेयं ॥ Bonam tamen in altero hemist. lectionem चलति huic Cod. debemus pro फलति. Ad sensum cf. *Nitis* caput de fortitudine et constantia. De *testudine* et serpente Sesho vid. Nit. 28. दिग्गज collective sumendum, sunt enim quatuor terram portantes elephanti. Vocabulum प्रतिपन्नं pro *indole* venit ut alias प्रसिद्धं ॥

24. Ex libro Vairagyo superstes et ad versum nobis octogesimnm quintum arctissime pertinens sententia, in Cod. A. et Edit. Sr. quadragesima nona, in B. quadragesima qninta est, et a nubis quidem expulsa ne numerum centenarium transgrederetnr liber. Satis tamen antiquum est distichon in *Kâvyaprak.* p. 28. iam citatum, nbi in primo hemist. बलवति etc. transponuntur cum कुसमेत्यादि. Pro लोष्ट्रे cnm Cod. A. legendum erat लोष्टे = मृत्खण्डे. Usitatiurem porro formam दृषदि e Cod. B. et Schol. Mst. praetnlimus; lectiones यान्तु in B. et Kâvysp. पुण्यारण्ये B. et कदा in *Kâv.* loco क्वचित् habent quo se tueantur. Vocabulum denique स्त्रैणं Scholiasta अपत्य vocabulo diserte explicat, alioquin et *mulierum gregem* poteras intelligere.

25. Sententiis Bhartriharis finem impono, disticho ad Nitisatacum et Vairâgyum respiciente, qui in Cod. D. librum de amoribus clandit, primum quia tres in universum Centurias respicit, dein etiam nt exemplo pateat qnam corrupti interdnm soleant esse libri Indorum Mstt., quorum tamen versiculos scholiis, ut hic qnidem est, destitutos, solo metro restituas necesse est. Mensura hoc loco *Sragdhara* est haec, in duos male per scriptorem versiculos divisa: ‒‒‒|‒◡‒|‒◡◡|◡◡◡|◡‒‒|◡‒‒|◡‒‒

primum vero hemist. hoc modo exaratnm:

धन्याः ते विनरागगुरुचरणरता त्यक्तसंसारसङ्गास्तानं
विजिनगिरिशिरगहने यौवनं ये नयन्ते ॥

In altero Hemist. ad *amores* pertinente, corrigendum erat स्तन *pectus* pro स्थन et totum èpitheton ad amicam referendum, igitur in fine कार्यां loco कार्याः scribendum. गढ in गाढे mutavimus, melius tamen गाढं fuisset. Plures utique afferri poterant versus, praesertim ex Cod. B. sententiis interpolàtis referto, at, quum gravissimis omnes fere corruptelis scateant et nihil praeterea habeant quod lectorem possit allicere, manum detinui et chartam perdere vanis nolui coniecturis.

॥ शुभमस्तु ॥

Tabula synoptica, novum sententiarum in libro II. et III. ordinem exhibens.

II. *Nîtisatakam.*

		Cod. A.	Edit. Srir.	Reg. vers.	Cod. B.	Cod. T.
I.	1	1		1	2	
	2	2	99 (I)		1 (I)	1
	3	3	1	3	1	
	4	4	3	4	2	3
	5	5	2	5	3	4
	6	6	89	6	89	88
	7	7	90	7	90	90
	8	8	99 (III)	8	34	
	9	9	32	9	31	31
	10	10		10	49	
	11	14	61			60
II.	12	15	7	11	7	8
	13	16	10	12	10	11
	14	17	11	13	11	12
	15	18	42	14	36	42
	16	19	104	15	103	98
	17	20	92	16	92	85
	18	21		17		
	19	22	93	18	93	86
	20	23	47	19	46	48
	21	24	68	20	68	66
III.	22	29	12	21	12	13
	23	30	33	22	32	32
	24	31	96	24	97	92
	25	32	38	25	38	37
	26	33	70	23	70	
	27	34	65	26	65	64
	28	35	95	27	95	91
	29	36	57	28	59	56
	30	37	87	29	87	84
	31	38	98	30	98	97
IV.	32	39	23	31	22	22
	33	41	63	32	67	62
	34	42	20	33	19	20
	35	43	62	34	63	61
	36	44	5	35	5	6
	37	45	6	36	6	7
	38	46	71	37	71	
	39	47	72	38	72	
	40	48	88	39	88	
	41	49	69	40	69	67
V.	42	52	75	41	74	73
	43	53	29	42	28	28
	44	54	22	43	21	21
	45	55	41	44	41	40
	46	56	4	45	4	5
	47	57	73	46	73	71
	48	58	39	47	39	38
	49	59	91	48	91	84
	50	60	77	49	48	74
	51	61	35	50	34	34
VI.	52	62	48	51	47	47
	53	63	8	52	8	9
	54	64	78	57	78	75
	55	65	94	53	94	87
	56	66	28	55	27	27
	57	67	36	58	35	35
	58	68	27	59	26	26
	59	69	40	60	40	39
	60	26		54	68	
	61	28	13	56	13	
VII.	62	70	80	61	80	77
	63	71	67	62	66	65
	64	72	34	65	33	33*
	65	73	83	63	83	80
	66	74	46	64	45	46
	67	75	30	66	29	29
	68	76	15	67	15	15
	69		99	68	101	
	70	77	50	69	50	49
	71	78	14	70	14	15*
VIII.	72	80	64	71	64	63
	73	27		72		
	74	86	60		62	59
	75	106	81	77	81	78
	76	107	76	76	76	73
	77		85	78	85	81
	78	109	86	80	86	82
	79	81	17	75	16	17
	80	82	45	79	44	45
	81	83	9	74	9	10
IX.	82	84	24	82	23	23
	83	85	25	83	24	24
	84	87	79		79	76
	85	88	58	81	60	57
	86	90	43	84	42	43
	87	91		85		
	88	92				
	89	93				
	90		101	88	105	
	91	101	56	98	58	55
X.	92	94	19	91	17	19
	93	95	37	92	37	36
	94	96	44	97	43	44
	95	97	52	99	56	53
	96	98	31	93	30	30
	97	99	51	95	53	50
	98	100		96		
	99	102	54	100	57	54
	100	110	97		100	

III. *Vairâgyasatakam.*

		Cod. A.	Edit. Serr.	Rog. vers.	Cod. B.
I.	1	1	1	1	1 (I)
	2	2	2	2 (II)	3 (I)
	3	3	3	7 (?)	4 (I)
	4	4	4	2	5 (I)
	5	5	5	3	6 (I)
	6	6	6	4	7 (I)
	7	7	7	5	40
	8	8	8	8	13
	9	9	9	6	25
	10	10	10	9	10 (I)
	11	11	11	10	50
II.	12		18 (II)	11	18 (II)
	13	12	12	12	17
	14	13	13	13	117
	15	14	14	14	
	16	15	16	15	20
	17	16	15	16	21
	18		100 (II)		104 (II)
	19	17	17	18	22
	20		16 (II)	87 (II)	
	21	18	13	20	
III.	22	19	19	21	9 (I)
	23	20	20	22	116
	24	21	21	23	60
	25	22	22	24	76
	26	23	23	25	74
	27	24	24	26	
	28	25	25	27	
	29	26	26	28	52
	30		52 (II)		54 (II)
	31	27	27	30	
IV.	32	28	28	31	123
	33	29	29	32	
	34	30	30	33	
	35	31	31	34	119
	36	32	32	35	59
	37	33	33	36	88
	38	34	34	37	114
	39	35	35	38	118
	40	36	36	39	110
	41	37	37	40	
V.	42	38	38	41	
	43	39	39	42	43 (I)
	44	40	40	43	8 (I)
	45	41	41	44	87
	46	42	42	45	12 (I)
	47	43	43	46	95
	48	44	44	47	53
	49	45	45	48	42
	50	46	46	49	115
	51	47	47	50	122
VI.	52	48	48	51	25
	53	52	52	51	33
	54	53	53	52	56
	55	54	54	53	23
	56	55	55	54	32
	57	56	56	55	28
	58	57	57	56	24
	59	58	58	57	
	60		95	51	27
	61		98	59	31
VII.	62	59	59	60	37
	63	60	60	61	
	64	61	61	62	63
	65	62	62	63	65
	66	63	63	64	
	67	64	64	64	66
	68	65	65	65	79
	69	66	66	66	80
	70	67	67	67	81
	71	68	68	68	82
VIII.	72	69	69	69	87
	73		55 (II)		
	74	70	70	71	51 (II)
	75	71	71	72	
	76	72	72	73	94
	77	73	73	74	44
	78	74	74	75	
	79	-	99	76	36
	80	75	88	77	91
	81	76	75	78	73
IX.	82	77	76	79	51 (I)
	83	78	77	81	97
	84	79	78	82	
	85	80	79	83	47
	86	81	80	84	54
	87	82	81	85	
	88	83	82	86	100
	89	84	83		85
	90	50	50	87	78
	91	51	51	88	
X.	92	85	84	89	109
	93		85	92	
	94		86	90	89
	95		89	93	92
	96		90	98	93
	97		91		
	98		93	95	11 (I)
	99		96		29
	100		97		30

ADDENDA ET CORRIGENDA.

Pag. 4. lin. 25. pro नील lege लील.
- 7. - 12. Praestat emendare न्यस्तं स्मरामि नखरक्षतलक्ष्मास्या: et in Scholiis ad h. v. lin. 17. पृथूरुभागः et lin. 19. घनोत्थे scribere.
- 8. - 3. a fine. Fort. leg. इति कपटः सुप्तव्यं.
- 12. - 8. leg. एतादृशीं et lin. 11. insere स्वजन्तीं ante प्रतिभांसं.
- 15. - 2. a fine. Euphonia neglecta est in exitu membri, item pag. 22. lin. 11.
- 17. - 18. Anusvarus vocabuli पूर्णा evanuit in nonnullis exemplis, item pg. 30. lin. 5. in पां.
- 20. - 14. Pone १८५५.
- 22. - 5. Suprapositnm vocalis signum non accurate expressum est in शङ्के item pg. 25. l. 20. in fine, et pg. 31. lin. 14. in ते.
- 23. - 21. Separa विचार्य कार्यं, item pg. 26. lin. 1. melius scribis हृदि मानः.
- 30. - 21. Scribe ब्रह्मापि.
- 56. - 2. pro प्रत्यर्पापि, quod ex Edit. Srir. in nostram irrepsit, scribe भक्ष्यपि.
- 70. - 9. leg. युष्मत्स°.
- 71. - ultima pro विचत्रि° leg. विचित्र°.
- 88. - 12. leg. *Mangiferum.*
- 102. - 4. pro *fatorum libro* scribe *frontis tabula,* video enim भाल anterius caput esse in quo scripta hominis putantur fata; quapropter iam dele quae parum apta in Commentario ad h. v. pg. 131. contulimus.
- 105. - 23. post *quiescit* pone colon.
- 122. - 4. a fine leg. *cupidum.*
- 124. - 17. leg. *voluntate.*
- 131. - 14. dele apostroph. ante कपो.
- 142. - 11. lege ईशपत्नी.
- 142. - 18. post *similis* adde: — *cognita,* nam respondet simul दृश् (cfr. Brahm. Vaiv. Pur. Spec. pg. 25. lin. 5), Arab. رأى, hebr. ידע signific. cognoscere carnaliter.
- 152. - 23. leg. *denudavit.*
- 155. - ult. leg. ऋतु.

Pag. 157. et 158. ad Sring. vs. 36. Post vulgatam Wilsoniani lexici editionem alteram vidi प्राग्भार *montis cacumen*, पाटच्चर *furem* significare; igitur verte *qui ex montium cacuminibus fragrantiam furantur*, et dele omnia, quae in Commentario de hisce vocabulis protulimus futilia. Sic quoque eadem (प्राग्भार) vox intelligenda est Vairag. v. 1. non vero *onus*, et varians lectio उन्मूलयन् iam recte sese habet.

- 162. lin. 3. a. f. leg. *stamina*.
- 169. - 22. post *versione* pone punctum.
- 172. - 1. leg. *Strabonis*.
- 194. - ult. pro مد leg. صد.
- 199. - 19. गुणगणालं.
- 200. - 24. परकार्यं.
- 213. - 5. a fine *philautia*.
- 232. - 12. verba: *de quorum ancillis* rell. ad *Romanos* refer.
- 232. - 24. leg. *Dicitur* pro *Dr*.
- 235. - 19. leg. *interpretatio* pro *interpretio*.

Reliqua, quae in versione et commentario minus accurate vel etiam festinanter et मोहपोहिता: expressimus, benevolus lector ipse corriget, errores quosdam in textu graviores passim in Commentario iam tetigimus.